

پوهنتون سلام

کابل - افغانستان

سالم

مجله علمی پوهنتون سلام

مجله علمی و تحقیقی شش ماهه

سال چهارم ، شماره ۷ و ۸ ، خزان ۱۳۹۸

مقالات این شماره :

○ مقدمه / پیلیزه

○ بنه حکومت داری د معاصر سیاسی فکر په رڼا کی

○ په اسلامی شریعت اوقانون کې د حبس
مشروعیت، تاریخی بهیر، موخې او اغیزې

○ گوشه ای از ویژگی‌های جامعه مدنی در عصر
پیامبر(صلی الله علیه وسلم)

○ جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با
آسیای میانه

○ جایگاه صحابه نزد اهل سنت و نقش ایشان در
حفظ وروایت حدیث

○ جایگاه حق صحت در نظام حقوقی افغانستان و
اسلام

○ نبذة عن قراءات القرآن الکریم المختلفة

○ د بشري ځواک د پیاوړتیا اثر د ادارو او مؤسساتو
په کړنو او فعالیتونو کی

○ د شخصي کلوډ او مېایل له لارې په افغانستان کې
د وسایطو په بنه ډول اداره کول

مجله علمی پوهنتون سلام
چهارراهی گل سرخ (بُست)،
کلوله پشته ، کابل - افغانستان

سلام

مجله علمی پوهنتون سلام

مجله علمی و تحقیقی شش ماهه

سال چهارم ، شماره ۷ و ۸ ، خزان ۱۳۹۸

سلام یک مجله علمی و تحکیم شده است که بحث های علمی را در همه مجالات معرفت بعد از تحکیم به نشر می سپارد، و در هر شش ماه یک بار از طرف پوهنتون سلام، کابل به نشر می رسد.
سال چهارم، شماره ۷ و ۸، خزان ۱۳۹۸ هـ ش

مجله علمی، محکمه، تعنی بنشر البحوث العلمية بعد تحکیمها تصدیر ستة أشهر من جامعة سلام في العاصمة الأفغانية - کابل، السنة الرابعة، العددان السابع والثامن، ۱۴۴۱ هـ ق.

آدرس :

د مجلی سره مراسلات به د تحریر د مدیر په نوم وی
پوهنتون سلام، چهار راهی گل سرخ (بست)، کلوله پشته، کابل -
افغانستان

شماره های تماس:

(۰)۲۰۲۲۳۰۶۶۴

۰۷۷۸ ۱۵۰ ۱۵۰

ایمیل:

salammagazine@salam.edu.af

وی ب سایت :

www.salam.edu.af

سلام

مجله علمی پوهنتون سلام

هیئت تحریر

رئیس تحریر

پوهنوال دکتور مصباح الله عبد الباقي
رئیس پوهنتون

مدیر تحریر

استاد صبغت الله صابر
مسئول مرکز تحقیقات سلام

اعضاء هیئت تحریر

- پوهاند محمد اسماعیل لیبب بلخی معاون علمی، پوهنتون سلام
- پوهنمل دکتور رفیع الله عطاء استاد پوهنځی حقوق، پوهنتون ننگرهار
- پوهندوی دکتور نجیب الله صالح استاد پوهنځی شرعیات و قانون، پوهنتون ننگرهار
- پوهنوال دکتور عبد الباقي امین استاد پوهنځی شرعیات و قانون، پوهنتون سلام
- پوهندوی دکتور عبد الخبیر علیم استاد پوهنځی انجنیری، پوهنتون سلام
- پوهنوال دکتور سید حسن عدلیار استاد پوهنځی کمپیوتر ساینس، پوهنتون کابل
- استاد محمد قاسم ایاز استاد و آمر دیپارتمنت علوم اداری پوهنځی اقتصاد پوهنتون سلام

فهرس موضوعات

د پښتو او فارسی برخی مضامین

- پیلیزه / مقدمه ۱
- ښه حکومت داری د معاصر سیاسی فکر په رڼا کی ۵
پوهنتوال دکتور مصباح الله عبد الباقی
- په اسلامی شریعت اوقانون کې د حبس: مشروعیت تاریخی بهیر موخې او اغیزی. ۴۱
محمد مصطفی حماس
- گوشه ای از ویژگیهای جامعه مدنی در عصر پیامبر(صلی الله علیه وسلم)..... ۶۴
پوهاند عبدالاحد (مسلم)
- جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه..... ۷۵
محمد غنی عمار
- جایگاه صحابه نزد اهل سنت و نقش ایشان در حفظ و روایت حدیث..... ۸۲
خالده شفیق
- جایگاه حق صحت در نظام حقوقی افغانستان و اسلام..... ۹۸
امین الله وزیری

په پښتو ژبه د بحثونو لنډیزونه

- بیلا بیل قرآنی قرائتونه او حقیقت یې ۱۱۲
- د بشري ځواک د پیاوړتیا اثر د ادارو او مؤسساتو په کړنو او فعالیتونو کی..... ۱۱۳
- د شخصي کلود او مایل له لارې په افغانستان کې د وسایطو په ښه ډول اداره کول... ۱۱۴

فهرس موضوعات

به عربي ژبه مقالې او د بحثونو لنډيزونه

(مقالات و ملخصات البحوث باللغة العربية)

- نبذة عن قراءات القرآن الكريم المختلفة ١١٦
د. فصيح الله عبدالباقي
- ملخص بحث: "الحكم الراشد في ضوء الفكر السياسي المعاصر" ١٢٧
- ملخص بحث: "الحبس في ضوء الشريعة الإسلامية والقانون،
مشروعيتها، نبذة عن تاريخه، أهدافه و آثاره" ١٢٨
- ملخص بحث: "بعض خصائص المجتمع المدني في عهد النبي
صلى الله عليه وآله وسلم" ١٢٨
- ملخص بحث: "أهمية موقع أفغانستان الجيو السياسي
في علاقات الهند بآسيا الوسطى" ١٢٩
- ملخص بحث: "مكانة الصحابة-رضوان الله عنهم- عند أهل السنة،
ودورهم في رواية الحديث" ١٢٩
- ملخص بحث: "حق الرعاية الصحية في الشريعة الإسلامية
وقانون أفغانستان" ١٣٠
- ملخص بحث: "تأثير القوة البشرية المؤثرة على أعمال المؤسسات وأنشطتها" ١٣٠
- ملخص بحث: "إدارة السيارات أو وسائل النقل عن طريق (كلود)
او المبايل (المحمول) في أفغانستان" ١٣١
- فهرست مونوگراف (رساله / پايان نامه) های دفاع شده ١٣٣

په سلام څېړنيز مجله کې د څېړنو د نشرولو ضوابط:

- ◆ مجله د نشر لپاره په ملي ژبو سر بيره په عربي او انگليسي ژبو څېړنې او عملي بحثونه د نشر لپاره مني، مگر په دې شرط چې په نورو ژبو د ليکل شويو بحثونو لنډيز د ملي ژبو څخه به يوي ژبي، او په ملي ژبو ليکلو شوو بحثونو لنډيز په عربي يا انگليسي ژبه د مضمون د ليکونکي لخوا د مضمون تر څنگ مجلې ته وسپارل شي.
- ◆ مجله په کال کې دوه گڼې خپريږي.
- ◆ مجله د بيلا بيلو اجتماعي او علمي ډگرونو پوري اړوند هغه څېړنې خپروي چې په منهجي لحاظ درستي، او به علمي او فکري لحاظ اصالت ولري (يعني د بل چا څخه نه وي اخيستل شوي)
- ◆ سلام مجله يواځې هغه څېړنې نشر ته سپاري چې مخکې د کتاب په بڼه او يا په کومه مجله او يا هم د کومي بلې لاري نه وي نشر شوي.
- ◆ د بحث صفحاتو شمير بايد د ۸ صفحو (A4 سايز) څخه کم او د ۳۰ څخه زيات نه وي، ددې څخه د زياتوالي او کموالي په صورت کې به د مدير تحرير موافقه اړينه وي.
- ◆ ترڅو چې د بحث ظاهري بڼه درسته نه وي او اولني شرطونه يې نه وي پوره کړي د تحکيم لپاره به نه اخستل کيږي.

د بحث د نشرولو اجراءات:

- ◆ کومه څېړنه او بحث چې په مبدئي لحاظ د نشر وړ وي ليکونکي يې بايد د سافټ کاپي سره سره پر نټ کړي دري نسخې د تحقيقاتو مرکز ته وسپاري.
- ◆ مجله هره څېړنه اړونده متخصصينو ته د تحکيم (ددې فيصلي لپاره چې بحث په مجله کې د نشر وړ دی او کنه) لپاره ليري.
- ◆ د بحث په بابت د متخصصينوراى نهائې بلل کيږي.
- ◆ د تحکيم څخه وروسته که بحث د نشر وړ کيږي شوي وو، او څه تعديل او بدلون په کې مطلوب وو نو ليکونکي ته به د هغه تعديلاتو د اجراء لپاره بير ته ليرل کيږي.
- ◆ د تصحيح نه وروسته بايد د ايميل د لاري او باهم په سي ډي کې د يوي کاپي سره مرکز تحقيق ته سپاري، ترڅو نشر لپاره آماده شي.
- ◆ هغه بحثونه او څېړنې چې په مجله کې د نشر څخه پاتې شي بير ته ليکوال ته سپارل د مجلې مسؤوليت نه دي.

په دی گڼه کی د لیکوالانو لنډه پیژندنه

- **د کتور مصباح الله عبد الباقي**
د سلام پوهنتون د شریعتو د پوهنځی استاد او د سلام پوهنتون رئیس
ایمیل: Misbah.abdulbaqi@gmail.com
- **پوهاند عبدالاحد مسلم**
د استاد ربانی شهید او سلام پوهنتون کی استاد
ایمیل: abdulahad.muslim1@gmail.com
- **استاد امین الله وزیر**
د سلام پوهنتون د حقوق او سیاسی علومو پوهنځی استاد
ایمیل: Waiswaziry@gmail.com
- **د کتور فصیح الله**
په سلام پوهنتون کې د ماستری مرحلی استاد
ایمیل: fasih.1392@gmail.com
- **استاده خالده شفیق**
سلام پوهنتون کی د شریعتو او قانون پوهنځی استاد
ایمیل: khalidashafiq12@gmail.com
- **استاد محمد غنی عمار**
استاد محمد غنی عمار په خارجه وزارت کی بر حاله دیپلومات، د سیاسی مسائلو اگاه او سلام پوهنتون کی استاد
ایمیل: mg.ammar123@gmail.com
- **استاد محمد قاسم ایاز**
د سلام پوهنتون د اقتصاد پوهنځی کی استاد
ایمیل: mohammadqasimayaz@gmail.com
- **استاد سید رحیم مندوی**
د سلام پوهنتون د کمپیوٹر ساینس د پوهنځی مسئول
ایمیل: saidrahim.nwaddm@gmail.com
- **استاد محمد مصطفی حماس**
د سلام پوهنتون د حقوق او سیاسی علومو پوهنځی استاد
ایمیل: msayedmustafa@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیلیزه

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيد الأنبياء والمرسلين و على آله و أصحابه أجمعين، وبعد. خوښ يو چى د سلام علمى مجلى نوى گڼه د علم مينه والو ته په داسى حال كى وړاندې كوو چى په هيواد كى د لوړو زده كړو بهير له پخوا څخه لا پياوړى شوى دى، په كمى او كفى لحاظ په كښى ډير نوښتونه رامنځ ته شوي دي، په عين حال كى سلام پوهنتون د خپل عمر لسم كال په داسى حال كى پوره كوي چى په بيلا بيلو اړخونو كى يې خپله پياوړتيا ثابته كړى او په ډيرو برخو كى يې د خپلى ټولنى اعتماد ترلاسه كړى دى، د راتلونكو پنځو كلونو لپاره يې خپلى استراتيژيكي موخى ټاكلې دي، او هوډ لري چى ددى موخو د لاسته راوړلو په نتيجه كى په ملي او سيميه ايزه كچه خپل مقام نور هم پياوړى كړي، د راتلونكو پنځو كالو لپاره يې لاندې اهداف ټاكلې دي:

- ❖ پوهنتون د خپلو تحصيلي ضرورتونو او اړتياو د پوره كولو او توسعى او انكشاف لپاره د خپل مقرر او زيربنايى تاسيساتو جوړول خپل اولويت گڼي.
- ❖ د ټولنى د اړتياو پوهنځيو او دبپارتمنتونو ايجادول، او موجوده اكادميكو پروگرامونو ته د معياري سازى ترڅنگ په داسى توگه انكشاف او وده وركول چى زموږ د ټولنى صنعتي او تكنالوژيكي ضرورتونه او اړتياو پوره كړى شي.
- ❖ د كيفيت د ښه كولو او سوبي د ارتقاء له لارى داسى شخصيتونه روزل چى په خپله رشته كى متخصص، د قيادي مواصفاتو او ځانگړتياو درلودونكى او د خپلى ټولنى په وده او پرمختگ كى شريك وي.
- ❖ په پوهنتون كى د بحث او تحقيق وړتيا پياوړى كول، او د بحث او تحقيق په ميدان كى نوي ابتكارات رامنځته كول تر څو په ملي او نړيواله كچه د بشريت د اړتياو په پوره كولو كى سهيم شي.
- ❖ د پوهنتون د هر اړخيز معياري كولو په لړ كى د خدماتو كيفيت ښه كول، د محصلينو لپاره لازمى اسانتياو برابرول، خپل اداري فعاليتونه معياري كول، د خپلو مالي منابعو او مالي ادارى تقويه كول.
- ❖ د پوهنتون ټولو ادارو، او منسوبينو لپاره داسى زمينه برابرول چى د ټولنى په وده او انكشاف كى ونډه ولري، او له دى لارى خپل مسؤوليت سرته ورسوي.
- ❖ د كيفيت د لوړه ولو لپاره د پوهنتون د هر اړخيز پلان د يوې برخى په توگه پوهنتون هوډ لري چى په اداري، ريسرچ او تحقيق، تدريس، د محصلينو او استاذانو ترمنځ د اكادميكو اړيكو د ټينگولو او علمي منابعو ته د لاس رسى په منظور د معلوماتي تكنالوژى او اليكترونيكي وسائلو څخه اعظمي استفاده وكړي.
- ❖ د بهرنيو او داخلي پوهنتونونو او علمي ادارو سره خپلى اړيكى پياوړى كول، او له دى اړيكو څخه اعظمى استفاده كول.

دا هغه اهداف دى چى د پوهنتون هر كاركونكى ددى د لاس ته راوړلو لپاره هلى ځلى كوي، او په پوهنتون كى هره اداره ددى اهدافو د لاسته راوړلو لپاره تفصيلي پلانونه جوړوي، چى په همدى لړ كى د

ریسرچ او تحقیق وده او پیاوړتیا هم یو بنسټیز هدف دی، او ددی تحقیقاتو نتایج د ټولني د وگړو او علمي کدرونو سره شریکول یوه بنسټیزه موخه ده، چی دا موخه او هدف تر یوی کچی د سلام علمی مجلی د نشر- او چاپ له لاری ترلاسه کیدلی شي، او په همدی منظور د سلام علمی مجلی دا گڼه ستاسی په لاس کی ده.

د سلام مجلی په دی گڼه کی بیلا بیلو او متنوعو بحثونو ته ځای ورکړ شوی دی، چی دا پخپله په سلام پوهنتون کی د باحثینو په تنوع باندی دلالت کوي، په دی کی لومړی بحث "گوشه از ویژه گیهای جامعه مدنی در عصر پیامبر صلی الله علیه وسلم" چی د محترم پوهاند عبد الاحد مسلم لیکنه ده چی د شهید استاذ ربانی د تعلیم او تربیی د پوهنتون استاذ دی او سلام پوهنتون سره په تدریسی چارو کی همکاری لري، په دی کی لیکوال کوښښ کړی دی چی په اوسنی زمانه کی د سیاسي نظام د یو بنسټیز عنصر- (مدني ټولنی) په اړه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د عصر- او زمانی څخه څه حقائق د لوستونکو مخ ته گیردي تر څو یو لړ مفاهیم تصحیح کړي، او وویایی چی واقعي مدني ټولنه هغه ده چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زمانی د مدني ټولنو ځانگړتیاوی ولري، او واقعا د ټولنی په انکشاف او وده کی اغیزمنه وي.

دویم بحث د "جایگاه صحابه نزد اهل سنت ونقش ایشان در حفظ و روایت حدیث" تر عنوان لاندی دی، دا څیړنه د سلام پوهنتون د شرعیاتو او قانون پوهنځی استاذی محترمی خالد شفیق سرته رسولی ده، په دی بحث کی هم یوه ډیره بنسټیزه موضوع څیړل شوی ده، او هغه دا چی صحابه کرام د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه امت د دین د انتقال یواځنی وسیله ده، که چیری د دوی په اړه نادرست تصورات ځای ونیسی نو امت ته د دین نقل مشکوک گرځي، بناء په دی بحث کی دا څیړل شوي دي چی د اهل سنتو له نظره صحابه ډیره لوړه مرتبه لري، او د حدیث په نص باندی یی عدالت ثابت دی، او د دین په نقل کی یی خپل مسؤولیت په درسته توگه سرته رسولی دی، بناء د دین په حفظ او انتقال کی هیڅ کومه ستونزه وجود نه لري، او په دی اړه هر ډول شکوک ایجادول د حقائقو په رڼا کی مردود دي.

بل بحث د "جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه" تر عنوان لاندی دی، چی د محترم استاذ محمد غني عمار لیکنه ده، په دی بحث کی له دی څخه بحث شوی دی چی هند د یو صنعتی هیواد په حیث، او منځنی آسیا د یو بازار په حیث، همدا راز منځنی آسیا د انرژي او خامو موادو د یو تولید کونکی منطقې په حیث او هند ددی خامو موادو او انرژي څخه د استفاده کونکی یو ستر هیواد په حیث خپل منځی اړیکو ته اړتیا لري، او ددی اړیکو لپاره افغانستان د یو دهلیز او پل حیثیت لري، له دی موقعیت څخه افغانستان باید گټه پورته کړي دا ددی بحث اصلي موخه ده.

بل بحث د (په اسلامی شریعت اوقانون کې د حبس: مشروعیت تاریخی بهیر موخي او اغیزی) تر عنوان لاندی دی، دا بحث د سلام پوهنتون د شرعیاتو د پوهنځی استاذ محترم سید مصطفی حماس لیکلی دی، او لکه څرنګه یی چی د عنوان څخه څرګنده ده دا بحث د حبس د تعزیری جزاء په اړه لیکل شوی دی، چی آیا مشروعیت لري که نه؟ اصل اهداف یی څه دي؟ او څرنګه دا اهداف تر لاسه کیدلی شي، دا ټول موضوعات د اسلامی شریعت او د افغانستان د قوانینو په رڼا کی څیړل شوي دي.

په مجله کی بل بحث د (ښه حکومت داری د معاصر سیاسی فکر په رڼا کی) تر عنوان لاندی دی، دا بحث د سلام پوهنتون رئیس محترم دکتور مصباح الله عبد الباقي لیکلی دی، په دی څیړنه کی یوه مهمه موضوع (د ښه حکومت داری پیژندنه) څیړل شوی ده، او هغه بنسټیز اهداف او لاری چاری او وسائل په گوته شوي دي چی ښه حکومت داري یی غوښتنه کوي، په هغه معیارونو هم خبره شوی چی ښه حکومت داري پری معلومیدلی شي، او دا هم په گوته شوی چی د (ښه حکومت داری) اصطلاح د

نیو لیبرالیزم زبړنده ده، او په حقیقت کې د هغه مشکلاتو د معالجه لپاره مطرح شوی چې د دیموکراسۍ په نظام کې راڅرگند شوي دي، خو دا چې په اسلامي نړۍ کې به دا تصور هغه مشکلات چې اسلامي هیوادونه ورسره د ښه حکومت دارۍ په لپ کې لاس او گریوان دي معالجه کړي شي او که نه؟ او دا چې د ښه حکومت دارۍ دا تصور تر کومې کچې د اسلام د اساساتو سره همغږی دی، دا خبری نورو څیړنو ته اړتیا لري.

بله موضوع چې په عربي ژبه لیکل شوی عنوان یې "نبذة عن القراءات القرآنية" دی، ددی موضوع لیکوال محترم دکتور فصیح الله دی چې د سلام پوهنتون د ماسترۍ د مرحلې استاذ دی، دا د قرآني علومو څخه د یو مهم علم په اړه لیکل شوی موضوع ده، بحث د قرآني قراءاتو په اړه لیکل شوی دی، په بحث کې لیکوال د قراءاتو تعریف او پیژندنه، د بیلا بیلو قرائتونو د اثبات دلائل، د قراءاتو ډولونه، د قراءاتو د د صحت شرطونه، د قراءاتو د تعدد گټې او فائده او داسې نورو موضوعاتو په اړه بحث کړی دی.

د انگلیسی په برخه کې دوه مضامین په مجله کې لرو، چې لومړی یې د (Assessing the Influence of Human Capital Development on Effective Organizational Performance; an Investigation into the Selected Private Higher Education in Nangarhar, Afghanistan.) تر عنوان لاندی لیکل شوی بحث دی، چې محترم استاذ محمد قاسم ایاز لیکلی، چې د سلام پوهنتون د اقتصاد د پوهنځی استاذ دی، په دی څیړنه کې لکه د عنوان څخه یې چې څرگنده ده دا څیړل شوی چې د بشري ځواک پیاوړتیا د ادارو او مؤسساتو په کړنو او فعالیت کې څومره مؤثریت درلودلی شي؟ دا یوه میداني څیړنه ده چې په ننگرهار کې د موجودو لوړو زده کړو د مؤسساتو او پوهنتونونو د کارمندانو څخه د راټولو شوو معلوماتو د تحلیل پر بنسټ سرته رسیدلی ده، او موخه یې دا ده چې دا وښایي چې د مؤسساتو، شرکتونو او ادارو مؤثریت په حقیقت کې د بشري ځواک د پیاوړتیا پوری تړلی دی، ددی پیاوړتیا یواځینې لار د بشري ځواک روزنه او په اړونده چارو کې هغوي ته مناسبی لارښوونی او تریبڼگونه وړاندی کول دي، که په افغانستان کې ادارات او مؤسسات غواړي خپل فعالیتونه مؤثر کړي نو باید د خپل بشري ځواک په پیاوړتیا اهتمام وکړي.

او دوهم یې د کمپیوتر ساینس سره اړونده موضوع ده چې د (Private Cloud Solution for Vehicles in Afghanistan Using GSM) تر عنوان لاندی لیکل شوی ده، دا بحث محترم استاذ سید رحیم منندوی لیکلی چې د سلام پوهنتون د کمپیوتر ساینس د پوهنځی رئیس دی، او محترم استاذ دکتور جاوید احمد بکتاش د کابل پوهنتون د کمپیوتر ساینس د پوهنځی د استاذ یې په دی څیړنه کې لارښوونه کړې، په لیکنه کې په افغانستان کې د ترافیکو او ترافیکي وسائو اړوند معلوماتو لپاره یو داسی سیستم پیشنهاد شوی دی چې د هغی له لاری د ترافیکو پولیس کولی شي چې د خپل موبایل له لاری په هماغه لحظه کې د مشخصی ترافیکي واسطی اړوند معلومات ترلاسه کړي، او دا تثبیت کړي چې د واسطی چلونکی له لوری وړاندی شوي معلومات درست دي او که نه؟ که دا ډول سیستم فعال شي ددی په نتیجه کې د ډیر جرمونو او ډیرو امنیتی پیښو مخنیوی کیدلی شي، له دی امله دا یوه مهمه موضوع ده چې تطبیق یې هم ډیر گران کار نه دی.

د سلام علمی مجله دا موضوعات خپلو درنو لوستونکو او باحثینو ته وړاندی کوي، او هیله یې دا ده چې دا موضوعات په دقت سره ولوستل شي او په علمي توگه نقد شي، ځکه علم او څیړنی هغه وخت واقعي پرمختگ کوي چې په سالمه توگه نقد شي، هیڅ لیکوال ددی ادعاء نه لري چې د هغه بحث او تحقیق د اړونده موضوع په اړه نهایی نتایج وړاندی کړي دي، له همدی امله د سلام علمی مجلی د تحریر هیأت د علمي کدرونو څخه هیله لري چې په مجله کې نشریدونکی بحثونه نقد کړي، د مجلی صفحات د سالمو نقدونو د نشر لپاره حاضر دی.

په پای کی د الله تعالی نه دعا کوم چی زموږ لیکوالانو او باحثینو ته د جدي بحثونو او لیکنو له لاری د علم په رشد او پرمختگ کی د خپلی ونډی د درلودلو توفیق ورکړي.

د سلام مجلی اداره

بنه حکومت داری د معاصر سیاسی فکر په رڼا کی

پوهنوال دکتور مصباح الله عبد الباقي

رئيس پوهنتون سلام

misbah.abdulbaqi@gmail.com

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيد الأنبياء والمرسلين وعلى آله وأصحابه اجمعين، وبعد.

بنه حکومت داري - سره له دى چې د نيو ليبراليزم په فكري چاپيريال کې را منځته شوى يو تصور دى او د هماغې فكري او فلسفې فضاء څخه متأثر دى - خو ددى سره سره ډير مثبت اړخونه هم لري، موږ ته په خپله ټولنه کې د نورو افکارو په څير ددى فکر د مثبتو اړخونو څخه استفاده پکار ده، او هغه اړخونه چې زموږ د دين د ارزښتونو سره په ټکر کې دي د هغه تعديل ته اړتيا ده، او دا ځکه چې مسلمانان په دى قائل دي چې (الحکمة ضالة المؤمن فحيث وجدها فهو أحق بها)^۱ د حکمت خبره د مؤمن ورک شوى شى دى په هر ځاى کې يې چې پيدا کې هغه تر هر چا زيات د هغه د اخیستلو او لاس ته راوړلو حق دار دى، ددى استفادى لپاره تر هر څه دمخه د داسې مفاهيمو فهم اړين او ضروري دى، او دى ته اړتيا ليدل کېږي چې ددى فکر مثبت اړخونه په مختلفو لارو په ټولنه کې مطرح او ترويج کړي شي.

په دى تصور کې بنسټيزې خبرې د استبداد راکمول، د انتخاب له لارې حکومتونه جوړول، د ټولنى ټول وگړي او په ځانگړې توگه کمزور طبقه د خپل ژوند په اړه پريکړو او فيصلو کې شريکول، په عادلانه توگه د هيواد ټولو اتباعو ته د خپلو استعدادونو څخه د کار اخیستلو فرصتونه چمتو کول، بنه او مناسبه قانون سازي او د قانون بې پرې پلى کول، د قانون پر وړاندې د ټولو خلکو برابري، ددى ترڅنگ د مالي، اداري، او سياسي فساد پر ضد مبارزه کول دي، او دا چې اصلا د اقتصادي ودې او پرمختگ بنسټيزه موخه بشري دوامدار پرمختگ لاس ته راوړل دي، همدا اصلي پرمختگ دى، که د انسان ژوند مثبت لور ته بدلون ونه مومي که يو هيواد هر څومره زيرمې او شتمنى ولري هغه په حقيقت کې پرمخ تللى نه دى، چې موږ ددى ډول هيوادونو ډير بيلگې په اسلامي نړۍ کې وینو، دا هغه مبادئ دي چې اسلام يې تر هر چا دمخه مني او د همداسې يو حالت د رامنځ ته کولو لپاره کار د مسلمانانو مسؤوليت گڼي، او په دى اړه بې شميره نصوص په قران کریم او نبوي سنتو کې وجود لري، خو شايد د آزادۍ هغه تصور چې ددى تصور له لارې ورکړ شوى دى، او همدا راز د حقوقو هغه لامحدوديت چې د عام ليبرال يا ازاد پالى فکر ځانگړتيا ده هغه به د اسلامي فکر په چوکاټ کې تعديل ته اړتيا ولري.

خو د بنه حکومت داری د موخو د لاس ته راوړلو لپاره چې کوم ميکانيزم وړاندې شوى دى چې بايد د حکومتونو هغه تقليدي او کلاسيک مسؤوليتونه را محدود کړي شي، ددى ترڅنگ په اوسنۍ ديموکراسۍ کې چې کوم نقائص او کمي موجودې دي د هغه د رفع کولو او د حکومت د شريک په حيث بايد ددى اهدافو د لاس ته راوړلو لپاره خصوصي سکتور او مدني ټولنو ته داسې رول ورکړي شي چې هغه د بنه حکومت داری په رامنځ ته کولو کې د حکومت د شريکانو په حيث کار وکړي، دا ميکانيزم تر

^۱ - د حديث سند سره له دى چې ضعيف دى خو خبره په کښې پخه شوى ده، ترمذى او ابن ماجه او نورو حديثى کتابونو کې روايت شوى دى.

کومی کچی کار ورکولی شي، او تر کومه حده کامياب دي؟ او آیا په وروسته پاتی یا مخ په پرمختگ هیوادونو کی چی د اسلامي نړۍ هیوادونه هم له همدی جملی څخه دي، دا میکانیزم کار ورکولی شي؟ دا هغه بحثونه دي چی باید ادامه ومومي، اسلامي نړۍ د خپلو ظروفو او حالاتو سره سم داسی میکانیزمونه را ایجاد کړي چی په درست ډول یی ټاکلو موخو ته ورسوی.

یوه بله خبره چی دلته یی اړینه بولم هغه دا ده چی په وروسته پاتی هیوادونو کی او په ځانگړی توگه زموږ په گران هیواد کی د ښه حکومت داری. خبره په یو څو ظاهري او فرمایشی کارونو کی راخلصه کیږي، او ددی د مثبت اړخونو د عملي کولو پر ځای (لکه د اداري، مالي او سیاسي فساد مخنیوی د محسوبیت ختمول او په عادلانه توگه د هیواد ټولو وگړو ته د پرمختگ زمینه برابرو) په دی نوم داسی کارونه سرته رسیږي چی یا خو اصلا د ملت د سالمو عنعناتو او عقائدو سره په ټکر کی وي او یا داسی بی محتوی کړنی وي چی هیڅ ډول عملي پایلی نه لری، او په دی توگه د ښه حکومت داری. مثبت اړخونه هم دداسی کړنو څخه اغیزمن کیږي، او گټه یی چی بشري پرمختگ دي د هیواد اتباعو ته نه رسیږي.

یوه خبره چی باید ورته پاملرنه وکړو هغه دا ده چی ښه حکومت داري یواځی دولتي اداری پوری اړه نه لري، بلکه ښه حکومت داري په مؤسساتو، شرکتونو، سیمنزو ادارو کی هم د پلی کیدو وړ ده، همدا راز په نړیوال نظام هم د تطبیق وړ ده، که د هیوادونو سره عادلانه د قانون سره سم، او د هغوي په گډون تصمیمونه ونه نیول شي هماغه ستونزی چی د یو هیواد په دننه کی پېښیدلی شي عین مشکلات او ستونزی په نړیوال نظام کی هم رامنځ ته کیدلی شي، همدا راز که په مؤسساتو، شرکتونو او د مدني ټولنو په مؤسساتو کی ښه حکومت داري رعایت نه شي عین ستونزی چی په یو هیواد او نړیوال نظام کی رامنځ ته کیږي په دی مؤسساتو او ادارو کی هم رامنځ ته کیدلی شي.

په پیل کی ما غوښتل چی معاصر سیاسی فکر کی د ښه حکومت داری تصور د هغه تصور سره پرتله کړم چی اسلام یی لري او د راننده خلافت د ځانگړتیاو په شکل کی مسلمانو مفکرینو پری ډیر څه لیکلی دي، او هغه میکانیزم هم پرتله کړم چی په نیو لیبرالیزم یا آزاد پالی. کی د ښه حکومت داری. د تطبیق لپاره وړاندی شوی او هغه چی اسلامي طرز حکومت یی وړاندی کوي^۱، خو کله چی بحث اوږد شو نو دا کار می یو بل فرصت ته پریښوده او یواځی په دی مو بسنه وکړه چی په اوسني سیاسی فکر کی ښه حکومت داري معرفي کړو، الله تعالی دی مور ته توفیق را په نصیب کړي چی د هر فکر د مثبتو اړخونو څخه استفاده وکړو او د نیوکی په نتیجه کی د هر فکر منفي اړخونه تثبیت او د هغوي څخه خپله ټولنه وساتلی شو.

لومړی: ښه حکومت داری، ارزښت او تاریخی شالید

ښه حکومت داری چی په انگلیسی کی ورته (Good Governance) ویل کیږي، دا په لویدیز کی په دی اوسني مفهوم کی د لومړي ځل لپاره د تیری میلادي پیړۍ په اتیایمه لسیزه کی مطرح شوه، د ښه

^۱ - په ډیره خلاصه توگه ویلی شو چی د اهلیت پر بنسټ د کار اهلیت لرونکو او وړتیا لرونکو خلکو ته کار سپارل هغه بنسټیز اصل دی چی د ښه حکومت داری لپاره پری اسلام تأکید کوي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: (إِذَا وَسَدَّ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ) کله چی نا اهله خلکو ته مسؤولیت وسپارل شي نو بیا د گډوډۍ (یا د فساد د اخیري کچی د کوم حالت نه چی وروسته بیا د خیر توقع نشته او قیامت قائمیږي) انتظار وکړه.

حکومت داری. تصور د عامه اداری (حکومت) په اړه کومه نوی طریقه او کوم نوی فکر نه دی، بلکه دا د نوو واقعیتونو او هغه بدلونونو او تغییراتو انعکاس دی چی په اقتصادي، ټولنيز، سياسي او فرهنگي ډگرونو کی ورسره نړۍ مخ شوه او په نتیجه کی یې د لیبرال دیموکراسۍ یو څه کمی یا نقائص را څرگند شول، ددی کمیو د رغونی لپاره د ښه حکومت داری. تصور رامنځ ته شو چی د پرمختللو او مخ په پرمختگ دواړه هیوادونو لپاره په جلا جلا توگه اهمیت لري.

د پرمخ تللو هیوادونو لپاره یې اهمیت

هغه نړیوال او سیمیز چلینجونه چی غربی ټولنه ورسره مخ شوه او په ځانگړی توگه کله چی د نړیوالتوب (Globalization) تصور په رامنځ ته کیدو سره دا لاندی حالات هم رامنځ ته شول:

- < د بشر د حقوقو او دیموکراتیکو ارزښتونو نړیوالتوب.
- < د اقتصاد بازار د افکارو او میکانیزمونو نړیوالتوب.
- < د تکنالوژی پرمختگ چی به نتیجه کی یې بازار نړیوال شو او معلوماتی انقلاب رامنځ ته شو چی د نړۍ په کچه ورته هر چا لاس رسی پیدا کړ.
- < د ټولنو دی پراختیا د هیواد د اتباعو سره د حکومتونو فاصله زیاته کړه، حکومتونه په دی نه توانیدل چی د هر وگړي سره مخامخ تفاهم وکړی شي، د مصیري تصمیمونو په اړه د هغوي رأی واخیستلی شي، په مهمو قضایاو کی د هغوي گډون یقیني کړی شي، نو دی ته اړتیا ولیدل شوه چی د نمایندگانو (Representatives) له لاری دا ستونزه حل کړي، نو دلته وه چی دا تصور رامنځ ته شو چی حکومت باید د افرادو پرځای د مدني ټولنو د لویو نماینده مؤسساتو سره تعامل وکړي، دلته وه چی د ښه حکومت داری اهمیت اختیار کړ چی حکومت باید څرنگه د ټولنیزو مؤسساتو سره تعامل وکړي، او دا ټولنی پخپله باید د ټولنی د وگړو او د هیواد د اتباعو سره څرنگه تعامل ولري، او په داسی یوه نړۍ کی چی هلته ورځ په ورځ پیچیده گیانی زیاتیري څرنگه باید تصمیمونه ونیول شي او څرنگه فیصلی وشي.
- < ددی ټولو سیاسی، اقتصادي، ټولنیزو او فرهنگي بدلونونو او تغییراتو په رامنځ ته کیدو د حکومت په رول کی هم بدلون رامنځ ته شو، ځکه په تقلیدی ټولنو کی حکومت د عامو سیاستونو او پالیسیو په طرح کولو او د هغوي په تطبیقولو کی یواځینی ځواک بلل کیده، چی دا کار په دی منغیرو حالاتو کی نور ممکن نه بریښیده، ځکه په دی توگه په هر څه کی د حکومت مداخله ورته د لیبرالیزم د بنسټیزو موخو سره په ټکر کی ښکاریده، له همدی امله په لویدیز کی ډیر مفکرین په دی نظر شول چی د نړیوالتوب په مرحله کی باید د حکومت رول بالکل له منځه ولاړ شي او یا ډیر راکم کړی شي، ځکه چی په ټولنه کی نور مؤثر قوتونه او جهتونه مطرح شول چی هغه کارونه سرته رسوي چی په تقلیدی طرز فکر کی حکومت سرته رسول، نو په طبیعی توگه ددی مؤسساتو د موجودیت په نتیجه کی د حکومت رول باید محدود شي، د افوتونه او مؤسسات لکه رسنیز مؤسسات، مدني ټولنی، عسکري، تجارتي او دینی ټولنی، تجارتي شرکتونه، او نور لوی لوی مؤسسات چی د حکومت ترڅنک عامه قضایا مطرح کوي او تربحث لاندی یې راوړي، او په ځانگړی توگه هغه وخت دی تفکر زور واخیست کله چی په غرب کی په اقتصادي پېښو کی د حکومت د مداخلی له امله لوی اقتصادی ستونزی رامنځ ته شوی.

په همدی وخت کی له نوي سر نه د حکومت دندی وټاکل شوی، چی په نتیجه کی یې د حکومت رول او وظائف تر ډیری کچی راکم کړی شول، او ډیر وظایف یې نور شریکانو لکه خصوصي سکتور او مدني ټولنی ته ورکړی شول، نوڅکه ویلی شو چی د ښه حکومت داری تصور د هغه رکود او هغه مشکلاتو څخه د حکومتونو او عامه اداری د ژغورلو په منظور رامنځ ته شوی چی د نوو نړیوالو ظروفو په نتیجه کی ورسره پرمخ تللی غربي نړی. مخامخ وه، د حکومتونو د فعال ساتلو لپاره د هغه په وظایفو کی بدلون وړاندیز شوی، او هغه تقلیدی وظایف چی مخکی د حکومت پر غاړه ؤ او اوس یې په سرته رسولو کی پاتی راغلل نو د هغو وظایفو په ښه توگه د اداء کولو لپاره ورته شریکان وټاکل شول چی هغه خصوصي سکتور او مدني ټولنی دي.

مخ پر وده هیوادونو لپاره یې ارزښت

که په غربي او پرمخ تلو هیوادونو کی ښه حکومت داری له دی امله رامنځ ته شوه چی حکومتونو په پرله پسې توگه په اقتصادي او ټولنیز نظام کی مداخله کوله تر څو دا مداخله کنترول کړي، ځکه دا په بنسټیز ډول د لیبرالیزم سره په ټکر کی وه، او د بشپړی ازادی کومی هیلې چی د دیموکراسی څخه یې درلودلی هغه ترلاسه نه شوی، خو مخ په پرمختگ او وروسته پاتی هیوادونو کی د ښه حکومت داری د مطرح کیدو بنسټیز لامل ددی حکومتونو ناکامی، د خپلو هیوادوالو د ضرورتونو په پوره کولو کی پاتی راتلل او د خپلو وعدو په پوره کولو کی ناکامیدل دي، دا حکومتونه د امنیت د ټولنو په حفاظت، د خلکو د مملکتانو په ساتنه، او د عمومی نظام په حفاظت کی پاتی راغلی دي.

ددی ترڅنگ دا حکومتونه په استبداد، ظلم، سیاسی او اداري فساد کی ښکیل دي، سره له دی چی د پرمختگ په مخ کی شاید ډیر ځنډونه وجود ولري خو شاید اداري او سیاسی فساد یې په سر کی واقع وي، له همدی امله - د ښه حکومت داری - د تصور د مطرح کونکو له نظره - تر هر څه زیات باید د همدی د له منځه وړلو لپاره کار وشي، د همدی اهمیت په درک کولو سره د ښه حکومت داری تر عنوان لاندی په دی ورستیو لسيزو کی د فساد پروپاندي د مبارزی خبره ډیره بحث کیږي او د ملگرو ملتونو، نړیوال بانک، نړیوال وجهي صندوق او د پرمختگ نړیوالی اداری له لوری په پرله پسې توگه په هیوادونو کی د فساد د کچی په اړه راپورونه خپریږي او هیوادونه د فساد د کچی په معیار ارزول کیږي او تصنیږي.

ددی ستونزی د اوازی په خاطر د ښه حکومت داری تصور مطرح شو، تر څو د مالي، اداري او سیاسی فساد د مشکل لپاره علاج وړاندی کړي، ځکه د ښه حکومت داری تصور په څه داسی ارزښتونو مشتمل دی چی دا ستونزه اوارولی شی، د بیلگی په توگه د ټولنی هر وگړي ته د امنیت احساس ورکول، همکاري، باکفاهه او د فساد څخه پاک وگړی په دندو گمارل، خصوصي سکتور او مدني ټولنی ته د تصمیمونو په نیولو، د پالیسیو په جوړولو او پلی کولو کی د گډون مجال پرانستل، او په مؤسساتي ډول د بشري حقوقو ساتنه او داسی نور.

د نړیوال بانک د یوی څیړنی د پایلو سره سم په وروسته پاتی هیوادونو کی د وروسته پاتی کیدو لامل د فنډ کموالی نه دی، ځکه هغه څیړنی داسی هیوادونه سره پرتله کړي چی یو ډول پروژی یې په یو مقدار

فند تطبیق کړي خو د دواړو په نتايجو کې ډیر زیات توپیر دی، څېړنه دې نتیجې ته رسیدلې چې د دواړو هیوادونو ترمنځ د مؤسساتو او پالیسیو تفاوت دی نه د فنډ او وسائلو^۱.

د اداري، مالي او سیاسي فساد د مخنیوي لپاره د کلاسیک حکومت په توان باندې شک ظاهر کړی شو، چې د نوو نړیوالو حالاتو په نظر کې نیولو سره تقلیدي سیستمونه او حکومتي نظامونه دا مشکل نشي. حل کولی بناء باید د ښه حکومت داری. کومه نمونه چې په غربي نړۍ کې ازمايل شوی ده هغه باید دلته هم وازمايل شي. خو نه پوهیږم چې دا نسخه په اسلامي نړۍ کې هم په هماغه کچه گټوره تمامیدې شي او کنه؟ که چیرته داسې خلک چې ضمیر یې د فساد څخه مانع نه شي او قانون کمزوری وي یا د قانون تطبیق په سمه توگه سرته نه رسیږي، بلکه د قانون د تطبیق واک هم په فساد کې اخته د همدې ډلې په لاس کې وي څرنگه ممکن ده چې په داسې حالاتو کې د ښه حکومت داری. له لاری د فساد د له منځه تللو توقع ولرلی شو، له همدې امله د تیرې پیړۍ د اتیایمې لسیزې راهیسې د ښه حکومت داری تجربې هم د اسلامي نړۍ په بیلا بیلو هیوادونو کې گورو او هم د دریمې نړۍ په نورو هیوادونو کې مگر هغه پایلې چې تمه یې کیدله لاس ته نه دی ورغلی، بلکه فساد او وروسته پاتې والی د تیر په څېر دوام لري.

دویم: د ښه حکومت داری تعریف:

د ښه حکومت داری اصطلاح چونکه د بیلا بیلو مؤسساتو او شخصیاتو له لورې استعمال شوې، او دا مؤسسات او شخصیتونه د اهتمام په لحاظ متفاوت دي، څوک د سیاسي اړخ څخه دی ته گوري او څوک د اقتصادي اړخ څخه، نو له دې امله ددې اصطلاح تعریفونه یو له بل سره توپیر لري، له دې امله به دلته ددې بیلا بیلو اتجاهااتو په رڼا کې ددې اصطلاح تعریف د لوستونکو مخ ته کیږدو:

• د سیاسي نقطه نظر څخه د ښه حکومت داری تعریف

د سیاسي نقطه نظر نه د ښه حکومت داری په مفهوم کې د اصلاح او اداري اهلیت تر څنگ په دیموکراتیکو ارزښتونو تاکید شوی دی، چې په هغه کې د دیموکراسۍ د منل شوو اصولو لکه د قانون واکمنی، سیاسي او ټولنیز تنوع او تعدد، یو بل زغمل او منل، عمومي ازادې، د بیان ازادې، او د تابعیت حقوق، او داسې نور ارزښتونه شامل دي، دا په حقیقت کې د دیموکراسۍ د پخوانیو ثابتو اصولو نوی تعبیر او جوړښت دی، په دې معنی چې د دوي له نظره د ښه حکومت داری او دیموکراسۍ ترمنځ هیڅ تفاوت نشته.

ملگري ملتونه ښه حکومت داري داسې تعریفوي: ښه حکومت داری په ټولو کچو د یو هیواد د چارو د اداره کولو او چلولو لپاره په سالمه توگه د اداري، سیاسي او اقتصادي واک استعمالولو ته ویل کیږي، چې دا کار د هغه وسائلو، عملیاتو او ادارو^۲ له لاری سرته رسیږي چې د هغوي له لاری وگړي د خپلو گټو

^۱ - وگورئ: الحکم الراشد بین الفکر الغریب والاسلامی (دراسة مقارنة) ص ص ۲۴-۲۵ د بن عبد العزیز خیره د دکتوراه رساله، چې په ۲۰۱۴م کال کې مناقشه شوی، ده، په الجزائر کې د الحاج لخصر پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهځی، چې په انترنټ باندې په لاندې لینک نشر شوی ده، دا د پي دی ایف په بڼه نشر شوی ده خو مشکل پکښې دا دی چې د صفحاتو شمیرې یې نه دي لگیدلي، دلته چې کومی شمیر ورکول کیږي دا هغه شمیرې دي چې په پی دی ایف کې په اتومات ډول ښکاره کیږي،

(http://theses.univ-batna.dz/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=4145&Itemid=4)

^۲ - له دې څخه یې هدف د خصوصي سکتور ادارې او د مدني ټولنی مؤسسات دي.

ساتنه کوي، د هغه لپاره اواز پورته کوي، د خپلو قانوني حقوقو ممارست کوي، خپل مسؤولیتونه او واجبات سرته رسوی او د خپلو اختلافاتو په اړه توافق ته رسیږي، بناء ویلی شو چی د ښه حکومت داري مفهوم د یو شمیر هغه اسبابو او وسائلو د تفاعل تر شا او خوا را څرخېږي چی په پای کی یې د هیواد د ادارې تر ټولو غوره طریقه او کړنلاره منځ ته راځي.¹

❖ د ښه حکومت داری. هغه تعریف او مفهوم چی د ملگرو ملتونو د وثیقي څخه مو نقل کړ په حقیقت کی په لاندی ټکو مشتمل دی چی دا پخپله د دی څرگندونه کوي چی د ښه حکومت داری. څخه ددی اداري بنسټیزه موخه سیاسي ده، په دی تعریف کی بنسټیز ټکی په لاندی ډول دي:

- < د بشري او مالی سرچینو سالمه او فعاله اداره.
- < د خدماتو په وړاندی کولو کی عدالت او انصاف
- < د پوښتنی او محاسبی قابلیت درلودل.
- < د اختلافاتو او جنجالونو د اوری او معالجه لپاره د قانونی او سالمو دواړو موجودیت.
- < عادل، گټور او سالم قضایی سیستم درلودل.
- < داسی شفاف او د ټولو پرمخ پرانیستی مؤسسات درلودل چی د ټولنی وگړو ته د مشارکت، اعتراض، محاسبی او رأی ورکولو حق ورکوي.

د سیاسی نقطه نظر نه د ښه حکومت داری د تعریف په سیاق کی د امریکا پرمختیایی اداره (USAID) وایی: د ښه حکومت داری څخه مراد دا دی چی حکومت د اهلیت، مؤثریت، مسؤولیت او وگړو ته د گډون او مشارکت ورکولو له لاری د عامه اداری² د پیاوړتیا او پرمختگ توانایی ولري، او ددی لپاره د دیموکراسی نظام ددی پرځای چی کمزوری یې کړي باید پیاوړی یې کړي، هغه نظام چی په شفافیت، تنوع او تعدد د هیواد د وگړو په فیصلو کی په گډون، د خلکو په نمایندگی او محاسبه کولو ولاړ وي، په دی لړ کی باید په لاندی پنځو برخو ته ځانگړی پاملرنه وشي:

1. د قانون گذاری د مؤسساتو تقویت او د مرکزیت راکمول او د لامرکزیت تقویه کول.³
2. محلی دیموکراتیکه حکومت داری (دښاروالیو، ولسوالیو او کلیو په کچه دیموکراتیکه حکومتداری)
3. د فساد پر ضد مبارزه.
4. د اردو او ملکي/سیاسي حکومت او ادارو ترمنځ اړیکی.⁴

¹ - مبادئ الحکومة الرشيدة في اتفاقية الامم المتحدة لمكافحة الفساد، د حسین اسامة لیکنه، ۲۰۱۴م کال، د مصر د مرکز العقد الاجتماعي له خپرونه څخه چی په لاندی ادرس په انترنت خپره شوی ده: (<http://www.socialcontract.gov.eg/media/MediaCenter/2d63d093-8b07-47b4-90d9-38f151aa36f7.pdf>)

² - د عامه اداری څخه حکومتي اداره مراد ده.

³ - هر څومره چی نظام مرکزي وي آزادی محدودیږي، او څومره چی لامرکزیت تقویه کیږي خلک د آزادیو احساس کوي، له همدی امله دا لیبرل طرز فکر سره ډیر اړخ لگوي.

⁴ - دا دی امریکایی مؤسسې له لوری د دریمی نړی د هیوادونو لپاره د ښه حکومت داری په معیارونو کی شامل دی، ځکه چی دا هیوادونه همیشه د عسکري کودتا گانو شاهد وي، خو دا یواځی د خولی خبری دي، دوي په عمل کی همیشه عسکري کودتا گانی تأیید کړي دي او د هغوي تر شا دریدلي دي چی د مثالونو ذکر کول د وخت ضیاع ده ځکه قضیه په یو مثال دوه کی نه را خلاصه کیږي.

5. د سیاستونو او پالیسیو په تطبیق کی ښه والی راوستل¹

ددې تر څنګ چې د سیاسي نقطه نظر څخه د ښه حکومت داری څومره تعریفونه شوي دي په هغوي کی عموماً د دیموکراسی په اصولو او مسلماتو باندی ټینګار شوی دی، ددی اصولو ترڅنګ یو لړ نور قضایا هم په نظر کی نیول شوي دي، بناء د سیاسي نقطه نظر له مخی ښه حکومت داری د دیموکراتیکو اصولو له لاری فعاله، قانونمنده، شفافه، د خلکو په مشارکت ولاړه او خلکو ته جواب ده اداره رامنځ ته کول دي.

د اقتصادي نقطه نظر نه د ښه حکومت داری مفهوم

څه اداری او اشخاص (ښه حکومت داری) ته د اقتصادي او مالیاتی نظره کتنه کوي، دوي بیا د ښه حکومت داری په تعریف کی همدی قضایاو ته زیاته پاملرنه کوي، ددی ادارو له نظره د ښه حکومت داری د متعددو تعریفونو څخه یو څو تعریفونه په لاندی ډول دي:

لومړی د نړیوال بانک تعریف: ښه حکومت داری هغه کړنلاری ته ویل کیږي چې د پرمختګ د رامنځ ته کولو په منظور د دولت د اقتصادي او ټولنیزو سرچینو په غوره توګه د اداره کولو او په کار اچولو لپاره د حکومت له لوری غوره کیږي، همدا راز په یو بل تعبیر ښه حکومت داری هغه طریقو، مؤسساتو او ادرو ته ویل کیږي چې د هغه سره سم د عامه ګټو د ساتلو په موخه حکومت کیږي چې لاندی اړخونو ته شامل دي:

- ◆ د حکومت او حکومتي مسؤولینو د ټاکلو او بدلولو پروسه (دا یې سیاسي اړخ دی)
- ◆ په حکومت کی د سالمو او درستو پالیسیو په اغیزمنه توګه د عملي کولو او د هیواد د مواردو او منابعو د درستی اداری توانایی وجود ولري (اقتصادي اړخ)
- ◆ د هیواد د ټولو وګړو او پخپله د دولت له خوا هغه مؤسساتو² ته احترام درلودل چې پخپلو منځونو کی اقتصادي او ټولنیز تفاعلات کنترولوي (دا یې مؤسساتي اړخ دی)³.
- ❖ د همکارۍ او اقتصادي پرمختګ اداری (OCDE) ښه حکومت داری داسی تعریفوي: (ښه حکومت داری د ټولنیز انکشاف او اقتصادي پرمختګ د لاس ته راوړلو په منظور د پرمختګ لپاره د اړتیا وړو منابعو د برابرولو لپاره د سیاسي واک د درست استعمال او په ټولنه کی د څارنی د دقیق سیستم د اجراء نوم دی)
- ❖ همدا راز یو شمیر پوهان وایي چې د ښه حکومت داری تعریف باید په لاندی عناصرو مشتمل وي:

¹ - ددی تعریفاتو لپاره وګورۍ: الحکم الراشد بین الفکر الغربی والاسلامی (دراسة مقارنة) ص ۲۱ د بن عبد العزیز خیرة د دکتوراه رساله، چې په ۲۰۱۴م کال کی مناقشه شوی، ده، په الجزائر کی د الحاج لخضر پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهځی، چې په انترنت باندی په لاندی لینک نشر شوی ده، دا د پی دی ایف په بڼه نشر شوی ده خو مشکل پکښی دا دی چې د صفحاتو شمیری یې نه دي لګیدلي، دلته چې کومی شمیر ورکول کیږي دا هغه شمیری دي چې په پی دی ایف کی په اتومات ډول ښکاره کیږي،

(http://theses.univ-batna.dz/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=4145&Itemid=4)

² - د خصوصي سکتور او د مدني ټولنی مؤسسات.

³ - مقاله الحکم الرشید من المنظور الإسلامی قراءة تحليلية لتجارب الماضي و رؤية المستقبل خالد صلاح حنفي محمود، مجله افاق فکریة، ص ۸ جامعة الاسكندرية، مصر، المجلد الرابع العدد الثامن مارس عام 2018م.

1. د دولتي ادارو، خصوصي سکتور د مؤسساتو او غير حکومتی ادارو او مؤسسات (NGOs) ترمنځ همغږی او اړیکې درلودل.
2. د بیلا بیلو مؤسساتو او تنظیمی جوړښتونو ترمنځ د حدودو عدم ثبات او رونډتیا نه درلودل¹.
3. د بیلا بیلو تنظیماتو او ادارو ترمنځ د تعامل قواعد باید په گفتگو او خبرو اترو ولاړ وي (یعنی کوم ثابت او مشخص قوانین ونه لري چی ازادي یې محدوده کړي).
4. د بیلا بیلو شبکو او مدني ټولنو غړي باید په پراخه کچه د استقلالیت څخه برخمن وي.
5. دولت باید د خپلو منابعو په مټو د شبکی نور غړي (د خصوصي سکتور مؤسسات او د مدني ټولنی مؤسسات) توجیه کړی شي.
6. عمومي پالیسی او سیاستونه د رسمي او غیر رسمي مؤثرو جوړښتونو او ادارو د خپل منځی تفاعل نتیجه وي (په دی معنی چی پالیسی یواځی د حکومت له لوری جوړی نه شي بلکه ددی په ټاکلو کی اړونده جهتونه لکه د خصوصي سکتور مؤسسات او مدني ټولنی فعال او مؤثر رول ولري)، چی محورونه یې باید لاندی شپږ محوره وي:
 - ◀ لومړی محور: د بازار او په هغه کی د حکومت د لاس وهنی او دخالت محور او موضوع ده، چی حکومت باید عام خدمات وړاندی کړي، خو خپل مداخلت او لاس وهنه تر اخیری حد پوری راکمه کړي، او ددی لپاره شاخص دا دی چی حکومت باید د خصوصی سازی (Privatization) لور ته ولاړ شي، ځکه خصوصی سازی دا په گوته کوي چی دولت او حکومت یواځی د اړتیا په صورت کی لاس وهنه کوي.
 - ◀ دویم محور: د ښه حکومت داري درلودنکی حکومت او اداره د خصوصی سکتور په ادارو باندی د اهتمام له لاری په دی ادارو او مؤسساتو کی سهم لرونکو او ددی سره اړونده کسانو (Stake Holders) غوښتنو ته غور نیسی، ددوي غوښتنی سرته رسوي او ددی مؤسساتو څخه مستفیدو اشخاصو او جهتونو خوښی د داسی حکومت او اداری د اهتمام محور وي.
 - ◀ درېم محور: د ښه حکومت داری درلودنکی اداره د عمومي اداری نوي اسالیب (New Public Management) خپلوي، چی دا په نوو طریقو او ارزښتونو لکه سالم رقابت، د اهدافو د لاس ته راوړلو لپاره شاخصونه ټاکل او بیا په اخر کی د هغه پیمایش، د اداری صلاحیتونه او د اهدافو د لاس ته راوړلو امکانات په نظر کی نیول او داسی نورو ارزښتونو باندی ولاړه اداره ده.
 - ◀ څلورم محور: سیاسی او اداری اړخونه یو د بل سره تړل، چی دا دواړه باید یو د بل تکمیل کونکي وي، او داسی نه چی سیاسی اداره یو لور ته روانه وي او بیروکراسي بل لور ته.
 - ◀ پنځم محور: عمومي پالیسی او سیاستونه باید د (حکومت، خصوصی سکتور او مدني ټولنو) تر منځ د تفاعل په نتیجه کی رامنځ ته شي، دا که محلي سیاستونه

¹ - ځکه د دوي له نظره کله چی ټول حدود او ثغور مشخص شي هلته بیا استبداد رامنځ ته کبړي او ابتکار له منځه ځی او آزادي سلبېري.

وي او که مرکزي سياستونه او پالیسی وي، او ددی سياستونو په ټاکلو کې ددی مؤثرو اطرافو رول باید مساوي وي، دولت باید د ځان لپاره د زمري د برخې غوښتونکی نه وي.

◀ شپږم محور: د ښه حکومت داری. معنی دا ده چې په دولتي او حکومتي سیستم کې موجودی منظمی شبکی په درسته او منظمه توګه اداره کړې شي چې هماغه اهداف تری ترلاسه شي چې د کومو اهدافو لپاره رامنځ ته شوي دي.^۱

نو د اقتصادي نقطه نظر له مخی ښه حکومت داری د اقتصادي او ټولنيزو پرمختیایي پروژو او پروګرامونو د نهائی موخو او اهدافو د لاس ته راوړلو په منظور د بیلا بیلو اجراءاتو د سرته رسولو او د بیلا بیلو وسائلو په لاره اچولو نوم دي، په دی کې اصل هدف او محور همدا اقتصادي پروژې او ټولنيز پرمختیایي پروګرامونه دي، که په دی لړ کې سیاسی قضایا هم تر بحث لاندی راځي هغه هم په همدی محور راڅرخیري، او اصلي موخه یې همدا دی.

❖ دویمه قضیه چې دلته ورته اشاره کول غواړم هغه دا ده چې ښه حکومت داری د حکومتي ادارې پوری ځانګړی نه ده او نه په هغه کې منحصره ده، هره مؤسسه او هره اداره که وپه وي او که لویه، دولتي وي او که د خصوصي سکتوره اداره په ټولو کې ښه حکومت داری مطلوبه ده، همدا راز په نړیواله کچه هم ښه حکومت داری اړینه او ضروري ده.

❖ ددی تعریفونه څخه دا څرګندیري چې هری ادارې او هر شخص د خپل تخصص په رڼا کې د ښه حکومت داری. تعریف کړی دی، خو ددی ټولو څخه دا په ډاګه ده چې د ښه حکومت داری. او د دوامدار بشري پرمختګ ترمنځ دقیقه رابطه وجود لري.

دریم: د ښه حکومت داری او دیموکراسی. ترمنځ اړیکه

کله چې د ښه حکومت داری. خبره مطرح کیري د یو شمیر خلکو سره دا سوال مطرح کیري چې دا ډول حکومت د دیموکراسی. سره څه توپیر لري، او ولی دی ته اړتیا پیدا شوه چې د دیموکراسی. په موجودیت کې یو نوی تصور او یو نوی طرز حکومت مطرح کړی شي؟ خو حقیقت دا دی چې دا د دیموکراسی. بدیل نظام حکومت نه دی، بلکه دا د دیموکراسی. یو تکمیلونیک سیستم او میکانیزم دي، او دا ځکه چې د ښه حکومت داری. تصور هغه وخت مطرح شو چې کله د دیموکراسی. په اړه سوالونه راپورته شول، او کله چې ولیدل شول چې دیموکراسی. هغه نتائج چې خلکو تری توقع درلوده نه ترلاسه کیري، د بیلګی په توګه په دیموکراسی. کې ډیره کمه فیصدي خلک ټولی اړینی فیصلی سرته رسوي، د خلکو په اراو باندی د اغیز پرېښودلو دومره پیچیده لاری چاری وجود لري چې ملتونه نادرستو فیصلو ته چمتو کیري، مال دولت، اقتدار، رسنی. هغه څه کولی شي چې ډیر خلک یې تصور هم نشي. کولی، په دریمه نړی. کې خو دیموکراسی. د همدی مثلث په قبضه کې ده خو په غربي نړی. کې هم هغه څه سرته رسولی شي چې مور د امریکا په تیرو ولسمشریزو ټاکنو کې ولیدل، د دونالد ترامپ له لوری د یو څو ګمراه کونکو او غولونکو شعارونو په مطرح کولو داسی څوک د امریکا ولسمشر. شو چې د امریکا سنجدیه او بادرکه خلک یې قطعاً ددی کار لپاره وړ نه بولي، له همدی امله ښه حکومت داری د

^۱ - ددی لپاره وګوری: اداره شؤون الدولة والمجتمع، سلوی شعراوي او ملګري، ص ۱۰، د مرکز دراسات واستشارة الادارة العامة له مطبوعاتو څخه، قاهره، مصر، کال ۲۰۰۱م، همدا راز وګوری: الحكم الراشد بين الفكر الغربي والاسلامی (دراسة مقارنة) ص ۲۲- ۲۳ د بن عبد العزيز خیره د دکتوره رساله، مخکی ذکر شوی مرجع.

دیموکراسی. سربیره یو لږ نور گامونه دي چی باید پورته کړی شي چی د دیموکراسی نقائص پری معالجه شي، له همدی امله د ملگرو ملتونو پرمختیایی پروگرام (UNDP) وایي چی د ښه حکومت داری یو شاخص (دیموکراسی) ده، په دی معنی چی د دیموکراسی سربیره څه گامونه باید یو نظام او حکومت پورته کړي تر څو ښه وبلل شي، د ملگرو ملتونو پرمختیایی پروگرام چی د دیموکراسی ترڅنگه د ښه حکومت داری لپاره کوم مواصفات اړین بللي دي هغه په لاندی ډول دي:

- ◀ باید انساني حقوق او بنسټيزی آزادی. په داسی توگه محفوظی وي چی په نتیجه کی یې د هر وگړي انساني کرامت خوندي وي، او د عزت او احترام ژوند ولري.
- ◀ د هیواد د اوسیدونکو نظریات باید د هغه فیصلو او قوانینو په اړه اواریدل شي چی د هغوي په ژوند اغیز ولري.
- ◀ د هیواد اوسیدونکی د واکمنو څخه ددی غوښتنه وکړي شي چی د خپلو کړو او وړو او فیصلو او اقداماتو په اړه بشپړ حساب ملت ته ورکړي، یعنی ملت د واکدارانو د محاسبی حق ولري.
- ◀ ټولنه باید د داسی عادلانه قوانینو، مؤسساتو او اقداماتو له لاری اداره شي چی د ټولنی په ټولو وگړو په عادلانه توگه د تطبیق وړ وي.
- ◀ په ټولنه کی د عمومي انساني حقوقو او عمومي انساني ژوند پوری اړونده مجالاتو کی د سپرو او ښځو د تساوي او یوشانته والي حق باید تضمین او مکفول وي.
- ◀ فیصلی داسی وشي چی د راتلونکو نسلونو د اړتیاو او ضرورتونو رعایت هم په کښی شوی وي.
- ◀ اجتماعي او اقتصادي فیصلی باید د فقر د له منځه وړلو او د ټولو لپاره د خپلی خوښی د میدان د ټاکنی د پراختیا لپاره وکارول شي، تر څو په اقتصادي لحاظ هر څوک هغه مجال د ځان لپاره وټاکلی شي چی د ځان لپاره یې مناسب گڼي^۱.

ددی معنی دا شوه چی ښه حکومت داری د یو ځانگړی نظام حکومت یعنی دیموکراسی یا کوم بل سیاسی نظام نوم نه دی، بلکه د دیموکراسی ترڅنگ یو څه نورو عناصرو باندی هم مشتمل دی تر څو هغه ستونزی حل کړي چی ټولنه ورسره لاس او گریوان ده، هغه عناصر چی د دیموکراسی تر څنگ باید د ښه حکومت داری سیستم پر مشتمل وي د لاندی عناصرو څخه عبارت دي: د قانون حاکمیت، محاسبه، څارنه، لامرکزیت، د فساد پر ضد مبارزه او د ټولنیزو خدمتونو د سیستم اصلاح، معلوماتو ته د واکمنو او عامو خلکو د لاس رسي د سیستم د سمولو له لاری شفافیت رامنځ ته کول، د سیاسی محاسبی د تقویت په خاطر د مدني ټولنی تقویه کول او هغه ته اهمیت ورکول، د حکومت مشروعیت او د خلکو گډون، همدا راز په ملت کی د دیموکراتیک سیاست د ثقافت شتون، د باکفایتی اداري سیستم موجودیت، همدا راز په اقتصادي میدان کی د سالمو پالیسیو او سیاستونو موجودیت لکه د تجارت ازادول یعنی د اقتصادي فعالیتونو په توجیه او هغوي ته په سمت ورکولو کی د دولت صلاحیتونه راکمول

^۱ - د دی لپاره وگوری: د ملگرو ملتونو د پرمختیایی پروگرام (UNDP) له خوا نشر شوی وثیقه چی عربی ته په اداره الحکم لخدمه التنمية المستدامة) تر عنوان لاندی په جنوري ۱۹۹۷م کی په لاندی لینک نشر شوی ده، <http://www.abhatoo.net.ma/>الصفحة الرئيسية/معلمة-نصیة/التنمية-الإقتصادية-والاجتماعية/التنمية-

الاجتماعية/معلمة-التنمية-الاجتماعية/التنمية-البشرية/إدارة-الحکم-لخدمه-التنمية-البشرية-المستدامة) د مراجعی نیټه ۲۰۱۹/۲/۱م. همدا راز وگوری: الحکم الرشید من المنظور الاسلامی قراءة تحليلية لتجارب الماضي ورؤية المستقبل، د خالد صلاح حنفی محمود لیکنه ص ۱۳، مخکینی مصدر.

او محدودول، د اقتصاد خصوصی سازی، د فقیری طبقی سره د مرستی لپاره پالیسی جوړول، د عسکری مصارفو راکمول، او د عمومی بودجی زیاته برخه په تعلیم او صحت باندی مصرفول، هغه عناصر دي چی د بین المللی ادارو له لوری د ښه حکومت داری برخه بلل کیږي، دی عناصرو ته په کتلو دا په ډاگه کیږي چی هر هغه نظام چی په دیموکراسی ولاړ وي ضرور نه دی چی هغه دی د ښه حکومت داری درلودونکی هم وي، ځکه دیموکراتیک نظام ډیر ځله هغه اصول تر پښو لاندی کوي چی د ښه حکومت داری بنسټیز عناصر بلل کیږي خو د ښه حکومت داری لپاره په دیموکراسی ولاړ نظام د غربی مفکرینو له نظره ضروري او اړین دی.

څلورم: د ښی حکومت داری بنسټیز عناصر

د ښه حکومت داری بنسټیز عناصر هغه وخت پیژندلی شو چی بده او ناوړه حکومت داری وپیژنو او د هغه د صفاتو او ځانگړتیاو سره آشنا شو، ځکه چی هر شی د خپل متضاد شي سره د تقابل او مقایسی په نتیجه کی ډیر ښه واضح کیږي، فاسده او خراب حکومت داری هغه اداری ته ویل کیږي چیرته چی د کارونو د سرته رسولو لپاره هیڅ ډول قانون او ضابطه وجود ونه لري، او که موجود وي نو اصلا نه پلی کیږي، او که پلی هم شي نو په عادلانه توگه نه پلی کیږي بلکه په بدیله او انتقائی توگه پلی کیږي، همدا راز هغه حکومت داری فاسده حکومت داری ده چیرته چی رویتیا او شفافیت نه وي، او رویتیا هغه وخت له منځه ځي کله چی معلوماتو ته درست لاسرسی وجود ونه لري، همدا راز هغه حکومت فاسد حکومت دی کوم چی د عمومی گټو او شخصي گټو ترمنځ په توپیر کولو کی پاتی راځی، همدا راز د ملت د مال او شخصي مال فرق له منځه ولاړ شي، یعنی کله چی د ملت مال د شخصي گټو لپاره استعمالیږي او ملي گټی د شخصي گټو څخه قربانیږي، همدا راز هغه حکمرانی فاسده حکمرانی ده چیرته چی په قوانینو باندی د ملت اعتماد له منځه تللی وي، او یا ډیر ضعیف وي، او هغه حکومت فاسد حکومت دی چی د هغه اولویتونه او ترجیحات د هیواد د پرمختگ سره په ټکر کی وي، او د هیواد مالي او بشري منابعو څخه ناوړه استفاده کوي، ددی ځانگړتیاو درلودونکی حکومت فاسد او ناوړه حکومت بلل کیږي، نو ددی په مقابل کی هغه حکومت چی ددی متقابلی ځانگړتیاوی ولري هغه ښه او وړ حکومت بلل کیږي، دا ځانگړتیاوی د یوی اداری څخه تر بلی اداری او یو لیکوال له نظره د بل لیکوال تر نظره پوری تفاوت لري، ځکه دا په حقیقت کی هغه معیارونه دي چی ددی پر بنسټ یو نظام یو حکومت ارزول کیدلی شي چی واقعا د ښه حکومت داری سیستم لري او که نه؟ دلته موږ ددی ځانگړتیاو څخه یو څو مهمی ځانگړتیاوی چی بیلا بیلو ادارو ذکر کړي دي پرته له دی یادونه کوو چی دا کومی اداری ټاکلي دي، په دی ادارو کی مهمی اداری د ملگرو ملتونو پرمختیایی پروگرام (UNDP) او نړیوال بانک (World Bank) د یادولو وړ دي:

لومړی ځانگړتیا: د قانون حکمرانی (Rule of Law): د قانونیت او قانون د حکمرانی څخه هدف دا دی چی باید هیواد او اداره عادلانه او پاک قانونی جوړښتونه ولري، د هغه د تطبیق لپاره فعالی، د فساد څخه پاک، قوي، ځواکمنی او مستقلی اداری وجود ولري، چی قوانین په بی طرفه ډول په ټولو خلکو په عادلانه توگه تطبیق کړي، دی قانونی مراجعو ته ټول خلک په یو شکل لاس رسی ولري، دا اداری د محاسبی څخه پورته نه وي، د قانونیت معنی دا ده چی د انسانی او بشري حقوقو په بشپړ ډول ساتنه وشي، او دا قانونی جوړښتونه د خلکو ترمنځ د نزاعاتو او اختلافاتو د حل او د عدالت د پلی کولو توان او قابلیت ولري. په حقیقت کی قانونیت او د قانون حکمرانی د ښه حکومت داری د موجودیت ضمانت ورکوي له همدی امله دا د ښه حکومت داری یوه بنسټیزه ځانگړتیا بلل کیږي.

دویمه خانگرتیا شفافیت (Transparency): د شفافیت مفهوم دا دی چی د هری اداري قوانین، لوائح، طرز العملونه او فیصلی، او د ادارو پوری اړونده نورو ټولو معلوماتو ته د خلکو لاس رسی ممکن وي، او د حکومت او دولتی او غیر دولتي ادارو، او مدنی ټولنو په اړه هر څه شفاف، واضح، څرگند او په ډاگه وي، هیڅ څوک هیڅ شی پټ نه کړي، دا حق ټولو خلکو او په خانگرتی توگه د هری اداري سره اړوند خلکو ته د قانون په زور تر لاسه وي، او دا قانون په عملي توگه پلی هم وي، معلوماتو ته د لاس رسی، او د هر څه په شفاف ډول د خلکو سره شریکول څو فائدی لري، لومړی دا چی ددی په نتیجه کی د فساد کچه راکمیري، که څوک فساد وکړي د هغه محاسبه ممکنه گرځي، نوری اداري چی دی معلوماتو ته د خپلو راتلونکو پلانونو په تیارولو کی اړتیا لري هغه اداري تری استفاده کولی شي، په ادارو باندی د وگړو د اعتماد کچه پورته ځي، او په پای کی شنونکی د همدی معلوماتو په مټ د هری اداري د راتلونکی په اړه تخمین او اټکل (Predictability) کولی شي چی دا ټول په خپل وار خلکو لپاره په فیصله کولو کی اسانتیاوی برابروي.

دریمه خانگرتیا محاسبه (Accountability): محاسبه د بنه حکومت داری، یو بل بنسټیز اصل دی، د محاسبی لپاره دا ضروري او اړین دي چی د هر مسؤول او هری اداري د کار لپاره شاخصونه او معیارونه وټاکل شي، او بیا ددی لپاره میکانیزمونه تشخیص شي چی ددی ارزونه وکړي چی ایا د دی معیارونو سره سم کارونه سرته رسیدلي دي؟ ددی کارونو مؤثریت هم باید و ارزول شي، یواځی د کارونو سرته رسول او د هغی ارزول کفایت نه کوي، همدی میکانیزمونو، شاخصونو او معیارونو له لاری باید د عمومي ادارو، د مالي او اقتصادي مؤسساتو فعالیتونه و ارزول شي او محاسبه یې وشي، همدا راز د پالیسیو د جوړولو او ددی پالیسیو مؤثریت، او ددی پالیسیو او سیاستونو د تنفیذ څارنه او محاسبه باید سرته ورسیري، ددی ترڅنگ د منابعو او موارد په کفایت سره استعمال، د مصارفو کنترول، او داخلي او خارجي حساباتو ارزونه او محاسبه اړینه او ضروري ده، د ملگرو ملتونو پرمختیایی پروگرام محاسبه داسی تعریف کوي: (د محاسبی لپاره واضح او مؤثر خطوط (چی هغه قانوني، سیاسی، مالي او اداري برخو ته شامل وي) وضع کول په داسی توگه چی د بیلا بیلو اړخونو لکه حکومتی او دولتی اداري، د خصوصي سکتور اداري او غیر دولتی مؤسساتو د مالي، قانوني، اداري او سیاسي محاسبه یقیني کړی شي.

په هره اداره کی چی محاسبه وجود ونه لري د هغه اداري فعالیت ضعیفه کیږي، او په کوم دولت کی چی د محاسبی اصل عملي نه شي د هغه دولت په فیصلو او کارونو د ملت اعتماد له منځه ځي، همدا راز بهرنیان او په خانگرتی توگه د پانگوالو اعتماد ته زیان رسیري، له دی امله په دولتی او خصوصي سکتور کی د پانگونی د زیاتوالي، په نظام باندی د وگړو د اعتماد د زیاتوالي، او دسیاسي خطراتو د کمولو لپاره محاسبه یو اړین او ضروري اصل دی، او له همدی امله د بنه حکومت داری، یو بنسټیز عنصر- شمیرل کیږي.

څلورمه خانگرتیا گډون او مشارکت (Participation): د ملگرو ملتونو د پرمختیایی پروگرام د وثیقی له مخی ددی معنی دا ده چی ټول مؤثر او فعال افراد او جهتونه د ضرورتونو او اړتیاو په ټاکنه، د پلانونو او پروگرامونو په جوړولو، د بودجو په ټاکنو، د ورځنیو کارونو په اړه فیصلو کولو، مالي امورو او د پلانونو په تطبیق کی گډون او مشارکت ولري.

د ټولنی د وگړو او مدني ټولنی او غیر دولتي مؤسساتو او مؤثرو جهتونو گډون د ټولنی د پرمختگ لپاره یو بنسټیز عنصر بلل کیږي، ځکه د همدی گډون او مشارکت په نتیجه کی په ټولنه کی سیاسی نظام

مستحکم کبړي، د دولت او ټولني ترمنځ تعامل رامنځ ته کبړي، چي د دي په نتيجه کي د دولت په فيصلو د خلکو اعتماد لاس ته راځي.

پنځمه ځانگړتيا د فساد پر ضد مبارزه (Combating of Corruption): فساد دي ته ويل کبړي چي عمومي واک (هغه که دولتي واک وي او که په کومه خصوصي اداره کي واک وي) د شخصي گټو لپاره استعمال کړي، فساد ډير شکلونه او صورتونه لري لکه رشوت، د چا د اړتيا څخه ناوړه استفاده، خپلو او خپلو دوستانو ته په نورو ترجيح ورکول، د خپل اثر او رسوخ څخه ناوړه استفاده او داسي نور، د ملگرو ملتونو د پرمختيايي پروگرام د فساد پر ضد د مبارزي وثيقه دا بنايي چي د فساد او ديموکراسي ترمنځ عکسي-رابطه وجود لري، نو د فساد د کمولو او له منځه وړلو لپاره داسي محيط ته اړتيا ده چي په قانوني، سياسي او اداري لحاظ د فساد سره د مقابلي وړتيا ولري، او ددي ترڅنگ دا کار هغه شوني دي چي د فساد په کمولو او له منځه وړلو کي د رسنيو او مدني ټولنو د مؤسساتو رول تقويه شي.

شپږمه ځانگړتيا استجابت (Responsiveness): ددي معني دا ده چي حکومت، مدني ټولنه، د خصوصي سکتور مؤسسات او بله هره اداره بايد د خپلو مراجعينو او مستفيدينو ضرورتونو او رغبتونو ته مثبت ځواب ووايي، همداراز په حکومت او مؤسساتو کي اړين سياسي، اقتصادي او اداري بدلونونه راوستل له پامه ونه غورځول شي، او مثبت ځواب ورته وويل شي، دا کار ځکه اړين دي چي که د خلکو رغبتونه په پام کي ونه نيول شي نو مؤسسات، اداري او دولتونه خپل اعتماد له لاسه ورکوي، او که اړين بدلونونه را نه وړل شي ادارات، مؤسسات او دولتونه خپل مسؤوليتونه نشي ادا کولي.

اومه ځانگړتيا تساوي يا مساوات (Equity): د تساوي څخه هدف دا دي چي د ټولني ټولو وگړو ته هغه که فقير وي او که ثروتمند، د ټولني د هري طبقي سره چي تړاو لري، او هر قشر پوري چي تړلي وي، نر وي او که ښځه ټولو ته بايد د خپل ژوند د جوړولو او په ژوند کي د پرمختگ يو شانته فرصتونه برابر وي، هيڅوک د هيڅ کوم لامل په نتيجه کي د پرمختگ د فرصت څخه محروم نه شي.

اتمه ځانگړتيا: وړتيا او مؤثريت (Effectiveness & Efficiency): ددي معني دا ده چي يوه اداره او يو نظام هغه وخت ښه کيدلي شي چي هغه توقعات چي وگړي يې د بوي اداري څخه لري او يو ملت يې د يو حکومت څخه لري، همدا راز هغه مسؤوليتونه چي د اداري او حکومت پرغاړه دي د هغه د سرته رسولو وړتيا پکښي وي، او خپل اهداف په بهترين شکل باندې تر لاسه کړي، او د مؤثريت معني دا ده چي د شته امکاناتو څخه حد اعظمي استفاده وکړي، همدا راز طبيعي موارد د ژوند د چاپيريال او د راتلونکو نسلونو د اړتياو په نظر کي نيولو سره په بهترينه توگه استعمال کړي، دا په دي معني چي يواځي دا کفايت نه کوي چي يوه اداره بايد د غلا او اختلاس څخه پاکه اداره وي بلکه ددي ترڅنگ بايد با کفائت او باکفائت اداره هم وي چي خپل اهداف په ښه توگه ترلاسه کړي شي، که دا وړتيا ونه لري که هر څومره پاکه وي بيا هم د ښه حکومت دارۍ يوه بنسټيزه ځانگړتيا په کښي نشته.

نهمه ځانگړتيا استراتيژيک ليد لوري (Strategic Vision): د استراتيژيک ليد لوري درلودلو معني دا ده چي اداري، حکومت، ټول قيادت، او عام وگړي ټول د ښه حکومت دارۍ، بشري پرمختگ او د هغه اړتياو او ضرورتونو، او د خپلي اداري او حکومت لوړ اهداف په نظر کي لري او د هغه اهدافو لور ته منظم حرکت کوي، خو په عين وخت کي تاريخي، ثقافي او ټولنيز محيط او سياق هم په نظر کي ولري.¹

¹ - د دي ځانگړتياو لپاره وگورئ: مبادئ الحوكمة الرشيدة في اتفاقية الامم المتحدة لمكافحة الفساد ص ۸-۱۴، اعداد: حسين اسامة، مركز العقد الاجتماعي كال ۲۰۱۴م او د مصر په مجلس وزراء کي (مركز المعلومات و دعم اتخاذ القرار) په لاندې لينک نشر شوي بحث:

لنډه دا چی ښه حکومت داري د لاندی ځانگړتیاو د درلودلو څخه عبارت دی: د پرمختگ د یوی دائمی او مستمری پروسی + د قانون حکمرانی + قوی اداره + د نظام مشروعیت + وړتیا او فعالیت + یو داسی ټولنه چی د پرمختگ او بدلون وړتیا ولري + فعال مشارکت او د وگړو پراخه ونډه په کښی وجود ولري. دا د دوه اړخیزی څارنی نوم دی چی پورته د لاندی او لاندی د پورته څارنه وکړي، او ټول په دی پوهه شي چی ټول په یوی کښتی کی سپاره دي، که نجات ترلاسه کوي نو ټول به یی تر لاسه کوي او که مشکلات هم راځي نو ټول به پری اخته کيږي.

پنځم: د ښه حکومت داری. مجالات

د ښه حکومت داری. اصلي موخه دا ده چی د ټولنی د وگړو ټولنیز او اقتصادي حالت را ښه شي، او یو دوامدار بشري پرمختگ رمنځ ته شي، او د ټولنی او حکومت په ټولو سطحو په وړتیا، شفافیت، او مؤثریت سره د کار کولو توانایی زیاته شي او په ټولنه کی قانونمندی او د اصولو سره سم د کار کولو التزام رشد وکړي، ددی هدف د لاس ته راوړلو لپاره هغه مجالات چی هلته باید ښه حکومت داري رامنځته شي د بین المللی ادارو له لوری دا دری مجالات ټاکل شوي دي:

• سیاسي مجال

په سیاسي مجال کی ښه حکومت داري دی ته ویل کيږي چی سیاسي نظام او حکومت مشروعیت ولري، د ټولنی قانونی او شرعی نمایندگی وي، او د حکومت او ټولنی ترمنځ ښی او د همکارۍ قوی اړیکي وجود ولري چی ددی په نتیجه کی لاندی نتایج رامنځته شي:

- < د ټولو مؤثرو اړخونو (حکومت، خصوصي سکتور او مدني ټولنی) ترمنځ مثبت تفاعل او د عامه گټو د لاس ته راوړلو او ساتلو لپاره د دوي ترمنځ داسی همکاري او گډ کار وجود ولري چی د افرادو گټی خوندي کړي.
- < د شفافو، پاکو، د احزابو او جهاتو په تعددیت باندی ولاړو داسی انتخاباتو له لاری مؤثره دیموکراسي رامنځ ته کول چی ملت پکی په پراخه پیماننه سیاسي مشارکت او گډون ولري.
- < د ټولنی وگړو ته حق ورکول چی د تابعیت د ټولو حقوقو څخه استفاده وکړي.
- د یو حکومت په سیاسي لحاظ ښه حکومت داری. په دی ولاړه ده چی ددی حکومت سیاسي واک تر کومی کچی مشروعیت لري، د سیاسي احزابو او عامی ټولنی عمومي ازادیو ته څومره په حرمت قائل دی او احترام ورته لري، د بیان د ازادی. څومره احترام کوي او د سیاسي احزابو او د مدني ټولنو د جوړولو څومره اجازه ورکوي، د ښه حکومت داری د معیارونو سره سم د سیاسي ادارو فعالیت او وړتیا تر کومه حده ارزوي، که ددی سوالونو ځوابونه مثبت وي نو بیا دا لاندی نتایج لاس ته راځي:
- < په ټولنیزو مسؤولیتونو او وظائفو کی د حکومت وړتیا زیاتېږي، چی په نتیجه کی یی د حکومت څخه د ټولنی د رضایت او خوښی. کچه لوړېږي او ددی په نتیجه کی سیاسي،

[http://www.socialcontract.gov.eg/Arabic/publicationCategory/publication/publication-\(details/85](http://www.socialcontract.gov.eg/Arabic/publicationCategory/publication/publication-(details/85)

د مراجعی نیټه ۱۳۹۷/۱۱/۱۵ ه. ش. او الحکم الرشید الأبعاد والمعايير والمتطلبات دکتور نبیل البابی لیکنه، د المعهد المصری للدراسات، ترکیا، استنبول، له نشراتو څخه، تاریخ ۹/جنوری ۲۰۱۸م، په لاندی لینک نشر شوی (<https://eipss-eg.org/wp-content/uploads/2018/01/> الحکم الرشید-الأبعاد-والمعايير-والمتطلبات.pdf) ، همدا راز وگورئ: الحکم الرشید من المنظور الاسلامی ص ۱۴-۱۵ خالد صلاح حنفي محمود، مخکی ذکر شوی منبع.

اقتصادي او ٲولنيز استقرار ته لاره هواربزي او په دى توگه اقتصادي پرمختگ او ٲولنى ته رفاهيت راځي او د ٲولنى اساسى حقوق او عدالت خوندي كيږي.

< د سياسي نظام او ٲولنى ترمنځ د اړيكو طبيعيت د ٲولنى د وگړو له پلوه د سياسي نظام د قبوليت څخه نمايندگي كوي، هر څومره چى رضايٲ پياوړى وي نو دا د نظام په وړتيا، فعاليت، مؤثريت او قانوني مشروعيت دلالت كوي او ددى په نتيجه كى په ٲولنه او هيواد كى عمومي استقرار رامنځ ته كيږي.

< د شفافو، پاكو او منظمو، د سياسي احزابو او جهاتو او لوړو په تعدد باندى ولاړو انتخاباتو له لارى د واك تغيير او تبديل، ځكه د حكومتونو او محلي ادارو مشروعيت او موده د اساسى قانون له مخى په همداسى انتخاباتو كى د مشاركت او گډون پر بنسټ ٲاكل شوى ده^۱.

اقتصادي مجال

په اقتصادي مجال كى ښه حكومت داري د اقتصادي پلان په ترتيبولو، د هرى اقتصادي پروژى لپاره د موجوده بدائلو ترمنځ په عقلاني بنسټ تر ٲولو ښه بديل غوره كولو، او د هغه قضايو په اړه صحيح او درسته فيصله كولو كى نغښتى دى چى د هيواد اقتصادي فعاليت زياتوي او پرمختگ راولي داسى اقتصادي فعاليت چى د ٲولنى د وگړو لپاره رفاهيت او ښه ژوند د ځان سره لري، د نړيوالو ادارو له نظره د اقتصادي فعاليت او پرمختگ دا هدف هغه وخت تر لاسه كيدلى شي چى:

< د اقتصادي اصلاح پروگرامونه لاس لاندى ونيول شي.

< د فساد پر ضد مبارزه وشي.

< د اقتصادي وضعيت په اړه د ٲولنى عامو وگړو ته هميشه بشپړ معلومات د پوره شفافيت سره ورسپري.

< د بيلا بيلو سكتورونو د فعاليت لپاره سالم قانوني محيط مهيا كړى شي.

همدا راز ښه حكومت داري په پانگونه كى د خطراتو د راكمولو يو ډير مهم لامل بلل كيږي او دا ځكه چى پانگه اچونكى هغه معلوماتونه په ښه توگه تحليلوي چى د اقتصادي وضعيت په اړه په پوره شفافيت هغه ته رسپري، او دا هغه وخت ممكن دي چى:

< خصوصي سكتور پانگونه ته وهڅول شي.

< داسى پلانونه او استراتيژى وضع شي چى د شته امكاناتو سره متناسبي وي.

< د اقتصادي ازاديو ميدان پرانستل شي، او د رقابت د ضوابطو احترام وشي او هر څوك د كار بازار ته د ننوتلو او د سالم رقابت كولو ازادي ولري.

په اقتصادي او ٲولنيز ميدان كى ښه حكومت داري په دى مشتمله ده چى حكومت داسى فيصللى او اجراءات وكړي چى په بيلا بيلو اقتصادي فعاليتونو باندى مثبتى اغيزى لري، په دى لړ كى د حكومت رول د لاندى نقاطو په لاس ته راوړلو كى منحصر دى:

لومړى: د هيواد د اتباعو د ژوند د مستوى لوړول او د هغوي د ژوند د ظروفو ښه كول.

^۱ - دى لپاره وگورئ: الحكم الصالح و آليات ص ۱۸، مكافحة الفساد، د. عبد الرزاق مقرئ، دار الخلدونية

للتشر والتوزيع، القبة، الجزائر، لومړى چاپ.

دویم: د فقر د کمولو او له منځه وړلو هڅه کول، او د ټولنیزو توپيرونو په نتیجه کې د صحنې نه د یو شمیر خلکو د لیرې کولو مخنیوی کول.

دریم: په اقتصادي میدان کې د قانوني چوکاټونو اصلاح کول^۱.

اداري مجال

لکه څرنګه چې معلومه ده چې د دریمې نړۍ په هیوادونو کې د ښه حکومت داری د تصور د رامنځ ته کیدلو بنسټیز لامل د فساد په بې ساري توګه زیاتوالی او د نړۍ په کچه د مدیریتي علومو او مهارتونو پرمختګ وه، چې په نتیجه کې یې اداري اړخ د ښه حکومت داری په چوکاټ، استراتیژیو او پالیسیو کې د ځان لپاره مهم ځای خپل کړ، ځکه چې دا د مدیریتي او تشغیلي سیستمونو سره تړاو لري، ښه اداره د لاندې ګامونو په نتیجه کې رامنځ ته کیدلای شي:

- < په ټولنه کې د موجودو بشري او مالي منابعو په عادلانه توګه توزیع او ویش.
- < د اداري فساد او اقرباء پروري د بیلا بیلو ډولونو او اشکالو خاتمه.
- < د عامه ادارې د رشد، فعالیت او لا مؤثریت په منظور د لامرکزیت تطبیقول.
- < په اداري نظام، او په اداري محیط کې تطبیقیدونکي قوانینو او لوائحو ته پاملرنه او اهتمام تر څو حکومت له دې څخه ځان مطمئن کړي چې دا د هیواد د ظروفو سره متناسی دي او که نه؟ او ایا دا قوانین د ټولنی اړتیاوی پوره کولی شي؟

شپږم: د ښه حکومت داری معیارونه

ډیرو څیړونکو او ډیرو نړیوالو ادارو د ښه حکومت داری لپاره معیارونه ټاکلي دي، ددی معیارونو پر بنسټ یوه اداره او یو حکومت تلل کیدلای شي چې هغه ښه حکومت داري لري او که د حکومت داری نوعیت یې فاسد دی، مور دلته یواځې د دوو نړیوالو ادارو د ملګرو ملتونو پرمختیایی سازمان (UNDP) او نړیوال بانک (World Bank) معیارونه د لوستونکو مخې ته ږدو:

• لومړی: د ملګرو ملتونو د پرمختیایی پروګرام (UNDP) معیارونه

د ملګرو ملتونو د پرمختیایی پروګرام له نظره د ښه حکومت داري مفهوم د انساني پرمختګ د مفهوم سره تړلی دی، له همدې امله د ملګرو ملتونو نوموړی پروګرام ښه حکومت داري د بشري او انساني پرمختګ په معیارونو ارزوي، پر همدې بنسټ د هغه سازمان له لوری هیوادونه تصنیف کیږي، د ملګرو ملتونو پرمختیایی پروګرام چې د بشري پرمختګ د ارزونې لپاره کوم معیاري لارښود جوړ کړی هغه په درې ابعادو او اړخونو مشتمل دی:

- < چې انسان اوږد او د روغ او ښه صحت سره ژوند ولري.
- < چې باسواده وي.
- < چې په مناسب مالي حالت کې ژوند وکړي.

او دا د لاندې معیارونو پر بنسټ ارزوي:

- < د ولادت پر وخت متوقع اوسط عمر
- < مکتب ته تلونکو اوسط.
- < د سواد لرونکو او لیک لوست کونکو کچه او اوسط.

◀ به اجمالی محلی انتاج کی د فرد ونډه او برخه

په کال ۱۹۹۰م کی د کوم وخت راهیسی چی د ملگرو ملتونو د پرمختیایي ادارې له لوری د انساني پرمختگ لارښود جوړ شوی له هغه راهیسی تر اوسه پوری د هغه سره یو شمیر نور تکمیلونکی لارښودونه هم جوړ شوي چی د انساني پرمختگ ځانگړي اړخونه تر پوښښ لاندی نیسي او اهتمام پری کوي، له دی جملی نه لاندی لارښودونه مهم دي:

◀ د بشریت د فقر د سنجولو لارښود

◀ د جنسیت (د پرمختگ د فرصتونو په اړه د سړو او د ښځو د برابری) پوری د اړونده پرمختگ د سنجولو لارښود.

◀ د ښځو د توانمند سازی او پیاوړتیا د ارزولو لارښود.

د بشریت د فقر د سنجولو لارښود

په ۱۹۹۰م کال کی د ملگرو ملتونو د پرمختیایي پروگرام له لوری د صادر شوي (د بشري پرمختگ د ارزونی لارښود) په یو هیواد کی انساني پرمختگ په اجمالی توگه د ارزونی معیارونه د ځان سره لري، خو د (د بشریت د فقر د ارزولو لارښود) بیا د بنسټیز بشري پرمختگ په بیلا بیلو اړخونو کی د محرومیت د انبار شوو بیلا بیلو ډولونو د ارزونی او معلومولو معیارونه را په گوته کوي، د فقر د ارزونی لاندی دوه لارښوده د ملگرو ملتونو د پرمختیایي پروگرام له لوری خپاره شوي دي:

د بشري فقر د ارزونی لومړی لارښود

دا لارښود مخ په ترقی هیوادونو کی په لاندی دری برخو کی د انسانانو په محرومیت او فقر باندی ترکیز کوي او په دی هیوادونو کی په دی برخو کی د فقر او محرومیت د کچی د ارزونی معیارونه په گوته کوي:

◀ عمر: دا محرومیت په دی ارزول کیري چی د ولادت په وخت کی تر څلویښت کلنی پوری د طفل د ژوندی پاتی کیدو احتمال شته.

◀ سواد: دا محرومیت په دی ارزول کیري چی په بلوغ ته رسیدلو وگړو کی د بی سوادی کچه څومره ده.

◀ د دولتي او خصوصي سکتور له لاری د وگړو د اقتصادي اړتیاو د پوره کیدو اجمالی کچه: او دا په دی ارزول کیري چی څو فیصده خلک د اوبو مناسب منبع ته لاس رسی لري، او دا چی د پنځه کالو څخه کم عمر ماشومانو څو فیصده د عادي وزن څخه کم وزن لري.

د بشري فقر د ارزونی دویم لارښود

چونکه فقر او محرومیت د ټولنو د اقتصادي او ټولنیزو ظروفو او حالاتو د تفاوت په نتیجه کی تفاوت کوي له دی امله د ټولو ټولنو د فقر او محرومیت د کچی د ارزونی لپاره یو ډول لارښود کارول ممکن نه دي، له دی امله د ملگرو ملتونو پرمختیایي پروگرام د هغه هیوادونو لپاره چی د اقتصادي همکارو او پراختیا سازمان (OECD) (Organization for Economic Co-operation and Development)¹ غړیتوب لري یو ځانگړی

¹ - دا د پرمخ تللو هیوادونو یو سازمان دی چی هدف یې اقتصادي پرمخ تگ او تجارتي تبادل د کچی د لوړول دي، ددی غړی یوشمیر پرمخ تللي هیوادونه دي چی د دیموکراسی او اقتصاد بازار اصولو ته غاړه ږدي، دا د ۱۹۶۱ میلادي کال د سپتمبر د میاشتی په ۳۰ نیټه رامنځ ته شو چی په کال ۱۹۴۸م میلادي کی رامنځ ته شوي د اروپا د اقتصادي همکارو یو د سازمان (Organization for European Economic Co-operation) ځای یې ونیوه.

لارښود جوړ کړی دی چی په هغه کی بشري پرمختیا د دری واړه اړخونو (صحت، تعلیم، اقتصاد) ترڅنگ دا معیار هم ایښودل شوی دی چی د ټولنیزو ملحوظات په نتیجه کی د خلکو د محرومیت کچه څومره ده، او په باسواده خلکو کی د اوردی مودی لپاره د بی کاری کچه څومره ده، د ولادت په وخت کی د ژوند د اټکل معیار د څلوېښتو پر ځای شپيته ایښودل شوی دی.

د جنسیت په لحاظ د پرمختگ د ارزونې لارښود

دا لارښود هم په تیرو لارښودونو کی یاد شوي شیان د پرمختگ لپاره د معیارونو په حیث گڼي خو په دی کی دی ته کتل شوي دي چی په دی کی د ښځو او سپرو ترمنځ تفاوت څومره دی، که چیرته د نرانو او ښځو ترمنځ د پرمختگ په بنسټیزو عناصرو کی تفاوت زیات وي نو هغه هیواد د کمی درجی درلودونکی هیواد بلل کیږي.

د ښځو د پیاوړتیا د معیار پر بنسټ ارزونه

یو بل لارښود چی د ملگرو ملتونو پرمختیایی پروگرام د ښه حکومت داری او دوامداره پرمختگ لپاره وضع کړی دی هغه د ښځو د پیاوړتیا او توانمند سازی معیار دی، دا لارښود دا معلوموي چی ایا ښځی په اقتصادي او سیاسي ژوند کی فعال او مؤثر گډون لري او که نه؟ دا لارښود دا څیږي چی د ښځو او سپرو ترمنځ په بنسټیزو مجالاتو کی لکه د سیاسي او اقتصادي قضایاو په اړه په تصمیم نیولو کی د مشارکت عدم توازن څومره دی، په پارلمان کی د ښځو فیصدي څومره ده، په حکومت کی د لوړی کچی په مسؤولینو، اداري او فنی کارکوونکو کی د ښځو او د سپرو تناسب څومره دی، دا ټول ددی لپاره ارزول کیږي تر څو دا په گوته کړي چی ښځو ته څومره فرصتونه برابر دي او تر کومی کچی هغوي اقتصادي استقلالیت لري^۱.

په یو شمیر هیوادونو کی دا کارونه په مصنوعي شکل سرته رسیږي لکه افغانستان چی په حقیقت کی د هغه ټولنی د واقعي پرمختگ څخه نمایندگی نه کوي، د بیلگی په توگه د ماشومانو د وزن مشکل، د پرمختگ په فرصتونو کی د ښځو او نرانو د ونډی د برابری قضیه او همدا راز نور معیارونه چی د ملگرو ملتونو او نورو ادارو له لوری ټاکل شوي دي، دا کارونه هغه وخت د ښه حکومت داری او د دومدار بشري پرمختگ لپاره شاخصونه گرځیدلی شي چی د یو هر اړخیز پرمختگ په نتیجه کی ترلاسه شي، او که په مصنوعي شکل سرته ورسیږي بیا دا معیارونه او شاخصونه په حقیقت کی د غلط فهمی د ایجادولو لامل خو گرځیدلی شي مگر د ښه حکومت داری او د بشري پرمختگ معیار نشي گڼل کیدلی.

دویم: د نړیوال بانک له نظره د ښه حکومت داری معیارونه

نړیوال بانک د ښه حکومت داری د ارزونې لپاره ۲۲ معیارونه ټاکلي دي، ددی معیارونو موجودیت د ښه حکومت داری په موجودیت دلالت کوي او نه موجودیت یې د ښه حکومت داری په نه موجودیت دلالت

^۱ - دی لپاره وگورئ: برنامج الأمم المتحدة الإنمائي، تقرير التنمية البشرية، "أهداف التنمية للألفية: تعاهد بين الأمم لإنهاء الفاقة البشرية" ص 60، مطبعة كوركي، بيروت، كال 2003م، همدا راز وگورئ: الحكم الراشد و دوره في تحقيق التنمية المستدامة (حالة الجزائر) ص 54-56 د بکوش ابتسام د ماستری بحث، جامعه ابی بکر بلقاید، الجزائر، پوهنځی اقتصاد، د لیکلو کال ۲۰۱۵-۲۰۱۶م، په لاندی لینک باندی نشر شوی (<http://dspace.univ-tlemcen.dz/bitstream/112/10051/1/BEKKOUCHE%20BITISSEM.pdf>) د

مراجعی تاریخ ۲۰۱۹/۲/۸م.

کوي، په دی کی ۱۲ معیارونه د محاسبی او احتساب (Accountability) پوری اړه لري او لس نور یې د ښه اداری پوری اړه لري، ټول هیوادونه د همدی دوه ویشته معیارونو پر بنسټ تصنیفیري چی د ۱۷۳ هیوادونو په لیست کی یوه نمره ورکول کیږي، هر هیواد د ښه حکومت داری د کچی پر بنسټ د صفر او سلو ترمنځ نمری اخلي، دا نمری په داسی حیاتی مجالاتو ویشل شوي دي چی په حاکمو نظامونو کی د ټولنی د وگړو د مشارکت او گډون په گوته کوي.

• د احتساب اړوند معیارونه

❖ د احتساب اړونده څلور مجالات دی چی د هغی د ارزونی په نتیجه کی د ښه حکومت داری کچه تثبیتیري، دا مجالات په لاندی ډول دي:

- < د سیاسي ادارو د انفتاح کچه
 - < د سیاسي مشارکت کچه او نوعیت
 - < د حکومت د شفافیت کچه او دا چی تر کومی کچی په ملت کی مقبولیت لري.
 - < د سیاسي احتساب او محاسبی کچه.
- د دی اړخونو د ارزونی لپاره چی د کومو موضوعاتو په اړه معلوماتونه راټولیري هغه په لاندی ډول دي:
- < د وگړو سیاسي حقوق
 - < ټولنیزی آزادی
 - < د رسنیو آزادي
 - < سیاسي فعالیت
 - < حکومتي وظایف، چی دا وظائف د ازاد رقابت له لاری تر لاسه کیدلی شي؟ ددی وظائفو د ترلاسه کولو زمینه د ټولنی د هر وگړي لپاره ترلاسه ده؟ د توظیف په پروسه کی د گډون کچه څومره ده؟.
 - < د دیموکراسی د اصولو سره سمه محاسبه.
 - < شفافیت.

د اداری د نوعیت د ارزونی معیارونه

د اداری د نوعیت لپاره نړیوال بانک خپل معیارونه ټاکلي دي چی مهم یې په لاندی ډول دي:

- < د بیروکراسی مؤثریت او فعالیت
 - < د قانون احترام او حکمراني
 - < د ملکیت د حقوقو حمایت او ساتنه
 - < د فساد کچه
 - < د قوانینو نوعیت
 - < د داخلي محاسبی وسائل او آلیات.
- ددی ترڅنگ نړیوال بانک د ښه حکومت داری د دری بنسټیزو اساساتو د ارزونی لپاره شپږ معیارونه ټاکلی دي، چی د ښه حکومت داری د هر بنسټ د ارزونی لپاره دوه دوه معیارونه په لاندی ډول ټاکل شوي دي:

لومړی بنسټ: د نظام او حکومت نوعیت، ددی د ارزونی لپاره دوه معیارونه ټاکل شوي دي:

1. انتخابات او محاسبه.
2. سیاسي استقرار او د تاوتریخوالي کچه

دویم بنسټ: د نظام او حکومت څرنگوالی، پیاوړتیا او توانایی، ددی د ارزونې لپاره لاندی دوه معیارونه ټاکل شوي دي:

1. د حکومت فعالیت او مؤثریت

2. د حکومت د ادارې او تنظیم نوعیت او څرنگوالی

درېم بنسټ: احترام او مساوات، ددی ارزونې لپاره لاندی دوه معیارونه ټاکل شوي دي:

1. د قانون حکمراني

2. د فساد څارنه¹.

اوم: په ښه حکومت داری کی مؤثر او فعال جهتونه

په ښه حکومت داری کی فعال او مؤثر جهتونه درې دي، که په دی کی یو جهت هم خپل مسؤولیت ترسره نه کړي ښه حکومت داري نه شي رامنځ ته کیدلی، دا درې جهتونه حکومت، خصوصي سکتور، او مدني ټولنه ده.

1. حکومت

په ښه حکومت داری کی تر ټولو مؤثر جهت حکومت دی، تر څو چی حکومت د ښه حکومت داری په رامنځته کولو کی خپل رول ونه لوبوي ښه حکومت داري نه شي راتللی، خو دا په نظر کی نیول پکار دي چی د حکومت مفهوم او د هغه وظایف د پخوا په پرتله توپیر لري، په ښه حکومت داری کی حکومت په ساحه کی د یواځیني لوبغاړي په حیث نه پیژندل کیږي، بلکه په دی کار کی هغه شریکان لري چی د ټولنی او هیواد د چارو په اداره کی ورسره شریک دي، چی په دی کی خصوصي سکتور او مدني ټولنی د یادونی وړ دي.

• د ښه حکومت داری لپاره د حکومت نه غوښتنی

حکومت د ښه حکومت داری یو بنسټیز او مؤثر عنصر دی، ځکه چی په ټولنه او بشري پرمختگ کی د حکومت رول بنسټیز دی، او همدا پرمختگ د ښه حکومت داری اصلي موخه ده، په پرمختگ کی د حکومت رول بنسټیز ځکه دی چی همدا حکومت دی چی ټولنیز مسؤولیتونه په غاړه لري، د تابعیت امور همدی پوری تړلي دي، د هیواد د وگړو لپاره عمومی خدمتونه برابرول د همدی مسؤولیت دی، د بشري پرمختگ لپاره عام محیط برابرول د همدی کار دی، د داسی استراتیژیو طرح کول او اداري جوړښتونو رامنځته کول قوانین جوړول چی د پرمختگ لپاره لاره هواره کړي همدی پوری تړلي دي، د ټولنی په پرمختگ کی د ونډی اخیستلو لپاره د بیلا بیلو جهتونو هڅول، د پرمختگ په مخکی پرانه خنډونه له منځه وړل د همدی کار دی، او دا ټول باید ددی لپاره سرته ورسوي چی په ښه ډول د ټولنی د وگړو خدمت تر سره شي.

خو هغه حکومت چی د ښه حکومت داری په رامنځ ته کولو کی د یو جهت په حیث مؤثر او فعال رول لوبولی شي او د ښه حکومت داری مسؤولیتونه سرته رسولی شي د هغه څه مواصفات او غوښتنی دي، که په یو حکومت کی دا مواصفات رامنځ ته شي نو مؤثر واقع کیدلی شي، دا مواصفات یو شمیر لیکوالانو په لاندی توگه په گوته کړي دي:

¹ - ددی لپاره وگورئ: الحکم الراشد ودوره فی تحقیق التنمية المستدامة ص ۵۶ مخکی ذکر شوی منبع.

دا باید یو هڅونکی حکومت وي

د حکومت د نوو وظایفو په اړه سیاست پوهان وايي چې دا د دی پر ځای چې تنفيذونکی وي باید تغییر او بدلون ته هڅونکی وي (Catalytic Government) او په خپله په قطار کې د تللو پر ځای توجیه کونکی وي (Steering Rather than Rowing) ځکه چې د حکومت بنسټیزه وظیفه دا ده چې له دی څخه ځان مطمئن کړي چې مطلوب خدمات په کم مصرف او په ښه توګه ټولنی ته وړاندې شوي دي، یعنی موږ داسې یوې قوې حکومتي ادارې ته اړتیا لرو چې نور جهتونه دی ته وهڅوي چې ښه خدمتونه په معیاري توګه په کم مصرف ټولنی ته وړاندې کړي، نه داسې ادارې ته چې پخپله د پروژو تطبیقونکی جهت وي، دا د هغه تصور بالعکس چې پخوا د حکومت په اړه په تقلیدي او کلاسیک تصور کې قائم وه چې حکومت باید هر ډول خدمات پخپله وړاندې کړي او ددی ټولو لپاره ادارې ولري.

د محلي ادارو په واک کې حکومت

د اوسني سیاسي فکر او تصور له مخې حکومت باید د محلي ادارو په واک او ملکیت کې وي، چې په اوسني اصطلاح کې ورته (Community Owned Government) وايي، ددی شعار باید د خدماتو د تقدیمولو پر ځای ځواکمن کول (Empowering rather than Serving) وي، او دا ځکه چې محلي ټولنی او ادارې د حکومت څخه زیات د هغه ګټو ښه ساتنه کولی شي چې د دی ټولنو د افرادو پورې تړلې وي، نو په حقیقت کې همدا ټولنی اصلي مالکان او ددی ګټو حقیقي خاوندان دي، نو باید ددی خدماتو وړاندې کول همدې محلي ټولنو ته وسپارل شي.

په رقابت ولاړ سیستم

په دی تصور کې حکومت باید د خدماتو تقدیمونکو بیلا بیلو جهتونو ترمنځ د سالم رقابت ایجادونکی اړخ وي چې دی (Competitive Government) یا رقابتي حکومت ویل کېږي، او شعار یې باید (Injecting Competition Rather Than Service Delivery) (د خدماتو د تقدیم پر ځای د رقابت ایجادول) وي، او دا ځکه چې په هر ځای کې سالم رقابت وي هلته خدمات بهتر وي، په دی ځای کې د حکومت رول دا دی چې دا وڅاري او له دی څخه ځان مطمئن کړي چې خدمات د معیارونو سره سم تقدیمېږي.

د لرلید او رسالت پر بنسټ اداره کیدونکی حکومت

د ښه حکومت دارۍ لپاره د حکومت یوه ځانګړتیا دا ده چې دا به د لرلید او رسالت پر بنسټ اداره کېږي چې دی (Mission-Driven Government) د قوانینو پر بنسټ چلیدونکی حکومت باید د لرلید او رسالت پر بنسټ جوړو مؤسساتو باندې تبدیل شي (Transformation rule driven government to mission driven organizations) ددی معنی دا ده چې د هر حکومتي ادارې بودجه باید د هغه هدف، رسالت او لرلید پر بنسټ اداره شي چې هغه یې لري، یعنی د هغه اهدافو په لاس ته راوړلو ورته بودجه ورکړې شي، نه د بودجې د بنودو پر بنسټ، ځکه چې اصل مقصد اهداف لاس ته راوړل دي د بودجې مصرف نه دی، له همدې امله د هری دولتي ادارې لپاره دا شرط دی چې هغه خپل اهداف، لرلید او رسالت ولري، او دا ټول باید ډیر واضح، د تطبیق وړ او قابل پیمایش وي.

د نتایجو پر بنسټ اداره کیدونکی حکومت

د ښه حکومت دارۍ لپاره د حکومت څخه یوه غوښتنه او مطالبه دا ده چې دا باید د نتایجو پر بنسټ ولاړ حکومت (Results Oriented Government) وي، او شعار یې (Funding outcome not input) تمويل د نتایجو پر بنسټ نه د کړنو پر بنسټ وي، ددی معنی دا ده چې باید حکومتي ادارې د حقیقي نتایجو د لاس ته

راورلو هڅه وکړي او ترکیز یې په دی وی چی هغه یې لاس ته راوړي او هغه لاس ته نه دي راوړي، یعنی خپل اهداف په نښه توگه د سالمی اداری له لاری لاس ته راوړي.

د استفاده کونکو د گټو پر بنسټ ولاړ حکومت

ددی حکومت یوه ځانگړتیا دا ده چی دا (Customer Driven Government) د استفاده کونکو د مصالحو پر بنسټ ولاړ حکومت دی، او شعار یې (Meeting the Needs of Customers not the Bureaucracy) (د بروکراسی د گټو د ساتلو پر ځای د استفاده کونکو ضرورتونه او اړتیاوی په نظر کی نیول) وي، او دا ځکه چی د حکومت د هری اداری د ایجاد اصل هدف او موخه دا ده چی د ټولنی وگړو ته هغه ډول خدمات وړاندی شي چی دوی یې توقع لري، او که داسی ونه کړي نو د خپل وجود مبرر له لاسه ورکوي، له همدی امله دا د نښه حکومت داری یوه بنسټیزه غوښتنه ده.

د پروژو پر بنسټ جوړ حکومت

د نښه حکومت داری لپاره د حکومت څخه یوه غوښتنه دا ده چی دا حکومت باید د صرف استهلاکي طبیعت پر ځای د آمدن پر بنسټ ولاړ حکومت (Enterprising Government) وي، په دی معنی چی د مصرف پرځای زیات د آمدن په فکر کی وي، دی کی شک نشته چی د حکومت کارونه په دوه ډوله دي یو هغه کارونه دي چی هغه عام خدمات وي له هغه څخه آمدن لاس ته راوړل ممکن نه وي، او بل هغه کارونه دي چی آمدن تری لاس ته راځي، ددی تصور له لاری ددی امکان شته چی د دولت ډیر کارونه او پروژي خپل مصارف پخپله پوره کړي.

حوادثو ته پیش بین حکومت

ددی حکومت یوه ځانگړتیا دا ده چی دا باید (Anticipatory Government) د حوادثو اټکل او تخمین کونکی حکومت وي، او شعار یې باید (Prevention rather than Cure) (د علاج پر ځای وقایه) وي، یعنی حکومت اصلا باید د راتلونکی اټکل وکړی شي تر څو د هغه حوادثو د وقوع څخه اصلا مخنیوی وکړي چی د واقع کیدو څخه وروسته یې په علاج ډیر زیات مصارف راځي، او دا هغه وخت کیدلی شي چی حکومت د خصوصي کمپنیو په روحیه کار وکړي، او ځان په تنفیذی کارونو کی زیات مصروف نه کړي، په دی کی شک نشته چی په تنفیذی کارونو کی له حد څخه زیاته مشغولتیا حکومت ته ددی فرصت نه ورکوي چی په دقیقه توگه پلان گذاري وکړي او د راتلونکو حوادثو اټکل وکړی شي، نو له دی امله هغه همیشه د مشکلاتو د حل او علاج په فکر کی وي، د وقایي او د حوادثو د وقوع مخنیوی ورته گران وي.

غیر مرکزي حکومت

د نښه حکومت داری یوه غوښتنه داده چی باید حکومت غیر متمرکز (Decentralized Government) وي، ځکه د ناکامو مؤسساتو یو بنسټیز مرض همدا مرکزیت دی، ددی معنی دا ده چی ټول صلاحیتونه په یو ځای کی راجمع شي، او هیڅ چا نه صلاحیتونه ورکړی شي، اوسنی حکومتي اداری باید ددی مرض څخه محفوظی پاتی شي، هری اداری ته د هغه صلاحیتونه او امکانات ورکړی شي چی د هغه په نتیجه کی ابتکارات رامنځ ته شي، د خلکو د صلاحیتونو څخه استفاده وشي، خلک د مسؤولیتونو تحمل ته آماده شي په ځانگړی توگه په اوسني عصر کی چی د معلوماتونو د نظام د پرمختگ په نتیجه کی معلوماتونو ته لاس رسی او د هغه په نتیجه کی د فیصلو په کولو کی گډون ډیر اسان شوی او په دی توگه هر چا ته د خپلو صلاحیتونو د څرگندولو او وړاندی کولو امکانات هم برابر دي.

د بازار د اړتیاو سره عیار شوی حکومت

د ښه حکومت داری، لپاره د حکومت څخه یوه غوښتنه دا ده چې باید ځان د بازار د غوښتنو سره عیار کړي دی ته (Market Oriented Government) ویل کیږي، دا ځکه اړین او ضروري ده چې کوم حکومت چې خپلی فیصلی په ځانته ځان کوي هغه عموماً د خپلو وگړو اړتیاوې نشي پوره کولی، نو له دی امله د کار لپاره داسی ضوابط وضع کول پکار دي چې هغه د ټولو وگړو په مخ کی وي، د هغه په اړه ټولو ته معلومات وي تر څو له دی لاری د حکومت سیاستونه وڅارلی شي.¹

خصوصی سکتور

په ښه حکومت داری، کی بل فعال او مؤثر جهت خصوصي سکتور دی، خصوصي سکتور هغه آزاد اقتصاد ته ویل کیږي چې د آزاد بازار او د توکو د قیمتونو د تعیین او ټاکنی او د توکو د انتاج او استهلاك د مقدار په ټاکلو کی د آزاد رقابت په کړنلاره تأکید کوي، او په دی توگه د دولت د رول په راکمیدلو او یا په بشپړه توگه د دولت د رول څخه په استغناء باندی منتج کیږي، او د دولت رول یواځی شکلي پاتی کیږي، همدا راز د خصوصي سکتور یو تعریف دا هم کیږي چې دا د شرکتونو او مؤسساتو د هغه لوی مجموعی نوم دی چې افراد، کورني او د افرادو یوه محدوده مجموعه یې په واک کی لري.²

د نړۍ اکثر هیوادونه په دی پوهیږي چې خصوصي سکتور هغه اساسي او بنسټیزه منبع ده چې د هر ډول محلي کاري ځواک مصرفولو او په کار اچولو لپاره اقتصادي مجالات پرانیځي، هیوادونه دا هم درک کوي چې خصوصي سکتور په اقتصادي پرمختگ، د ټولنی د وگړو د ژوند د سويي د پورته کولو او ټولنی ته د ښو خدمتونو د وړاندی کولو یوه بهترینه لاره ده، بناء اقتصاد پوهان او سیاست پوهان اوس په دی عقیده دي چې دولتونه په ځانته ځان او د خصوصي سکتور د گډون او شراکت څخه پرته انکشاف او پرمختگ نشي کولی، له همدی امله په ټوله نړۍ کی په خصوصي سکتور او اقتصاد بازار باندی اعتماد زیات شوی دی، زیاتو مخ په ترقی هیوادونو خپل اقتصاد، مالیاتي، نقدي او تجارتي سیستمونه آزاد کړي دي، او داسی قوانین یې جوړ کړي دي چې په هغه کی د خصوصي سکتور رول ډیر قوي شوی او په اقتصاد باندی د دولت گرفت او تسلط راکم شوی دی. په عامه توگه د خصوصي سکتور اهمیت په لاندی ټکو کی په ښه توگه څرگندېږي:

لومړی: د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه د ټولنی وگړو ته کاري فرصتونه او زمینی برابرېږي، په دی کی د هری مستوی او کچی کاري فرصتونه شامل دي، د عادي او خدماتي پرسونل نه نیولی تر فني او تخصصی پرسونل پوری ټولو ته دا کاري فرصتونه او زمینی مهیا کیږي.

دویم: اقتصادي وده، انکشاف او ترقی رامنځ ته کیږي، د سرمایه گذاری فرصتونه زیاتېږي.

درېم: په دولتي ادارو د کار فشار راکمیږي، ځکه د دولتي ادارو او خصوصي سکتور د ادارو ترمنځ مسؤلیتونه توزیع کیږي، او هره اداره د ټولنی په استقرار او پرمختگ کی خپله ونډه لري او خپل رول لوبوي.

څلورم: د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کی د حکومت په مالي وضعیت کی ښه والی راځي، په عمومي دولتي بودجه فشار کمیږي ځکه ډیری هغه سکتورونه چې که خصوصي سکتور په کښی پانگونه

¹ - ددی لپاره وگورئ: الحکم الراشد بین الفکر الاسلامی والفکر الغربی المعاصر ص ۴۵-۵۱.

² - دی لپاره وگورئ: الخوصصة والنصحیحات الهیکلیة ص ۲۰، ضیاء مجید الموسوي، لومړی چاپ، کال ۱۹۹۶م، دیوان المطبوعات الجامعیة، الجزائر.

ونه کړي دولت به مجبور وي چې په عمومي بودجه کې ورته مبلغ مختص کړي، د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کې د تجارت (صادراتو او وارداتو) د تعادل (Balance of Trade) حالت را ښه کيږي، د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کې چې په عمومي بودجه فشار راکم شي نو ددی سره د بهرنیو قرضونو د قسطونو اداء کول اسانېږي، او د داخلي او بهرنیو قرضونو حجم راکميږي.

پنځم: د خصوصي سکتور د فعالیت په نتیجه کې د فقر کچه راکميږي، د دولت بودجې ته د ټيکسونو په شکل کې یوه لوی منبع په لاس ورځي چې دا پخپله د بودجې د عجز په معالجه کې مرسته کوي.

شپږم: د خصوصي سکتور د فعالیت به نتیجه کې د فساد پر ضد مبارزه کې اسانېږي او له منځه وړل یې ممکن گرځي په دی شرط چې د فساد جرړې په حکومتي او عامه اداره کې نه وي.

اوم: د پرمختګ او انکشاف پروسه ګړندی کيږي او مؤثریت یې لا هم زیاتېږي، او ددی سره د دولت اقتصادي رول راکميږي کوم چې د اوسنیو سیاسي مفکرینو له نظره د اقتصادي ودی لپاره یو اړین او ضروري ګام دی.

د دی حقیقت د درک کولو نه وروسته چې د یو هیواد د پرمختګ لپاره د دولتونو او حکومتونو تر څنګ په دی کار کې د خصوصي سکتور ونډه او شرکت اړین او ضروري دی، دولتونه د لاندی اقداماتو له لاری کولی شي چې د خصوصي سکتور د ودی او ددی شراکت او ګډون د دوام او استمرار لپاره لاری چاری برابرې کړي:

1. په عمومي اقتصادي محیط کې باید استقرار رامنځ ته کړي، په دی معنی چې د اقتصادي محیط پوری اړونده قوانین د سیاسي حکومتونو د تغیر او تبدیل سره بدلون ونه مومي بلکه دا د یو مستمری استراتیژی برخه وي چې د دی اطمینان په نتیجه کې خلک په خصوصي سکتور کې پانگونه وکړي.
2. بازار همیشه د رقابت لپاره پرانیستی وي، او دا هغه وخت رامنځ ته کيږي چې یو سکتور د کوم دولتي یا یو خصوصي شرکت په انحصار او احتکار کې ورنکړي شي.
3. په دی باندی تاکید صورت ونیسی چې فقیران او د کمو امکاناتو درلودونکي وګړي باید همیشه هغه مالی او فنی اسانتیاوی ترلاسه کړي چې په نتیجه کې یې دوی د ټولنی په انکشاف او انتاج کې ونډه ولرلی شي او خپل معیشتی حالت هم ښه کړي شي.
4. هغه پروژې تقویه کول چې د کار زمینی برابرې، پانگونه را جلبوي، او په ځانګړی توګه فکیرو طبقاتو ته د ټکنالوژی، فنی مهارتونو او معرفت په انتقال کې مرسته کوي.
5. د قوانینو تطبیق او پخپله د دولت له لوری په هغه التزام.
6. د بشري منابع وده تشویق کول او داسی اسانتیاوی برابرول چې بشري منابع وده وکړي.
7. د ژوند د چاپیریال او بشري منابعو او مواردو ساتنه.

که حکومتونه چیرته دا قضا یا په نظر کې ونیسی نو خصوصي سکتور وده کولی شي او په ښه حکومت داری کې خپل ونډه سرته رسولی شي.

• د دولتي او خصوصي سکتور شراکت

ټولنی ته د ښو خدمتونو د وړاندی کولو بهترینه لار د دولتي او غیر دولتي ادارو ګډون او شراکت (Public Private Partnership) (PPP) دی، چې ددی لاری دولت د خصوصي سکتور د مؤسساتو سره د زیربنای تأسیساتو د جوړولو او د هغه څخه د عامه خدماتو او یا هم د دولتي سکتور پوری ځانګړو خدماتو د وړاندی کولو لپاره تړونونه لاسلیک کوي، چې په نتیجه کې یې د خصوصي سکتور له لوری جوړ شوي

زیربنایی تأسیسات دولت ملکیت گرخی او په دی توگه د هیواد زیربنایی تأسیسات پیاوړې کېږي، او د تړون په موده کې دولت د معیاري خدماتو د وړاندې کولو لپاره په خصوصي سکتور مراقبت کوي.

د خدماتو په وړاندې کولو کې د خصوصي سکتور شریکولو په نتیجه کې به د خدماتو په کیفیت کې مثبت بدلون رامنځته شي، ځکه چې د ټولني وگړي به په ډیر لږ وخت کې ښه خدمتونه ترلاسه کړي شي، او د هغه رویتین چې په یو شمیر دولتي ادارو حاکم دی له هغه څخه به ټولنه وژغورل شي، د تاجرانو او په خصوصي سکتور کې د پانگه اچونکو په مخ کې لوی مشکلات او خنډونه بی ځایه اضافي مصرفونه، غیر یقیني صورت حال، د په عامه او دولتي ادارو کې د فساد موجودیت، او د دولتي مناصبو د استغلال او د هغه څخه د سوء استفادې په نتیجه کې رامنځ ته کیدونکي ناتوانی او ضعف او د بیروکراسی بی ځایه مداخله او لاس وهنه ده، بناء د خدماتو د ښه کولو، د تجارتي او خدماتي کارونو د ودې او په هیواد کې د پرمختگ لپاره د دولتي ادارې فعالیت، کفایت، محاسبه او شفافیت ډیر اړین او ضروري دی، د خصوصي سکتور او دولت ترمنځ شراکت هغه مشکلات له منځه وړي چې د دی دواړو څخه د هر یو جهت په مؤسساتو کې موجود وي او د ټولني وگړو ته مطلوب خدمات په ښه او مناسب ډول رسېږي.

له بل پلوه خصوصي سکتور په اداره کې د دولت سره د شریک په حیث خپل هغه اجتماعي مسؤولیت هم په ښه توگه تر سره کولی شي چې د هغه پر غاړه پروت دی، هغه د مدني ټولنو د فعالیتونو لپاره د وسائلو په مهیا کولو سره د اجتماعي مسؤولیتونو په سرته رسولو کې خپلې ونډې ته پراختیا هم ورکولی شي، ددی تر څنگ د اړتیا وړ تجارو، فني مهارتونو، علم او معرفت او بودجې په برابرولو سره خصوصي سکتور د دولتي ارگانونو او مدني ټولنو سره په شراکت د ټولني په پرمختگ او پرمختیایي پروژو کې پراخه ونډه درلودلې شي، د بیلگې په توگه خصوصي سکتور د بی کوره خلکو لپاره د کور جوړولو په موخه د قرضونو ورکولو، د بی وزله محصلینو لپاره د وړیا یا په قرض د تعلیمي سکالرشپونو برابرولو همدا راز په تعلیمي میدان کې د پانگ اچونې، ترینگونو د برابرولو، د ظرفیتونو د لوړولو او داسې نورو لارو خپل اجتماعي او ټولنیز مسؤولیتونه سر ته رسولی شي.

ددی تر څنگ خصوصي سکتور د کار او فعالیت په ډیرو ساحاتو کې د فساد مخنیوی کولی شي په ځانگړې توگه کله چې قوي مؤسسات ولري او مؤسسات یې په خپلو کې تنسیق ولري، همدا راز د اړونده جهتونو او مؤسساتو لپاره د معلوماتو د نشر په نتیجه کې د دولتي سکتور په مؤسساتو کې د شفافیت د رامنځ ته کولو کې مرسته کولی شي، خو دا ټول هغه وخت ممکن دي چې د دولت له لوری لاندې قضایا په نظر کې ونیول شي:

1. د قانون حکمراني: د کارونو د تنظیم لپاره باید عادلانه قوانین وجود ولري، د قوانینو د جوړولو پروسه باید اصلاح شي، هغه مؤسسات چې قانون پری پلی کېږي باید د قانو جوړولو په پروسه کې شریک وي، په دویم قدم کې د قانون تطبیق باید په عادلانه شکل تأمین کړی شي، که قانون په انتقاني شکل تطبیق شي (چې په یو چا تطبیق شي او بل څوک تری مستثنی کړی شي) نو بیا که هر څومر ښه قانون وجود ولري هغه بیا یواځې نه دا چې مطلوبه نتائج تری په لاس نه راځي بلکه په ټولنه کې په هغه مؤسساتو کې د مظلومیت احساس تقویه کوي چې یواځې په هغوي قانون تطبیقېږي، همدا راز عدلي او قانونی ادارې او ددوی سره همکارۍ د قانون تطبیقونکي ادارې باید اصلاح وي هلته باید فساد وجود ونه لري، د فساد د نه موجودیت ترڅنگ باید کفایت او استعداد هم ولري.

2. د ټيکسونو عادلانه او مؤثر نظام جوړول او د هغه په عادلانه توگه تطبيقول، او هغه په داسی توگه چی دولت څومره خدمات دی ادارو ته وړاندی کوي ایښودل شوي ټيکسونه باید د هغه سره متناسب وي.
3. د خصوصي سکتور پوری اړونده لوائح باید په شفافه او درسته توگه صیانت کړی شي او عامه او دولتي اداره باید تقویه او اصلاح کړی شي، که لوائح په درسته توگه صیانت نه شي په غلطه توگه د هغه تفسیر مشکلات او ستونزی جوړولی شي او که دولتي اداره ضعیفه او بی کفایته وي هغه په درسته توگه د تطبيق فرصت نه پیدا کوي.
4. د دولت له لوری د فساد پر ضد د مبارزی کلک هوډ، د فساد له منځه وړل، د خصوصي سکتور د کار په مخ کی د پرتو خنډونو له منځه وړل او د تعاملاتو د مصارفو راکمول یو بل اړین کار دی.
5. د داسی بازار کار ایجادول چی د هغه بنسټ په ازاد رقابت ایښودل شوی وي، فعال او مؤثر وي او د رقابت په نتیجه کی تقویه شي¹.

مدني ټولنی

د ښه حکومت داری په رامنځ ته کولو کی بل مؤثر جهت مدني ټولنی دي، مدني ټولنی څه ته ویل کیږي؟ دا څرنگه په ښه حکومت داری کی مؤثر جهت او لوری بلل کیږي؟ دا هغه قضایا دي چی دلته پری بحث کوو.

د حکومت داری په نوو طریقو کی گورو چی د نوو داسی مؤثرو جهتونو او اړخونو د شریکولو خبره مطرح کیږي چی هغه ټولنیز مسؤولیتونه پر غاړه واخلي چی د ښه حکومت داری نظریه یې مطرح کوي، په دی کی مهمترین جهت مدني ټولنی دي، دا مدنی ټولنی په هغه حالت کی خپل رول په ډیره مؤثره توگه لوبولی شي چی هغه ته (Governance beyond the state) (د دولت نه وړ اخوا حکومت داری) ویل کیږي، په دی معنی چی د دولت د سلطی څخه بیرون هم حکومت داری شته او مدني ټولنی باید په هغه ساحه کی رول ولوبوي، له همدی ځایه د دولت، خصوصي سکتور، او مدني ټولنو ترمنځ د شراکت قضیه مطرح کیږي، او دا شراکت ددی غوښتنه کوي چی د مدني ټولنو د مؤسساتو د اداری اسلوب او طریقو باید پرمخ تللی وي، او مؤسساتي اړخ یې باید تقویه شي تر څو په دی شراکت کی خپل رول په استقلالیت سره تر سره کړی شي، نو کله چی د ښه حکومت داری او دوامداری پرمختیا په ضمن کی مدني ټولنو د رول خبره مطرح کیږي نو دا د حکومت او دولت د تضعیف په معنی نه بلکه په حقیقت کی دا د دولت او حکومت د حمایت په معنی دی.

أ- د مدني ټولنی مفهوم

مدنی ټولنه د غربی تاریخ په اوږدو کی په بیلا بیلو معناگانو استعمال شوی ده، چی په لنډ ډول یې دلته یاونه اړینه بولم:

¹ - د یو شمیر مفاهیمو لپاره وگورئ: (قیاس قوة الدولة من خلال الحكم الراشد اسقاط على التجربة الجزائرية) د دکتور الأخضر عزی او دکتور غالم جلطی لیکنه په انترنت باندی به لاندی لینک په پی دی ایف ښه پرته ده (<http://www.transparency.org.kw.au-ti.org/upload/books/263.pdf>) د مراجعی نیټه ۲۰۱۹/۲/۱۰م.

لومری: مدني ټولنه د (دولت) په معنی استعمال شوی ده، او دا ځکه چې دا د اجتماعي تړون (Social contract) په نتیجه کی منځ ته راځي، او دا د طبيعي ټولنی د متقابل مفهوم په حیث استعمال شوی ده، د پخواني يوناني فکر په امتداد توماس هوبز (۱۵۸۸-۱۶۷۹م) مدني ټولنه د حکومت په معنی بولي چې د ټولنيز تړون پر بنسټ رامنځ ته کيږي او اصل هدف يې (د ځان ساتنه او مصئونيت) او د جنگونو او په خلکو باندی د تجاوز او تيري مخنيوی دی، په دی توپير چې په يوناني فکر کی حکومت د انساني رشد يو طبيعي مرحله بلل کيده، او يواځی د ځان ساتنی په منظور منځ ته نه راتله، بلکه د طبيعي رشد يوه مرحله بلل کيدله چې انسان ورته د پختگی په نتیجه کی حتما رسيږي.

جان لاک (۱۶۶۳-۱۷۰۴م) هم مدني ټولنه د ټولنيز تړون زيربنده بولي خو د توماس هوبز برخلاف ددی اصلي او بنسټيزه موخه د ځان مصئونيت نه بلکه ددی تړون بنسټيزه موخه د (ملکيت) ساتنه او تأمينول بولي، په دی معنی چې مدني ټولنه ددی لپاره رامنځ ته کيږي چې خلک د خپلو ملکيتونو ساتنه وکړي شي او خپل مادي گټی تأمين کړي شي، چې په دی توگه جان لاک د مدني ټولنی مفهوم ته د امنيتي بعد ترڅنگ اقتصادي بعد هم ورزيات کړ.

د جان جاک روسو (۱۷۱۲-۱۷۷۸م) له نظره د طبيعي حالت نه ټولنيز حالت ته انتقال د اخلاقي التزام او د فردي غوښتنو او غرايزو د پوره کولو پر ځای د عدالت د پلی کولو پر بنسټ صورت نيسي، له دی امله د (روسو) له نظره مدني ټولنه هغه قانونمنده، د اخلاقو او عدالت پر بنسټ ولاړه ټولنه ده چې هلته افراد د خپلو انفرادي غوښتونو، انفرادي خوښيو، اختياراتو او ازاديو څخه تيریږي او د هغه پر ځای د يو اجتماعي تړون پر بنسټ د ټولنی ارادی ته غاړه ږدي، نو د روسو له نظره هم مدني ټولنه د طبيعي ټولنی يو متقابل مفهوم دی د يو ټولنيز تړون په نتیجه کی رامنځ ته کيږي.

د کلاسيکو سياسي اقتصاد پوهانو لکه ادم سمیت او ډيويد ريکارډو له نظره مدني ټولنه هغه جوړښتونه دي چې د خصوصي غوښتنو ترڅنگ عمومي گټی هم تأمين کړي، د دوي له نظره مدني ټولنه د کوم ټولنيز تړون په نتیجه کی نه رامنځ ته کيږي بلکه د ټولنو طبيعي تکامل د (تجارتی او اقتصادي ټولنی) د رامنځ ته کيدو لامل گرځي، بناء د دوي له نظره مدني ټولنی هغه څه دي چې ازاد رقابت او سوله ييز اجتماعي تعامل ته فضاء برابره کړي، د ټولنو طبيعي تکامل د سياسي ټولنی رامنځته کيدو لپاره نه بلکه د تجارتي او اقتصادي ټولنی رامنځ ته کيدو لپاره زمينه سازی کوي، د دوي له نظره سياست او کورني ارزښتونه او تصورات انسان تر خپلی اغيزی لاندی نه راوړي، بلکه يواځی اقتصاد او خپلی مادي گټی دي چې انسان ته سمت او سو ورکوي، بناء همدا اقتصاد د مدني ټولنی محور دی، او همدا د انسان د هڅو محور هم دی.

هيگل (۱۷۷۰-۱۸۳۱) مدنی ټولنه د حکومت يو ابتدائی او ناقص شکل گڼي، هغه وايي د انسانانو ترمنځ روابط په دری سطوح وجود لري (کورنی، مدني ټولنی او حکومت) د کورنی په سطح روابط او اړيکی د هيگل له نظره د اخلاقی تعهداتو، يووالی، عشق او حقوقو څخه د باخبری مظهر دی، د کورنی په دننه کی د انسانانو ترمنځ اړيکی د شخصي گټو په محور نه را څرخيږي، بلکه هلته اخلاقيات، حقوق، محبت او احترام حاکم وي، هلته خود گذري او د خپلو گټو څخه تنازل او ايتار حاکم وي، خو د هيگل له نظره انسان په همدی حالت کی نشي پاتی کيدلی، بلکه د اقتصادي اړتياو له امله بايد يووی بلی دائری ته منتقل شي چې هلته اړيکی د شخصي گټو پر بنسټ تنظيميږي، هلته تنافس وي، هلته يو دبل څخه مخ ته کيدل وي، دلته يو انسان دی ته اړتيا لري چې ددی د گټو څخه دفاع وکړي شي، ځکه په دی حالت کی کله فرد او انسان د دولت په مقابل کی هم قرار نيسي، دی دائری ته چې د انسانانو د گټو څخه دفاع کوي مدني ټولنه ويل کيږي، د اړيکو دريمه دائره د دولت په ضمن کی اړيکی دي، دولت په

حقیقت کی د هیگل له نظره د عمومی منافعو ساتونکی دی، عمومی منافع او ګټی کله کله د فردي ګټو سره په تصادم او تقابل کی واقع کیږي، په دی توګه هیگل د کورنۍ او دولت ترمنځ هغه واسطی او منځنی دائری ته مدني ټولنه وایي چی یوه بشري ټولنه ورته اړتیا لري^۱.

په اوسنیو او معاصرو ټولنو کی د اقتصادي، ټولنیزو او فرهنگي تحولاتو په نتیجه کی چی کوم اساسي او بنسټیز تحول رامنځ ته شو هغه ته (نړیوالتوب) یا (Globalization) ویل کیږي، د تیری پیړۍ په نهمه لسیزه کی د (نړیوالتوب) د مفهوم سره د مدني ټولنی مفهوم اړیکه پیدا کړه، او دا هغه وخت چی د هغه حالت په تقابل کی چی نړیوالتوب مسلط کول غوښتل، مدني ټولنی د یو مستقل جوړښت په حیث په نړیوال او سیمیز نظام کی د ټولنیزو واکداری او قیادت په حیث تبارز وکړ، ځکه د ډیرو هغه جهتونو له پلوه چی د نړیوالتوب سره یې تضاد درلود مدني ټولنی یې د هغه په مقابل کی د بدیلو جوړښتونو په حیث وړاندی کولی، خو په قرار قرار (نړیوالتوب) دا مفهوم هم تر خپل سیوري لاندی راوست او د هغه اغراضو او اهدافو لپاره یې تری استفاده پیل کړه چی دی پدیدې د خپل ځان لپاره ټاکلي ؤ، ددی په نتیجه کی د نړیوالی مدني ټولنی اصطلاح رامنځ ته شوه.

ب- په اوسني وخت کی د مدني ټولنی تعریف

سره له دی چی په اوسنی زمانه کی د مدني ټولنی اصطلاح زیاته استعمالیږي خو ددی سره سره تر اوسه یې د مدلول او معنی په اړه وحدت نظر وجود نه لري، دلته د یو لړ تعریفونو یادونه کوم، تر څو وروسته یې د ځانګړتیاو په نتیجه کی په دقیقه توګه مدلول مشخص کړی شو.

لومړی: هغه بیلا بیل رضاکار تنظیمونه، انجمنونه او ټولنی چی د غړو د ازادی ارادی په غوښتنه منځ ته راځي او موخه یې د هغوي د ګټو ساتل او د هغه څخه دفاع او ساتنه کول وي، د بیلگی په توګه سیاسي تنظیمونه، صنفی اتحادیې، مسلکي اتحادیې، تخصصی تنظیمونه، د مشترکو ګټو پر بنسټ جوړی شوی ټولنی او غیر دولتي ټولنی^۲.

دویم: دا تعریف د هیگل د نظری څخه په مباشره توګه متأثر دی، وایی: مدني ټولنه د هغه مؤسساتو، فعالیتونو او جوړښتونو نوم دی چی له یوی خوا د کورنۍ (چی هغه بنسټیزه ډبره ده چی هغه د ټولنی د ټولنیز نظام او د ارزښتونو د سیستم بنسټ او بنیاد مهیا کوي) او له بلی خوا د دولت او د هغه د مؤسساتو او ادارو ترمنځ د یو مرکز او منځګړي حیثیت ولري.

دریم: مدني ټولنه د هغه سیاسی، اقتصادي او فرهنگي مؤسساتو د مجموعی نوم دی چی هر یو یې په بیلا بیلو ساحاتو کی د دولت د تسلط څخه په آزاده توګه کار کوي تر څو خپلی بیلابیلی موخی لاس ته راوړي، چی څه یې سیاسی موخی دي لکه په ملي کچه په تصمیم نیولو کی ګډون چی دا کار د بیلگی په توګه سیاسی تنظیمونه کوي، او څه یې صنفی موخی دي لکه د خپلی صنفی اتحادیې د غړو د اقتصادي ګټو څخه دفاع کول، د اړونده مسلکي اتحادیې د مسلکي خدماتو د ښه کولو او د غړو د ګټو څخه دفاع کول، او څه فرهنگي موخی دی لکه د لیکوالانو او فرهنگیانو ټولنی، او فرهنگي انجمنونه چی هره ټولنه او انجمن د خپلو غړو د توجهاتو سره سم په ټولنه کی پوهه او اگاهی خپروي، او څه

^۱ - ددی ټولو تعریفونو لپاره وګورئ: جامعه مدنی: گفتارها، زمینه ها و تجربه ها فصل اول از ص ۲۳-۵۸.

تالیف: کاظم علمداری، طبع (توانا) آموزشده آنلاین برای جامعه مدنی ایران (<https://tavaana.org/>)

^۲ - التطور الديمقراطي فی الوطن العربي، د حسنین توفیق ابراهیم یو مضمون چی د مصر څخه چاپ کیدونکی مشهوری مجلی (السیاسة الدولية) په ۱۴۲ ګڼه کی چاپ شوی، ګڼه ۱۴۲، اکتوبر ۲۰۰۰م کال.

ٲولنيزی موخی دي او دا هغه ٲولنی سرته رسوي چی د ٲولنی په پرمختگ کی د ونډی اخیستلو په موخه ٲولنيز کار د خپل فعالیت میدان گرځوي، نو ویلی شو چی د مدني ٲولنی مهم عناصر په لاندی ٲول دي: سیاسی تنظیمونه، صني اتحادیي، مسلکي ٲولنی، ٲولنيز او فرهنگي انجمنونه^۱.

ددی پورته تعریفونو په نظر کی نیولو سره ویلی شو چی د مدني ٲولنی د موجودیت لپاره د یو څه بنسټیزو عناصرو موجودیت اړین دی، کله چی دا عناصر په کومه ٲولنه او مؤسسه او تنظیم کی وجود ولري نو هغه ته مور مدني ٲولنه ویلی شو، که دا عناصر وجود ونه لري نو بیا مدني ٲولنی وجود نه لري ولو که ډیری زیاتی ٲولنی او انجمنونه هم په څرگنده توگه په ٲولنه کی وجود ولري، دا عناصر په لاندی ٲول دي:

لومړی: د رضاکارانه او تطوعي کار موجودیت: مدني ٲولنه د آزادی ارادی په نتیجه کی منځ ته راځي، له همدی امله دا د قرابت او کورنیو اړیکو پر بنسټ باندی د رامنځ ته شو ٲولنو سره توپیر لري، لکه کورنی، قبيله او داسی نور، ځکه دی ٲول ٲولنو ته انسان مجبورا نسبت پیدا کوي، په دی کی د هغه رضا او خوښی ته نه کتل کیږي، نو چیرته چی انسان په خپله خوښه د کومی ٲولنی غړیتوب قبول او مسترد نه کړی شي هغه ته مدني ٲولنه نشي ویل کیدلی.

دویم: ٲولنيز جوړښت: مدني ٲولنه د ٲولنيزو جوړښتونو او تنظیمونو مجموعه ده، چی هر تنظیم او جوړښت بیا خپل افراد او غړي لري چی په خپله خوښه او اراده یي د هغه غړیتوب د هغه شروطو سره سم خپل کړي وي چی پر بنسټ یې دا ٲولنه او تنظیم تشکیل شوی وي، او دا هغه څه دي چی د عامو تقلیدی ٲولنو څخه ورته ځانگړتیا وربښي، او په عین وخت کی ددی مؤسساتي حیثیت ته اشاره کوي چی دا د اوسني تمدني ژوند ځانگړتیا بلل کیږي.

دریم: اخلاقي او سلوکی ځانگړتیا: د مدني ٲولنی یوه ځانگړتیا دا ده چی هغه اختلاف او تنوع مني او قبلوي، لکه څرنگه چی ځان ته حق ورکوي چی د خپلو حقوقو څخه دفاع وکړي همدا راز نورو ته هم ددی حق ورکوي چی مدني ٲولنی تشکیل کړي او د خپلو مادي او معنوي حقوقو څخه دفاع وکړي، همدا راز ٲول اختلافات که د یوی ٲولنی په داخل کی وي او که د نورو مدني ٲولنو سره یې ولري او که د مدني ٲولنو او حکومت ترمنځ وي دا ٲول په مسالمت آمیزه لارو، او د متقابل احترام، یو بل د تحمل، همکاری او سالم رقابت په فضاء کی ورته حل لټوي.

صموئیل هنتنگتن (S. Huntington) د مدني ٲولنی د ځانگړتیاو په اړه وایي: دا هغه ٲولنی دي چی د جمود پر ځای د هر ٲول ظروفو او حالاتو سره ځان عیارولی شي، دا حکومت او نورو جهتونو ته د اطاعت او تسلیمیدو پر ځای د استقلالیت پر بنسټ ولاړه ده، همدا راز دا تنظیمی انقیاد پر ځای د یو خپلمنځي عقد (Contract) پر بنسټ ولاړه ٲولنه ده، ددی تر څنگ د انقسام او تنازع پر ځای همغږي او انسجام خوښوي. د همدی ځانگړتیاو په نظر کی نیولو سره د مدني ٲولنو د شکل بنسټیز عناصر په لاندی توگه په گوته کولی شو:

1. مدني ٲولنه هغه منظمی تجمع ته ویل کیږي چی یو رسمي شکل او هیکل ولري او دا یو دائمی شکل وي یعنی مؤقت جوړښت نه وي.

^۱ - د سيف الدين عبد الفتاح مضمون چی عنوانی یې دی (المجتمع المدني والدولة فی الفكر والممارسة الاجتماعية المعاصرة) چی په یو علمی سیمینار کی یې لوستلی وه چی عنوان یې وه (المجتمع المدني فی الوطن العربي و دوره في تحقيق الديمقراطية) ددی سیمینار ٲول بحثونه تر همدی نوم لاندی د مرکز دراسات الوحدة العربية، بیروت، له لوری په ۱۹۹۲م کال کی چاپ شوی دی، دد لپاره وگوری د همدی کتاب ۲۹۲۹ صفحه.

2. به عمومی توگه یې هدف ربح او مادي گټه لاس ته راوړل نه وي.
3. په مؤسساتي لحاظ د حکومت سره تړاو ونه لري، ولو که د حکومت له لوری تمویل هم شي او د دولت او د هغه د بعضی مؤسساتو څخه فند هم ترلاسه کړي.
4. پخپله متحرکه وي، د بل چا له لوری نه تحریک کېږي.
5. په رضاکارانه مشارکت بناء وي.
6. پخپله سیاسي ممارست ونه لري سره له دې چې د بعضی سیاسی قضایاو په اړه دریځ ولري او په ځانگړې توگه د هغه قضایاو په اړه چې په عمومي پالیسیو اغیز لري، د داسی قضایاو په اړه یې دریځ نیول طبیعي کار دی¹.

په ښه حکومت داری. کی د مدني ټولنی ونډه

مدني ټولنه د اوسني غربی فکر نیو لیبرالیزم له مخی په دیموکراتیکو ټولنو کی ډیر اساسی رول لوبوي، بلکه ددی لاری دوي غواړي هغه مشکلات او ستونزی حل کړي چی د دیموکراسی په سیستم کی راڅرگندی شوي دي، ځکه دا فکر په دی یقین لري چی د انسان ازادي باید محدود نه کړی شي، له همدی امله تصور یې دادی چی د حکومت تسلط تر اخیري کچی پوری راکم کړی شي، دولت باید مرکزي سلطی او واک په حیث کار ونه کړي، محلي حکومت داري باید تقویه کړی شي، د حکومت د تسلط د راکمولو په موخه غواړي چی مدني ټولنی په دی لړ کی رول ولري، او د حکومت او دولت د تسلط او واک د راکمولو لپاره تری گټه پورته کړی شي، دوي وایي مدني ټولنه د حکومت او کورنی ترمنځ هغه حلقه ده چی د دیموکراسی. د تقویت لپاره باید په ټولنه کی بنسټیز رول ولوبوي، چی په دی کی دولت د واک او تسلط راکمول، د سیاسي مشارکت او گډون تقویه کول، د بشري حقوقو ته د درناوي او التزام پیاوړي کول، د خپلو غړو د گټو ساتنه، په خپلو ټولنو کی د دیموکراتیکو ارزښتونو د تقویي له لاری د قیادتونو روزل او ټولنی ته وړاندی کول، او په خپل منځ کی د رقیبو مؤسساتو ترمنځ د اړیکو د ټینگولو له لاری په اقتصادي سمون او اصلاح کی ونډه درلودل، او په دی توگه د دولت او مدني ژوند تقویه کول شامل دي.

له دی امله مدني ټولنی د نوي لیبرالیزم له نظره د ښه حکومت داری. یو بنسټیز عنصر بلل کېږي، ځکه چی د ښه حکومت داری. بنسټ په شفافیت، مسؤولیت، د قانون په حاکمیت، په دیموکراتیکي هدفمندی محاسبی باندی ایښودل شوی دی، ددی ترڅنگ ښه حکومت داري په دی بناء ده چی نظام تر کومی کچی د ټولنی غوښتنو ته په ځواب ویلو کی مؤثریت (Effective) لري او په دی اړه څومره فعال (Efficient) دی. مدني ټولنه د لاندی لارو د ښه حکومت اړدی. په راوړلو کی فعاله ونډه درلودلی شي:

❖ د قانون حکومت داري او د تابعیت حقوق

د اوسنی متمدنی ټولنی بنسټ په دی ایښودل شوی چی د ټولنی د وگړو د ټولنیزو حقوقو، او د هغوي د شخصي او عمومی ازادیو د رعایت تر څنگ په کښی د قانون په چوکاټ کی د تابعیت مساوي حقوق لازم او ملزوم گڼل کېږي، له همدی امله په ننني زمانه کی د یو حکومت مشروعیت په همدی معیار تلل کېږي چی د قانون پر وړاندی د یو هیواد تابعیت لرونکی په حقوقو او واجباتو کی تر کومی کچی یوشانته او مساوي دي، او تر کومی کچی بنسټیززی ازادی. خوندي دي، او تر کومی کچی په حکومت

¹ - ددی لپاره وگورئ: اداره شؤون الدولة والمجتمع، ص ۲۳ د جمعة او سلوی شعراوی لیکنه، مرکز دراسات واستشارات الادارة العامة، قاهرة، مصر.

داری کی مشارکت او گډون وجود لري؟ او د قانون او حق حکومت داري هغه وخت منځ ته راتلای او تثبیتیدیلې شي چی د حکومت او مدني ټولنی ترمنځ په متعادلو اړیکو د عملي التزام ضمانت وجود ولري، او هغه وخت دا کار شونی دی چی د مدني ټولنی مؤسسات د دیموکراسی، بشري حقوقو، د منصفانه او عادلانه پرمختگ او انکشاف د رامنځ ته کولو لپاره کار وکړي، او د حکومت داری د ښه کولو لپاره د عدل، ټولنیزو خدماتو، لامرکزیت، ملي مشارکت، حکومتونه د خپلو کړنو او خپلو مسؤولیتونو په اړه محاسبی ته د تابع کولو په اړه بیلا بیل اجراءات سرته ورسوي. په دی لار کی مدني ټولنی بنسټیز رول لوبولی شي چی د قانون حاکمیت ته لاره هواره کړي، او په عامه ادارو د فشار له لاری ددی زمینه برابره کړي چی د قانون په وړاندی ټول خلک باید برابر واوسېږي، همدا راز ټول وگړي او د هیواد ټول اتباع د تابعیت د حقوقو څخه برخمن وي.

❖ د سیاسی نو سازی تسریح او دیموکراسی ته مشروعیت ورکول

د مدني ټولنی مؤسسات د سیاسی پروسی په انکشاف او نوي کولو کی ډیر مهم رول لوبوي، په ځانگړی توگه په هغه ټولنو کی چی وروسته پاتی دي او یو ناسالم سیاسی حالت په کښی حاکم دی، او سیاسی ممارست او حکومتی اداره هم پکښی سمه نه ده، سره له دی چی هلته حاکم نظامونه کوبښن کوي چی د دیموکراتیک بدلون نه وروسته د سیاسی اصلاح په لور گامونه پورته کړي، غواړي چی د احزابو تعدد ومني، بشري حقوقو ته احترام ولري، د سیاسی گډون او مشارکت پرمخ دروازی پرانیځي، د انتخاباتو په نتیجه کی د واک ادلون بدلون ومني، خو ددی ټولو سره سره دا اصلاحات ډیر محدود پاتی کیږي او حساس مسائل تر پوښن لاندی نه راوړي لکه د واقعي سیاسی واک د لیرد قضیه^۱، له همدی امله ټول سیاسی نوښتونه د جمود سره مخ وي او سرسري اجراءات بلل کیږي چی ټولنه یی د گټو څخه هیڅ استفاده نشي کولی.

په داسی حالاتو کی مدني ټولنی ته اړتیا پیدا کیږي تر څو خپل مسؤولیت درک کړي او خپل استعدادونه په کار واچوي او بدائل وړاندی کړي، او د واقعي دیموکراسی په رامنځ ته کولو، د بشر-د حقوقو په ساتنه او په ټولنه کی د بنسټیزو ازادیو د ساتنی له لاری د ټولنی په دوامدار پرمختگ کی اساسی رول ولوبوي، یا په بل تعبیر هغه مشکلات چی دیموکراسی ورسره مخ ده، او کوم توقعات چی ددی سیاسی سیستم څخه خلکو درلودل او اوس یی په یو شمیر ټولنو کی د تحقق څخه عاجز دی هغه باید د مدني ټولنی د مؤسساتو له لاری لاس ته راوړل شي.

❖ د استبدادی تعامل څخه د وگړو ساتنه

د نیولیبیرالیزم له نظره د (واک) او (معرفت) ترمنځ یو دیالیکتیکی اړیکه وجود لري، ددی فکر له نظره د (نوي دولت) مؤسسات باید د افرادو غوښتنو ته زیات استجاب ولري، او دا ځکه چی دا مؤسسات مثبت گرا مؤسسات دي او ددی لپاره رامنځ ته شوي چی بشري حقوق خوندي کړي، د خپلو وگړو حقوق، د هغوی امنیت او سلامتی وساتي او د قانون حاکمیت تثبیت کړي، ددی فکر پر بنسټ (مشروع نظام او دولت) هغه دی چی د قانون په دائره کی کار کوي تر څو خپل اتباع د استبدادی تعامل څخه وساتي.

^۱ - په ځانگړی توگه په هغه هیوادونو کی چی تر اوسه پوری پکښی شاهي نظام حاکم دی، هلته انتخابات هم سرته رسیږي نور هر ډول ظاهري کارونه د دیموکراسی د اصولو سره سم سرته رسیږي مگر واقعي واک د شاه سره وي، لکه اردن، المغرب او داسی نور هیوادونه.

خو کله چی یو نظام او یو حکومت د خپلو مجبوریتونو او التزاماتو له امله دا مسؤولیت نه پوره کوي، نو په داسی حالت کی بیا نیولیبرالیزم چی کومه طرحه وړاندی کوي هغه د خصوصي سکتور او مدني ټولنی د مسؤولیتونو زیاتیدل دي، او د حکومت د مداخلی مخنیوی او راکمول دي، او د داسی میداني او عملی فعالیتونو په لاره اچول دي چی د (واک) بیلا بیل اشکال رامنځ ته کړي او په دی توگه توازن رامنځ ته کړي.

ددی ترڅنگ د مدني ټولنی مؤسسات په سیاسي میدان کی د حکومت او نظام د محاسبی مسؤولیت او د هغه پروژو د مصداقیت په اړه پوښتنه کول پر غاړه لري چی حکومت یې د لاس لاندی لري، همدا راز د حکومت د کارونو څارنه د نادرستو فیصلو د بدلولو لپاره په حکومت باندی د رأی عامه د راپارولو له لاری فشار واردل هم د مدني ټولنو په مسؤولیتونو کی شامل دي. په دی توگه وینو چی د مدني ټولنو مسؤولیت یواځی په څو خیره کارونو او خدماتي میدان کی نه راخلصه کیږي بلکه دا په ښه حکومت داری، د ټولنی په اقتصادي پرمختگ، درستی قانون گذاری، او داسی نورو میدانونو کی ډیر مؤثر رول لوبوي.¹

ایا د مدني ټولنی تصور دیموکراسي ژغورلی شي؟

داسی ښکاری چی د مدني ټولنی د تصور د مطرح کولو بنسټیزه موخه د دیموکراسی د نظریی تکمیل او د هغه یو لړ مشکلاتو لپاره حل وړاندی کول ؤ چی د معاصرې نړی دیموکراتیکه سیاسي ټولنه ورسره لاس او گریوان ده، دا مشکلات په دی تأکید کوي چی اوسنی سیاسي ټولنی په واقعي معنی دیموکراتیکي نه دي، او د سیاسي فعال وگړي تصور د دیموکراسی تضمین نشي کولی ځکه چی اوسنی دولت په حقیقت کی د هغه هیواد د اتباعو په توان او وسع کی نه دی، نو دا کار باید مدني ټولنه وکړي. باید وگورو چی مدنی ټولنه ترکومی کچی د دیموکراسی موجوده ضعفونه او نقائص معالجه کولی شي، ددی لپاره دا اړینه ده چی د دیموکراسی اوسني مشکلات او نقائص په ډیر لنډ ډول دلته یاد کړم:

1. اکثره دیموکراتیک نظامونه په متفاوتو کچو د اداري او مالي فساد، د مال دارانو او زورواکانو د نفوذ او د فریب کاربو او حقائقو باندی د پردی اچولو څخه خالي نه دي.
2. د دیموکراتیکو نظامونو په جوړولو او رامنځ ته کولو کی د هیواد د اتباعو د گډون او د مشارکت کچه ډیره محدوده ده، ځکه چی لومړی خو ډیر کم شمیر خلک رأیه ورکوي او بیا د ورکړ شوو رأیو په یو فیصدي باندی حکومت تشکیلیږي.
3. د مهمو او اساسي قضایاو په اړه په تصمیم نیولو کی ملتونه ډیره کمه ونډه لري، ځکه اکثره تصمیمونه د ولس د یو کمی فیصدی تمثیل کونکی حکومتونه نیسي او نوری لاری وجود نه لري چی ولس په تصمیم نیولو کی شریک واوسي.
4. د معقدو او بیچیده سیاسي او اقتصادي مسائلو د ادراک امکانات د عامو وگړو لپاره ورځ په ورځ را په کمیدو دي، ځکه د شخصي مشکلاتو د زیاتوالي له امله ددی مسائلو په اړه د فکر، بحث او تحقیق کولو فرصت د خلکو څخه سلب شوی دی، او له بله پلوه ددی مسائلو په اړه د ابهام کچه هم په لوړیدو ده، او کله چی څوک ددی قضایاو عمق ته ونه رسیږي څرنگه ممکن ده چی د هغه په اړه په تصمیم نیولو کی گډون وکړي.

¹ - دی لپاره وگورئ: الحکم الراشد بین الفکر الغربي والاسلامي ص ص ۶۶-۷۵ مخکی تیر شوی مصدر.

5. د ټولنيزو اړيكو د وسائلو او د رسنيزو لويو لويو ادارو رامنځ ته كيدل، او د عامو خلكو په اذهانو د اغيزی مؤثر او پيچيده كړنلارو د ايجاديدلو حقائقو ته رسيدل نور هم ستونزمن كړي دي.

6. د حكومتونو او اقتصادي غول پيښو جهتونو په لاس كی د حقائقو د پټولو، خلكو ته د فريب وركولو، او د واقعيتونو د تحريفولو ... توان ورځ په ورځ په زياتيدو دی.

په داسی حالاتو كی د مدني ټولنی څخه ددی توقع كيرې چی د سياسي مشاركت او گډون كچه به پورته كړي، او هغه مشكلات او ستونزی چی د قانون گذاری او حقوق بشر- او قانون ته د احترام، په قانون گذارې كی د گډون او مشاركت په ميدان كی رامنځ ته شوي دي مدني ټولنی به يې رفع كړي، مگر داسی ښكاری چی دا كار د حقيقت څخه ليری دی، ځكه چی:

لومړی: د مدني ټولنی مؤسسات كه په مخ په پرمختگ هيوادونو كی په قوت سره وجود نه لري، مگر په پرمخ تللو هيوادونو كی ډير په قوت سره وجود لري، هلته سياسي قوي احزاب وجود لري، ورځپاڼي، مسلكي اتحاديي، صنفی اتحاديي، مذهبی او غير مذهبی انجمنونه، د بشر، ښځو، او اطفالو د حقوقو څخه مدافعی ټولنی او داسی نور په پوره قوت سره په هغه ټولنو كی وجود لري، مگر ددی سره سره ديموکراسي هلته هم د هغه مشكلاتو سره لاس او گريوان ده چی مخکی مو ورته اشاره وكړه، نو له دی ثابت شوه چی د ديموکراسی د مشكلاتو حل په دی كه نه دی چی د مدني ټولنی مؤسسات تقويه كړی شي، ددی مشكلاتو حل بايد په كوم بل ځای كی ولټول شي.

دويم: بله خبره دا چی څه ضمانت وجود لري چی هغه مشكلات چی د ديموکراسی په مخکی يې د مشكل په حيث تبارز وكړ د مدني ټولنی د مؤسساتو په مخکی به نه راوړايرې، د مدني ټولنی مؤسسات به څرنگه د زورواكانو او مالدارانو د اغيزو نه محفوظ پاتی شي، څرنگه به د فريب كارېو، د حقائقو د مسخ كولو، د حقائقو د پټولو څخه ځان وساتلی شي، شايد د مدني ټولنی مؤسسات افرادو ته د فريب وركولو لاری لري مشكلی كړي خو هغه بندولی نه شي، كله چی د مدني ټولنی مؤسسات رامنځ ته شي هلته د فريب او چل ول اسالیب هم پيچيده شي، د بيلگی په توگه په غربي نړی كی مدني ټولنه ډيره غښتلی ده خو په هماغه اندازه د هغه سره د تعامل لاری او اسالیب هم پيچلی شوي دي.¹

اتم: حكومت داري او دوامدار انساني پرمختگ

د ښه حكومت داری. مفهوم د دوامداره بشري پرمختگ (Sustainable human development) سره تړلی دی، ځكه همدا ښه حكومت داري ده چی اقتصادي پرمختگ په دوامداره بشري پرمختگ بدلولی شي، د اقتصادي پرمختگ څخه اصلي موخه هم همدا بشري دوامداره پرمختگ لاس ته راوړل دي، كه چيرته اقتصادي پرمختگ په بشري پرمختگ منتج نه شي هغه په حقيقت كی پرمختگ نه دی، له همدی امله د ملگرو ملتونو پراختيايی پروگرام (UNDP) چی د څو كلونو راهيسی د بشري پرمختگ په اړه كوم راپورونه خپروي هغه ټول د ژوند د نوعیت په مفهوم او د پرمختگ په پروسه كی د انسان په محوريت باندی راڅرخيرې، او د همدی امله ملگرو ملتونو چی د هيوادونو د تصنيف كوم معيارونه ټاکلي هغه هم د بشري پرمختگ معيارونه دي لكه (د ولادت په وخت كی د عمر تخمين، د فرد د حقیقی آمدن اوسط، د صحی خدماتو

¹ - ددی لپاره وگورئ: دين وجامعه مدنی (په فارسی ژبه) ليكوال: احمد واعظی، مجله كتاب نقد، ص ۲۱۸ دا ليكنه په لاندی لينك باندی په انترنت خپره شوی ده :

(<http://ensani.ir/file/download/article/20120327175230-3045-10.pdf>)

کیفیت، د تعلیم او تحصیل کچه او کیفیت او داسی نور) په دی لړ کی لاندی بنسټیزو نقطی د پام وړ دي:

1. اقتصادي پرمختگ یواځی د دوامداری بشري پرمختیا یوه وسیله ده، پخپل ذات کی کوم هدف نه دی، له دی امله ښه حکومت یواځی د اقتصادي پرمختگ په لاس نه راوړلو اکتفاء نه کوي، بلکه ځان د هیواد د اتباعو د ژوند د ښه والی لپاره د وضع کړی شوو معیارونو او شاخصونو د لاس ته راوړلو څخه مطمئن کوي، دا شاخصونه یواځی مادي شاخصونه نه دي چی مادي پانگه معلوموي، بلکه دا معیارونه او شاخصونه په بشري منابعو کی د اړینی پانگونی کچه معلوموي، د بیلگی په توگه صحت او تعلیم هغه مصارف دي چی حکومت او دولت یې تحمل کوي مگر دا په حقیقت د اوږدی مودی هغه ضروري پانگونه ده چی د یو لوی شمیر اتباعو ژوند ورسره ښه کیږي.

2. بشري دوامدار پرمختگ په حقیقت کی یو دیموکراتیک پرمختگ دی چی غواړی یو عادلانه ټولنیز نظام رامنځ ته کړي، او د هیواد د اتباعو د پراخه مشارکت او گډون، د مهمو اقسارو او ټولنو توانمند کولو، د هیواد د اتباعو لپاره د فرصتونو او چانسونو د زیاتوالی له لاری د هغوي بشري ظرفیتونه لوړ کړي، د فرصتونو او چانسونو موجودیت په دی معنی دی چی دی وگړو ته ازادی، د معرفت او علم ترلاسه کول او مؤسساتی توانمندی ترلاسه ده.

3. د دوامدار بشري پرمختگ په مفهوم کی د (دوامداره) معنی دا ده چی دا پرمختگ باید یو عادلانه پرمختگ وي، چی په ملي کچه باید ټولی سیمی او ټول ملیتونه تری برخمن وي، په نړیواله کچه د فقیرو او ثروتمندو هیوادونو ترمنځ د ثروت او مال د عادلانه توزیع غوښتنه کوي، او د زمانی په لحاظ هم د اوسني نسل او هم راتلونکو نسلونو د گټو په عادلانه توگه رعایت کوي، او دا ټول ددی غوښتنه کوي چی باید د هیواد ټول اتباع په دی کی ونډه ولري، او دا ونډه او گډون هغه وخت مؤثر او فعال کیدلی شي کله چی د هیواد ټول اتباع او په ځانگړی توگه فقیران او د ټولنی لویدلی قشر توانمند کړی شي، او د خپل مسؤولیتونو په پورته کولو او د خپلو واجباتو د پوره کولو او د خپلو حقوقو څخه د دفاع کولو جوگه شي.

4. د هیواد د اتباعو د توانمند کولو او د هغوي د اختیاراتو د پراخه کولو غوښتنه دا ده چی په بیلابیلو کچو او بیلا بیلو شکلونو د دوي گډون تقویه کړی شي د بیلگی په توگه د حکومتي مؤسساتو لپاه په عامو ټاکنو او انتخاباتو کی گډون، د سیاسي احزابو او گوندونو د رول د مؤثریت له لاری، د احزابو د تعدد او ددوی ترمنځ د سالم رقابت له لاری، د مسلکي او صنفی فعالیتونو د ازادی، او د مدني ټولنی د مؤسساتو د استقلالیت له لاری دا گډون او مشارکت تقویه کیدلی شي.

5. د ښه حکومت داری تر سیوری لاندی د دوامدار بشري پرمختگ لپاره لاندی پنځه بنسټیز معیارونه او شاخصونه ټاکل شوي دي:

أ- توانمندی (Empowerment) د هیواد د اتباعو ظرفیتونه او اختیارات دومره پراخول چی عملا په هغه تصمیمونو کی شریک شي د دوي د ژوند پوری تړلی دي او د دوي ژوند تری متأثر کیږي.

ب- همکاري (Cooperation) د همکاري څخه هدف اړین ټولنیز تفاعل دی، نو په طبیعی توگه په دی کی خپلی ټولنی ته انتساب او په هغه کی ذوب کیدل شامل دي.

ت- په توزیع کی عدل او انصاف (Equity) په دی کی یواځی د ثروت او آمدن توزیع نه ده بلکه په دی کی د امکاناتو او فرصتونو عادلانه توزیع هم شامله ده.

ث- دوام (Sustainability) د دوامدار بودن معنی دا ده چی باید د اوسنیو نسلونو ضرورتونه او اړتیاوی پوره کړی شي خو دا باید د راتلونکو نسلونو په ژوند ناوړه او سلبي اغیزی ونه لري.

ج- د امنیت احساس (Security) په دی کی د ژوند په اړه د امنیت احساس شامل دی چی انسان باید د هیڅ ډول تهدیدونو، متعدي امراضو ظلم او د خپل کور کلی پرېښودلو باندی تهدید نه شي.

6. د ملگرو ملتونو له نظره د ښه حکومت داری پر بنسټ باندی ولاړه دوامدار بشري پرمختگ په لاندی دوه بنسټیزو محورونو باندی راڅرخیري، چی لومړی یې د بشري ظرفیتونو په داسی توگه لوړول دي چی د هغی له لاری انسان د انساني رفاه لوړی سوی او کیفیت ته ورسیري چی په دی کی د ښه صحت سره اوږد ژوند، د علم او معرفت لوړه کچه، او د هر ډول تبعیض نه پرته ټول انسانانو ته د ازادی د نعمت څخه برخمن کیدل، او دویم یې د انساني فعالیت په ټولو میدانونو کی باکفایته انساني کدرونه توظیفول دي، ډیری نړیوالی اداری د ښه حکومت داری معیارونه د حکومتونو د فعالیتونو د ارزونی لپاره د معیار په توگه استعمالوي.

7. واقعي ښه حکومت داری هغه وخت رامنځ ته کیږي دا لاندی اهداف تر سره شي:

أ- د قانون په وړاند د ټولو خلکو یو شانته والی او مساوات.

ب- په مؤثره او فعاله توگه د قانون تطبیق (چی استثنائات ونه لري او په انتقائي توگه تطبیق نه شي).

ت- د هیواد دهر وگړي لپاره ددی بشپړ فرصتونه برابر وي چی خپل ځان ثابت کړي او خپلی توانایی په کار واچولی شي، چی د هغه په وړاندی هیڅ ډول تبعیض، محسوبیت او فساد مانع ونه گرځي.

ث- چی حکومتی اداره فعاله او مؤثره وي او کفایت ولري.

ج- چی اداره انتاج ولري او شتمنی بی ځایه مصرف نه کړي¹.

نهم: د پای خبری

په تیرو کرښو کی مو ولوستل چی ښه حکومت داری څه ته وایي؟ معیارونه یې څه دي؟ د ښه حکومت داری په راوستلو کی گډون کونکي جهتونه کوم دي؟ او دا کله رغنده او مؤثر رول لوبولی شي؟ ښه حکومت داری په معاصر سیاسي فکر کی یوه نوی طرحه ده، او په حقیقت کی د هغه ستونزو د حل لپاره مطرح شوی ده چی په موجوده سیاسي نظام کی رابرسیره شوی وی، او ددی لپاره طرحه شوی چی سیاسي اصلاحات او ښه حکومت داری د بشري پرمختگ سره وتړي، په دی کی ډیری بنسټیزو موخی ډیری ښه او انساني موخی دي چی د لاس ته راوړلو لپاره یې باید هر ډول کونښن صورت ونیسي، یو لړ

¹ - د تفصیل لپاره وگورئ: الحکم الرشید (الأبعاد والمعاییر والمتطلبات) ص ۹- ۱۰ د. نبیل البابی، المعهد المصري للدراسات، د صدور نیټه ۹ جنوری ۲۰۱۸م، په لاندی لینک نشر شوی ([https://eipss-eg.org/wp-](https://eipss-eg.org/wp-content/uploads/2018/01/)

content/uploads/2018/01/الرشید-الأبعاد-والمعاییر-والمتطلبات.pdf)

موخی او اهداف چی د لیبرالیزم د تصوراتو سره سمی مطرح شوی دی، هغه تعدیل ته اړتیا لري او په اسلامي ټولنو کی هغه ډول تفسیر ته اړتیا لري چی د اسلامي ټولنو د بنسټیزو معتقداتو سره په تعارض کی واقع نه وي، خو ددی موخو د لاسته راوړلو لپاره چی کوم میکانیزم غوره شوی دی شاید په ډیرو برخو کی تعدیل ته اړتیا ولري.

اسلامي نړۍ باید د انساني فکر د ټولو منتجاتو او لاس ته راوړنو سره داسی تعامل وکړي چی د هغه د مثبتو اړخونو څخه استفاده وشي او د منفي اغیزو څخه یې ځان وساتل شي، د انساني فکر منتجات نه د یو وړانده او مقلد ملت په حیث د فهم څخه پرته خپل کړی شي، او نه هم د یو جامد ملت په حیث په مطلقه توگه مسترد کړی شي، د همدی اصل سره سم د ښه حکومت داری اصول او میکانیزم هم باید وڅیړل شي، او دا هم باید بحث شي چی کوم نقاط یې د اسلامی ټولنو د معتقداتو سره توپیر لري هغه باید تعدیل کړی شي، همدا راز دا باید وڅیړل شي چی کوم میکانیزم د ښه حکومت داری د اهدافو د لاس ته راوړلو لپاره په غربي نړۍ کی وضع شوی دی تر کومی کچی په اسلامي نړۍ کی د فعالیت وړتیا لري، دا کار په دی اړه ډیرو نقدي بحثونو او څیړنو ته اړتیا لري، که دا کار مو وکړی شو مور خپلی ټولنی د پرمختگ لوړو څوکو ته رسولی شو، ځکه دلته د وسائلو کمبود نشته دلته په واقعي توگه د اداری او پالیسیو مشکلات وجود لري.

په اسلامی شریعت او قانون کې د حبس مشروعیت تاریخی بهیر موخې او اغیزی

محمد مصطفی حماس

استاد پوهنځی شرعیات و قانون، پوهنتون سلام

msayedmustafa@gmail.com

پیلیزه

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد الانبياء والمرسلين وعلى اله وصحبه اجمعين وبعد
اسلامی شریعت د ژوند د یوه بشپړ نظام په توګه د انسانانو ټولې چارې تنظیموي، او انسان هم په خپله
یو ټولنیز وګړی دی، چې په یوازې توب سره ژوند او چارې مخ ته نشی وړی، طبیعي ده چې له نورو
سره به راشه درسه را کړه ورکړه ناسته ولاړه کوی، او په دې لړ کې به کله کله د مصالحو، منافعو ټکر
راځی، آن تردې چې یو دبل په حقوقو باندې تیری او تجاوز کېږي، نو ځکه اسلامي شریعت د ټولنې د
ښه نظم، د حقوقو تامین او خوندي ساتلو لپاره یو لړ جزاګانې هم ټاکلی دی چې په ټوله په دوه برخه
ویشل کېږی حدود او تعزیرات

حبس د تعزیری جزا په توګه، د ارج مرج، تعدی او تجاوز د مخنیوی لپاره په شریعت او بشری نافذه
قوانینو کې له اوږدې مودې مشروع او دود دی، او د ټاکلو موخو د لاسته راوړلو لپاره مشروع ګڼل شوی
، ددې سره سره په فرد او ټولنه څه مثبت او منفي اغیزې هم کوي، دا بحث می په د موخو او اغیزو
د بیان په موخه راټول کړی، ترڅو لوستونکو ته جوته شی چې ترکومه بریده دا موخه لاسته راغلی، او
په رېښتیا هم محاسبو د فرد په ټولنیز جوړښت، او اخلاقی سمون څه اغیز کړی او که د کرکې، نفرت،
ټنبلی، په مراکزو اوښتی

زما مینه داوه چې یو میدانی بحث یا څېړنه ترسره کړم، او دوخت د تنګوالي، او له محاسبو څخه له
نږدې لیدنه، له بندیانو مرکې او د زړه خواله کول هم په اسانۍ سره نه ترسره کېدل، په دې برخه رسمی
دولتی اجازې، منډې ترړې هم یو لوی درد سر او د واقعی بحث په لاسته را وړلو کې یو خنډ ګڼل کېږی
زمونږ هیواد کې ستونزې بې شمېره دي، دا کلی او سیمه به نه وی چې یا خپله او یا بې خپل او خپلوان د
زندان د تمبو تر شاه شپې او ورځې نه وي تېرې کړې، نو که دا بحث ولوستل شي، کېدای شي. د حبس د
موخو او واقعیت تر منځ واټن ورته څرګند شی

د څېړنې د ټاکلو لاملونه:

هر لیکنه ځانګړې انگیزه او لاملونه لري زما ددې نیمګړې څېړنې هم یو شمېر لاملونه شته چې په څو
ټکو کې یی یادونه کوم

- ◀ لومړی: د محاسبو او توقیف خانو قانون مې چې له نظر تېرکړي، په زړه پورې مادې یې در لودې،
او بیا مې چې د یو شمېر بندیانو خاطرې او کیسې واورېدې زړه بورونکی وی، رېږول،
شکنجه اذیت او آزار د توقیف او تحقیق په مهال په یوه پدیده بدل شوی
- ◀ دوهم: د بشر د حقوقو د ۱۳۹۴ تحقیقی کلنی راپور مې هم له سترګو تېر شو،

◀ دریم : غوښتل می چي د محاسبو او وند ادارو او په ځانگړي توگه د تقنين رياست د محاسبو د وضعیت په اړه څه سپارښتنې هم ولرم.

د څېړنې لنډيز

دا بحث يا څېړنه په څو مهمو او اړينو موضوعاتو شامله ده او يو لړ داسې مطالب په کې را غونډ شوي چې د حبس اړوند مفاهيم، مشروعيت، تاريخي بهير، او اغيزو په اړه د لوستونکو ذهنيت روښانه کوي

په پيل کې د حبس په لغوی، اصطلاحي، او هم د قانون له اړخه يې تعريفونه شوي چې د يو چا په طبيعي ازادي باندې د ټاکلي مودې لپاره په ټاکلي ځای (محبس) بنديز لگول دی

حبس يو اوږد تاريخي بهير لري، چې د بشريت د تاريخ سره سم د حبس تاريخ هم پيلېږي چې په بېلابېلو تمدنونو کې د حبس هم بېلابېل شکلونه او ډولونه دي، اما دلته تر ډيره بريده له اسلام څخه وړاندې (د جاهليت) په دوره کې او هم په صدر اسلام کې د حبس په او محاسبو په څرنگوالي، او د بنديانو سره په چلند باندې لنډه خبره شوې ده، حبس د وخت يو ضرورت ښودل شوی، او په صدر اسلام کې يې بېلابېلې بڼې درلودې، اما د اسلام ستر پيغمبر صلی الله عليه وسلم تر خپلو صحابوو کرامو ته دا سپارښتنه کوله چې له بنديانو سره غوره، او د مهرباني چلند وکړي

دا دستور او سپارښتنه صحابوو کرامو په داسې لور معيار پلې کړه، چې په بشريت کې به هم مثال تکرار نشي، په دې معنی د پيغمبر صلی الله عليه وسلم اصحابو د جگړې له اسيرانو د مېلمه پالنې چلند کړې، ځکه چې بندې ته به يې هغه خواږه ورکول چې دوی ته به نه رسېدل، او يا هغو ډېر لږ لاس رسي پيدا کېدلو

په څېړنه کې د فقهيې او قانون له مخې د حبس په مشروعيت هم بحث شوي، چې دواړه بې د يوې تعزيري سزا په توگه د ټاکلو موخو د لاسته را وړلو لپاره مشروع گڼي

همدا راز په بحث کې د حبس په موخو رڼا اچول شوې، چې ټوله کې ويلي شو، د حبس بنسټيزه موخه د فرد بياخلي جوړښت دی، ترڅو هغه د حبس په اوږدو کې په خپلو کړنو له سره فکر وکړي، او د محاسبو ادارې هم د هغه اصلاح، سمون، تربیې د اغيزمنو لارو چارو په کاره ولو پاملرنه وکړي، تر څو ټولني ته يو داسې فرد وړاندې کړي نه يوازې دا چې له وړانکاريو، درغليو، تعدي او تجاوز لاسه واخلي، بلکه له دې ټولو سره کرکه ولري بلکه د ځان او ټولني د خدمت، پرمختگ، هوساينی، تصور ورسره پيدا شي، او يو يومفيد عنصر يې ټولني او کورني ته تقديم کړي

په څېړنه کې د حبس په منفی او ناوړه اغيزو هم يادونه، کله محاسب خپل اصلاحي رول ادا نکړي، محاسب، د ټپنلی، بېکاري، او د جرمونو د تبادلې، او کرکې په مراکزو اوږي

چې په پايله کې په خپل زندانې، او د هغه په کورنې، اولادونو، ميرمن، هم روغتيايي، روانې او اقتصادي ناوړه اغيزي کوي

په پای کې د اړونده چارواکو ته د حبس په اړه څه مهم وړانديزونه هم شوي او غوښتنه شوې د حبس بڼې ته بدلون ورکړي او محاسبو د کميت، کيفيت، او پرگرام له اړخه په

د حبس تعریف

حبس عربي کلمه ده بندي ساتلو او منع کولوته وايي، عرب وايي (حبسه يحبسها)، اي منعه يمنعه، منع يې کړي، اومنع کوي يې (1) اوهم حبس په معنی دې نيولو سره دی. حبسه ای اوسمه ويې نيولو (2)

حبس په اصطلاح کې فقهاوو داسې تعريف کړی:

تعويق الشخص ومنعه من التصرف بنفسه والخروج إلى أشغاله ومهماته الدينية والاجتماعية، سواء كان ذلك في بيت أو مسجد أو في مكان مخصص للحبس (3)

ژباړه: ځنډول او منعه کول د يو شخص دي چې ازاد کاربار وکړي، ديني او ټولنيزو چارو ته ووزي، که دا حبس يې په کور کې وي، يا په مسجد کې او يا د بند په موخه کوم ځانگړي شوی ځای (محبس) کې ترسره شي.

د حبس مشروعيت

فقهاء په مجموع کې دحبس په مشروعيت اتفاق لري، چې په يو لړ شرعي نصوصو او تاريخي واقعو يې استدلال کړيدي لومړي غواړم د حبس مشروعيت د شرعي مصادرو په رڼا کې د اولويت او اهميت پر بنسټ ياد کړم.

• د مشروعيت دلائل له قرانکريم څخه:

الله فرمايي: (وَاللّٰتِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نَسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِي الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا) (نساء 51)

ژباړه: او له ستاسو ښځو څخه چې کومې مرتکبه د زنا شي، نوڅلور شاهدان ورباندي گواه کړي، که هغوی گواهي ورکړه، نو په کورونو کې يې بندي وساتي. ترڅو مرگ ورته را ورسېږي او يا يې په اړه الله عزوجل بل حکم وټاکي.

امام بيضاوي (4) د ياد آيت په تفسير کې فرمايي: له امسکوهن مراد دا دی چې په کورونو کې يې بندي وساتي، او کورونه ورته بندي خانې وگرځوي.

که څه هم حبس د زنا حد په اړه د جلد او يا رجم په وجه منسوخ دی، اما په باقي امورو کې يې حکم به خپل ځای باقي پاتې دی.

په بل ځای کې الله فرمايي: (تَخْبِسُوْنَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنْ اُرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِيْ بِهٖ ثَمَنًا وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّا اِذَا لَمِنَ الْاٰثِمِيْنَ) (مائدة 106)

¹ القاموس المحيط مادة حبس، مجدالدين محمد بن يعقوب فيروز آبادي الشرازي ابادي، المطبعة الأميرية،

سنة 1301

² الفروق اللغوية الحسن بن عبدالله بن سهل بن سعيد أبو هلال العسكري ج 1 ص 190 الناشر دار العلم والثقافة

³ تبصرة الحكام في أصول الأقضية ومناهج الأحكام ابراهيم بن علي بن محمد ابن فرحون ج 2 ص 150 طبع شمير ندي ياد شوی

⁴ امام بيضاوي: نوم يي ناصرالدين ابوالخير عبدالله بن عمر بن محمد د شيراز قاضي وو، او هم وتلی عابد عالم، او علماوو ډير ستايلی دي، او له مشهورو تاليفاتو څخه يي، التنزيل و اسرار التاويل دي او هم تفسير البيضاوي، په شيرازي کې په بيضا نامی ښار تولد شوی او په كال 1292م. په تبريز کې وفات شوی ⁴

دغه دوه کسان له لمانځه څخه وروسته را بند کړئ، په الله تعالی به سو گند کوي که شکمن شوي، چې د دنیا د مال او د خپلوانو په گټه به گواهي نه وایي، او د الله تعالی گواهي به نه پټوي، که چېرې مو دغه کار وکړ، پرته له شک مونږ به گنهکارانو څخه وو.¹

معاصر عالم امام ابو زهره (2) وایي: والحسب الإمساك لأداء الشهادة اللازمة حتى تؤدى (3) حبس په معنی د امساک سره دی یعنی بندي ساتل ترڅو هغه اړینه او لازمه گواهي ادا کړي. په بل ځای کې الله تعالی فرمایي: (وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَبِئْسَ مَا تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) (توبه 5) وپي نیسي، بندي یی کړئ، او په هر ځای کې کمین ورته ونیسي، او که چېرې دوی توبه وایستله، او لمونځ یی قایم کړ، او زکات یی ورکړ، نو بیا یې خوشي کړئ (آزاد یی کړئ) بېشکه الله تعالی بېنونکي او رحم واله ذات دی.

او مخکې مو یادونه وکړه چې د حبس یوه معنی حصر هم ده، او په لغوي معنی کې سره نږدېوالی لري. او په بل ځای کې الله تعالی فرمایي: فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَأَقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدَ وَإِمَّا فِدَاءً (محمد 4)

او کله چې له کفارو سره په جگړه کې مخامخ شوی، نو ورمېرئ یی ووهی، ترڅو په دوی کې نښې ویني تویی کړئ، بیا یی قیدونه محکم کړي، بیا یی یا په احسان سره ایله کړئ، یا مال فدیې ترې واخلي. او هم الله تعالی فرمایي: (إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ يَدَيْهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) المائدة 33

مخکې مو یادونه وکړه چې ځینو علماوو له (ینفوا) څخه حبس مفهوم اخیستی دی. یاد ټول آیتونو د حبس په مشروعیت څرگند دلیل دی، او په ځانگړې توگه د محمد سورت څلورم نمبر آیت چې د اسیر په کلک تړلو امر کوي.

د حبس مشروعیت د نبوي احادیثو په رڼا کې:

دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم احادیث او فعلي سنتو لره که په څیر سره کتنه وشي، نو څرگنده به شي چې هم یې په حبس امر کړيدي، او هم یې عملاً خپله یو شمېر کسان په حبس محکوم کړي دي:

1. عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِي الْوَأَجِدُ يُحِلُّ عِرْضَهُ، وَعُقُوبَتُهُ» قَالَ (1) ابْنُ الْمُبَارَكِ: (2) «يُحِلُّ عِرْضَهُ يُعْلَظُّ لَهُ، وَعُقُوبَتُهُ يُحْبَسُ لَهُ». (3)

¹ مولوی عبدالباری غیرت، د قرانکریم ژباړه

² امام ابو زهره، نوم یې محمد بن احمد بن مصطفی بن احمد چې په ابوزهره سره مشهور وو، په کال ۱۸۹۸م تولد او او په کال ۱۹۷۴ م کال وفات شوی دی، د مصر له هیود څخه دی، او په یوه دینداره کورنۍ کې یی لوی شوی، مور یی حافظه دقرانکریم وه، او دهغی په مرسته یی له نه کلنی وړاندي قران حفظ کړ، دوخت مشهور عالم تری جوړ شو او مشهور کتابونه یی دادي: نظریه العقد، الوقف واحکامه، خاتم النبیین، الوصیه وقوانینها، منبع: د ملتقی الفقهاء انترنیتی سایټ

2: زهرة التفاسیر: محمد ابوزهره جز 1 ص 2384 دار الفكر العربي دطبع یادونه نده شوې

- ❖ عمرین شریذ له خپل پلار څخه او هغه له رسول الله صلی الله علیه وسلم روایت کوي چې فرمایي: د مالداره شخص پور ځنډول ظلم دی، سپورې او ستنې ویل او سزا ورکول یې روا گرځوي.
- ❖ ابن مبارک وایي: د سزا تفسیر په حبس سره دي.

2. په بل حدیث شریف کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَمَسَكَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ وَقَتَلَهُ الْأَخْرَ يُقْتَلُ الَّذِي قُتِلَ، وَيُحْبَسُ الَّذِي أَمَسَكَ»⁽⁴⁾

- ❖ له ابن عمر رضی الله عنه نه روایت دي چې هغه له نبي کریم صلی الله علیه وسلم نه روایت کړي

- ❖ چې فرمایي: کله چې یو کس بل کس ونيولو او بل سړي ووژلو، نو وژونکی به وژل کېږي، او هغه کس چې نیولی یې وو هغه به بندي کېږي.

- ❖ په دې حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په حبس باندې امر کړېدی، او دا امر د حبس د جواز لپاره مهم او کافی دلیل کېدلی شي.

3. عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيْلًا قَبِلَ نَجْدًا، فَجَاءَتْ بِرَجُلٍ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ يُقَالُ لَهُ ثَمَامَةُ بْنُ أُنَالٍ سَيِّدُ أَهْلِ الْبِيَمَامَةِ، فَرَبَطُوهُ بِسَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ، فَخَرَجَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا عِنْدَكَ يَا ثَمَامَةُ»، قَالَ: عِنْدِي يَا مُحَمَّدَ خَيْرٌ⁽⁵⁾

- ❖ له ابوهريره رضی الله څخه روایت دی چې ویل یې: پیغمبر صلی الله علیه وسلم لښکر د نجد لوري ته واستولو او هغه لوري نه یې د بني حنیفه له قبیلې نه یوکس را وست چې ثمامه بن اثال نومېده، او د اهل بیمامه قبیلې مشر وو، د جومات په یوه ستنه یې وتړلو، وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته

¹ سنن أبو داود، أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني كتاب الأضية، باب فی الحبس فی الدين د حدیث شمېره: ۳۶۳۰.

² ابن المبارک: عبدالله بن المبارک بن واضح حنظلي تميمي او کنيه يي ابو عبدالرحمن دي، مجاهد، عالم، حافظ تاجر او شاعر وو، اوزيات عمر يي په سفرو نو کې تير کړي، چې دجهاد او تجارت په موخه يي ترسره کړي دي دحدیثو، فقه، او عربي علومو وتلی عالم وو، او مشهور کتاب يي الجهاد دي په کال ۱۸۱ هج دفرات په ځنډو په بهیت نومی ځای په داسی حال کې وفات شو چې دروميانو سره له جگړې را ستون شو. اعلام د زرکلی وگورې

³ البدر المنير في تخريج الأحاديث والآثار الواقعة في الشرح الكبير ج 6 ص 656، ابن الملقن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي المصري (المتوفى: 804هـ) المحقق: مصطفى أبو الغيط و عبدالله بن سليمان وياسر بن كمال الناشر: دار الهجرة للنشر والتوزيع - الرياض-السعودية الطبعة: الاولى، 1425هـ-2004م

⁴ السنن الكبرى للبيهقي كتاب النفقات، باب الرجل يحبس الرجل للأخر د حدیث شمېره ۱۶۴۵۲

⁵ الجامع الصحيح، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، حسب ترقيم فتح الباري، كتاب بدء

راووت او ترې وېې پوښتل چې ټامه ستا څه حال دی؟ هغه ورته وویل چې ای محمده! په خیر یم.

❖ اوږد حدیث یې ذکر کړې، بیا یې وویل چې ټامه (۱) خوشي کړی.

اجماع:

له صدر اسلام څخه را نیولې تر نن ورځې د امت علماوو په دې سره اتفاق کړې، چې حبس د ضرورت پر بنسټ جواز لري، او عملاً صحابه وو دا عمل ترسره کړېدی او چایې مخالفت هم ندی کړې، او په ځانگړې توگه کله موچې د حبس د مشروعیت لپاره قرآني او نبوي نصوص وړاندې کړل، په خپله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم له لوري په بندي کولو امر کول، او د خلفاوو راشدینو په دوران کې حبس تر سره کېدل، او له هغې وروسته مجرم د حبس په جزا د یوې تعزیري سزا په توگه پر حبس محکوم شوی دی، او د دې اجماع چا انکار هم ندی کړی.

عقل:

تعزیري جزا همدې ته وایې چې شارع یې اندازه نه وي ټاکلې، بلکه دوخت حاکم او قاضي ته یې واک سپارلی وي، او د مجرم جرم او شخصیت ته په کتلو سره جزا ورکوي، ځکه چې انسانان یوډول ندی، د چا لپاره به حبس مناسب وي، اود بل لپاره وهل، د بل لپاره مالي جریمه، د چا لپاره لفظي گواښل او داسې نور، او عقل هم تقاضا کوي چې د یو شمېر کسانو لپاره باید حبس د جزا په توگه وټاکل شي.

له دې ټولو یادو دلایلو څرگنده معلومېږي چې حبس یوه اړتیا ده، او د ټولنې د نظم او حقوقو د ساتلو، او تیري نه کولو په موخه ترسره کېږي، او دا چې کوم منفي او مثبت اړخونه لري، په دې اړه به په نږدې راتلونکو پاڼو کې بحث وکړو.

د حبس مشروعیت په وضعی قوانینو کې:

حبس یوه تعزیري سزا ده، او تعزیري سزاگانې بېلابېل ډولونه لري، چې یو یې هم حبس کېدلی شي، دا چې د افغانستان د عدلیې وزارت لخوا د محابسو قانون تقنین شوی، او اړوند ادارو له خوا تصویب شوی، نوحبس په خپله د یوې تعزیري سزا په توگه د افغانستان په قوانینو کې شتون لري.

پایله دا شوه چې د اسلامي فقهيې او ملي نافذه قوانینو دریز د حبس د مشروعیت په اړه یو دی، او دواړه د حبس په مشروعیت حکم کوي.

د حبس تاریخي بهیر

جاهلیت او صدر اسلام کې د حبس او محبس څرنگوالي ته لږده کتنه

• له اسلام څخه وړاندې

له اسلام څخه وړاندې زمانې ته د جاهلیت زمانه وایي، په هغه زمانه کې د عربوژوند په قبیلوي نظام ولاړ وو، او کوم خاص قانون او نظام ته ژمن نه وو، اونه یې سر ورته ټیټولو، مگر کومې سیمې چې د الحیره (۱)

^۱ - ټامه بن اثال بن النعمان الیمامی د بنی حنیفه له قبیلې څخه وو، او د اهل یمامه له اشرافو څخه گڼل کېدلو، او جلیل القدر صحابی دي، او کله چې اهل یمامه مرتد شول، ټامه په خپل اسلام ټینگ پاتی شو او له مرتدینو سره به جگړه کې هم برخه درلوده، او په کال ۱۲ هج کې وفات شوی دي

تر واکمنی لاندې وې، حیره او یو شمېر هغه سیمې چې شام او فلسطین ته نږدې وې، دغاساسیانو تر ولکې لاندې وې، جنگ او جگړه د قبایلو له یوه وخت تر بله یوه تکراري خبره وه، چې ډېر ځله به جگړې تر ډېرې مودې غزېدلې، نو طبیعي خبره ده چې یو د بل لوري کسان به په اسارت کې لوېدل، او په دې صحرايي ژوند کې هغوی د محبس د ودانۍ په نوم څه نه درلودل، بلکه اسیر به په خېمه کې ساتل کېدلو، یابه یې چاته ساتنه سپارل شوی وه، اویابه په ونوپورې تړل کېدلو، اویا به په ربگونو کې ځای ورته ژور شو اود درنو کړیو، زولنو او ځنځیرونو له امله یې په ربگونو کې تېښته نشوای کولی، په داسې حال کې چې خپل انساني ضرورت یا قضا حاجت به یې په همدې ځای کې ترسره کولو او همدلته به ویده کېدلو، دومره قوت لایموت خوراک به ور کول کېدلو چې هسې ورباندې ژوندی اوسي (2)

د جاهلیت په زمانه کې مشهورې بندي خانې

که د جاهلیت زمانې د یوشمېر شعري دیوانونو صفحې واپړول شي، نو د شاعرانو له قصیدو او شعرونو به څرگنده شي چې هغوی د زندان په تورو تمبو کې خپل درد او مظلومیت د واکمنو د عاطفې د جلبولو په موخه شعرونه وېلي دي، شکنجو او تعذیب ته یې شعري انځور ورکړیدي، چې د هغو زندانونو څخه د یو شمېر په لنډو تېکو کې یادونه کوم:

1. د نعمان بن منذر محبس

دی محبس چې په عراق کې یې موقعیت درلود، د وخت وتلی شاعر عدي بن زید اچول شوی وو، چې ټول بدن یې په زنځیر او زولنو پوښلی وو، او کله یې چې کوچنی لور لیدو ته ورغله، او غوښتل یې چې خپل پلار ښکل کړي، هغې د پلار بدن په زولنو او ځنځیرونو پوښلی احساس کړ، چې تر غاړې پورې یې ځنځیرونو او زولني تاو دي.

او پلار یې داسې یو شعر وویل چې په داسې بد حالت کې د کوچنۍ لور له ده څخه لیدنه د هغې د ذهني ځورونې باعث شو (3)

2. دبحرینو زندان

د وخت واکمن عمرو بن هند (4) دبحرین والی یا مسؤل ته فرمان صادر کړ، چې د وخت وتلی شاعر طرفه بن العبد زنداني کړي، دا ځکه چې د هغه هجوه یا بدي یې بیان کړې وه، تردې چې په همدې زندان کې یې خپل ژوند له لاسه ورکړ.

¹ حیره یو پخوانی ښار دي سمندر ته نږدې د کوفې په سیمه کې موقعیت درلود. چې پخوا هلته سمندر موجود وو، چې اوس دکوم ښار او سمندر نښانې هلته نه لیدل کېږي او له منځه تللی دي. او حیره د بنی لخم د پادشاهانو کور گڼل کېدلو

2السجن وموجباته محمد بن عبدالله الجريوي ص 184 الناشر ادارة الثقافة والنشر بالجامعة، عام 1991

³یاده مرجع ص 185

3 عمرو بن هند چې اصلی نوم یې عمرو بن المنذر اللخمی دی، د جاهلیت په زمانه کې د حیره پادشاه تیر شوی، او مور یې هند نومیده، ځکه خو مور ته په نسبت سره مشهور دي، او ۱۵ کاله یې پادشاهی دوام وکړ، او بالاخره عمرو بن کلثوم ووژلو، الأعلام خیر الدین بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الزرکلي دمشقي (المتوفى: 1396هـ)

3. په کورونو کې حبس

زنداني به زولني وو، لاس او پښې تړلې به په يوه کور کې د زنداني په توگه ساتل کېدلو او دکور خاوند ته به د هغه څارنه اوساتنه سپارل کېدله د بېلگې په توگه:

الف: معبد بن زراره (1) دنعمان بن منذر دواکمنۍ په مهال په طایف کې ديوچاپه کور کې زنداني او هلته يې ژوند له لاسه ورکړ.

با: يوکس په نامه د عبد يغوث بن وقاص الحارثي وو چې دا شخص هم بنوعامر د يوې زړې ميرمنې په کور کې بندي کړ، په داسې حال کې چې په زولنو تړلې وو، او هلته يې ساتنه کېدله (2)

د جاهليت په زمانه کې د بنديانو سره چلند ته لنډه کتنه

دې مطلب ته له دې امله لنډه اشاره کول غواړم ترڅو ثابته کړو چې د اسلام مبارک او سپېڅلې دين د انسان حقوقو او کرامت ته څومره ارزښت ورکړي، او انساني کرامت او عزت ته څومره ژمن قواعد او قوانين لري، او تر څو جوته شي چې ريښتيا هم د اسلام مبارک دين د رحمت او مهرباني دين دی، لکه چې ويل کېږي: تعرف الأشياء بأضدادها، شيان په ضدونو سره ښه پېژندل کېږي.

که مونږ د جاهليت د دورې له بنديانو سره د چلند او تعامل څرنگوالي وپېژنو، نو واضح خبره ده چې مونږ ټول بشريت ته به د دې دين حقانيت نور هم واضح شي، چې په ريښتيا هم اسلام د انسان د فطرت سره برابر دين دی، او د فرد په دنيا او اخرت کې عزت او سر لوري، سعادت او نيکمرغي غواړي، ټول احکام يې د مصالحو او عامه گټو پر بنسټ وضع شويدي.

له اسلام نه وړاندې د جگړې اور به تل بل وو، کله به يوه خوا يا يوه قبيله گټونکې وه، او بله ماته خوړونکې، او کله به بله قبيله گټونکې او مقابل لوري به يې له ماتې سره مخ وو، طبيعي خبره ده چې د جگړې په اوږدو کې اسيران نيول کېږي، انسانان وژل کېږي، وړانۍ راځي او داسې نور زيانونه له ځان سره لري.

که به په جگړه کې نيول شوی کس د قبيلې مشر وو، او يا به پادشاه وو، نو د هغه د آزادولو په بدل کې به زر اوبنان غوښتل کېدل، او که به مهم جگړه مار وتلی او غښتلی آس ځغلوونکی ونيول شو، نو د هغه په بدل کې به دوه سوه اوبنان غوښتل کېدل، بنديان د متاع او جنس په توگه يې ارزښت او قيمت لوړ او ټيټ وو (3)

د شکنجې ډولونه

1. بندي به د هغه چا ملکېت وو چا به چې په اسارت نيولی وو، که به يې خوښه وه، نو آزاد به يې کړ، او يا به يې دخپلې خوښې شکنجې ورکولې او که به يې خوښه شوه وبه يې وژلو، ډېر ځلې به له شکنجو سره سره د هغه په بدل کې فديې غوښتلو ته ترجيح ورکول کېدله، او که به يو

1 د معبد بن زراره پېژندنه: اصلی نوم يې قعقاع بن معبد بن زراره الدارمي التميمي دي، د عربو له مشرانو او اشرافو څخه وو، د زياتې سخا او کرم له وجې نه ورته الفرات ويل کېدل، شاعرانو يې په ستاينه کې قصيدې ليکلې، او د خپل قوم تميميانو سره په يوه پلاوي کې ملگری وو، او د پيغمبر ﷺ حضور ته راغلو، او په اسلام مشرف شو.

2 الکامل في التاريخ لابن الأثير دارالکتب العلمیة بيروت لبنان ج 1 ص 381

1 السجّن وموجباته پخوانی مرجع ص ۱۹۳

- اسیر د خو کسانو په اسارت کې لویدلی وو، نو د هغه په بدل کې به یې فدیة واخستله او سره تقسیم به یې کړه.
2. کله به چې د اسیر خپلوانو د فدیې ورکولو نه ډډه وکړه، نوخپله غوسه به یې د شکنجو او تعذیب په ورکولو سره سره کړه، تر دې چې تر شکنجو لاندې به یې ساه ورکړه.
 3. له اسیر نه به یې خوراک او خښاک منع کولو، ترڅو په تدریجې توگه اسیر ووژني.
 4. د تحقیر، سپکاوي او ذلت چلند: په داسې توگه چې کله به اسیر د مقابل لوری مهم شخص وو، لکه د قوم او قبیلې مشر، نو د هغه د فدیې په مقابل کې به یې یوه بی ارزښته او ناوړه چارپای وغوښت، په دې معنی چې نیول شوي اسیر، ددې چارپای سره برابر دی.
 5. اسیر ډاره ول: په داسې توگه چې زړه یې له ویره او وحشت وچوي (1)

په صدر اسلام کې د محابسو څرنگوالي او له بندیانو سره چلند

مخکې مو یادونه وکړه چې د جاهلیت په زمانه کې له اسیر سره چلند یوازې او یوازې د غچ اخیستلو او غوسې سره ولو په توگه ترسره کېدلو، او کله چې رسول الله علیه وسلم په رسالت مبعوث شو، نو دیندي خانې په نامه یې کوم ځانگړی ځای نه درلود، که څه هم یو چا ته د حبس سزا ورکړل شوې ده، او امر یې هم ورباندې کړیدی، اما په بېلابېلو ډولونو او بېلابېلو ځایونو کې، کله په ستنه باندې تړل، او کله د یو چا په کور کې د بندي ساتل، او دا سې نور (2) غواړم په لنډه توگه په صدر اسلام کې د محابسو څرنگوالي څخه یا دونه وکړم:

❖ کور د یوه محبس په توگه

په صدر اسلام کې به چې کومه ښځه د زنا د فعل مرتکبه شوه نو الله تعالی یې په اړه داسې حکم نازل کړ چې فرمایي: (وَاللّٰتِي يَأْتِيْنَ الْفٰحِشَةَ مِنْ نَسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوْنَ عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةٌ مِّنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِي الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِهِنَّ سَبِيْلًا) (نساء 15)

ژباړه: او ستاسو هغه ښځې چې په فحاشي باندې راتگ وکړي، نو په دوی باندې له تاسو نه څلور نارینه گواهان ونیسئ، که دوی گواهي وویل، نو دا ښځې په کورونو کې بندي کړئ، تر څو مړې شي او یا الله تعالی کومه بله لاره ورته وټاکي.

دحبس په تعریف کې مو وویل چې په لغت کې د امساک، نیول، ساتل منع کولو په معنی راځي، او د اسلام په پیل کې دزنا کاري ښځې سزا دا وه چې تر مرگ پورې به په کور کې دیندي په توگه ساتل کېدله، چې دا په حقیقت کې په معاصره اصطلاح حبس ابد گنل کېدلی شي، له دې آیت کریمه څخه په ډاگه معلومېږي چې حبس په صدر اسلام کې په کورونو کې ترسره کېدلو.

بل مثال یې دا دی چې پیغمبر ﷺ د بني نجار د کورنۍ یوه میرمن چې کېسه بنت الحارث نومېدله، د هغې په کور کې یې د بني قریظه څه کسان بندیان ساتلي وو، ترڅو یې چې سعدبن معاذ په اړه حکم وکړ (3)

¹ یخوانی مرجع السجّن وموجباته ص ۱۹۴

² مجموع الفتاوى، تقى الدين احمد بن تيميه الجرائنى ج ۳۵ ص ۳۹۸، ط ۳ / ۲۰۰۵ م دار الوفا للنشر

والتوزيع

1 السيرة النبوية لابن هشام، عبد الملك بن هشام بن ايوب الحمير المعافري، ج ۳ ص ۲۴۰، ط ۱، دار الجليل

بيروت.

په سنتې پورې تړل د حبس یوبل ډول

بخاري په خپل صحیح کې د ابهریره په روایت سره را نقل کوي: بعث النبي صلى الله عليه وسلم خيلا قبل نجد فجاءت برجل من بني حنيفة يقال له ثمامة بن أثال فربطوه بسارية من سواري المسجد فخرج إليه النبي صلى الله عليه وسلم فقال أطلقوا ثمامة فانطلق إلى نخل قريب من المسجد فاغتسل ثم دخل المسجد فقال أشهد أن لا إله إلا الله، وأن محمدا رسول الله (1)

پیغمبر ﷺ یو لښکر د نجد په لور واستول، او هغوی د بني حنیفه له قبیلې یو کس له ځان سره راوست، چې ثمامه بن اثال نومېد، او د جومات په یوه ستنه پورې یې وتړلو پیغمبر ﷺ ورته را ووت او ویې فرمایل چې ثمامه آزاد کړئ، ثمامه یې چې آزاد کړ، د خرما ونې څنگ ته لاړ، هلته یې غسل وکړ، جومات ته ننوت او ویې ویل: أشهد أن لا إله إلا الله و أن محمدا رسول الله

د حدیث وجه دلالت داده چې رسول الله علیه وسلم دا عمل رد نکړ چې ولې مو په ستنه تړلی دی؟، او دوه ورځې یې په ستنه تړلی لیدلو، بلکه له بندي سره یې احسان وکړ او آزاد یې کړ، او دا تقریري سنت گنل کېږي.

امام نووی (2) رحمه الله په دې حدیث باندې یوتعلیق او تبصره کوي، او وایي چې دا حدیث په دې باندي دلیل دي چې د بندي تړل جواز لري (3)

دا په هغه صورت کې چې د بندي د تېښتې احتمال وي، او معاصرو علماوو بیا دا خبره کېږده چې کله بندي په یوه خوندي خونته کې بندي وي، نو د هغه تړل جواز نلري، ځکه چې دا په حقیقت کې یو ډول ځوره ونه ده، او ثمامه چې تړل شوی وو په جومات کې وو، او د هغه وخت د جوماتونو شکل او خوندي ساتل د نن په څېر نه وو.

حبس د یوچا تر حفاظت او ځارني لاندې

کله به چې له یوچا جنایت ترسره شو، او یا به په کوم جرم متهم شو، نو په یوه مشخص ځای کې به وساتل شو، او یو بیره دار به ورباندې وټاکل شو، ترڅو ونه تښتي، اوله پیغمبر ﷺ نه دا کړنه ثابته شوې ده د مثال په توگه:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - دَخَلَ عَلَيْهَا بِأَسِيرٍ وَعِنْدَهَا نِسْوَةٌ فَلَهَيْنَهَا عَنْهُ فَذَهَبَ الْأَسِيرُ فَجَاءَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: « يَا عَائِشَةُ أَيْنَ الْأَسِيرُ؟ ». فَقَالَتْ: نِسْوَةٌ كُنَّ عِنْدِي فَلَهَيْتَنِي عَنْهُ فَذَهَبَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: - « قَطَعَ اللَّهُ يَدَكَ ». وَخَرَجَ فَأَرْسَلَ فِي إِثْرِهِ فَجِيءَ بِهِ (4)

1- الجامع الصحيح، د حدیث تخریج مخکې شوی دی.

2 دامام نووی پېژندنه: نوم یې یحیی بن شرف بن مری، بن حسن، بن حسین، الحورانی دمشقی الشافعی، کنیه یې ابو زکریا ده، او لقب یې محیی الدین دي، مهم مولفات یې شرح مسلم، ریاض الصالحین، الاربعین، روضه الطالبین، امام نوی په کال ۶۳۱ هج په شام کې په حران نومی ځای تولد شوی، او په ۶۷۶ هج کې په یاد ځای کې وفات شوی دي. الامام النووی، جمع وترتیب احمد فرید ج ۱ ص ۲

3 المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج ۱۲ / ص ۸۷، أبو زكريا يحيى بن شرف بن مري النووي

الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت

الطبعة الثانية، 1392

له أم المؤمنین عائشې رضی الله عنها څخه روایت دی، چې نبی کریم ﷺ د یوه اسیر سره ورننوت، او د هغې سره څه مېرمنې وې، دوی عائشه بوخته کړه، او بندي لارې، او کله چې رسول الله ﷺ راغی، له عائشې څخه یې پوښتنه وکړه چې بندي چېرته دی؟ هغې ورته وویل چې له ماسره مېرمنې وې، زه یې بوخته کړم، او هغه لارې، رسول الله ﷺ وویل چې لاس د پرېشه، پیغمبر ﷺ د هغه په څارلو پسې کسان واستول ترڅو یې راوست.

د دې مبارک حدیث وجه دلالت دا ده چې په خپله پیغمبر ﷺ اسیر دام المؤمنین عائشې رضی الله عنها په کور کې بندي کړی وو، او د هغه څارنه او ساتنه یې عائشې رضی الله عنها ته سپارلې وه.

په ملازمت سره حبس

ددې معنی داده چې یو څوک قرضدار ترهغه ټینگ رانیولی وي، او ورپسې وي ترڅو یې پور نه وي ورڅخه ترلاسه کړي، او ددې ډول حبس دلیل حدیث د هرماس بن حبیب دی چې سنن ابی داود روایت کړی: عن هرماس بن حبيب عن أبيه عن جده قال أتيت النبي - صلى الله عليه وسلم- بغريم لي فقال لي «الزمه» (1)

یو صحابي وایی ما پیغمبر ﷺ ته خپل یو پوروړی وروست؛ نو راته یې وویل ورسره شه، یعنې لازم ورسره اوسه.

په دې معنی که اسیر د پور د ادا کولو توان ونلري، نو د هغه بندي کول جواز نلري، او که د پور د ادا توان لري، جواز لري حبس شي، د هغه پخواني حدیث په اساس چې فرمایي: هغه پوره وړی چې د پور د ادا کولو توان ولري هغه ته ستغې او سپورې ویل او جزا (حبس) ورکول جواز لري.

د بنځو محبس

د پیغمبر ﷺ په زمانه کې مېرمنې د میرو او اوبنانو په پنډه غالي کې حبس کېدلې چې هغه پنډه غالي د مسجد نبوي مخې ته موقعیت درلود، او د حاتم لور چې د طی قبیلې د بندیانو او غنیمتونو په جمله کې ونيول شوه، د ضرورت په اساس یې په مؤقت ډول مسجد نبوي ته مخامخ د اوبنانو په پنډه غالي کې ساتله دا ځکه ځانگړې محبس نه وو موجود، تر دې چې څو ورځې وروسته یې د خپل قوم له ډاډمنو کسانو سره د جامو په ورکړې رخصت او آزاده کړه، دا واقع د مېرمنو په جلا توگه په محبس کې د ساتلو پیغام رسوي، او بل لوري ته د پیغمبر ﷺ له بندي او په ځانگړې توگه له مېرمنې سره چلند او په درناوي او احترام باندې څرگند دلیل دی.

نن که څومره د بشر حقوقو خلک نارې پورته کوي، او د بندیانو د حقوقو په اړه خلک ادارې جوړه وي، حقوق یې ټاکي، په کوم درناوي او احترام چې رسول الله ﷺ او صحابه وو کرامو له بندیانو سره چلند کړیدی، بل مثال یې نشي پیدا کېدلی چې ستاسو مخ ته یې لنډ مثالونه اېږدم.

1 سنن الکبری للبيهقي باب الأسير يوثق , د حدیث شمېره 18611

الناشر: مكتبة دار الباز - مكة المكرمة، 1414 - 1994

تحقيق: محمد عبد القادر عطا

¹ سنن ابی داود، ابی داود سليمان بن اشعث السجستاني كتاب الأقضية، باب في الحبس في الدين، د

حدیث شمېره 3631

په نبوي عصرکي له بنديانو سره چلند

د اسلام د څرک او نور په خپرېدلو سره د کفر او جاهليت تيارې اوترومې ورو ورو مخ په ختمېدو وې، لږ اوږد د اسلام او ايمان په رڼا روښانه کېدل، د ظلم ځای عدالت نيولو، په ځانگړې توگه کله چې پيغمبر ﷺ په مدينه منوره کې د اسلام سياسي نظام بنسټ کېښود، او د اسلامي نظام رېښې په ځمکه کې ټينگېدلې او د خلکو زړونه او عقولونه د ايمان په رڼا روښانه کېدل، د خلکو په زړونو باندې حکومت کېدلو، حکومت په رېښتيني معنی رحمت گڼل کېدلو، عدالت د اسلامي نظام يوه بنسټيزه ستنه بلل کېدله، ځکه به مجرم د خپل عمل سزا ليدله، اما محبس او له محبوسينو سره چلند د جاهليت او اوسني حالت سره کاملا متفاوت وو، بندي به د محبس په نامه په کوم ځانگړي ځای کې نه ساتل کېدلو، بلکه په کوم شکل او ډول به چې صحابه وو ژوند کولو همالته به بندي هم ساتل کېدلو، اما ترڅارنې لاندې، هغه څه به يې خوړل کوم شي به چې صحابه وو خوړل، اوتل به نبي کریم ﷺ خپلو صحابه ووتله دا توصيه کوله چې له بنديانوسره نېک او غوره چلند وکړي، ددې لپاره چې د خوږ نبي کریم ﷺ وصيت پرځای اوعلمي جامه ور واغوندي، صحابه کرامو له بنديانو سره ډېر غوره چلند کولو، تردې پورې چې د خوراک اوڅښاک له پلوه به يې په خپلوځانونوړاندې کول.

دبيلگې په توگه:

وعن أبي عزيز بن عمير أحي مصعب بن عمير قال: كنت في الأسارى يوم بدر، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: استوصوا بالأسارى خيرا وكنتم في نفر من الأنصار، وكانوا إذا قدموا غداهم وعشاءهم أكلوا التمر وأطعموني الخبز بوصية رسول الله صلى الله عليه وسلم إياهم (1)

له ابې عزيز بن عمير چې د مصعب بن عمير ورور دی، وايي چې زه د بدر په ورځ د بنديانو په ډله کې وم، او پيغمبر ﷺ وفرمايل: چې له بنديانو سره ښه چلند وکړئ، او زه د انصارو له يوې ډلې سره وم، خو کله به يې چې د غرمې او ماښام ډوډۍ راکوله، نوهغوی به خرما خوړله اوماته به يې د رسول الله ﷺ د وصيت په خاطر د غنمو ډوډۍ راکوله.

د يادونې وړه ده چې د غنمو ډوډۍ هغه وخت له خرما څخه زيات ارزښت درلود.

پيغمبر ﷺ هېڅکله نه خوښول چې بندي اذيت، شکنجه او وځورول شي.

پيغمبر ﷺ د ټول عالم لپاره رحمت دی او په ځانگړې توگه د ټول انسانيت لپاره او دا ترحم او شفقت يې بنديانو ته هم شامل وو، لکه مخکې مو د ثمامه بن اثال سره دنېکي کولو يادونه وکړه چې دوه ورځې پرله پسې يې د هغه د حالت پوښتنه کوله، او هغه به ورته ويل چې ښه يم، تر دې چې هغه يې آزاد کړ، او د همدې نېک چلند، او لوړو اخلاقو په نتيجه کې

ثمامه بن اثال دخرما ونې ترڅنگ غسل وکړ، او مسلمان شو.

بل مثال يې د هوازن قبيلې پلاوی (هيئت) د رسول الله عليه وسلم حضورته راغي او له هغه ﷺ يې وغوښتل چې د هغوی د بنديانو په اړه له دوی سره احسان او نيکي وکړي، کوم چې د حنين په غزا کې د هغوی زامن او ميرمنې اسيران شوي وو، پيغمبر ﷺ د هغوی د غوښتنې په نتيجه کې ټول بنديان پرته له کوم شرط او قيد ورته بخشش کړل (2)

1 المعجم الكبير: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، د حديث شمېره: 18408

2 السيرة النبوية لابن هشام جز 2 ص 288، پخواني طبع

لکه مخکې مو هم یادونه وکړه د حاتم طایې لور چې د مسلمانانو په اسارت کې لوېدلې وه، او بیا نبی کریم ﷺ د انساني او اسلامي لوړو اخلاقو له مخې نه یوازې دا چې هغه یې آزاده کړه بلکه د هغې عزت او اکرام یې هم وکړ. یو خو دا چې دا یوه میرمن وه، د ترحم او اکرام وړ وه، او بل دا چې پلاریې د سترې سخا، ورکړې، د نېک خوۍ، او د لوړو اخلاقو او عاداتوڅښتن وو.

د خلفای راشدینو په زمانه کې د محبس څرنگوالی

مخکې مو یادونه وکړه چې د پیغمبر ﷺ او هم د لومړي خلیفه ابوبکر صدیق رضی الله عنه په وخت کې د محبس په نامه کوم ځانگړي ځای وجود نه درلود، بندي کله په کورونو، کله په مسجد او کله په پنبه غالي کې ساتل کېدلو، او کله به یې ساتنه یوچاته سپارل کېدله، ترڅو یې تر ټاکلي وخت پورې څارنه وکړي.

اما د دوهم خلیفه عمر فاروق په وخت کې بېلابېل نوښتونه را منځ ته شول، اوڅه موده وروسته یې په مکه مکرمه کې یو کور واخیست، او د محبس په توگه یې کار تری اخیست (1) نوپه اسلامي تاریخ کې دا لومړی محبس گڼل کېږي، د دې محبس جوړولو له لاملونوڅخه یو هم دا وو چې اسلامي فتوحاتو ورځ په ورځ پراخېدل، د اسلامي دولت وگړي او رعیت زیاتېدل، دې او څه نورو اسبابو غوښتنه کوله چې د محبس په توگه باید یو مقر موجود وي، چې د بېلابېلو جرمونومرتکبین د تادیب او تعزیر په توگه په کې وساتل شي، طبیعي خبره ده چې د مسلمانانو د نفوسو په زیادت سره، ځینې وخت په حقوقو تعدی، تیری او خلاف ورزی را منځ ته کېږي، نو د ټولنې د نظم او امنیت د ساتلو په موخه اړتیا لیدل کېدله چې یو ځای باید د محبس په نامه موجود وی.

د عثمان او علي رضی الله عنهما په خلافت کې محابس

د عثمان رضی الله عنه په وخت کې د محبسونو په اړه کوم خاص تغیر را منځ ته نه شو، کوم محبس چې عمر رضی الله عنه جوړ کړي وو، له هغې یې کار اخیست، اما د علي رضی الله عنه په وخت کې فتني جنجالونه، او د اسلامي دولت رعیت هرڅه مخ په زیاتیدو وو، نوڅکه زندانونه هم زیات شول، طبیعي ده چې څومره د انسانانو جمعیت زیاتېږي، صالح او غیر صالح د واره طبقې په ټولنه کې ژوند کوي، د وخت او زمان غوښتنه وه، او علي رضی الله عنه په کوفه کې د محبس په توگه ځای جوړ کړ (2)

معاویه رضی الله عنه په زمانه کې د محابسو وسعت

دشام، مصر او نورو فتوحاتو په رامنځته کېدلو سره اړتیا لیدل کېدله چې محابس باید په مشخص شکل جوړ شي، د معاویه بن ابی سفیان د خلافت په دوران کې داسی محابس جوړ شول چې پیره داران یې درلودل، او ځانگړی نظام یې درلود، او د عمر بن عبدالعزیز د خلافت کې لدې څخه نور هم منظم شول چې هر محبس به دفتر او دیوان درلود او محبوسین به دجنس عمر او نورو ملحوظاتو پربنسټ یوله بل جلا او بېل ساتل کېدل.

عیون الأثر فی فنون المغازی والشمايل والسير محمد بن عبد الله بن يحيى ابن سيد الناس جز 2 ص 244

دطبع یادونه نده شوې

¹ عمارة السجون، عبد الوهاب مصطفى ضاهر ص 15 بيروت لبنان ط ۱/۲۰۰۱۴م

² السجن وموجباته في الشريعة الإسلامية، دكتور محمد عبد الله الجريوي ج 1 ص 250، طبع 1، الناشر

ادارة الثقافة والنشر بجامعة الامام محمد بن سعود

دا چې اسلامي دولت د جغرافیه له مخې وسعت او پراختیا وموندله، نو د آسانتیا په موخه د محابسو یا زندانونه شمېرنور هم زیات شو، ترڅو یې کورنۍ هم له بندیانو په اسانۍ لیدنه وکړي د هغې محابسو له جملې نه:

1. په شام کې د دمشق محبس او هم د حلب محبس، د دمشق خضرا نامي محبس، د دمشق کلا په نامه محبس (سجن قلعه دمشق) په دمشق کې د بقاء نامي محبس
2. په عراق او نردو سیمو کې د بغداد محبس او په کوفه کې د شریح محبس، په فارس کې د الری محبس د البصرې محبس، او هم د بصرې بیضاء محبس اوداسې نور.
3. په عربی جزیره کې په مکه کې د عارم په نامه محبس چې د دارالندوه تر شا یې موقعیت درلود او په اصل کې هماغه کور وو چې عمر بن الخطاب رضی الله عنه اخیستی وو، او د محبس په توګه یې کارتری اخیست، او په نوي طرز ودانۍ په کې جوړه شوه، او دا محبس د حجاج بن یوسف تر دوران پورې پاتې شو، او هغه به هم بندیان په کې ساتل، د مدینې په محبس کې به غله اونوره مجرمین ساتل کېدل، همداراز په مدینه منوره کې د ابی الحسن الماوردی په نامه محبس او د مکې او مدینې ترمنځ د عسفان په نامه محبس او د یمن محبس.

او په مصر کې د قاهرې محبس او د اسکندریې محبس د دې محابسو یادونه می ځکه وکړه چې اسلامي تاریخ او سیاستوالو دې ټکي ته جدي پاملرنه کړي وه، او د خپل وخت اړتیا یې لېدله او باید ووايم چې علي رضی الله عنه به په محابسو ګرځېدلو او د بندیانو صحتي او اجتماعي حالت څارنه به یې کوله تر څو یې په حق کې زیاتۍ ونه شي. (1)

باید ووايو چې په اسلامي تاریخ کې د محابسو ایجاد ته د ضرورت پر بنسټ پاملرنه کېدله، په هغه کې کاملاً اسلامي اخلاق، معیارونه، حقوق او انساني کړنې په پام کې نیول کېدل، دا چې نن سبا نړیوال د بندیانو د حقوقو نارې وهي، او په عملي لحاظ ډیری بندیان له خپلو حقوقو بې برخې دي، وینا او عمل یې ځمکه او اسمان سره توپیر لري، او پیغمبر ﷺ کله چې یوه وینا او سپارښتنه وکړه چې (استوصوا بالاساری خیراً) ² دا بیا په عمل کې دومره پلې شوه چې صحابه کرامو د بندیانو داسې عزت کولو لکه د مېلمه، په دې معنی چې ښه خواړه به یې بندي ته ورکول.

دلته یوې نکتې ته اشاره کوم هغه دا چې پیغمبر ﷺ د اسیر په اړه دومره د خیر توصیه کوي، حال دا چې اسیر او عام بندي سره توپیر لري، اسیر هغه چاته ویل کېږي چې هغه د ګرې په ډګر کې اسیر شوی وي، او هغه ته د دښمن په سترګه کتل کېږي، خو بیا هم رحمت للعلمین ﷺ خپلو صحابه وو ته د هغه په اړه د نېکۍ سپارښتنه کوي.

¹ عمارة السجون ص 16 تالیف: عبد الوهاب مصطفي ضاهر بيروت لبنان عام طبع 2014

نظام الحكومة النبوية المسمي بتراتب الإدارة، محمد عبد الحی الکتاني ج 1 ص 299

الناشر: شركة دار الأرقم بي ابي الأرقم لطباعة والنشر والتوزيع

د حدیث تخریج مخکې شوي ده. ²

د حبس موخې

لومړی: د بیا ځلي جوړښت اړخ

چې په لاندې ټکو کې څرگندېږي:

امن او د ټولني مصلحت

امام شوکاني (۱) رحمه الله وايي: حبس د پيغمبر ﷺ او هم د صحابه وو او د تابعينو په زمان کې واقع شوی دی، او تر نن ورځې پورې دوام لري، او چايې انکار ندي کړي، او لکه مخکې مو چې يادونه وکړه، حبس د يوې تعزيري جزا په توگه له مصالحو خالي ندي، که مجرمين همداسې پرته له سزا پرېښودل شي، نو يقيني خبره ده چې ټولنه به يې له اضرارو خوندي نه وي، فساد به خپور وي، او که وژل کېږي، نو داهم پرته له حقه د وينې تويول دي، نوښه خبره داده چې ټولنه د مجرم له شر څخه خوندي اوسي، او په امن کې سره ژوند وکړي، نوڅکه ويلې شو، ټولنه حق لري چې مجرم گونښه ځای کې وساتلی شي ترڅو يې عزت، مال، بدن، حيثيت خوندي وي، نوڅکه محبس د ټولني لپاره امن او هم د مجرم په گټه دی او هم د ټولني.

د قهر او غوسې پر مهال له ظلم او زياتي سلامتيا او خونديتوب دي

غوسه او قهر ځيني وخت انسان له کنترول او انصاف څخه وباسي، اومجرم ته داسې عقاب او جزا ورکوي چې مستحق يې نه وي، بلکه تجاوز او زياتوالی کوي، او کله چې غوسه سره شي نو بيا څرگنده شي چې تيري يې کېږدی، اوکله چې مجرم محبس يا توقيف خانه کې واچول شي، مسئله اوجرم به ترتحقيق او څيړني لاندې وي، په انصاف اوعدالت به محکمه حکم کوي، نه به د مظلوم حق ضايع کېږي او نه به مجرم ته په سزا ورکولو کې افراط کېږي.

تهذيب او اصلاح

مخکې مو هم لنډه يادونه کړې وه چې محبس په يوه تربيت ځای، او اصلاحي مرکز باندې بدلېدلی شي، څومره کسان مو ليدلی چې محبس ته بدمعاش تللي او صالح انسانان را وتلي، بی سواده ورغلي، سواد يې زده کړی، جاهلان حبس شوي او عالمان راوتلي، عادي وگړي حبس شوي او حافظان راوتلي، بی کسبه او بی هنره بنديان شوي او دکاسب په توگه را وتلي، خو دا په هغه صورت کې چې د محبس اداره د بنديانو د اصلاح، اخلاقي او بدني روزني او حرفوي زدکړو لپاره ځانگړي پروگرامونه ولري.

دوهمه: د محبس جزايې موخه؛ چې په لاندې ټکو کې څرگندېږي

• دجرم انگيزه کمول:

مخکې مو هم يادونه وکړه، چې حبس ديوې تعزيري جزا په توگه يوازې سزا نه بلکه اصلاح هم ده، که يو لوري ته دجرم د انگيزې کمول دي، او نورو ته عبرت دی، ترڅو مجرم او جنایت کار ته دا احساس ورکړي

1 نوم بی ابوعلی بدرالدین محمدبن علی بن عبدالله بن الحسن بن محمد بن صلاح الشوکاني په کال ۱۱۷۳

هجری کې تولد شوی د هجرة شوکان (يمن) په ښار کې، په ماشومتوب کې یی قرانکریم او یو شمیر متون حفظ کړي دي. لومړی زدکړی له خپل پلار څخه ترسره کړي دي، او بیا دزید بن علی بن الحسن دغه څخه متاثره وو، او وروسته یی په فقه کې ځانگړی نظریات در لودل، او تقلید په خلاف یی کتابونه ولیکل، تر دي چې دشعیه گانو یو شمیر نظریات یی هم رد کړل

چې د جرم د ارتکاب سره سم به دخپل جرم سزا گالي، او کله چې دخپل ناوړه عمل په سزا ورسيد، نو د ټولني نورو وگړو ته دا پيغام رسوي ترڅو د جرم هڅه اوفکر ونکړي، عام وگړي قانون او د نورو افرادو حقوقو ته ژمن اوسي، او يوازې محکمه داحق لري چې د هغه موضوع، حالات ترڅېړني لاندې ونيسي. او دې ټولو حالاتو ته په کتو سره سزا وټاکي، نو ځکه ويلى شو چې د حبس اساسی موخه دا ده چې په ټولنه او په ځانگړې توگه د مجرم ذهنيت کې د جرم او گناه انگيزه له منځه يوسي، او بيايې را ټيټه کړي، او دا ذهنيت ورکول او خپرول چې مجرم به ارو مرو د خپل جرم سزا گالي، او ټولني ته دا پيغام رسول چې د قوانينو درناوی ساتل د ټولوگډ مکلفيت او د ټولو په گټه دی، اودا هم ويل په کار دي چې پرته د جرم د ثبوت نه جزا هم نشته، اودا سې ذهنيت جوړول په کار دي، چې ټولنه په دې پوه شي چې يوازې محکمه په دې اړه تحقيق او څيړنه کولى شي، که محبس اومحکمه نه وي، مجرم به د عامو خلکو لخوا له يوه داسې فردي عکس العمل سره مخ شي، چې جرم به نور جرمونه وزيره وي، اود قانوني محکمې سره ځای به صحرايې محکمه ونيسي.

• د بنو او د قيقو څېړنوپه موخه د بندي ساتل:

کله چې په چاباندي اتهامات وارد شي، نوستونزمنه وي چې دلايل راټول شوي نه وي جرم ثابت شي، نو کله اړتيا ليدل کېږي چې متهم توقيف شي، ترڅو يو لړ معاينات او څېړنې ترسره شي، لکه دوينې، دگوتې، د جرم محل او نورې څېړنې، وړاندې کول، اويا پر حکمت له شکنجې او ځورونې پرته اعترافات اخيستل، دا ټول هغه موارد دي چې شخص بايد په توقيف خانه کې تر ټاکلې مودي پورې وساتل شي.

• مجرم ته دکمی احساس ورکول:

طبيعي خبره ده چې زندان يا محبس که څومره هوسا هم وي، او هېڅ ډول شکنجه په کې نه وي، او بايد نه وي، د ژوند ټولې اسانتياوې برابرې وي، خو بيا هم زندان دی، انسان چې د هرې کورنۍ غړی وي، او هر اجتماعي، سياسي، او... موقف درلودونکی وي، نو بيا هم په زندان کې د کمۍ او عجز او ناتوانۍ احساس کوي، مجرم چې د زندان تورو تمبو ته ولوېږي، د نورو محتاج وي، او کله يې چې جرم هم ثابت شي، هم په خپله په زندان کې دذلت احساس کوي او هم له دې شرمېږي چې په ټولنه کې د يوه مجرم زنداني په توگه معرفي شي، چې دا خپله ده او نوور وگړو ته ستر درس گڼل کېدلی شي، په ځانگړې توگه چې د يوه ملک نظام په عدالت ولاړ وي، مجرم که هر څوک او هر موقف ولري، کله چې د خپل عمل سزا وگوري، د هغه په نفس کې يو ډول بدلون او انقلاب را منځ ته کېږي، په ځانگړې توگه د ژوندي احساس در لودونکی انسانان.

د افغانستان د محابسو د قانون له مخې د حبس او توقيف موخې

افغانستان کې د نورو برخو په څېر د محابسو قانون او طرز العمل شتون لري چې په هغه کې د سلب آزادۍ (حبس) د موخو څخه په لاندې ټکو کې يادونه شوې ده:

1. دمحبوسينو او تر توقيف لاندې اشخاصو بڼه او ډاډمنه ساتنه
2. د قوانينو، د بشري حقوقو د موازينو، ديني، فرهنگي او اخلاقي ارزښتونو په پام کې نيول
3. دشخصيت د بيا جوړه ونې او بيا روزنې په برنامو کې د محبوسينو او تر توقيف لاندې اشخاصو دگډون د زميني برابرول.

4. ٲولنې ته د بيا را گرځېدو لپاره د سالمو قوانينو او سوله ايز ژوند كونكو اساساتو ته د پام نيوونكو افرادو په توگه د محبوسينو او تر توقيف لاندې اشخاصو ارتكاب ته د نه رجوع كولو دروحيې را منځ ته كول (1)

پرتلنه:

دحسب اهدا ف د فقهې او قانون له مخې كه سره پرتله شي، چندان توپير نلري يوازي په الفاظو اوعباراتو كې سره توپير لري، چې د دواړو موخه، د فرد سالم روزل، د جرم او د قوانينو د مخالفت انگيزه كمول، سوله ايز ژوند ته د فرد را گرځول دي.

دا چې د حسب مو منفي او مثبت اړخونه ذكر كړل، نو مثبت اړخونه پر نسبت منفي اړخونو ته زيات دي، تر ٲولو مهمه دا ده كه محاسب سم وكارول شي، په اصلاحي مراكزو بدلېدلى شي، ځكه په هر انسان كې د مثبت گرايې، خيرنېسېگنې روحيه موجوده وي، دا چې د هغه په اخلاقي، رواني، عقيدوي، اړخونو كار وشي، لري نه ده چې مجرم به له زندان يا محبس څخه ٲولنې ته يو سالم، روغ، او صالح انسان وړاندې شي، نه يوازي دا چې له جرمونو لاس واخلي، بلكه د ٲولنې هوساينې، خدمت خير اوبنې گنې لپاره ترې كار واخيستل شي، ځكه خو په اوسنې نړۍ كې محاسب د تربيت او اصلاح مراكز گنل كېږي، د محبوسينو د روزنې لپاره منظم پگرامونه په كار اچول كېږي، آن تردې چې دمحبوسينو لپاره منظم تعليمي او تربيتي نصاب، كوريكولم په پام كې نيول شوى دى او د بېلابېلو مراحلو زدكړې په كې ترسره كېږي.

د حسب اغيزې

أ. مثبت اغيزې

انساني كړنې په مجموع كې له ځان سره مثبت اومنفي اړخونه لري، اما د مثبت او منفي اړخونو د پرتلې په وخت كې څرگندېږي چې كله مثبت اړخونه زيات وي، د هغه د جواز اوضرورت په اړه حكم كېدلى شي، نو ځكه ما هم هڅه كړېده چې د حسب دواړه اړخونه ستاسو مخې ته كېږدم، او بيا بې پرتلنه وكړم، ترڅو واضح شي چې حسب يوه اړتيا ده، كه څه هم له ځان سره زيانونه لري، اما مثبت اړخونه زيات دي، غوره گڼم چې لومړى مثبت اړخونه ياد كړم.

لومړى: دشرعي مقاصدو ساتل

څرگنده خبره ده چې د اسلامي شريعت او وضعي قوانينو احكام په ٲوله كې د انسانانو د مصالحو لپاره وضع شويدي، د هر حكم تر شا اهداف، حكمتونه فردي او ٲولنيزې گټې په پام كې نيول شوېدي، په ځانگړې توگه په جزاگانو كې تر ډېره بريده عامه گټې او مصلحتونه په پام كې نيول شوي وي، حسب هم يوه تعزيري سزا ده چې مجرم ته دخپل ناوړه عمل په بدل كې وركول كېږي، ترڅو يو لوري ته په خپلو كړنو له سره غور او فكر وكړي، او بل لوري ته د ٲولنې وگړي د ډاډ او آرام ساه اخستلو احساس وكړي دخلكو نفس، ژوند، عزت او مال خوندي وي، او كه په غور كتنه وكړو، نو اسماني ٲول اديان ددې پنځ گونو مقاصدو دحفاظت لپاره نازل شوي دي، چې هغه پنځ گوني مقاصد ددين، نفس، مال، عقل، او نسل ساتل دي، داد اسلامي شريعت هغه كلي مقاصد دي چې د ساتلو او حفاظت لپاره اسلامي شريعت بېلابېل وسايل ٲاكلي دي د مثال په توگه ددين ساتنه:

¹ قانون محاسب و توقيف خانه ها ماده 2

ددین نشرول، دعوت کول، تطبیق او تنفیذ، او د مخالفت په صورت کې جزاگانې هم ورته ټاکل شوېدي، هغه څوک چې له دین څخه مخ اړه وي سزا یې وژل دي، محمد ﷺ فرمایي چا چې خپل دین بدل کړ نو ويې وژئ او د نفس ساتلو لپاره یې د قصدي قاتل لپاره یې قصاص ټاکلی دی، او د مال د حفاظت لپاره دغلا کونکي دلاس غوڅول دي، او د عقل ساتلو لپاره یې شراب خورته دورې وهل ټاکلي دي، د نسل او عزت ساتلو لپاره یې زنا کار ته یارجم او یا دورې وهل ټاکلي دي، او ترحبس پورې نورې جزاگانې چې د مجرم شخصیت او جرم ته په کتلو سره ورکول کېږي، چې نوعیت او کیفیت یې دواړه سره توپیر کوي، له لفظي ملامتیا نیولې تر اعدام پورې، دوخت عادل واکمن او قاضي په دې برخه کې لوی لاس او واک لري چې دا رنگه سزاگانې بیا تعزیر گڼل کېږي.

مهمه یادونه: تعزیري سزاگانې نن سبا په اسلامي هېوادونو کې په ځانگړي توگه افغانستان کې د جزا قانون په بڼه یې کمیت او کیفیت دواړه ټاکل شوی دی، تر څو په محاکمو په اسانې سره پرېکړه وکولی شي، او د تر یوه بریده د احتمالي فساد مخه ونیسي.

دوهم: حبس دیوې تعزیري جزا په توگه د ټولني لپاره رحمت دی:

لکه څرنگه مو چې مخکې هم یاد ونه وکړه، دقوانینو وضع کېدل اصلا ددې لپاره دي چې په ټولنه کې نظم او استقرار وساتل شي، اویوه ډاډمنه فضا را منځ ته شي، ترڅو هر وگړی دهرارځیزه خونديتوب احساس وکړي، همدا یې ستر توپیر دي چې په اسلامي ټولنو کې مسلمانان یو لړ احکامو ته دیوه دیني مکلفیت په بڼه ژمن وي، او ایمان لري چې د مخالفت په صورت کې به په دنیا اوهم اخرت کې سزا گالي، او که خلک پرته له قوانینو آزاد او خپل سربو ته پرېښودل شي، نو د ځنگل قانون به حاکم وي، زور به د زور لرونکو وي، وحشت اودهشت به خپور وي، دچا به نه سر، نه مال، او نه عزت خوندي وي، او که په ټولنه کې یوڅوک دخپل ناوړه عمل په سزا ورسېږي، نور افراد به د راحت احساس وکړي، او ټولنه به د الهې رحمت وړ وگرځي، ځکه الله تعالی عدالت خوښونکې ذات دی، نوځکه حبس دخلکو لپاره د ډاډمنې فضا په رامنځ کولو کې یو رحمت گڼل کېږي، په ټولنه کې اجتماعي عدالت پلي کول، د امنیت د تامینولو باعث گرځي، امنیت او ډاډمنه فضا هغه ستر نعمتونه گڼل کېږي، چې اهمیت یې په چا پټ ندی، او قوانین د یادو موخو (امنیت، عدالت) د تحقق لپاره الهې رحمت گڼلی شو.

درېیم: د عدالت پلي کول:

دعقوباتو د تعیین او سزا ټاکلو یوه موخه همدا ده چې په ټولنه کې عدالت پلي شي، دمظلوم حق ورکړل شي، د ظالم لاس ونیول شي، او سزا وویني، اوبلاخره یوه مرجع موجوده وي چې مظلوم ورته غږ ورسوي، او د هغه غږ واورېدل شي، اود ټولني وگړي هم په دې پوه وي چې د قوانینو په سرغړونه، اود ناوړه عمل تر سره کولو په صورت کې به دخپل عمل سزا ورته رسېږي، او هغه څوک چې په سزا باندي رسېږي، نور افراد به له هغه څخه پند اخلي، په ټولنه کې به د وحشت او تېري په ځای دعدالت فضا خپره وي، ظلم، زور واکي، جرم، فسق، فجور شرک، کفر، بدعات خرافات، هرڅه به تر کنترول لاندې وي، او اجازه به نه ورکول کېږي.

څلورم: د مجرم یا جنایت کونکي اصلاح:

د حبس د سزا څخه یوه ستره موخه دا هم ده چې د مجرم په اصلاح، ذهني، عقلي او تربیتي جوړښت باندي کار وشي، د هغه اخلاقي جوړښت او اصلاح، د ضمیر ژوندي کولو، اوبېرته ټولني ته د یوه گټور او مفید عنصر په توگه وړاندې کولو په موخه په محبس کې تربیتي پروگرامونه په پام کې نیول کېږي.

مجرم چې څو مياشتې يا کاله په خلوت کې تېر کړي، په خپلو کړنو له سره غوره وکړي، د الله له حکم څخه په سرغړونې ندامت ونيږي، او د حسرت اوښکې تويې کړي، او له الله بښنه وغواړي نو يقيني خبره ده چې يو ښه انسان به ټولني ته راوگرځي، او محبس به ورته د يوه روزنتون په توگه گټور تمام شي.

په محبس کې له خلوت او فراغ نه په گټې اخيستني سره خپل علمي توبښه هم زياتولي شي، يو شمېر علماوو د محبس څخه څومره لويه گټه اخيستي ده، لکه امام سرخسي، علامه ابن تيميه، شهيد سيد قطب، مولوي عبدالسلام رستي رحمهم الله جميعا، او داسې نورو، لوی لوی کتابونه يې په بندي خانو کې ليکلي، چې تر نن ورځې ترې گټه اخيستل کېږي.

ب. د حبس منفي اغيزي

حبس د يوې تعزيري جزا په توگه يو شمېر مثبت اړخونه لري چې مخکې مو يادونه وکړه، بل لوري ته يو شمېر منفي اړخونه هم لري چې په لنډه توگه يې يادونه کوم:

لومړی: حبس د بشري قوی د بې کاره کېدلو سبب گرځي:

کله چې يو څوک د يوه جرم د ارتکاب په وجه په زندان کې واچول شي، له ټولني جدا شپې ورځې تېره وي، او غالباً بنديان په فزيکي ډول روغ کسان وي، دکار او توليد توان لري، داچې دوی په زندان کې واچول شي يو لوی بشري ځواک معطل شو، ددوی کاري استعداد اوهم عقلي استعداد او وړتيا له کاره ولوېده، او بل لوري ته دولت مکلف دی، چې د هغه خوراک، څښاک هستوگنځي لگښتونه ومنې، چې دا په خپله ددولت خزانی ته يوه لويه ضربه ده، د دولت اقتصاد ټکنی کوي، په داسې حال کې چې ددولت د پرمختگ لپاره ستره سرچينه بشري ځواک گڼل کېږي، دلته نه يوازې دا چې ستر بشري ځواک عاطل اوباطل وگرځيد، بلکه په هغه باندې لگښت هم راځي، په ځانگړې توگه که نن سبا په هېواد کې د محابسو حالت ته کتنه وکړو، د محبوس يا بندي بيا ځلي اصلاح روحیه ډېره کمزورې ده، ډېر ځلي محابس د ناسم چلند په وجه د کرکې په مرکز بدلېږي

دويم: په کورنۍ باندې ناوړه اغيزي:

کله چې محبوس يا بندي په بند محکوم شي، دکورنۍ سرپرست، يا هغه کس چې د نفقې مسوليت په غاړه لري، کورنۍ، اولادونه يې له سترمالي گواښ سره مخ کېږي، په ځانگړې توگه که بل وړ شخص په کورکې ونلري، او هم يې د ماشومانو او ميرمنې او کورنۍ نورو غړو په رواني اوفسې-حالت ناوړه اغيز کوي، د ماشومانو تعليم او روزنه يې له گواښ سره مخ کېږي، ډيري داسې واقع کېږي، چې د بندي اولادونه د ټولني په اوږو باندې يو بل پېټی جوړ شي.

بل لوري ته د شخص او ټولني ترمنځ واټن پيدا کېږي، خلک بندي ته په ښه سترگه نه گوري په ټولنه کې بې نوم بدېږي، د يوه مجرم په توگه يادېږي، کله چې ټولنه ورته کرکه وکړي، طبيعی خبره ده چې هغه به هم د ټولني په وړاندې کرکه کوي، اوزيات احتمال لري چې بيا هم په ناوړه کړنو لاس پورې کړي.

درېيم: محبس دجنایتونو د تجربو د تبادلې د يوه مرکز په توگه:

کله کله داسې واقع کېږي چې مجرمين يوبل سره دخپلو جرمو او جنایتونو کېسې تبادلې کوي، تجربه زده کوي، ماهرين مجرمان دنورو لپاره د افساد سبب جوړېږي، ډېري داسې بنديان شته چې کله زندان ته ځي نوديوه جرم مرتکب اويوې تجربې درلودونکی وي، اما کله چې له زندان څخه راوږي، له نورو زندانيانو يې د جرم د ارتکاب ډير هنرونه ياد کړي وي، او دا به هم ډېره ستونزمنه وي چې هر بندي ته ځانگړې خونه ورکړي، اود خبرو کولو اجازه ورنکړي، او داهم نشي کېدلی چې د هر بندي په سر يو څا

رونکی او مراقب وپاکی، اوهغوی په کلي توگه له خبرو محروم او له نورو سره اختلاط کولو نه منعه کول د هغوی د اساسی حقوقو خلاف کاردی.

څلورم: محبس د ټنبلې او هم روغتيايي ستونزو لامل گرځي:

طبيعي خبره ده چې بندي په محبس کې مفت خوري او ځینې، چې دا په خپله د انسان لپاره دسستی، ټنبلې، اوهم د احساس نشتوالي لامل گرځي، اویا خو په انسان کې د کارکولو احساس کمزوری کوي، او کله خو د زیاتو ناروغیو لامل هم گرځي، چې دا یوه بله ستره ستونزه ده چې اضرار یې یوازې مجرم ته نه بلکه، کورنۍ او ټولنې ته هم ورگرځي، په ځانگړې توگه هلته څوکسان په یوتنگ ځای کې واچول شي، دساري ناروغیو د انتقال لامل گرځي.

څرگنده خبره ده چې هرشي منفي او مثبت اړخونه لري، فقهي قاعده ده چې وايي: إِذَا تَعَارَضَ مَفْسَدَتَانِ رُوعِي أَغْطَاهُمَا ضَرًّا بِأَرْكَابِ أَخْفَاهُمَا (1) کله چې دوه مفسدې سره یوځای شي نو کوچنۍ ضربه دلوی ضرر د دفع په خاطر منل کېږي، د ټولنې امنیت، د شرعی مقاصدو ساتنه، په ټولنه کې ډاډ من ژوند ترسره کول د جرم او جنایت مخنیوی، ټولنه له فساد پاکه ساتل، هغه ستر اهداف دي چې شریعت یې د حفاظت لپاره احکام مقرر کړي، بل لوري ته دحسب یاد اضرار ددې سترو مقاصدو په پرتله کم دي، ځکه خو علماوو حبس ته جواز ورکړی دی، په ځانگړې توگه کله چې محبس د یوه تربیوي، حرفوي، مرکز رنگ غوره کړي،، که څه هم له حبس څخه د جزا کار اخستل کېږي اما موخه یې یوازې سلب آزادي نه، بلکه صالح او سالم وگړي ټولنې ته وړاندې کول دي، چې یوځل بیا د الهي او هم د انساني قوانینو درناوی وکړي، او د جرم د ارتکاب روحیه، دخدمت کار کولو، پرمختگ په روحیه غلبه پیدا کړي، په ټولنه کې مدغم شي، دخیراوبښگنې روحیه یې پیاوړې شي، په ټولنه کې خپل مسولیت د ځان او نورو په وړاندې وپېژني له جرم څخه لاس واخلي.

پاییزه

د بحث مهمې پایلې :

1. له اوږدې مودې راهیسې د حبس او محبس سزا په بشریت کې دود ده چې پخوا به د انتقام او یوازې د جزا په موخه ترسره کېدله، خو اوسني قوانین او فقه د حبس څخه د تعزیري سزا ترڅنگ، د مجرم په اصلاح باندې هم فکر کوي، خو یو ځل بیا ټولنې ته د خدمت مصدر وگرځي، یعنی ټولنې ته د یوه سالم وگړي په توگه راستون شي.
2. توقيف د لنډې مودې لپاره وي، خو د قضیې په اړه تحقیق وشي، خو حبس بیا د محکمې د حکم یا پریکړې نه وروسته را منځ ته کېږي چې موده یې د جرم په نسبت بدلون کوي د توقيف په موده کې فقه او قانون تر توقيف لاندې کسانو ځور ونې تعذیب وهل ټکولو ته اجازه نه ورکوي.
3. حبس په هغه جرایمو کې ورکول کېږي چې هلته حدود نه وي، بلکې یوه تعزیري سزا ده چې د کیفیت او کمیت واک یې قاضي ته سپارل شوی دی، او هېڅکله حدود باید تعطیل نه شي.
4. حبس که له ځان سره منفي اړخونه لري لکه د هغه په کورنۍ منفي تاثیر، د محبوس په رواني حالت ناوړه اغیزه، یوه لویه بشري قوه له کاره لوېدل او نور، خو بل لوري ته بیا مثبت اړخونه هم

11الْأَشْبَاهُ وَالنِّظَائِرُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِي حَنِيفَةَ النُّعْمَانِ الشَّيْخِ زَيْنِ الْعَابِدِينَ بْنِ إِبرَاهِيمَ بْنِ نُجَيْمٍ ج 1 ص 89

الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، ط 1 1400 هـ = 1980 م

الأشباه والنظائر عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي - دار الكتب العلمية: 1403، بيروت ط 2

لري چې تر ټولو مهم يې په حدود او تعزيراتو کې د د شريعت د مقاصدو ساتل دي، د فرد په فکري او اخلاقي جوړښت باندې کار کول يې يوه بله مثبتنه ځانگړنه ده چې په ټوله کې د جرم روحيه او انگيزه کموي.

5. حبس زيات لاملونه لري چې شخړې او جگړې يې ستر لامل دي، د جنگي اسير په اړه حکم د جمهورو فقهاوو په نظر واک او اختيار امام ته سپارل شوی دی چې د وخت مصلحت ته په کتلو يې عادلانه او له مصلحت ډک حکم وکړي.

6. هغه حدود چې د تطبيق شروط يې پوره نه شي، قاضي کولی شي چې هغه مجرم به تعزيري سزا محکوم کړي.

د محابسو د اوسنی وضعیت په اړه چارواکوته څو اړینې سپارښتنې:

د افغانستان د بشري حقوقونو د ۱۳۹۴ لمریز کال د ځانگړی راپور پر بنسټ چې په ۳۱ ولایاتونو کې د ساحوي دفترونو له لارې له محابسو او توقیف ځایونو له نږدې او مخامخ لیدنې پر بنسټ چمتو شوی چې په ټول هېواد کې په حبس محکوم، تورن او شکمنو کسانو شمېرنه څه کم دیرش زره تنو ته رسېږي، او دا د پخوا پر تله د بنديانو په شمېر کې زیاتوالی نښي، راپور د محابسو په وضعیت او هم د زندانیانو سره پر چلند اندېښنه ښودل شوې ده.

راپور یادونه کړې چې د محابسو او توقیف خانو په نوم قانون، د محابسو له وضعیت او بنديانو سره د چلند سره په عملي برخه کې بیا د ځمکې او اسمان توپیر لري، محبوسین له خوراک، روغیتا، نمجنی ځمکې، تودوخې او یخوالي نه شکایت کوي.

په راپور کې یادونه شوې چې هغوی ځورول او ربړول کېږي، ډېری داسې بنديان هم شته چې لا هم بې برخلیکه دي، داسې هم شته د بند موده يې پای ته رسیدلې، خو بیا هم دوی په بند کې ساتل کېږي، د حرفې، زده کړې، تعلیم او تربیې کچه یا خو ډېره لومړنۍ او یا خوپه ځینو محابسو کې هېڅ شتون نه لري.

له بنديانو سره د وهلو او ټکولو او شکنجو داسې چلند ترسره شوی دی چې له راپور سره مل انځورونه له اسلامي او انساني ارزښتونو سر غږونه څرگندوي.

بنديان ددې پر ځای چې و روزل شي، مجدد اصلاح شي، په عقده منو او کینه گرو اشخاصو بدلېږي چې دا په خپله د هیواد ثبات او امنیتي حالت له گواښ سره مخ او ټکنی کوي.

ډېر داسې محابس هم شته چې هلته له شخصي-عقدو کار اخیستل کېږي، د زور او اکراه له لارې له بندي اقرار اخیستل کېږي، او یا خو د مادي او شخصي گټو په خاطر د اورډې مودې لپاره په بند کې

ساتل کېږي، دوسیې يې تر څېړنې لاندې نه نیول کېږي¹ نو پر همدې بنسټ څو وړاندیزونه کوم:

1. د محابسو او توقیف ځایونو مقرر او قانون دې په عملي ډول تطبيق شي او لږ تر لږه په کال کې دوه ځلې د تطبيق نظارت ترسره شي.

2. د محابسو او توقیف ځایونو ریاست باید د محابسو ادارې کارکوونکو پولیسو ته ځانگړې روزنه ورکړي، وخت په وخت یې ظرفیتونه لوړ شي، ترینگ ورکړل شي، څو وپوهېږي چې له بندي سره باید څنگه چلند وشي؟

د راپور لنډیز او نچور، له لږ تصرف سره.¹

3. محبس کې واقعي اروا بوه، دیني عالم او دا سې روغیتایي معالج وگومارل شي، چې محبوس په تدریجي ډول تربیه او د اصلاح مجدد لوری سوق کړي، د محبوسینو له شته استعدادونو د هېواد په ودانۍ، پرمختگ او هوساینه کې کار واخیستل شي.
4. په هر محبس کې د محبوسینو د نظریاتو او شکایاتو صندوق ایجاد شي او وخت په وخت خپله د محابسو ریاست له لارې پراختیا شي او غور پرې وکړي.
5. د محبوسینو روزنې او حرفوي زدکړو ته ځانگړی پاملرنه وشي او هڅه وشي چې د زده کړې بهیر سیستماتیک شي، د نړۍ له تجربو ګټه ترلاسه شي چې په زندانو کې تر پوهنتون پورې زده کړې سر ته ورسوي، داسې سیستم ورته جوړ شي چې شخصي-زده کړه وکړي او مطالعه ولري، کله کله لارښود استاد ورشي، ازموینه ترې واخلي او پایلو ته یې د پوهنې وزارت او لوړو زده کړو وزارتونو د رسمي زده کړو په حیث قابل شي.
6. زنداني ته د ناروغ په سترگه وکتل شي او په درملنه کې له حکمت او تعقل څخه کار واخیستل شي، د انتقام اخیستنې او کینې روحیه باید له منځه ولاړه شي
7. له دولت څخه هیله کېږي چې محابس په معیاري او منل شوي نورم باندې ودان او عیار کړي، ددې لپاره د پراختیایي بودیجې اړتیا محسوسېږي چې د محابسو ریاست ته ځانگړې شي.
8. د محابسو شورا چې د محابسو او توقیف ځایونو په ۱۳ مه ماده کې ورته اشاره شوې ده او له ګڼو ارګانونو متشکله ده، باید عملاً لاس په کار شي، په هرو درېیو میاشتو کې خپل فعالیت ترسره کړي، څو اړوند وزارتونه د محابسو په اړه ورسپارل شوی دندې په ښه توګه ترسره کړي.
9. دولت ته وړاندیز کېږي چې د نظارت کمیټه چې د محابسو او توقیف ځایونو په ۵۲ مه ماده کې یې یادونه شوې ده، زر تر زره فعاله کړي، څو د هر ډول تخلفاتو(سرغړونو) او خپل سربو مخه ونیسي.
10. د عدلیې وزارت ته وړاندیز کېږي چې د کورنیو چارو وزارت سره په همغږۍ، د محبوسینو کار کوونکي او موظفین داسې وروزي چې د محبوسینو د حقوقو اومسولیتونو په اړه بشپړ معلومات ولري اود ځانگړو مهارتونو درلودونکي وي.
11. د محابسو او توقیف ځایونو ریاست ته وړاندیز کېږي چې له یو شمېر موسساتو سره اړیکې ټینګې کړي او ترینه وغواړي چې وخت په وخت د یو شمېر متخصصو ترینرانو له لوري محبوسینو ته په بېلابېلو برخو کې تریننگ ورکړي.
12. هڅه دې وشي چې یو شمېر هغه محبوسین چې په کومه برخه کې د ځانگړي مهارت درلودونکي دي، د حبس د پای ته رسیدو وروسته سمدلاسه مربوطه مرجع ته معرفي کړي، له مهارت یې کار واخیستل شي او حقوق یې تامین کړي.
13. د تقنین ریاست ته وړاندیز کوم چې د حبس په بدیل باندې فکري، لکه په فابریکو کې جبري کار کول، ملي پولیس او ملي اردو کې په کار ګمارل، له یو مقدار معاش سره د هغه په روزلو کار کول، او همدا راز په حرفوي مراکزو، ټولنیزو خدمتو موسسوته معرفي کول او داسې نور.

منابع او مأخذ

- القرآن الكريم
- السجن وموجباته محمد بن عبدالله الجريوي ص 184 الناشر ادارة الثقافه والنشر- بالجامعه , عام 1991
- الكامل في التاريخ لابن الأثير دارالكتب العلمية بيروت لبنان
- مجموع الفتاوى، تقى الدين احمد بن تيميه الجرانى ، ط ٣ / ٢٠٠٥م دار الوفا للنشر- والتوزيع
- السيرة النبوية لابن هشام، عبد الملك بن هشام بن ايوب الحمير المعافري، ط ١، دارالجيل بيروت.
- المنهاج شرح صحيح مسلم بن أبو زكريا يحيى بن شرف بن مري النووي
- الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت الطبعة الثانية، 1392
- عمارة السجن ، عبد الوهاب مصطفى ضاهر بيروت لبنان ط ١ / ٢٠١٤م
- السجن وموجباته في الشريعة الاسلامية ، دكتور محمد عبد الله الجريوي طبع 1، الناشر ادارة الثقافة والنشر بجامعة الامام محمد بن سعود
- نظام الحكومة النبوية المسمى بتراتب الادارية ، محمد عبد الحي الكتاني
- الناشر: شركة دار الأرقم بي ابي الارقم لطباعة والنشر والتوزيع
- الْأَشْبَاهُ وَالنُّظَائِرُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِي حَنِيفَةَ النُّعْمَانِ، الشَّيْخُ زَيْنُ الْعَابِدِينَ بْنِ إِبْرَاهِيمِ بْنِ نُجَيْمٍ - دار الكتب العلمية: 1403: بيروت ط 2
- السياسة الشرعية في اصلاح الراعي والرعية: شيخ الإسلام تقى الدين أحمد بن عبد الحلیم ابن تيمية الطبعة: الأولى
- الناشر: وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد - المملكة العربية السعودية تاريخ النشر: 1418هـ
- 1لحبس الاحتياطي في ضوء القانون ص ٢ دكتور عبدالروف مهدي
- د جزایى اجراءتو قانون ١٣٩٣
- قانون محابس وتوقيف خانه ها
- العين.أبو عبد الرحمن الخليل بن أحمد بن عمرو بن تميم الفراهيدي البصري (المتوفى: 170هـ)
- المحقق د مهدي المخزومي، د إبراهيم السامرائي
- لسان العرب لابن منظور الافريقى، دار الآفاق العربية سنة النشر: 1422هـ - 2002م كان النشر: مصر

گوشه ای از ویژگی‌های جامعه مدنی در عصر پیامبر (صلی الله علیه وسلم)

پوهاند عبدالاحد (مسلم)

استاد دیپارتمنت تفسیر و حدیث پوهنځی تعلیمات اسلامی

پوهنتون تعلیم و تربیه شهید استاذ ربانی

abdulahad.muslim1@gmail.com

خلاصه

حضرت رسول گرامی (صلی الله علیه وسلم) از ابتداء بعثت خصوصاً در نخستین روزهای زندگی خویش در مدینه منوره در صدد آن بود تا یک جامعه نمونه و ممثل ارزشهای انسانی و اخلاقی را به میان آورد؛ تا با نهادینه ساختن این ارزشها قیادت بشر را در مسیر خدا جویی و پیمودن جاده سعادت برای همیشه به عهده بگیرد. روی همین ملحوظ بنای مسجد نبوی به حیث مرکز فرماندهی واحد برای رهبری جامعه، عقد پیمان اخوت میان مهاجرین و انصار، عقد پیمان همبستگی اسلامی میان مسلمانان و هم چنان پیمان همزیستی مسالمت آمیز با یهود را ایجاد کرد که این همه، میتواند بر این مدعا گواه واقعی باشد. در این میان محوری که بحث ما بر آن متمرکز است، ویژه گیهای جامعه مدنی آنروز گار است که در پیمان اخوت میان مهاجرین و انصار وضاحت کامل دارد. بدون شک اگر مسلمانان امروز بتوانند ارزشهای جامعه مدنی مدینه منوره را چون عقیده واحد، ایشار وفداکاری، محبت و صمیمیت، تأمین عدالت اجتماعی و... الگوی زنده گی شان قرار داده و با پیاده کردن این فضایل ایمانی واجتماعی در زنده گی خود، به سمت یک جامعه فاضله حرکت نمایند، تمام گمشده های شانرا از قبیل: عزت و کرامت، رهبری و قیادت دنیا، آزادی و خود مختاری، ادای رسالت دینی و بالآخره کسب رضای پروردگار را در یافته و جنت برین نیز از ایشان استقبال خواهد نمود.

مقدمه

الحمد لله نحمده و نستعینه ونستغفره و نؤمن به و نتوکل علیه و نعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا، من يهد الله فلا مضل له و من يضل فلا هادي له و أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أشهد أن محمداً عبده ورسوله، الذي أرسله شاهداً و مبشراً و نذيراً، و داعياً إلى الله باذنه و سراجاً منيراً، و حُظي بالنيل إلى أعلى درجة الأسوة الحسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر و ذكر الله كثيراً.

اولین ستونی که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) در برنامه بزرگ اصلاحی و تنظیمی خود برای امت و دولت داری درست بر آن تکیه کرد، ادامه دعوت به توحید و برنامه بر اساس هدایت قرآنی و ساختن مسجد بود و بعد از آن، ایجاد پیمان برادری میان دو گروه مسلمان یعنی انصار و مهاجرین بود که گام مهم در راه استحکام معنویات به شمار می رفت و اهمیت آن از گام نخست؛ یعنی، ساخت مسجد کمتر نبود تا بدین وسیله جامعه مدنی اسلامی، یکپارچه، متحد و دوستانه ی ایجاد شده نشانه های ساختار جدید آن روشن گردد.

پایه و اساس اولی گذاشته شد، برادری بین مسلمانان از آغاز دعوت در دوران مکی سرچشمه گرفت و پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) از تمامی اموری که منجر به ایجاد تنفر و عداوت میان مسلمانان می شد، نهی می کرد؛ چنانکه فرمود: (لا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا، وَلَا يَحِلُّ

لْمُسْلِمِ أَنْ يَهْجُرَ أَحَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا، وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ» (16).

«با یکدیگر دشمنی و بغض نورزید و حسد مکنید و به یکدیگر پشت ننمایید و بندگان خدا و برادر باشید و برای هیچ مسلمانی جایز نیست که بیش از سه روز از برادرش قطع رابطه کند، هنگامیکه با هم روبرو میشوند، این به یک طرف رو می گرداند و این به طرف دیگر و بهترین آنها کسی است که به سلام آغاز کند».

همچنین فرمود: «الْمُسْلِمُ أَحُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلَمُهُ وَلَا يُسْلَمُهُ وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبَاتٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (17).

«مسلمان برادر مسلمان است؛ بر او ستم نمی کند و او را به دشمن نمی سپارد و هرکس نیاز برادر مسلمان را برآورده سازد، خداوند نیاز او را برطرف می کند و هر کس مشکلی را از مسلمان دور نماید، خداوند اندوه و مشکلات روز قیامت او را دور می نماید و هرکس عیب مسلمانی را بپوشاند، خداوند روز قیامت عیب او را خواهد پوشاند».

اما موضوع این بحث، برادری مخصوصی است که مشروع گردیده، دارای ویژگی‌ها است ممتاز و بر آن حقوق و وظایفی همچو محبت، ایثارگری و از خود گزری، کمک و مساعدت و... محول گردیده است که از حقوق، واجبات و وظایف عمومی میان همه مؤمنان خاص تر است.

ایجاد نظام برادری میان مهاجرین و انصار در پیوند محکمی که امت را با یکدیگر مرتبط می‌ساخت، تأثیر بسزایی گذاشت. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) این ارتباط را براساس برادری کامل میان آنها برقرار کرد. پیمانی که نژاد پرستی و تعصبات جاهلی در آن ذوب می شود و از بین می‌رود بنابراین، دیگر هیچ تعصبی جز برای اسلام وجود ندارد و امتیازاتی که بر اساس نسب و رنگ و وطن وجود داشت، در مقابل آن فاقد ارزش شد و حق تقدم از آن کسی گردید که از دیگران در تقوا و جوانمردی پیشی می گرفت. رسول خدا این برادری را بر پایه‌های محکمی استوار نمود و هرگز یک لفظ و سخن بی‌محتوا نبود؛ بلکه عملی بود که پیوندی محکم و ناگسستنی با قلب و وجدان داشت و این پیمان تبریک و سخن خوشی یا دلگرمی نبود که تنها زبانه‌ها ذکرش کنند و اثری نداشته باشد؛ بلکه عواطف ایثار و همدردی و محبت با یکدیگر در این برادری در می‌آمیخت و جامعه جدید را با زیباترین صورت تشکیل می‌داد.

عامل اصلی و مهم در تقویت برادری میان مهاجرین و انصار، به عنوان نخستین تمثیل کننده گان جامعه مدنی اسلام، این بود که همه بر اساس دین و عقیده گرد هم جمع شده بودند. آنها را دین و ایمان شان پرورش داده بود؛ دینی که آنرا از دل و جان پذیرفته بودند تا بگویند و عمل کنند؛ پس آنها از شعارهایی که جز از زبان فراتر نمی‌رود، بسیار فاصله داشتند.

ویژگی‌های جامعه مدنی در عصر پیامبر (صلی الله علیه وسلم)

بدین ترتیب حضرت پیامبر (صلی الله علیه وسلم) همواره تلاش نمود تا آن‌عه ارزشهای انسانی را که در بطن جهالت و بربریت دفن گردیده بود، دوباره احیاء نماید و جامعه مدنی را پایه ریزی کند که در نوع خود بی مثال و در تمثیل ارزشهای انسانی و مدنی، تاریخ آنرا تکرار نکرده باشد، اینک به ذکر بعضی از ویژگی‌های جامعه مدنی در دوران زنده گی حضرت پیامبر (صلی الله علیه وسلم) در مدینه منوره می

پردازیم تا باشد مسلمانان امروز به تاسی از آن، بار دیگر به قله های بلند شرف و عزت و مجد و عظمت اولی برگشت نموده والگوی خوبی برای دیگران قرار گیرند:

عقیده مشترک

جامعه مدنی که پایه و اساس آن را اسلام تشکیل می‌داد، جامعه‌ای عقیدتی بود که با اصول و قواعد اسلام مرتبط بود و دوستی در چارچوب این اصول زمانی ارزش داشت که برای کسب رضای خدا و پیامبرش و برای مؤمنان می بود و این بالاترین نوع ارتباط و پیشرفته ترین آن است؛ بخاطری که چنین امری به یگانگی عقیده و فکر و روح مرتبط می شود.

دوستی نمودن برای کسب رضایت خداوند و پیامبرش و برای مؤمنان از مهم ترین آثار و پیامدهای مکتب فکری پیامبر (صلی الله علیه وسلم) بود و کتاب هدایت بخش او مسلمانها را بر این مفاهیم والا تربیت می نمود، صاحب کتاب مقدس بیان نموده است که پسر- نوح گرچه از خاندان نبوت بود، اما وقتی دوستی دیگران را برگزید و از حق فاصله گرفت و به خدا کفر ورزید و از پیامبر خدا پیروی نکرد، از خانواده نوح شمرده نشد؛ چنانکه خداوند متعال فرموده است :

(وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ، قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ) (هود، 45 - 46).

«نوح پروردگار خود را به فریاد خواند و گفت پروردگارا! پسر من از خاندان من است و وعده تو راست است و تو داورترین و دادگرتترین دادگرانی. فرمود: ای نوح! پسرت از خاندان تو نیست؛ او (دارای) عمل ناشایست است. (بنا براین) آنچه را از آن آگاه نیستی، از من مخواه. من تو را نصیحت می کنم که از نادانان نباشی.»

اسلام، دوستی خاصی را به ارمغان آورده است و این دوستی و برادری را فقط در میان مؤمنان منحصر- نموده است تا آنها با تمام معنا با یکدیگر دوستی نمایند؛ چنانکه پروردگار متعال فرموده است :

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) (حجرات، 10).

«قطعاً مؤمنان برادران همدیگرند؛ پس میان برادران خود صلح برقرار کنید و از خدا ترس داشته باشید، تا بر شما رحم شود.»

سید قطب رحمه الله می گوید: «این خطاب، جماعت مسلمان در مدینه را مخاطب قرار می دهد، اما هر گروه مسلمانی که در هر گوشه‌ای از زمین باشد تا روز قیامت مخاطب این فرمان است، مؤمنان در آن وقت به خاطر این مناسبت مخاطب این ندا قرار گرفتند که برخی از مؤمنان در مدینه به طور کامل و قاطع از برخی اهل کتاب، به ویژه یهود، جدا نشده بودند و قطع رابطه نکرده بودند، روابط دوستی و پیمان، روابط اقتصادی و تعامل و روابط همسایگی میان آنها و اهل کتاب برقرار بود و همه اینها با توجه به وضعیت تاریخی و اجتماعی در مدینه قبل از اسلام بین عربهای اهل مدینه نسبت به یهودیان طبیعی بود ... و این وضعیت به آنان فرصت می داد تا نقش خود را در توطئه کردن برای این دین و پیروان آن با انواع مکرهایی که برای آن برنامه چیده بودند و از بسیاری آن، نصوص قرآنی پرده برداشت، بازی کنند پس قرآن نازل شد تا آگاهی لازم را برای شخص مسلمان در معرکه و نبردی که با عقیده‌اش وارد آن می شود و برنامه جدیدش را در واقعیت زنده گی اجرا نماید، بدهد و در ضمیر و وجدان پیرو آن جدایی کامل میان او و میان هر کس که به جماعت مسلمان منتسب نیست و زیر پرچم ویژه آن قرار نمی گیرد، پدید آورد. این جدایی، گذشت اخلاقی را از بین نمی برد؛ بلکه این صفت همیشگی مسلمان

است؛ بلکه دوستی را از بین می‌برد، منظور آن دوستی‌ای که در قلب مسلمان جز برای خدا و پیامبرش و مؤمنان ایجاد نمی‌گردد و نهاد جامعه مدنی در اسلام نیز همین است (15).

اصحاب و یاران پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) دریافته بودند که آنها فقط می‌بایست با رهبرشان دوستی بورزند و عقیده خویش را خالص نمایند و برای اعتلای کلمه الله جهاد نمایند؛ پس آنها همه این موارد را در وجود خود محقق نمودند و زنده گی خود را بر این اساس منطبق نمودند و این موارد را اجرا کردند؛ پس آنها دوستی خود را خالص و از آلیشه‌ها پاک گردانیده و آن را برای خدا و پیامبرش و مؤمنان خاص نمودند، تاریخ آنها سرشار از مواضع زیبایی است که بر این دلالت می‌نماید و می‌توان گفت آنها فهم عمیقی از موضوع ولاء و دوستی که به آنها بخشیده شده بود تا صرف دین و عقیده و برادران و پروردگارشان نمایند، داشته‌اند.

بنابراین، عقیده اسلامی که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) از سوی خداوند آورده بود، ستون فقرات برادری را تشکیل می‌داد. روی این اساس که اسلام، همه مردم را در مصاف عبودیت، خالص برای خدا یکی قرار می‌داد (بدون اینکه هیچ امتیازی به جز امتیاز تقوا و عمل صالح را در نظر بگیرد) پس نباید انتظار داشت که برادری و همکاری و ایثار میان مردمانی حاکم شود که افکار و عقیده‌های مختلفی آنها را پراکنده کرده است؛ و هر یک از آنها برده و امیر هوا و هوس و امیال و تکبر خود باشد (8).

محبت در راه خدا

برادری براساس محبت در راه خدا از قوی‌ترین پایه‌ها و پشتوانه‌ها در بنای امت اسلام است و هر گاه این پایه سست شود، کیان امت اسلام از هم می‌پاشد و از بین می‌رود (14).

بنابراین، پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) کوشید تا مفاهیم دوستی برای خدا را در جامعه جدید اسلامی، محکم و ریشه دار سازد؛ چنانکه فرموده است:

"يَقُولُ اللَّهُ - عز وجل - يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيُّنَ الْمُتَحَابِّينَ بِيَجَلِّي؟ الْيَوْمَ أَظْلُهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي" (19).

«خداوند در روز قیامت می‌گوید: کجا هستند کسانی که به خاطر من با همدیگر دوستی می‌کردند؛ امروز آنان را زیر سایه خود جای می‌دهم؛ روزی که سایه‌ای جز سایه من وجود ندارد» (1).

همچنین فرمود:

"قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِمُتَحَابِّينَ فِيَّ، وَالْمُنْتَجَلِسِينَ فِيَّ، وَالْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَالْمُتَبَادِلِينَ فِيَّ".
رَوَاهُ مَالِكٌ. وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ، قَالَ: "يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: الْمُتَحَابُّونَ فِي جَلَالِي لَهُمْ مَنَابِرٌ مِنْ نُورٍ يَغِيظُهُمُ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ" (18).

«خداوند فرموده است: محبت من برای کسانی که برای رضای من با یکدیگر دوستی می‌نمایند، واجب شده است و کسانی که به خاطر من با هم پیوند خویشاوندی و برادری را برقرار می‌دارند، سزاوار محبت من هستند. همچنین محبت من برای کسانی که در راه من برای یکدیگر خرج می‌کنند، واجب گشته است. اینها بر منبرهایی از نور قرار دارند که پیامبران و صدیقان و شهیدان به آنها رشک می‌برند» (12).

پس رهنمودهای پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) اصحاب و یارانش را بر دوستی و همبستگی و همکاری و احترام به یکدیگر تشویق می‌نمود. از این رو ثروتمند خود را بالاتر از فقیر نمی‌دانست و حاکم بر محکوم برتری نمی‌جست و قوی نیز خود را از ضعیف بالاتر قرار نمی‌داد و بدین صورت دوستی برای خدا در جامعه جدید مدینه، اثر مهمی بر جای گذاشت.

خیرخواهی میان کسانی که برای خدا برادر شده اند

از جمله مواصفات خوب و عالی دیگری که در جامعه مدنی در اسلام دارای ارزش بالایی است خیر خواهی و مواسات به شمار می‌رود. بدون شک مواخت و برادری در میان مهاجرین و انصار در مدینه اثر مهمی در ایجاد خیرخواهی مسلمانان با یکدیگر داشت. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) بین سلمان و ابودرداء، پیمان برادری بست. سلمان به دیدار ابودرداء رفت و همسرش را در حالتی مشاهده نمود که لباسهای کهنه و قیافه نامناسبی دارد. سلمان گفت: تو را چه شده است؟ گفت: برادرت ابودرداء نیازی به دنیا ندارد. سپس ابودرداء آمد و برای او غذایی درست کرد و به سلمان گفت: بخور؛ زیرا من روزه هستم. سلمان گفت تا تو نخوری من نمی‌خورم. سلمان می‌گوید: پس او غذا خورد، وقتی شب شد ابودرداء بلند شد که نماز بخواند. سلمان گفت: بخواب پس او خوابید. سپس خواست بلند شود و نماز بخواند گفت: بخواب وقتی که شب به آخر رسید، سلمان گفت: الان بلند شو و نماز بخوان؛ سپس سلمان گفت: پروردگارت بر تو حقی دارد و جان و وجودت بر تو حقی دارد و خانواده‌ات بر تو حقی دارد؛ پس به هر صاحب حق، حقش را بده. ابودرداء نزد پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) آمد و جریان را برایش بازگو کرد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمود: سلمان راست گفته است (2).

انصار با برادران مهاجر شان پیمان موالات بستند و شاهد این مطلب این است که آنان را بر خود ترجیح دادند و این گواهی بر صدق محبت و قدرت ایمان شان است، یقیناً خیرخواهی و همکاری های بی دریغ انصار تأثیر شگرفی بر نفوس مهاجرین گذاشته بود، از ابوهریره (رضی الله عنه) روایت شده که گفت: "عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَتِ الْأَنْصَارُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقْسِمُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ إِخْوَانِنَا النَّجِيلِ، قَالَ: «لَا» فَقَالُوا: تَكْفُونَا الْمُؤْتِنَةَ، وَتَشْرِكُكُمْ فِي الثَّمَرَةِ، فَأَلَوْا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" (3).

ترجمه: «از ابوهریره روایت است که: انصار به نبی اکرم صل الله علیه وسلم گفتند: درختان خرما را میان ما و برادران مهاجرمان، تقسیم کن. رسول الله صل الله علیه وسلم فرمود: «خیر». سپس، انصار به مهاجرین گفتند: شما در آن (باغها) بجای ما کار کنید ما نیز شما را در محصولات آن، شریک خواهیم کرد. مهاجرین گفتند: این پیشنهاد را می‌پذیریم».

ایثار و فداکاری

هیچ ارزشی را نمیتوان بدون ایثار و فداکاری حفظ کرد، بنا بر این در اندیشه اسلامی حفظ ارزشهای جامعه مدنی بدون ایثار و فداکاری برای یکدیگر ممکن نیست. چنانچه قبلاً تذکر یافت از ابوهریره (رضی الله عنه) روایت است که انصار به پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) گفتند: درختان خرما را میان ما و برادران ما تقسیم کن. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) نپذیرفت. انصار گفتند: شما کار کنید و ما شما را در میوه‌ها شریک می‌سازیم. گفتند: پذیرای این امر هستیم (3).

این حدیث مبارک بیانگر این مطلب است که انصار به پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) پیشنهاد کردند که اموالشان را میان آنها و برادران مهاجرشان تقسیم کند، اما پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) نپذیرفت و اراده نمود تا اقدامی انجام دهد که هم با مهاجرین احساس همدردی نماید و هم حقی از انصار با از دست رفتن اموالشان ضایع نگردد؛ پس انصار به مهاجرین گفتند: شما کار آبیاری و رسیدگی به درختان را انجام دهید و ما شما را در ثمر و میوه آن شریک می‌کنیم. وقتی این را گفتند، پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) این رأی را از آنجا که نیاز مهاجرین را برآورده می‌نمود و هم باری از دوش انصار برمی‌داشت، آن را پذیرفت و تأیید کرد و همه گفتند: شنیدیم و اطاعت کردیم (10).

ارزش های انسانی بی نظیر

از خلال روابط محکمی که میان مهاجرین و انصار در مدینه به عنوان اعضای جامعه مدنی آن روزگار وجود داشت، ارزشهای انسانی و اجتماعی و مبادی نمونه‌ای پدید آمد که در جامعه قبیلہ ی آن زمان سابقه‌ای نداشت؛ اما بعد از آن، این روابط و ارزشها مربوط به جوامع پیشرفته و متمدن شد که در مقدمه این ارزشها، می‌توان ارزش کار شرافتمندانه به عنوان وسیله‌ای برای کسب روزی را نام برد. مهاجرین در ابتدای کار، میزبانی برادران انصار خود را پذیرفتند، اما دیری نگذشت که به دنبال منبع درآمد برای خود برآمدند و نخواستند با پیوند برادری با انصار باری بر دوش آنان باشند. از این رو برخی به تجارت و برخی به کشاورزی و صنعت مشغول شدند و آنها از سختیهای کار لذت می‌بردند؛ و در پرتو این عملکرد اسلامی می‌توانیم ادعا نماییم که برادری و کار و تلاش، دو سنگ اساسی در بنای جامعه مدینه بود و بعد از آن پایه‌های تأسیس تمدن اسلامی شمرده می‌شود که اصول آن در مدینه بعد از برپایی اولین دولت در اسلام به رهبری پیامبر خدا (صلی الله علیه وسلم) پی‌ریزی گردید؛ سپس این دولت رشد کرد تا اینکه درختش بر تمام جهان سایه گسترانید(۹).

تأمین عدالت اجتماعی

اسلام همواره کوشیده است تا نابرابری های اجتماعی را از میان برداشته و تمام انسانهای ساکن در یک جامعه به عنوان اعضای جامعه مدنی، بر مبنای احترام متقابل، ادای وجایب و حصول حقوق شان زندگی نمایند. حال آنکه از بین بردن تفاوتها و نابرابریهای جغرافیایی و قبیلہ‌ای در جوامع جاهلی کار آسانی نبود؛ زیرا نژادپرستی و تعصب پایه و اساس تمامی امور آنان بود، ولی انعقاد پیوند برادری به هدف از بین بردن این همه تمایزها و تفاوتها برخاسته از قلب محیط جاهلی انجام شد که به تدریج عدالت اجتماعی را به عنوان یک اصل مهم و پایه اساسی جامعه مدنی در آن روز گار طرح ریزی نمود.

انسان مسلمان وقتی احساس کند که برادرانی دارد که او را دوست دارند و او نیز آنها را دوست دارد و آنها را یاری خواهد کرد و آنها او را یاری خواهند کرد به خصوص در بحرانها و وقتی که زمین با وجود فراخی اش بر او تنگ گردد، این احساس نه تنها روحیه معنوی او را بالا می‌برد؛ بلکه موجب بالا بردن قدرت و توانایی ذاتی او نیز می‌گردد و به حرکت او قوت می‌بخشد و همت و اراده او را محکم می‌نماید. اما فقدان چنین برادری‌ای باعث تضعیف صفوف مسلمانان می‌گردد و مسلمان را گرفتار چنان یأسی میکند که احساس می‌نماید در برابر دشمنانی که کاملاً دشمنی او را در دل دارند و از هر سو او را احاطه کرده‌اند، تنهاست؛ پس چگونه می‌تواند در مقابل این همه فشار روحی و معنوی و مادی مقاومت نماید(۱۳).

اخوت و یکپارچگی

از جمله ویژگیهای جامعه مدنی اسلامی و عوامل قدرت معنوی، فعالیت برای تربیت افراد براساس اسلوب و شیوه تربیت الهی و ساختن قیادت های ربانی و مبارزه با اسباب تفرقه و چنگ زدن به اصول وحدت و یکپارچگی است که مهم ترین اصول وحدت و یکپارچگی عبارت اند از: وحدت عقیده؛ انتساب صادقانه به اسلام؛ تلاش و اندیشیدن برای یافتن حق و محقق نمودن اخوت و برادری واقعی میان مسلمانان.

یقیناً اصل بزرگی که وحدت و قدرت و همبستگی را محقق می‌نماید، تحقق بخشیدن اخوت اسلامی میان اقشار مختلف اهل اسلام است.

برادری هدیه ی الهی است که خداوند به بنده گان مخلص و برگزیده و پرهیزگار که دوستان و لشکریان او هستند، می بخشد و ارزانی می دارد؛ چنانچه می فرماید:

(وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (انفال، 63).

و در میان آنان الفت ایجاد کرد. اگر همه آنچه در زمین است، صرف می کردی نمی توانستی میان دل‌هایشان انس و الفت برقرار سازی، ولی خداوند میانشان الفت انداخت؛ چراکه او عزیز و حکیم است. قدرت ایمانی احساس عمیقی در ضمیر مسلمان ایجاد می نماید که در برابر هر کسی که عقیده توحید و برنامه جاودان اسلام، وی را با او پیوند می دهد و مرتبط می سازد، عاطفه ای صادقانه، محبت و دوستی، احترام و اعتماد متقابل را احساس می نماید و آنچه را که این احساس به دنبال دارد و مستلزم آن است، ایثار و مهربانی و گذشت و تسامح و همکاری و همیاری می باشد و این اخوت، ملازم با ایمان خواهد بود.

شیرینی و حلاوت ایمان را کسی احساس می کند که این برادری با قلبش آمیخته شود؛ چنانچه پیامبر خدا (صلی الله علیه وسلم) فرمود:

«ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بَهْنَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: مَنْ يَكُنَّ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَمَنْ يُحِبُّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَمَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ إِلَى الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَدَفَ بِهِ فِي النَّارِ» (20).

«سه چیز در وجود هر کس باشد، شیرینی ایمان را خواهد چشید: اینکه خدا و پیامبرش را از همه کس و همه چیز دوست تر داشته باشد؛ دوم اینکه شخص را فقط برای خدا دوست بدارد و سوم اینکه همان طور که برای او ناگوار است که در آتش انداخته شود، بازگشت به کفر را همانند آن ناگوار بداند» (4).

داشتن فضایل انصار مدینه

انصار مدینه که در تشکیل جامعه مدنی اسلامی نقش تعیین کننده را ایفاء می نمودند، دارای فضایل زیادی بودند که برخی از آن فضایل را متذکر می شویم:

❖ نامیده شدن آنها به این اسم:

خدا و پیامبرش آنان را به این دلیل انصار نامیدند که بر اسلام بیعت کردند و مؤمنان را جای دادند و دین خدا و پیامبرش را یاری کردند (7).

❖ خداوند آنها را مؤمنان حقیقی نامید و فرمود:

❖ (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ) (انفال، 74).

❖ «بی گمان کسانی که ایمان آورده‌اند و مهاجرت کرده‌اند و در راه خدا جهاد نموده‌اند و همچنین کسانی که پناه داده‌اند و یاری کرده‌اند، حقیقتاً ایشان مؤمن و با ایمانند و برای آنان آمرزش و روزی شایسته است.»

❖ پروردگارشان به آنها مژده داده که از آنان خوشنود و راضی است:

❖ (وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) (توبه، 100).

❖ «پیشگامان نخستین مهاجرین و انصار و کسانی که به نیکی راه ایشان را پیمودند، خداوند از آنها خوشنود است و ایشان هم از خدا خوشنودند و خداوند برای آنان بهشت را آماده ساخته است که

در زیر (درختان و کاخهای آن) رودخانه ها جاری است و جاودانه در آن می ماند، این است پیروزی بزرگ.»

- ❖ خداوند آنان را جزو رستگاران قرار داده و فرموده است:
- ❖ (وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَكُلُوْا كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَوَلِّكَ هُمْ الْمَغْلُوحُونَ) (حشر، 9).
- ❖ «آنانی که پیش از آمدن مهاجرین، خانه و کاشانه خود را آماده کردند و ایمان را (در دل خود استوار داشتند) کسانی را دوست می دارند که به پیش ایشان مهاجرت کرده‌اند و در درون احساس نیاز نمی کنند به چیزهایی که به مهاجرین داده شده است و ایشان را بر خود ترجیح می دهند، هر چند که خود سخت نیازمند باشند. کسانی که از بخل نفس خود نگهداری و مصون گردند، ایشان قطعاً رستگارند.»

- ❖ چندی از احادیثی که از شاهکارهای انصار سخن گفته اند عبارتند از:
 - دوست داشتن انصار علامت ایمان است و دشمنی با آنها نشانه نفاق است. از براء بن عازب (رضی الله عنه) روایت است که گفت: از پیامبر خدا (صلی الله علیه وسلم) شنیدم که فرمود: «انصار را کسی جز مؤمن دوست نمی دارد و از آنها بغض و نفرت نخواهد داشت مگر کسی که منافق است؛ پس هرکس آنها را دوست بدارد، خداوند او را دوست می دارد و هر کس با آنها بغض داشته باشد، خداوند او را دوست نمی دارد و از او متنفر است» (5).
 - هر کس آنها را دوست بدارد این سعادت را به دست می آورد که خداوند او را دوست می دارد و هرکس آنها را دوست نداشته باشد، این شقاوت بهره او می شود که خداوند او را دوست نخواهد داشت. از ابوهریره (رضی الله عنه) روایت است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمود: «هر کس انصار را دوست بدارد، خداوند او را دوست می دارد و هر کس با انصار بغض و کینه داشته باشد، خداوند او را ناپسند می دارد» (11).
 - گواهی به پاکدامنی و بردباری آنها: عفت و صبر و اخلاق خوب و شایسته هستند که بر اصالت نژاد و کمال جوانمردی کسی دلالت می کنند که دارای این خصلتهای شایسته باشد و پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) در حق انصار گواهی داد که دارای این دو خصلت هستند. چه شهادت بزرگی و چه شاهد بزرگواری! چنانکه از عایشه (رضی الله عنها) روایت است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمود: «زنی که در میان خانه دو انصاری اقامت کند، هیچ آسیبی به او نمی رسد، یا (فرمود) گویا میان دو پدر اقامت نموده است» (12).
 - علاقه مندی پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) در انتساب به انصار: از ابوهریره (رضی الله عنه) روایت است که رسول خدا فرمود:
 - ❖ «لَوْلَا الْهَجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأًا مِنَ الْأَنْصَارِ، وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ فِي وَادٍ أَوْ شَعْبٍ وَسَلَّكَتِ الْأَنْصَارُ وَادِيًا أَوْ شَعْبًا، لَسَلَّكَتِ فِي وَادِي الْأَنْصَارِ وَسَعِبْتَهُمْ» (21).
 - ❖ «اگر انصار وارد وادی و دره‌ای بشوند، من همان دره انصار را در پیش خواهم گرفت و اگر هجرت نمی بود، من فردی از انصار بودم» (6).
 - دعای آموزش توسط پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) برای خانواده‌های انصار: شکی نیست که دعای پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) مستجاب و پذیرفته شده است. پس

انصار با کسب این فضیلت، هدایت و رستگار گردیدند. از زید بن ارقم (رضی الله عنه) روایت است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمود: «بار خدایا، انصار و فرزندان انصار و فرزندان و فرزندان انصار و زنان انصار را پیامبر (6).

- توصیه پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) نسبت به نیکی کردن با انصار و ناراحت نکردن آنها: انصار جهاد بزرگی در راه حق کردند و کار بزرگی در نشر دین و دفاع از آن انجام دادند که هیچ گاه تنگدستی و ثروتمندی، آنها را از خروج در راه خدا باز نداشت و خداوند این عمل با ارزش آنها را در کلام خود ثبت نموده و فرموده است:
- (لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ) (توبه، 117).
- «خداوند توبه پیغمبر و توبه مهاجرین و انصار را پذیرفت؛ مهاجرین و انصاری که در روزگار سختی از پیغمبر پیروی کردند، بعد از آنکه دل‌های دسته‌ای از آنان اندکی مانده بود که منحرف شود، باز هم خداوند توبه آنان را پذیرفت؛ چراکه او بسیار رؤوف و مهربان است.»
- از این رو پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) توصیه نمود که با افراد نیکوکار انصار به نیکی رفتار شود واز بدکار آنها گذشت شود و پیامبر اکرم (صلی الله علیه وسلم) از ترسانیدن و پریشان ساختن انصار بر حذر داشت و توصیه نمود که با آنها به خوبی رفتار شود(7).

نتیجه گیری

از خلال مقاله هذا نتایج آتی را میتوان بدست آورد:

- ❖ چیزی که میتواند انسانهای یک جامعه را با وجود همه تفاوتها روی یک محور جمع نماید، عقیده اسلامی است.
- ❖ ایثار و فداکاری، محبت و صمیمیت، تأمین عدالت اجتماعی و خیرخواهی و همکاری، پایه های جامعه مدنی اسلامی را بیشتر از پیش استحکام می بخشد.
- ❖ امت اسلامی که حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) رهبری آنرا به عهده داشت، به هدف قیادت بشریت به میان آمده بود؛ و این ما مول تازمانی متحقق نخواهد بود که امت امروز، ممثل واقعی ارزشهای اعضای جامعه مدنی عصر- پیامبر (صلی الله علیه وسلم) در مدینه نبوده باشند.
- ❖ قیادت ورهبری در جامعه نقش اساسی دارد، پس هر جامعه ی که قله های بلند تمدن و تعالی و ارزشهای زنده گی را تسخیر کرده اند، مرهون قیادت سالم و مخلص شان بوده است.
- ❖ رهایی جوامع اسلامی از قید و بند واهی دیگران زمانی ممکن است که اقلا یکبار ایجاد یک جامعه مدنی اسلامی را تجربه نمایند.

فهرست مآخذ

- قرآن کریم.
- الأصبحي، مالك بن أنس بن مالك بن عامر المدني. (1425 هـ - 2004 م). الموطأ. ج.5. أبو ظبي: مؤسسة زايد بن سلطان آل نهيان للأعمال الخيرية والإنسانية. الطبعة الأولى. ص: 1388.
- البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. (1422 هـ). الجامع المسند الصحيح المختصر - من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري. ج.4. دار طوق النجاة. الطبعة الأولى. ص: 209.
- البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. (1422 هـ). الجامع المسند الصحيح المختصر - من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري. ج.3. دار طوق النجاة. الطبعة الأولى. ص: 104.
- البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. (1422 هـ). الجامع المسند الصحيح المختصر - من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري. ج.1. دار طوق النجاة. الطبعة الأولى. ص: 12.
- البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. (1422 هـ). الجامع المسند الصحيح المختصر - من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري. ج.5. دار طوق النجاة. الطبعة الأولى. ص: 32، 35.
- البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. (1422 هـ). الجامع المسند الصحيح المختصر - من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري. ج.6. دار طوق النجاة. الطبعة الأولى. ص: 112.
- البر، عبدالرحمن. (1418 هـ 1997 م). الهجرة النبوية المباركة. مصر: دار الكلمة. الطبعة الأولى. ص: 131-135، 150، 151.
- البوطي، محمد سعيد رمضان. (1991 م). فقه السيرة للبوطي. دمشق: دار الفكر. الطبعة الحادية عشرة. ص: 211-212، 156.
- جزولي، احزمي سامعون. (1417 هـ - 1996 م). الهجرة في القرآن الكريم. الرياض: مكتبة الرشد. الطبعة الأولى. ص: 411.
- الحميدى، عبدالعزيز. (1418 هـ - 1997 م). التاريخ الاسلامي مواقف و عبر. ج.4. الاسكندرية: دار الدعوة. الطبعة الأولى. ص: 30.
- الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد. (1421 هـ - 2001 م). مسند الإمام أحمد بن حنبل. ج.2. مؤسسة الرسالة. الطبعة الأولى. ص: 501.
- الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد. (1421 هـ - 2001 م). مسند الإمام أحمد بن حنبل. ج.6. مؤسسة الرسالة. الطبعة الأولى. ص: 257، 154،
- العبد، محمد. (1999 م). الطريق الى المدينة، عمان: دار الجوهر. الطبعة الثانية. ص: 100-101.
- عرجون، محمد الصادق. (1995). محمد رسول الله. دار القلم، الطبعة الثانية. ج.3. ص: 129.

- قطب ، سيد . (1400 هـ - 1980 م). في ظلال القرآن. ج2. بيروت : دار الشروق. الطبعه التاسعة. ص: 911.
- ابن بطال، أبو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك . (1423 هـ - 2003 م). شرح صحيح البخاري لابن بطال. ج9. الرياض: مكتبة الرشد. الطبعة الثانية. ص: 269
- العيني، أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابي الحنفي بدر الدين.(؟). عمدة القاري شرح صحيح البخاري. ج12. بيروت: دار إحياء التراث العربي. ص: 288
- الهروي، علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا القاري. (1422 هـ - 2002 م). مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح. ج8. بيروت: دار الفكر. الطبعة الأولى. ص: 3137
- الصنعاني، محمد بن إسماعيل بن صلاح بن محمد الحسن، الكحلاني ثم ، أبو إبراهيم، عز الدين. (1433 هـ - 2012 م). التَّحْبِيرُ لِإِيضَاحِ مَعَانِي التَّنْسِيرِ. ج6. الرياض: مَكْتَبَةُ الرُّشْدِ. الطبعة الأولى. ص: 539
- البصري، معمر بن أبي عمرو راشد الأزدي مولاهم، أبو عروة ، نزيل اليمن. (1403 هـ). الجامع (منشور كملحق بمصنف عبد الرزاق). ج11. المجلس العلمي بباكستان، وتوزيع المكتب الإسلامي ببيروت. الطبعة الثانية. ص: 200
- الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد. (1403 - 1983). فضائل الصحابة. ج2. بيروت: مؤسسة الرسالة. الطبعة الأولى. ص: 801

جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه

محمدغنی عمار

استاد پوهنتون سلام و پژوهش‌گر روابط بین الملل

mg.ammar123@gmail.com

چکیده:

دورنمایی آینده سیاست بین الملل در قالب یک سناریوی آینده‌محور حکایت از انتقال قدرت به قاره آسیا و گریز سیاست خارجی سیاست‌محور دولت‌ها به اقتصادمحوری دارد. جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در بطن این تحولات و معادلات آینده‌ی منطقه‌ای به عنوان یک فاکتور سرنوشت‌ساز در سیاست خارجی کشور مطرح بحث است. هندوستان به حیث یک قدرت نو ظهور آسیای در تلاش هژمون منطقه‌ای و کسب پرستیژ جهانی است. یکی از مناطق مورد توجه سیاست خارجی هند، آسیای میانه به عنوان نزدیک‌ترین پایگاه رقابت‌های آینده‌ی منطقه‌ای است و هند به شدت مصروف هزینه سازی پتانسل‌های سیاست خارجی‌اش به هدف گسترش حوزه نفوذ منطقه‌ای با کشورهای آسیای میانه و مخصوصاً با ازبکستان می باشد. محقق شدن اهداف سیاست خارجی هند و کشورهای آسیای میانه در اختیار موقعیت جیوپولیتیک افغانستان قرار گرفته است و این جایگاه به عنوان یک متغیر کاتالیزور در تعامل متغیرهای هندوستان و کشورهای آسیای میانه نقش آفرینی می کند. این مقاله روایت روشن‌تر از چشم‌انداز روابط هند با کشورهای آسیای میانه با تمرکز بیشتر به ازبکستان و اهمیت جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در نفس تحولات متذکره دارد و در پایان کار ایده اصلی نویسنده با سرفصل اهمیت جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه اثبات و ساطع گردیده است.

کلید واژه‌ها:

جیوپولیتیک¹، آسیای میانه²، جیواستراتیژیک³، سیاست خارجی⁴، الگو دوستی منطقه‌ای⁵

مقدمه:

افغانستان از منظر جیوپولیتیکی به عنوان پل خشکه‌ی منطقه‌ای^۶، کانون اتصال جنوب آسیا به آسیای میانه و برعکس آن تا شرق میانه و شرق دور با شاخص‌های کم‌ترین هزینه و زمان برای تجارت، ترانزیت و اتصال کشورهای منطقه‌ای است. هرچند از زاویه‌ی کرونولوژیکی قدمت نقش آفرینی افغانستان به عنوان مرکز وصل کشورهای منطقه به تاریخ راه ابرشیم و چندین قرن بعد از آن برمیگردد. اما پس از تحولات سال 2001م و پایان انزوای طالبانیزم افغانستان و تعاملات و معادلات جدید و عمده سیاسی-

1 Geopolitics.

2 Central Asia.

3 Geostrategic.

4 Foreign policy.

5 Regional Friendship Pattern.

6 Regional Land Bridge.

امنیتی و اقتصادی در نظام جهانی و سبسیستم‌های^۱ فرعی آن، جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در تحولات عمده منطقه‌ای و جهانی بار دیگر اهمیت یافته و امروز نقطه‌ی وصل کشورهای منطقه در قلب آسیا است. هند به عنوان بازی‌گر اصلی جنوب آسیا با چشم‌انداز هژمونی منطقه‌ای و اهداف سیاسی، امنیتی و اقتصادی به دنبال پهن‌سازی گسترده و وسیع‌تر و توسعه روابط با کشورهای منطقه به شمول آسیای میانه است. آسیای میانه با داشتن منابع قوی انرژی و دومین حوزه مورد توجه سیاست بین‌المللی پس از خاورمیانه در سه دهه‌ی آینده، از پتانسیل‌های عظیم جیوپولیتیک، جیواکونومیک و جیواستراتژیکی برای بازی‌گرانی هم‌چون هند، چین، روسیه، ایالات متحده‌ی آمریکا، اتحادیه اروپا و برخی کشورهای کوچک منطقه برخوردار است. اما جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در نفس این تحولات و مخصوصاً در روابط هند با آسیای میانه در کجا است؟ پرسشی که نویسنده در تلاش پاسخ‌دهی آن در کنار واکاوی روابط هند با آسیای میانه در قالب همین نوشته است.

من در این مقاله با استفاده از دانش جیوپولیتیک و رویکرد منطقه‌ای با سطح تحلیل کوتاه و میانه در تلاش کالبدشکافی و کندکاوی روابط هند با آسیای میانه با عینک خیره‌تر به ازبکستان و با توجه به اهمیت و جایگاه جیوپولیتیک افغانستان در روابط هند با آسیای میانه هستم. در این نوشته روش تحقیق تحلیلی-توصیفی و چارچوب تیوریک ریالیسم ته‌اجمی به عاریت گرفته شده است و در پایان کار خواننده این مقاله، شاهد شکل‌گیری یک الگو دوستی منطقه‌ای در روابط افغانستان-ازبکستان و هندوستان نیز خواهد بود.

هندوستان و آسیای میانه

سیاست خارجی هندوستان با روی کرد‌های چهارگانه‌ی اخلاق‌گرایان، هندوگرایان، راهبرددگرایان و لیبرال‌ها تبیین و تعریف می‌گردد که دو روی کرد اخیر، به عنوان چارچوب‌های مسلط بر سیاست خارجی آن کشور در روابط اش با جهان بیشتر سنگینی میکند (شفیعی، ۲۰۱۷). هند به عنوان یک قدرت نوظهور به دنبال تسلط دهی هژمونی منطقه‌ای اش در جنوب آسیا در کوتاه مدت و برای چیره‌گی جهانی در دراز مدت در صحنه بین‌المللی به حیث چهارمین اقتصاد رو به رشد جهان، دومین اقتصاد از نظر رشد اقتصادی، یازدهمین قدرت از نظر تولیدات صنعتی، سومین کشور از نظر نیروی انسانی ماهر و تحصیل کرده، با رشد اقتصادی سالانه در حدود ۷ درصد و درآمد ۲ تریلیون دالر در سال، قرار است تا سال ۲۰۵۰م با رشد اقتصادی در حدود ده درصد در جایگاه دومین اقتصاد جهان پس از چین قرار گیرد (عمار، ۲۰۱۸). یکی از مناطق مورد توجه سیاست خارجی هند به عنوان "همسایه گسترش یافته"، آسیای میانه است. فصل تازه‌ی روابط هند با آسیای میانه بعد از دهه‌ی ۱۹۹۰م گشوده شد و امروز روابط آن کشور در سطح بالای از همکاری با کشورهای آسیای میانه قرار دارد. هندوستان با توجه به سطح تحلیل کوتاه و میانه و دورنمایی هژمونی منطقه‌ای اش به دنبال اهداف سه‌گانه‌ی ذیل در آسیای میانه است:

۱. نخست: جذب انرژی برای اهداف اقتصادی-امنیتی؛ آسیای میانه از منظر جیواکونومیک، جیوپولیتیک و جیواستراتژیکی برای هندوستان حایز اهمیت است. آسیای میانه به عنوان چهار راه ارتباطی منطقه‌ای صاحب حدود ۱۳ درصد از کل منابع طبیعی جهان که حدود ۶ درصد آن قطعی می‌باشد، است. چنان‌چه قزاقستان حدود ۹۴۰-۵۹۰ کیلوگرام یورانیوم

¹ Sub- system.

دارد. ازبکستان سومین کشور از لحاظ منابع یورانیوم در جهان است، تاجیکستان و قرغزستان منابع بزرگ انرژی برقی دارند و ترکمنستان اکنون ظرفیت تولید حدود 360 هزار متر مکعب گاز را سالانه در منطقه دارا است. از سوی دیگر هندوستان با توجه به آهنگ رشد اقتصادی، جمعیت و اهداف سلطه طلبانه ای منطقه ای اش، چهارمین کشور مصرف کننده انرژی در جهان خوانده می شود و علی الرغم استفاده صلح آمیز از منابع طبیعی کشورهای آسیای میانه، به دنبال تقویت قدرت نظامی هسته ای اش به هدف ایجاد موازنه ی امنیتی¹ با پاکستان و چین می باشد. امروز حجم تجارت خارجی هند با کشورهای چین، روسیه و آسیای میانه به حدود 100 میلیارد دالر می رسد که از آن جمله حدود 90 میلیارد با چین، 8 میلیارد با روسیه، یک میلیارد با قزاقستان و حدود یک میلیارد دیگر با ازبکستان، تاجیکستان و ترکمنستان می باشد و آمارها نشان دهنده گسترش روابط اقتصادی و جذب انرژی به شمول سرمایه گذاری های هند روی منابع طبیعی با کشورهای آسیای میانه در سال های آینده است.

2. دوم: مبارزه با چالش های امنیت ملی؛ موجودیت گروه های تروریستی، رشد افراط گرایی، قاچاق مواد مخدر و تکثیر سلاح ها در آسیای میانه از اصلی ترین دغدغه ها و نگرانی های امنیتی هندوستان در آسیای میانه است. هند بر این باور است که حضور گروه های تروریستی در آسیای میانه برای اهداف امنیت ملی هند و منافع کلان منطقه ای آن کشور، مخصوصاً نفوذ آن گروه ها در نقاط سرحدی شمال-غربی و مناطق کشمیر که با آسیای میانه هم سرحد اند، چالش کلان امنیتی است و هندوستان از گذشته همکاری های نزدیک امنیتی با کشورهای آسیای میانه را آغاز نموده است. پایگاه نظامی "فرخور" در تاجیکستان که پس از آمریکا و روسیه، سومین کشور با داشتن پایگاه نظامی در آسیای میانه است، ایجاد گروه های کاری امنیتی با تاجیکستان و قزاقستان، طرح ایجاد مرکز تحقیقی نظامی با قرغزستان در سال 2011م به هدف آموزش نیروهای آن کشور با وجود برانگیختن حساسیت های امنیتی روسیه، همکاری های تازه ی امنیتی به شمول تمرینات نظامی و برنامه های آموزشی با ازبکستان، موقف گیری های هند در سازمان همکاری های شانکهای و تقویت روابط نظامی با روسیه از نشانه های بارز همکاری های امنیتی هند در آسیای میانه در راستای تقویت امنیت ملی آن کشور می باشد.

3. سوم: اهداف منطقه ای و هژمونی؛ آسیای میانه از ویتترین سطح تحلیل کلان و میانه به عنوان میدان رقابت قدرت های جهانی چون آمریکا، روسیه و چین و کشورهای منطقه ای هند، پاکستان و ایران قرار گرفته است. چنانچه امروز روسیه، چین و ایران به شمول حضور کم رنگ پاکستان در ساختار قطب رقابتی علیه آمریکا و هند در آسیای میانه بازی دارند. بدون شک هند هم در درون این رقابت ها به دنبال اهداف و هژمونی منطقه ای اش در آسیای میانه است. هند با پاکستان و چین در دشمنی استراتژیک² قرار دارد. در سیاست خارجی اش با روسیه و ایران در هم سویی با آمریکا در حرکت است اما با آنها منافع کلان داخلی و منطقه ای هندوستان است که اولویت سیاست خارجی هند را در رابطه با آمریکا و روسیه در منطقه تعیین می نماید. از منظر تیوری ریالسیم تهاجمی میرشایمر، هندوستان

¹ Security Balance.

² Strategic Hostility.

در سیاست خارجی اش با چین از راهبرد پنهان سازی دشمنی، با روسیه از راهبرد های پنهان سازی دشمنی، میانه روی و کناره گیری و با آمریکا به عنوان یک قدرت هژمون از گزینه همراهی استفاده می نماید؛ ولی در نهایت هند به دنبال ایجاد موازنه امنیتی در منطقه، مخصوصاً با چین و پاکستان است (Maurya, 2015 & Campbell, 2016).

روابط هند و ازبکستان

آغاز روابط هند و ازبکستان با افتتاح فونسل گری هند در سال 1987م در تاشکند رقم خورد و روابط میان دو کشور تا سال 2016م و حضور اسلام کریموف در قدرت سیاسی ازبکستان در حد پایین آن قرار داشت. در طی این سال ها ناراسیما لائو در سال 1993، مانموهن سنگ در سال 2006 و مودی در سال های 2015 و 2016م به ازبکستان به عنوان نخست وزیران آن کشور سفرهای رسمی داشتند و اسلام کریموف در سال های 1994، 2000 و 2005م به هندوستان سفر نمود، اما این سفرها تاثیر چندانی در توسعه روابط میان دو طرف نداشته است. فصل تازه ی روابط میان هندوستان و ازبکستان با به قدرت رسیدن شوکت مرزابوف در سال 2016م به عنوان رئیس جمهوری جدید ازبکستان برمی گردد. این روابط در عرصه های سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بیشتر از گذشته تقویت یافته و امروز چشم انداز آ آینده روابط، روایت گر قوام یافتن روابط به عنوان شرکایی مهم منطقه ای در آسیای میانه است. در سفر ماه اکتوبر 2018م رئیس جمهوری ازبکستان به هند، شالوده های روابط نوین میان دو طرف با امضاء حدود 20 موافقتنامه در عرصه های مختلف پایه گذاری شد و قرار است تا سطح مبادلات اقتصادی میان دو کشور از مبلغ 328 میلیون دالر به 3 میلیارد دالر افزایش یابد. ازبکستان در سال 2017م میزان حدود ده هزار توریست هندی بوده است. هند به دنبال سرمایه گذاری روی منابع طبیعی مخصوصاً فلزات و یورانیوم ازبکستان می باشد. چنان چه در زمان اسلام کریموف، تاشکند تعهد به تهیه 2000 تن متریک مواد یورانیوم تا سال 2014 برای نودهی نموده بود؛ اما آن تعهدات تا هنوز عملی نشده است و امروز حدود 145 شرکت هندی در ازبکستان سرمایه گذاری نموده و فعالیت دارند (خبرگزاری تسنیم، 2018).

از سوی دیگر ازبکستان پس از کریموف^۱ به رهبری خردمندانه میرضیابوف با سیاست های نوین سیاسی و اقتصادی به شدت در تلاش گسترش روابط دوجانبه و چندجانبه با هندوستان به هدف جلب سرمایه گذاری، توریست، افزایش حجم تجارت خارجی و توسعه روابط سیاسی - امنیتی و مبارزه با تهدیدات مشترک در گفتمان ها و استیج های منطقه ای است. در میان این بگوومگوها، بحث و جایگاه افغانستان همیشه در اجندا و تریبون مقامات دو کشور مطرح بوده و پژواک منطقه ای و جهانی داشته است.

جایگاه جیوپولیتیک افغانستان

موقعیت افغانستان حاشیه ای مهم تر از متن در روابط هندوستان و آسیای میانه است. افغانستان از نگاه جیوپولیتیکی در استراتژیک ترین منطقه ی جهان قرار گرفته و نقطه وصل سه حوزه مهم منطقه ای چون آسیای میانه، جنوب آسیا و شرق میانه است. موقعیت جغرافیایی افغانستان در روابط هند و

^۱ اسلام کریموف به عنوان نخستین رییس جمهور ازبکستان از دهه 1990 تا سال 2016 در راس هرم قدرت سیاسی ازبکستان قرار داشت. نگاه قدرت طلبانه وی در میان کشورهای آسیای میانه به عنوان فرد رهبری کننده، یکی از اصلی ترین علت عدم توسعه روابط ازبکستان با کشورهای منطقه به شمول افغانستان بوده است.

آسیای میانه به مثابه کم هزینه ترین، کوتاه ترین و سهل ترین مسیر ترانزیت، تجارت و اتصال این کشورها از اهمیت به سزایی برخوردار است. هند در روابطش با کشورهای آسیای میانه علی الرغم چالش های تذکره یافته در سطرهای بالای این نوشته، با سه چالش عمده دیگر نیز مواجه است. نخست: عدم دسترسی فیزیکی هندوستان به آسیای میانه. دوم: بی ثباتی در افغانستان و سوم: دشمنی و رقابت با پاکستان و چین. اصلی ترین کلید زمینه مند سازی اهداف مفهوم مند یافته در روابط هند با کشورهای آسیای میانه و برعکس آن در اختیار دست و پای جیوپولیتیک افغانستان قرار دارد. هند در روابطش با کشورهای آسیای میانه چهار مسیر اصلی ترانزیتی جاده ای دارد. مسیر اول وصل شدن هند از طریق چین به کشورهای آسیای میانه است. دوم اتصال هند از مسیر کوریدور ترانزیتی بندر گوآدور پاکستان و از طریق افغانستان به آسیای میانه است. مسیر سوم از راه ایران و روسیه است که در سال 2000م یک موافقتنامه ی هم به منظور ایجاد آن جاده زمینی میان سه کشور به امضاء رسید است. اما مسیر چهارم، بندچابهار ایران و از طریق افغانستان به کشورهای آسیای میانه است.

روایت هند از مسیرهای فوق الذکر این است که: "در خط که پاکستان و چین است، هندوستان نیست". دو مسیر اول با توجه به حضور پاکستان و چین و دشمنی استراتژیک میان آن کشورها عملی نیست. مسیر مستقیم ایران-روسیه و هند با توجه به حساسیت های سیاست های بین المللی و دلایل دوجانبه و چندجانبه میان کشورهای متذکره تا هنوز جنبه عملی پیدا نکرده است. برای هندوستان و کشورهای آسیای میانه بهترین مسیر که بدون دشمنی، رقابت و هزینه های سنگین می تواند مؤثر تر و عملی تر واقع گردد، مسیر افغانستان و بندچابهار است. سرمایه گذاری های اخیر هند در بندچابهار به شمول طرح احداث خط آهن 610 کیلومتر از بندچابهار تا زاهدان ایران و لابی گری هندوستان برای عدم تحریم های آمریکا بر بندر مذکور، از تلاش های آن کشور در جهت حفظ و تقویت این دهلیز ترانسپورتی-ترانزیتی است. کشورهای آسیای میانه نیز به منظور انتقال انرژی و ترانزیت اموال شان به جنوب آسیا و شرق میانه به شمول هندوستان مسیر افغانستان را اولویت می دهند. به طور نمونه نزدیک ترین مسیر خشکه برای ازبکستان به هندوستان، عبور از افغانستان و از طریق بندچابهار است و علاقه مندی ازبکستان هم برای سهم گیری در احداث خط آهن 610 کیلومتری هند در بندر چابهار و پروژه مشترک خط آهن مزار شریف- هرات میان افغانستان و ازبکستان در جهت وصل سازی ازبکستان به جنوب آسیای، شرق میانه و هندوستان خوانده می شود (Stobdan, 2018& Joshi, 2018).

نتیجه گیری:

در پایان این بحث می توان گفت که اصلی ترین دغدغه هند به شمول کشورهای آسیای میانه به منظور محقق شدن اتصال منطقه ای از مسیر افغانستان، بی ثباتی های امنیتی و سیاسی در افغانستان گفته می شود و تلاش های این کشورهای در جهت تامین صلح و ثبات در افغانستان نیز به همان اهداف کلان داخلی و منطقه ای این کشورها گره خورده است. از یک دریچه ی دیگر، جایگاه افغانستان در سیاست خارجی هند و ازبکستان و برعکس آن روایت کننده شکل گیری یک الگوی موفق دوستی و مثلث منطقه ای افغانستان- ازبکستان و هندوستان می باشد؛ اما باید اذعان کرد که کنکاش و بررسی روابط هندوستان با کشورهای آسیای میانه به شمول ازبکستان نشان دهنده گسترش روابط میان دو طرف و اهمیت یافتن جایگاه افغانستان در تحولات آن کشورها است؛ ولی نیاز جدی است تا کارگزاران سیاست افغانستان نیز از فرصت های موجود در راستای تقویت منافع کلان جهانی، منطقه ای و داخلی کشور استفاده بهینه نمایند. در غیر آن صورت، فرصت ها برای همیشه در میدان سیاست به یک جهت

تداوم ندارند و ممکن است فردا کارت بازی در میادین سیاست به ضرر مان و نفع دیگران، تغییر مسیر نماید.

منابع و مآخذ:

- خبرگزاری تسنیم، « پایه گذاری روابط نوین اقتصادی هند و ازبکستان در سفر میرضایوف به دهلی نو»، به نقل از: (1397/7/13). <https://tnews.ir/news/e46c119505814.html>
- نوذر شفیعی، « همکاری امریکا و هند در بازی بزرگ قدرت در آسیای مرکزی»، به نقل از: (1397/7/13). https://jcep.ut.ac.ir/article_62902_ae17fc4479ab5510d86afb9.pdf
- محمدغنی عمار، « جایگاه افغانستان در سناریوی های آینده منطقه ای؛ نقطه تقابل یا تعامل؟»، به نقل از: [https://8am.af/x8am/1396/12/19/afghanistan-position-in-future-regional-scenarios-\(1397-5-10\).the-point-of-opposition-or-engagement/](https://8am.af/x8am/1396/12/19/afghanistan-position-in-future-regional-scenarios-(1397-5-10).the-point-of-opposition-or-engagement/)
- , According to: »India-central Asian States relations in the 21th century«Dilip Kumar Maurya, <http://euacademic.org/uploadarticle/1381.pdf> (1397/7/14).
- , According to:»Reconnection India and central Asia«Nirmala Joshi, (1397/7/12). <https://silkroadstudied.org/publication>
- , According to:»India's role and interests in central Asia«Ivan Campbell, <https://www.safeworld.org.uk/downloads/pubdocs/indias-role-and-interests-in-central-asia.pdf> (1397-7-12).
- , According to:»As Uzbek president visits, India must rethink its central Asia policy«P. Stobdan, to: <https://thewire.in/worlds/as/uzbek-president-visits-india-must-rethink-its-central-asia-policy/> (1397-7-10).

جایگاه صحابه نزد اهل سنت و نقش ایشان در حفظ و روایت حدیث

خالده شفیق

استاد پوهنخی شرعیات و قانون، پوهنتون سلام

khalidashafiq12@gmail.com

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

وبعد!

الله متعال با ارسال رسولان به مردم منت عظیم بر آنها گذاشت، انبیاء من حیث مبشرین و منذرین برای مردم بودند که مردم را به سوی نور و روشنی دعوت کرده و از تاریکی ها آنها را نجات می دادند. همین انبیاء بودند که قافله بشریت را به سوی ایمان و حق رهنمایی کردند.

در پیرامون و اطراف انبیاء- صلوات الله وسلامه علیهم - کسانی تربیت شدند و رشد کردند که بعد از انبیاء وظیفه و رسالت ایشان را به مردم می رساندند و به صحابه کرام نامیده شدند.

بدون شک صحابه کرام از نگاه علم و عمل بعد از رسول - صلی الله علیه وسلم - بهترین هستند.

الله متعال صحابه کرام را به خاطر نشر پیام قرآن و مصاحبت پیامبر - صلی الله علیه وسلم - انتخاب کرد. پس صحابه کرام در تمامی امور زندگی شان به راه راست بودند، الله متعال ایشان را به حسن ایمان و سلامت منہاج و قول سدید، و اعمال صالحه و کمال اخلاق توصیف کرد، و رضایت خویش را از صحابه کرام اظهار ساخته و ایشان را به جنت و نعمت های آن وعده داده است.

علماء اسلام نیز بر منزلت و مکانت صحابه کرام تاکید کرده و در کتب مختلف مقام، منزلت و افضلیت ایشان را ذکر نموده اند.

از جانب دیگر صحابه کرام، تابعین و به تعقیب ایشان علمای کرام هر آنچه که به زندگانی رسول-صلی الله علیه وسلم- تعلق میگرفت ولو آن عمل خورد میبود یا بزرگ، حتی مسابلی که به جزئیات زندگانی آنحضرت-صلی الله علیه وسلم- مربوط می شد مانند طرز غذا خوردن و نوشیدن یا طرز نشستن و برخاستن یا هم به سفر های آن جناب-صلی الله علیه وسلم- ارتباط داشت، توجه بسیار زیاد کرده اند.

موضوعی را که در پیش دارید یکی از تلاش های بندگی بنده (خالده شفیق) میباشد، که بنا بر اهمیت قضیه یاد شد، خواستم به نوبه خویش اثری را تحت عنوان (جایگاه صحابه نزد اهل سنت و نقش ایشان در حفظ و روایت حدیث) بنویسم و با نوشتن آن توانسته باشم به علاقمندان و دوستان صحابه کرام و کسانی که می خواهند در هر جنبه زندگی از ایشان الگو بگیرند و اعمال ایشان را قدم به قدم تعقیب کنند.

مبحث اول- جایگاه صحابه نزد اهل سنت:

تعریف صحابی:

در لغت: صحابی اسم مشتق از "الصحة" است و آن مصدر صَجِبَ يَصْحَبُ میباشد.^۱

لفظ صحابی و مشتقات آن در قرآن کریم در موارد متعدد استعمال شده که چند مثال آن به طور ذیل بیان می گردد: آیه (فَقَالَ لَصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ) ، همچنان: (يَا صَاحِبِ السُّجُنِ) 3 همچنان (إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَخْزُنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا) 4 و همچنان می فرماید: (أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) 5 .

و اما در تعریف اصطلاحی نظریات متعددی وجود دارد که در این جا به طور اختصار به بعضی ازین تعریف ها را خدمت تان تقدیم می کنیم:

امام قسطلانی در کتاب خویش «المواهب» می گوید:

«صحابی کسی است که با رسول - صلی الله علیه وسلم - در حالت اسلام ملاقات کرده باشد و لو که به یک ساعت هم بوده باشد و سپس با ایمان وفات کرده باشد»^۶

ابن حجر عسقلانی در تعریف صحابی می گوید: «مراد از لقاء عام است خواه به شکل مجالسه باشد یا هم حتی قدم زدن، و یا از طریق وصول یک فرد به فرد دیگر هر چند که با او گپ زده باشد و دیدار فرد با فرد دیگر نیز در آن شامل میشود خواه خودش با او ملاقات کرده باشد و یا از طریق شخص دیگر، چنانچه عبدالله ابن مکتوم که خود نابینا بود ولی باز هم از جمله صحابه کرام به شمار می رود».^۷

همچنان در تعریف صحابی می گویند: هر که با رسول - صلی الله علیه وسلم - ملاقات کرده باشد، در حالت ایمان و در حالت ایمان وفات کرده باشد، که این تعریف شامل میشود به هر آنکه با رسول - صلی الله علیه وسلم - ملاقات کرده باشد چه همنشینی شان طویل باشد یا کوتاه، و کسی که جناب رسول - صلی الله علیه - را دیده باشد یا شنیده باشد همه را شامل میشود.

^۱ المصري: محمد بن مكرم بن منظور الأفریقی المصري، لسان العرب، دار صادر - بيروت، چاپ اول، جلد 1،

ص 519.

^۲ كهف 34.

^۳ يوسف 39.

^۴ توبه 40.

^۵ آل عمران 116.

^۶ القسطلانی: أحمد بن محمد بن أبي بكر بن عبد الملك القسطلانی القتيبي المصري، أبو العباس، شهاب الدين، المواهب اللدنية بالمنح المحمدية، المكتبة التوفيقية، القاهرة- مصر، جلد 2، ص 693.

^۷ العسقلانی: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلانی، نزهة النظر في توضيح نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر، محقق عبد الله بن ضيف الله الرحيلي، چاپ اول، ناشر مطبوعه سفير در رياض سال 1422هـ، ص 10.

تعریف صحابی نزد اصولیین: صحابی کسی است که با رسول - صلی الله علیه وسلم - ملاقات کرده به ایشان ایمان آورده باشد و به یک مدت طولانی با ایشان ملازمت کرده از ایشان علم را فرا گرفته باشد؛ تا حد که عرفاً لفظ صاحب با او اطلاق شود.^۱

جایگاه و مقام صحابی:

یکی از ویژگی های صحابه کرام - رضی الله عنهم - این است، که در رابطه با روایت حدیث، در مورد عدالت هیچ کدام شان پرسیده نمی شود، به این معنی که صحابه کرام همه عدول اند و تمامی علما به این رای متفق هستند.

الله متعال وصف صحابه کرام را در قرآن کریم در آیات متعدد بیان فرموده است و رسول الله صلی الله علیه و سلم در احادیث زیادی ایشان را توصیف کرده اند، که این جا به ذکر شماری ازین آیات و احادیث اکتفا می کنیم:

• در قرآن

1- الله متعال در سوره فتح می فرماید:

(مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَّغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا)^۲

ترجمه: محمد فرستاده خدا است، و کسانی که همراه اویند در برابر کفار سر سخت و در میان خودشان مهربانند، آنها را همواره در حال رکوع و سجود می بینی که پیوسته فضل و بخشش خداوند و خشنودی او را می طلبند، نشانه (عبادت و خشوع) آنها در اثر سجده در چهره های شان پیداست این صفت آنهاست در تورات (موسی)، و صفت آنها در انجیل (عیسی) همانند زری است که (خداوند) جوانه های آن را (از اطرافش) بر آورده و تقویت کرده تا ستر شده و بر ساقه های خود ایستاده به طوری که کشاورزها را به اعجاب وا می دارد، (خدا چنین کرده) تا به وسیله آنها کفار را به خشم و غیظ آورد. خداوند به کسانی از آنان که ایمان آورده و عمل های شایسته انجام داده اند آموزش و پاداشی بزرگ را وعده داده است.

2- در سوره حشر الله متعال می فرماید:

(لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ - وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)^۳

^۱ المدخل إلى أصول الفقه وتاريخ التشريع الإسلامي: موسي إبراهيم الإبراهيم چاپ اول، سال 1409 هـ -

1989 م

^۲ الفتح 29.

^۳ الحشر 8-9

ترجمه: این اموال برای فقیران مهاجرانی است که از خانه و کاشانه و اموال خود بیرون رانده شدند؛ آنها فضل خداوند و رضای او را می طلبند و خدا و رسولش را یاری می کنند، آنها راستگویانند و برای کسانی است که در این سرا (سرزمین مدینه) و در سرای ایمان پیش از مهاجران مسکن گزیدند. هر مسلمانی را که به سویشان هجرت کند دوست می دارند و در دل خود نیازی به آنچه به مهاجران داده شده احساس نمی کنند و آنها را بر خود مقدم می دارند هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند و کسانی که از بخل و حرص نفس خویش را باز داشته شده اند، رستگارانند.

3- در سوره فتح می فرماید:

(لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا)¹

ترجمه: به راستی خدا هنگامی که مومنان زیر آن درخت با تو بیعت می کردند از آنان خشنود شد و آنچه در دلهایشان بود باز شناخت و بر آنان آرامش فرو فرستاد، و پیروزی نزدیکی را به آنها پاداش داد.

4- و در سوره توبه می فرماید:

(وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ)²

ترجمه: پیشگامان نخستین از مهاجرین و انصار، و کسانی که به نیکی از آنها پیروی کردند، خداوند از آنها خشنود گشت، و آنها (نیز) از او خشنود شدند و باغهای از بهشت برای آنان فراهم ساخته، که نهرها از زیر درختانش جاری است جاودانه در آن خواهند ماند و این است پیروزی بزرگ.

5- و در سوره النمل می فرماید

(قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى)³

ترجمه: بگو حمد و ستایش مر خدا راست، و سلامتی باشد به بنده های برگزیده شده الله.

ابن عباس - رضی الله عنهما - می فرماید: (اصحاب رسول - صلی الله علیه وسلم - همانا کسانی بودند که الله متعال آنها را برای رسولش برگزیده بود).⁴

تمامی آیات که در فوق ذکر شد به جایگاه بلند و منزلت عظیم صحابه کرام دلالت دارد که در مواقع مشکلات با رسول - صلی الله علیه وسلم - همراهی کردند و در هیچ حادثه یاری و نصرت پیامبر را ترک ننمودند.

• در سنت:

در نصوص سنت شریف نیز در مورد فضیلت صحابه کرام احادیث زیادی وارد شده که برخی آن قرار ذیل است:

¹ الفتح 18.

² التوبه 100.

³ النمل 59.

⁴ العسقلانی: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلانی، الإصابة في تمييز الصحابة، تحقيق عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض، دار الكتب العلمية - بيروت، چاپ اول، سال لاولی - 1415 هـ، 19/1.

1- "لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيئَهُ" 1

ترجمه: ابو سعید -رضی الله عنه- از رسول -صلی الله علیه وسلم- روایت می کند که ایشان می فرمایند: اصحابم را دشنام ندهید! قسم به ذاتی که جانم در دست اوست اگر هر یک از شما به اندازه کوه احد طلا صدقه بدهد به اندازه یک مشت صدقه آنان نمی رسد.

2- در جای دیگر می فرماید: "خَيْرُكُمْ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ" 2
ترجمه: از نگاه وقت بهترین زمانه در میان " شما قرن من است سپس کسانی که بعد از ایشان می آیند، سپس کسانی که بعد از ایشان می آیند.

مقصود از "خیرکم قرنی" صحابه کرام است، جناب رسول -صلی الله علیه وسلم- در این حدیث شریف خبر داده است که بهترین قرن ها، مطلقاً قرن خود ایشان یعنی در قرن که زندگی کردند میباشد که همزمان با عصر صحابه کرام بود. و طبعاً از این حدیث تقدیم قرن ایشان به دیگر قرن ها به شکل مطلق ظاهر میشود والا اگر چنین نمی بود و خیریت قرن که ایشان در آن زندگی کردند از بعضی وجوه خاص می بود پس به شکل مطلق بهترین قرن ها نمی بود.

عقیده اهل سنت در فضیلت صحابه کرام:

اهل سنت برای عموم یاران پیامبر -صلی الله علیه وسلم- اعتبار زیادی قایلند؛ از نظر اهل سنت تعظیم و تکریم صحابه و محبت با آنان و مدح و ستایش شان واجب است؛ و نیز لازم است که در خصوص اختلافات و مشاجرات آن ها سکوت کرده شود و هیچ کدام مورد اتهام قرار داده نشود. در تمام کتب اسلامی در خصوص این عقیده اجماع بیان شده است.

ابن تیمیه -رحمه الله- در کتاب (الصارم المسلول) در رابطه به فضایل و خصوصیات صحابه کرام آیات و احادیث زیادی آورده و سپس فرموده است که: "وهذا مما لا نعلم فيه خلافا بين أهل الفقه والعلم من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم والتابعين لهم بإحسان وسائر أهل السنة والجماعة فإنهم مجمعون على أن الواجب الثناء عليهم والاستغفار لهم والترحم عليهم والرضى عنهم واعتقاد محبتهم وموالاتهم وعقوبة من أساء فيهم القول".³

ترجمه: « در این باره علما و فقهای صحابه و تابعین و تمام اهل سنت و جماعت اختلاف ندارند؛ و همه اجماع دارند که مدح و ستایش صحابه کرام و استغفار برای آنها واجب است، برای آنان دعای رحمت و رضای الهی خواستن، و عقیده به محبت و دوستی آنان فرض است و کسی را که در حق آنان بی ادبی و یا بد زبانی کند، مجازات او را لازم می دانند.»

¹ الترمذی: محمد بن عیسیٰ أبو عیسیٰ الترمذی السلمي، الجامع الصحیح سنن الترمذی، دار إحياء التراث العربي - بیروت، تحقیق أحمد محمد شاکر و دیگران، جلد پنجم، صفحه 695.

² البخاری: محمد بن إسماعیل أبو عبدالله البخاری الجعفی، الجامع الصحیح المختصر، دار ابن کثیر، الیمامة - بیروت، چاپ سوم، 1407 - 1987،

تحقیق: د. مصطفیٰ دیب البغا، باب لا یشهد علی شهادة جور إذا أشهد، رقم حدیث 2508، جز 2، ص

938.

³ شیخ الإسلام ابن تیمیة: الصارم المسلول علی شاتم الرسول، تحقیق محمد محی الدین عبد الحمید، ناشر الحرس الوطني السعودي در کشور عربستان سعودی.

بر امت محمدی واجب است که به تمام صحابه کرام مدح و ثنا گویند و برای آنها استغفار کنند و آنان را باد دعای رحمت و رضای خدا یاد کنند، و بر محبت و دوستی آنان ایمان داشته باشند، و کسی را که در حق آنان با سوء پیش آید مورد مجازات قرار دهند.

همچنان در کتاب (جلاء العینین فی محاکمة الأحمدين) در مورد مشاجرات صحابه کرام عقیده اهل سنت را چنین ذکر کرده است: "و بمسکون عما شجر بین الصحابة ویقولون: إن هذه الآثار المروية فی مساویهم منها ما هو کذب ومنها ما قد زيد فیہ وغیر عن وجهه والصحيح منه هم فیہ معذرون، إما مخطئون مجتهدون وإما مصیبون مجتهدون - وهم مع ذلك لا یعتقدون أن کل واحد من الصحابة معصوم عن کبائر الإثم وصغائره بل تجوز علیهم الذنوب فی الجملة ولهم من السوابق والفضائل ما یوجب مغفرة ما صدر منهم إن صدر، حتی إنه یغفر لهم من السيئات ما لا یغفر لمن بعدهم لأن لهم من الحسنات التي تمحو السيئات ما لیس لمن بعدهم"^۱

ترجمه: «اهل سنت والجماعت از ذکر اختلافات صحابه خود داری نموده و به نسبت روایاتی که در آن ها عیبی به صحابه کرام نسبت داده شده است می گویند: برخی از این روایات کاملاً دروغ است و در برخی دیگری زیادت به کار رفته وجه آن را تغییر داده اند، و روایاتی که صحیح باشد، پس از آنها معذور اند (زیرا آنچه آنان انجام داده اند برای خدا و از روی اجتهاد انجام داده اند) و در این اجتهاد یا بر صواب بوده اند (که مستحق دو اجر میشوند) و یا بر اشتباه بوده اند (که سزاوار یک اجر می شوند) و با این حال اهل سنت صحابه را به صورت اجمال از گناه بزرگ یا کوچک معصوم نمی دانند، بلکه معتقد اند که صدور گناه از آن ها ممکن است؛ اما فضایل و خدمات ارزنده آنان تا حدی است که باعث مغفرت آن ها قرار می گردد، و آنان تا جایی مورد مغفرت قرار میگیرند که هیچ کس بعد از ایشان از چنین مغفرت بهره مند نمی شود، چرا که آنان از چنان نیکی های بزرگی بهره مند هستند که مردمان پسین از آنان بهره مند نیستند.»

از نظر اهل سنت و الجماعت، از جمله عقاید و اصول مقرر اسلام در حق صحابه کرام محبت داشتن با ایشان است؛ خواه از جمله مهاجرین باشند یا انصار و هکذا محبت داشتن با هر کسی که از ایشان را پیروی میکنند.

همچنان اهل سنت والجماعت به فضیلت همه صحابه کرام معتقد اند، چه صحابی خوردسال باشد یا بزرگ سال، از جمله پیشگامان باشد و یا از پسینیان.

(لازم است بدانیم که با وصف تمام این احترامی که اهل سنت به صحابه کرام دارند، البته هیچگاه صحابه کرام را معصوم از خطا و گناه نمی دانند چون ایشان عصمت را فقط به انبیای کرام ثابت میکنند، وهمچنان در محبت ایشان غلو و افراط نمی کنند مثل کسانی که در محبت برخی از صحابه غلو نموده اند تا سرحد که آنها را خالی از گناه می دانند).^۲

^۱ الألوسی : نعمان بن محمود بن عبد الله، أبو البركات خیر الدین، الألوسی، جلاء العینین فی محاکمة

الأحمدين، ناشر کتابخانه مدینه، سال نشر 1401 هـ - 1981 م، ص 77.

^۲ الألوسی : نعمان بن محمود بن عبد الله، أبو البركات خیر الدین، الألوسی، جلاء العینین فی محاکمة

الأحمدين، مطبعة المدنی، سال نشر 1401 هـ - 1981 م، ص 77.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله می فرماید: ^۱ از جمله اصول اهل سنت است که کینه و بدی هیچ کدام از صحابه را به دل نمی گیرند و به الفاظ بد یاد نمی کنند، چنانچه الله متعال در مورد چنین افراد در قرآن کریم می فرماید: (وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ) 2

ترجمه: (و نیز) کسانی که بعد از آنان (مهاجرین و انصار) آمده اند (و) می گویند: پروردگارا! بر ما و بر آن برادرانمان که در ایمان آوردن بر ما پیشی گرفتند بخشای و در دلهايمان نسبت به کسانی که ایمان آورده اند (هیچ گونه) کینه مگذار، پروردگارا! راستی که تو رؤوف و مهربانی.

عبدالله ابن عباس - رضی الله عنهما - در صحابه کرام می فرماید: " الله متعال ثنا و صفت صحابه را بیان کرده و نام و ذکر ایشان را پاک و مطهر گردانیده و پیامبر - صلی الله علیه وسلم - را به چنان صحابه و دوستان امتیاز بخشیده است که ایشان را به نفس ها و مال های خود ترجیح میدادند و در کتاب خود آنان را چنین توصیف میدارد که: (رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجْدًا يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الرُّعَاةَ لِغَيْظِ بَهُمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا)

همچنان معالم دین را عملی ساختند و راه اجتهاد را برای مردم خالص گردانیدند و همان بود که پایه ها و اسباب اجتهاد در بین مردم تقویت یافت.^۳

مالک بن انس رحمه الله می فرماید: کسی که با یکی از اصحاب رسول - صلی الله علیه وسلم - بغض و عداوت داشته باشد در حالی که در قلبش غل و غش قرار داشته باشد پس در فیء مسلمانان هیچ حق ندارد، سپس این آیت را تلاوت کرد: { مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى } إلى { وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ } 4.

مراتب صحابه کرام در فضیلت و برتری:

رتبه و مقام مهاجرین و انصار در میان اصحاب کرام - رضوان الله علیهم اجمعین - از دیگران برتر است و از میان مهاجرین و انصار رتبه اهل حدیبیه، و از تمام آن رتبه و منزلت اهل بدر، و از میان اهل بدر مقام خلفاء چهارگانه برتر میباشد.⁵

مراتب فضیلت و برتری در میان خلفای چهارگانه بر حسب مراتب ایشان در خلافت میباشد که بلند ترین شان در مرتبه ابو بکر صدیق - رضی الله عنه - سپس عمر - رضی الله عنه - سپس عثمان - رضی الله عنه - و بعد از ایشان علی - رضی الله عنه - میباشد.

1 المصلح : خالد بن عبد الله بن محمد المصلح، شرح العقيدة الواسطية من كلام شيخ الإسلام ابن تيمية، دار ابن الجوزي، الدمام، کشور عربستان سعودی، چاپ اول سال 1421 هـ، ص 177.

² حشر 10

³ عائش : ناصر بن علي عائش حسن الشيخ، عقيدة أهل السنة والجماعة في الصحابة الكرام رضي الله عنهم، كتابخانه الرشد، الرياض، کشور عربستان سعودی، چاپ سوم، 1421 هـ/2000 م، جز اول، ص 96.

⁴ مرجع سابق : جلد اول، ص 104.

⁵ لکنوی : علامه عبدالشکور لکنوی، زندگانی خلفای راشدین، مترجم مولانا محمد یوسف حسین پور، صح

این قول جمهور است، اما بعضی از اهل سنت، علی-رضی الله عنه - را بر عثمان-رضی الله عنه - تقدم می بخشند البته اینها اهل کوفه میباشند در غیر آن اهل سنت همه به این اتفاق دارند که ترتیب صحابه کرام در فضیلت به مثل ترتیب شان در خلافت میباشند.^۱

حدیثی به این مناسبت از ابن عمر-رضی الله عنه - روایت است که او فرمود:
(كُنَّا نُخَيِّرُ بَيْنَ النَّاسِ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَيَّرَ أَبَا بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، ثُمَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ)^۲

" در زمان رسول -صلی الله علیه وسلم - در باره برتری مردم با هم صحبت می کردیم پس ما (صحابه) نخست ابوبکر را بعدا عمر و بعدا عثمان -رضی الله عنهم - را از همه برتر قرار می دادیم ".
امام احمد در تعلیق این حدیث می فرماید: بهترین امت بعد از رسول -صلی الله علیه وسلم - ابو بکر، و عمر بعد از ابو بکر، و عثمان بعد از عمر، و علی بعد از عثمان میباشد واینها خلفاء راشدین هستند ودر مرتبه بعد از اینها همه اصحاب رسول -صلی الله علیه وسلم - قرار دارند.^۳

هکذا اهل سنت در مورد صحابه کرام تعصب نداشته هر آنچه که از فضیلت صحابه در قرآن، سنت و اجماع آمده است می پذیرند.

برخی از علماء، صحابه کرام را به طبقات تقسیم می کنند مانند ابن حجر عسقلانی که در کتاب خویش (الإصابة في تمييز الصحابة) صحابه را به طبقات ذیل تقسیم نموده است.^۴

1. کسانی که در مکه در اسلام آوردن پیشی گرفتند مانند خلفاء اربعه.
2. صحابه که قبل از مشوره کردن اهل مکه در دار الندوه ایمان آوردند.
3. مهاجرین حبشه.
4. اصحاب عقبه اول.
5. اصحاب عقبه دوم.
6. اولین مهاجرین که به نبی -صلی الله علیه وسلم - در قبا پیوستند، پیش از آنکه جناب رسول -صلی الله علیه وسلم - به مدینه داخل شوند.
7. اهل بدر.
8. آنانکه بین غزوه بدر و صلح حدیبیه مهاجرت کردند.
9. اهل بیعت الرضوان در حدیبیه.

¹ الخلف : سعود بن عبد العزيز الخلف، أصول مسائل العقيدة عند السلف وعند المبتدعة، سال چاپ 1420هـ-1421هـ، جلد 2، ص 107.

² البخاري : محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري، محقق محمد زهير بن ناصر الناصر، ناشر دار طوق النجاة، چاپ اول سال 1422هـ، شمای حدیث 3655، جلد 5، ص 4.

³ أصول مسائل العقيدة عند السلف وعند المبتدعة : جز اول، ص 170.

⁴ العسقلاني : أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني، الإصابة في تمييز الصحابة، تحقيق عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض، ناشر دار الكتب العلمية - بيروت، چاپ اول، سال 1415 هـ، جلد اول، ص 83.

10. آنانکه بین حدیبیه و فتح مکه هجرت کردند مانند: خالد بن ولید و عمرو بن العاص
11. آنانیکه در روز فتح مکه مسلمان شدند.
12. اطفال خورد سالی که رسول -صلی الله علیه وسلم- را در روز فتح در حجة الوداع به چشم های شان دیدند.

مبحث دوم: نقش صحابه کرام در حفظ و روایت حدیث

آمادگی و استعداد صحابه به حفظ حدیث

عرب ها قبل از بعثت پیامبر -صلی الله علیه وسلم- در جهالت محض به سر می بردند و بت ها را تراشیده و آن ها را عبادت میکردند. برخی از ایشان دختران خود را از شرم و عار زنده به گور کرده و می کشتند.

عصیبت قبیله گرابی در رگ های شان عمیقاً ریشیه دوانیده بود و حالت بیشرت مردم آن روز به همین منوال بود.

اما رحمت الهی شامل حال بشریت گردید و جناب رسول -صلی الله علیه وسلم- را به صفت رحمت للعالمین برای شان فرستاد، تا آنها را از بند و اسارت جهل و ظلمت شرک و بی بندوباری ها وارهاند.

رسول -صلی الله علیه وسلم- ابتدا به دعوت مخفی و سپس به دعوت علنی شروع کرد و مردم را به روشنی اسلام و ایمان منور ساخت.

اشخاص هوشیار و چیز فهم درک کردند که راه سعادت حقیقی در اسلام و در آنچه که رسول -صلی الله علیه وسلم- می فرماید نهفته است، بنا بر این بود که به دین محمد -صلی الله علیه و لم- تمسک جستند و هر آنچه از رسول -صلی الله علیه وسلم- در مورد قرآن و یا هم از سنت می شنیدند با جان و دل آن را حفظ می کردند و در سینه های شان جمع می کرد.

بعد از آن وقتی مسلمانان به مدینه منوره هجرت کردند زمینه شنیدن و فراگیری بیشتر از رسول -صلی الله علیه وسلم- را برای شان فراهم شد.

اما اکثر صحابه کرام چون امی بودند لذا اتکاء شان بر حفظ بود، چنانچه قبل از اسلام شعر ها و انساب خویش را حفظ می کردند، پس این دو عامل یعنی عامل روحی و عامل فطری سبب شد که صحابه کرام به موفقیت های دست یافتند که تا عصر حاضر کسی به آن دست نیافته چون ایشان بودند که قرآن و سنت را حفظ کردند و زندگی خویش را مطابق آن عیار نمودند و به شکل صادقانه و واقع بینانه به اسلام تمسک جستند.

عصر فتنه و کوشش های صحابه در زمینه حفظ حدیث

صحابه کرام مکان و مرتبه سنت نبوی را به خوبی درک کرده بودند و از جانب دیگر محبت شدید که به محمد -صلی الله علیه وسلم- داشتند، احادیث ایشان را می شنیدند و آن را در زندگی های خویش تطبیق می کردند و آن را به نسل های بعد از خویش به نحو بسیار احسن انتقال دادند.

بدون شک صحابه کرام در جهت حفظ حدیث سعی بسیار زیاد را به خرج دادند تا آن را به نسل های بعد به شکل دقیق آن برسانند. حفظ احادیث در قلب ها، فهم آن توسط عقل ها، تدوین آن در کتب، و نشر آن در بین مردم، و تطبیق آن در همه مجالات زندگی، در محافظت از حدیث نبوی خیلی کمک کرد.

بعد از وفات رسول -صلی الله علیه وسلم- صحابه کرام به تبلیغ و دعوت مردم به سوی قرآن و سنت پرداختند، جهت اینکه بتوانند حدیث را به نسل های بعد از خود به شکل خوب انتقال داده باشد با کتابت حدیث شروع کردند.

البته ناگفته نباید گذاشت که کتابت حدیث در دو مرحله صورت گرفته است :

مرحله اول: جمع حدیث در صحف خاص به کسانی که در آن نوشته می کردند البته این صحف نزد همان افراد بود و میان مردم عمومیت نداشت و این مرحله همان عصر- رسول -صلی الله علیه وسلم- بود. مانند صحیفه عبدالله ابن عمرو بن العاص، ویا مانند صحیفه که نزد علی -رضی الله عنه- بود و در آن احکام دین و آزادی اسیران ذکر بود .

مرحله دوم: مرحله که حدیث نوشته شد و مردم به کتابت و تدوین احادیث پرداختند و این مرحله از قرن دوم هجری آغاز میشود.

در هر دوم مرحله فوق احادیث فقط جمع آوری شد و به شکل ابواب منظم نبود، با گذشت زمان، از قرن سوم به بعد کتابت حدیث پیشرفت کرد و رنگ دیگری به خود گرفت که آن به نام عصر- تدوین یاد میشود.

هنگامیکه عصر فتنه که مصادف با شهادت عثمان - رضی الله عنه - و سپس شهادت حسین - رضی الله عنه - بود، ظاهر شد و فرق ضالّه هر کدام برای نصرت خویش احادیث دروغین را وضع می کردند.

همین هنگام بود که صحابه کرام کوشش های خویش را در حفظ حدیث انجام دادند من جمله:^۱

1. تفتیش در اسناد و حالات راویان را آغاز نمودند.
2. علمای از صحابه مردم را به احتیاط کردن در وقت گرفتن حدیث تشویق کردند.
3. سفر کردن صحابه کرام غرض فراگیری احادیث به مناطق بسیار دور دست.
4. احادیث راویان را به بررسی گرفته آن را با روایات راویانی که از اتقان بیشتر برخوردار می بودند عرضه می کردند، اگر موافق با روایت آنان می بود آنرا می گرفتند و اگر خلاف آنها می بود دوباره رد می کردند.

همچنان در رابطه به جهود صحابه کرام جهت خدمت به حدیث و حفظ آن در کتب متعدد مسائل متعدد دیگری نیز ذکر شده است از جمله:

- 1- سوگند دادن راوی به صدق روایت اش :

❖ ذهبی در مورد شخصیت علی بن ابی طالب - رضی الله عنه - ذکر می کند که : " و کان إماما عالما متحريرا في الأخذ بحیث أنه يستحلف من یحدثه بالحديث " 2

❖ وی امام و عالم بود و در اخذ و گرفتن زیاد تحقق می کرد، و کسی را که حدیثی برایش روایت میکرد قسم میداد.

- 2- طلب شاهد به روایت

¹ عتر : نور الدین عتر، منهج النقد في علوم الحديث، دار الفكر دمشق-سورية، چاپ سوم، سال 1418 هـ -

1997م، ص 55.

² الذهبي : شمس الدین أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قایماز الذهبي، تذكرة الحفاظ، دار الکتب

العلمية بیروت-لبنان، چاپ اول، سال 1419 هـ- 1998م، جز 1، ص 14.

❖ ذهبی می گوید: ابو بکر صدیق -رضی الله عنه - از جمله اولین کسانی بود که در اخبار زیاد احتیاط می کرد.¹

❖ ابن شهاب از قبیصه بن ذویب روایت می کند که او گفت: "جاءت الجدة إلى أبي بكر الصديق رضي الله عنه تسأله ميراثها، فقال مالك في كتاب الله تعالى شيء وما علمت لك في سنة نبي الله صلى الله عليه وسلم شيئاً فارجعي حتى أسأل الناس فسأل الناس فقال المغيرة بن شعبة حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم أعطاهما السدس فقال أبو بكر هل معك غيرك؟ فقام محمد بن مسلمة فقال مثل ما قال المغيرة بن شعبة فأنفذه لها أبو بكر رضي الله عنه"²

❖ ترجمه: جدۀ (مادرکلان) نزد ابو بکر صدیق -رضی الله عنه- آمد که میراث خویش را طلب میکرد. ابو بکر -رضی الله عنه -برایش گفت: در کتاب خدا (قرآن) برای چیزی نیست و نه هم در سنت برای چیزی را سراغ دارم پس برگرد تا که از مردم در مورد پسران کنم. پس از مردم پسران کردند، مغیره بن شعبة گفت: رسول الله -صلی الله علیه وسلم - برای جده سدس مال را داده. ابو بکر گفت: آیا همراهی تو کسی دیگری هم است (که این سخن را تاکید کند)؟ محمد بن مسلمه بر خاست و سخن مغیره را تاکید کرد و عین گپ وی را تکرار کرد. پس ابو بکر -رضی الله عنه- در حق جده همان قانون را تطبیق کرد.

3- تأکید از حفظ راوی در بارۀ شنیدن حدیث.

❖ سماک -رضی الله عنه - از جابر بن سمره -رضی الله عنه - روایت می کند که رسول -صلی الله علیه وسلم - فرمودند: (إِنَّ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ كَذَابِينَ)، قَالَ فُقُلْتُ لَهُ أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَعَمْ.³

اثر صحابه و صحابیات در نشر حدیث

صحابۀ کرام به طریقه های مختلف از رسول -صلی الله علیه وسلم - احادیث را اخذ می کردند که میتوان به چند طریقه آن در ذیل اشاره کرد:

1- مشاهده افعال و تقریرات آن جناب -صلی الله علیه وسلم -

2- سماع و شنیدن

صحابۀ کرام همانطوری که در طریقه های شنیدن از رسول -صلی الله علیه وسلم - مختلف بودند به همان طور در فهم نیز متفاوت بودند، فهم ایشان در ناسخ و منسوخ، مطلق و مقید، عام و خاص و سائر قضایا مختلف بودند، و هر گاهی که برای شان مشکل پیدا میشد به رسول -صلی الله علیه وسلم - رجوع می کردند.

¹ تذكرة الحفاظ: جلد 1، ص 2.

² السجستاني: سليمان بن الأشعث أبو داود السجستاني الأزدي، سنن أبي داود، ناشر دار الفكر، تحقيق محمد محيي الدين عبد الحميد، شماره حدیث 2894، جلد 2، ص 136. این حدیث صحیح است و به شرط شیخین میباشد اما اثر تخریح ننموده.

³ صحیح مسلم: کتاب المساقاة، باب الریا، شماری حدیث 2923، جلد 3، ص 1208.

نقش صحابیات در نقل حدیث:

صحابیات نیز از همان وهله اول در حفظ حدیث نقش و رول خود را بازی کرده است، همان گونه که در کار دعوت و تکالیف شرعی دوشادوش مردان قرار داشتند.

هنگامیه آیت (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ)^۱ نازل شد، پیامبر - صلی الله علیه وسلم - فرمودند: (يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، اسْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ اللَّهِ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا عَبَّاسَ بْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا صَفِيَّةَ عَمَةَ رَسُولِ اللَّهِ، لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ، سَلِينِي بِمَا شِئْتِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا)^۲

ترجمه: ای جماعت قریش! خودتان را از خداوند بخرید که در برابر خدا برای شما کاری از من ساخته نیست، ای فرزندان عبدالمطلب! ای عباس بن عبدالمطلب! در برابر خدا برای تو از من کاری بر نمی آید. ای صفیه! عمه رسول خدا در برابر خدا برای تو کاری از من ساخته نیست، ای فاطمه دختر رسول الله هر چه از مال دنیا می خواهی از من طلب کن، اما در برابر خدا برای تو کاری از من ساخته نیست.

دیده شد که پیامبر - صلی الله علیه وسلم - چگونه زنان را جدا از مردان مخاطب قرار داد تا مکلفیت آنها رادر مسائل شرعی اظهار سازد. همان بود که خدیجه - رضی الله عنها اولین زن بود که به این ندا پاسخ داده و لبیک گفت.

صحابیات در مجالس رسول - صلی الله علیه وسلم - حضور می یافتند حتی در بعضی از محافل بزرگ حضور می یافتند و باری از رسول - صلی الله علیه وسلم - تقاضا کردند که برای شان در روز جداگانه از مردان آموزش دهند.

صحابیات در آموزش دین از رسول - صلی الله علیه وسلم - بسیار حریص بودند و حتی در برخی از پرسش های شان بنا بر این قول که (وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ) حیا نمی کردند و پرسشهای خویش را مطرح نموده پاسخ آنرا دریافت می کردند.

قسمی که قبلا اشاره شد از میان زنان خدیجه - رضی الله عنها - اولین قَالَ فَقُلْتُ لَهُ أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَعَمْ بود که به خواست پیامبر - صلی الله علیه وسلم - پاسخ مثبت داده بود به همین شکل ازواج مطهرات ایشان در عرصه تبلیغ دین و نشر سنت نقش مهم خود را بازی کردند از جمله عایشه - رضی الله عنها - که فهم و ذکاوت عالی داشتند و از رسول - صلی الله علیه وسلم - همیشه مسائلی مختلفی را می پرسیدند و با ایشان مناقشه و گفتگو می نمودند.

عایشه - رضی الله عنها - از جمله کسانی است که زیادهترین احادیث را از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - روایت نموده که از لحاظ کثرت روایت در مرتبه سوم قرار می گیرند طوری که در حدود 2210 حدیث را از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - روایت کردند.

الشعراء 214^۱

^۲ النیسابوری: مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري،: المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، محقق محمد فؤاد عبد الباقي، ناشر دار إحياء التراث العربي - بيروت، شماری حدیث 351، جز 1، ص 192.

در برخی از آثار آمده که نزد عایشه -رضی الله عنها- نصف علم وجود داشت. و تقریباً در حدود 299 مرد و 67 زن از ایشان علم آموختند.^۱

ابن سعد در کتابش "الطبقات" از محمود بن لبید نقل نموده است که او گفت: (أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّمِيمِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ مَوْلَى آلِ عُثْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ لَبِيدٍ، قَالَ: كَانَ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْفَظْنَ مِنْ حَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرًا وَلَا مَثَلًا لِعَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَةَ، وَكَانَتْ عَائِشَةُ تُفْتِي فِي عَهْدِ عُمَرَ وَعُثْمَانَ إِلَى أَنْ مَاتَتْ، بِرَحْمَتِهَا اللَّهُ، وَكَانَ الْأَكْبَرُ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ وَعُثْمَانَ بَعْدَهُ يُرْسِلَانِ إِلَيْهَا فَيَسْأَلَانِهَا عَنِ السُّنَنِ)^۲

ازواج پیامبر -صلی الله علیه وسلم- از حدیث نبی -صلی الله علیه وسلم- بسیار زیاد حفظ می کردند و مثال و بدیل عائشه و ام سلمه -رضی الله عنهما- در زمینه وجود ندارد، وعایشه -رضی الله عنها- در عهد عمر و عثمان فتوا میداد تا آن زمان که وفات نمودند -رحمها الله- و بزرگان از اصحاب رسول -صلی الله علیه وسلم- مانند عمر و عثمان بعد از وفات پیامبر -صلی الله علیه وسلم- در مورد سنت از ایشان پرسان می کردند.

یکی از دلایل تعدد زوجات رسول -صلی الله علیه وسلم- نیز همین قضیه بود تا باشد که میان مردم به خصوص زنان سنت نبوی را نشر کنند، چون همین ازواج مطهرات بودند که بیشترین وقت شان با رسول -صلی الله علیه وسلم- سپری میشد و از حال و احوال ایشان زیادتر آگاه بودند.^۳

نتیجه

بعد از قرآن کریم، حدیث شریف دومین مصدر شریعت اسلامی نزد همه مسلمانان میباشد. مسلمانان در هر عصر و زمان مکلف اند تا به آن رجوع کنند و مشکلات خویش را در روشنایی قرآن و حدیث حل و فصل نمایند و در همه امور زندگی از آن الهام بگیرند. چنانچه میان ما معروف است هر آنچه نزد ما دارای ارزش بیشتر باشد ما آن را خوب نگهداری می کنیم و کوشش می کنیم از آن به شکل خوب مواظبت کنیم. اگر حالت ما در رابطه به اشیاء عادی دنیوی چنین باشد، پس در رابطه به حفظ قرآن و حدیث که دو مصدر اساسی دین ما میباشد باید به مراتب بیشتر و بیشتر تر توجه خویش را به خرج دهیم. در بحث کنونی (جایگاه صحابه نزد اهل سنت و نقش ایشان در نقل حدیث) که صحابه کرام واقعا همان مشعل های هستند که در زمینه حفظ حدیث برای ما الگو بوده می توانند و ما می توانیم حفظ حدیث را ولو که در عصر فعلی باشد از ایشان فرا بگیریم.

دیدیم که صحابه کرام چگونه برای حفظ حدیث زحمت کشیدند و ابتدا حدیث را در حافظه های خویش جای دادند و بعدا بنا بر ضرورت وقت آن را نوشتند و به همین منوال با گذشت و زمان با در نظر داشت

^۱ این احصائیات را مصطفی عاشور در مقالی اش بنام (الحركة العلمية النسائية تراث غابت شمس) ذکر کرده است.

^۲ البصري : محمد بن سعد أبو عبد الله البصري، الطبقات الكبرى، محقق إحسان عباس، دار صادر - بيروت، چاپ اول، سال 1968 م، جلد 2، ص 375.

^۳ أبو زهو : محمد محمد أبو زهو، الحديث والمحدثون، دار الفكر العربي، سال چاپ 1378 هـ، ص 53-57.

ضرورت وقت اسناد آن را جستجو می کردند، و حالت راوی های حدیث را به بررسی می گرفتند، که همه آنها نشاندهنده جهد صحابه در حفظ حدیث بود.

باید ذکر کرد حق که سنت نبوی بر ما دارد تطبیق آن میباشد، تطبیق آن در متن زندگی خویشان و مردم.

صحابه کرام بهترین الگو در زمینه بودند. حتی بر علاوه صحابه کرام، صحابیات نیز در زمینه سعی خویش را به خرج دادند و در حفظ و نشر و پخش حدیث زحمات را به خرج دادند.

ما در عصر امروزی نیز میتوانیم از زندگانی چنین شخصیت ها الگو بگیریم، از زندگانی ایشان یاد بگیریم که چگونه باید زندگانی خویش را به تطبیق سنت نبوی مطهر سازیم، چگونه باید سنت مشعل زندگانی ما در هر تاریکی و در هر سختی باشد، چگونه باید سنت نبوی را در خانواده های خویش تطبیق نماییم و اصول و تهداب خانواده های خویش را به آن اساس گزاریم.

و بعد از خود دیگران را به این راه تشویق نماییم و سعی و ورزیم تا سنت اولین ملجا و ماوی مردم در هر قضیه زندگی باشد.

و شاید در همین صورت باشد که مسولیت خویش را در قبال سنت ادا کرده باشیم.

فهرست مصادر:

- قرآن كريم
- المصري : محمد بن مكرم بن منظور الأفرريقي المصري، لسان العرب، دار صادر - بيروت، چاپ اول.
- القسطلاني: أحمد بن محمد بن أبي بكر بن عبد الملك القسطلاني القتيبي المصري، أبو العباس، شهاب الدين، المواهب اللدنية بالمنح المحمدية، المكتبة التوفيقية، القاهرة- مصر.
- العسقلاني : أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني، نزهة النظر في توضيح نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر، محقق عبد الله بن ضيف الله الرحيلي، چاپ اول، ناشر مطبعة سفير در رياض سال 1422هـ.
- العسقلاني : أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني، الإصابة في تمييز الصحابة، تحقيق عادل أحمد عبد الموجود وعلي محمد معوض، دار الكتب العلمية - بيروت، چاپ اول، سال لأولى - 1415 هـ.
- الترمذي : محمد بن عيسى أبو عيسى الترمذي السلمي، الجامع الصحيح سنن الترمذي، دار إحياء التراث العربي - بيروت، تحقيق أحمد محمد شاكر.
- البخاري : محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، الجامع الصحيح المختصر، دار ابن كثير، اليمامة - بيروت، چاپ سوم، 1407 - 1987، تحقيق : د. مصطفى ديب البغا.
- عائض : ناصر بن علي عائض حسن الشيخ، عقيدة أهل السنة والجماعة في الصحابة الكرام رضي الله عنهم، كتابخانه الرشد، الرياض، كشور عربستان سعودی، چاپ سوم، 1421هـ/2000م.
- المصلح : خالد بن عبد الله بن محمد المصلح، شرح العقيدة الواسطية من كلام شيخ الإسلام ابن تيمية، دار ابن الجوزي، الدمام، كشور عربستان سعودی، چاپ اول سال 1421هـ.
- لکنوی : علامه عبدالشکور لکنوی، زندگانی خلفای راشدین، مترجم مولانا محمد یوسف حسین پور.
- 10- ابن تيمية: تقى الدين شيخ الاسلام احمد بن عبد الحليم بن تيميه، الصارم المسلول على شاتم الرسول، تحقيق محمد محي الدين عبد الحميد، ناشر الحرس الوطني السعودي در كشور عربستان سعودی.
- الألوسي : نعمان بن محمود بن عبد الله، أبو البركات خير الدين، الألوسي، جلاء العينين في محاكمة الأحمدين، ناشر كتابخانه مدينه، سال نشر 1401 هـ - 1981 م.
- 12- الخلف: سعود بن عبد العزيز الخلف، أصول مسائل العقيدة عند السلف وعند المتبعة، سال چاپ 1420هـ-1421هـ.
- 13- البخاري: محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، الجامع الصحيح، محقق محمد زهير بن ناصر الناصر، ناشر دار طوق النجاة، چاپ اول سال 1422هـ.
- 14- عتر: نور الدين عتر، منهج النقد في علوم الحديث، دار الفكر دمشق-سورية، چاپ سوم، سال 1418هـ-1997م.
- 15- الذهبي: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي، تذكرة الحفاظ، دار الكتب العلمية بيروت-لبنان، چاپ اول، سال 1419هـ-1998م.

- 16- السجستاني: سليمان بن الأشعث أبو داود السجستاني الأزدي، كتاب السنن، ناشر دار الفكر، تحقيق محمد محيي الدين عبد الحميد.
- 17- النيسابوري: مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري، الجامع الصحيح، محقق محمد فؤاد عبد الباقي، ناشر دار إحياء التراث العربي - بيروت.
- 18- البصري: محمد بن سعد أبو عبد الله البصري، الطبقات الكبرى، محقق إحسان عباس، دار صادر - بيروت، چاپ اول، سال 1968 م.
- 19- أبو زهو: محمد محمد أبو زهو، الحديث والمحدثون، دار الفكر العربي، سال چاپ 1378هـ.
- 20. انترنت: مقالة مصطفى عاشور بنام (الحركة العلمية النسائية تراث غابت شمسه).

جایگاه حق صحت در نظام حقوقی افغانستان و اسلام

امین الله وزیر

استاد پوهنځی حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون سلام

Waiswaziry@gmail.com

چکیده

حق صحت، به عنوان یک حق ذاتی و اساسی، به این معناست که هر کس حق دارد تا به بالاترین معیار های سلامت فیزیکی و روانی دستیابی داشته باشد و تمامی خدمات صحتی و طبی، غذای کافی، مسکن مناسب، محیط کار سالم و محیط زیست پاک را در برمی گیرد.

افغانستان با تصویب قوانین و مقررات مختلف در زمینه صحت و همچنین پیوستن به کنوانسیون ها و پیمان های مختلف بین المللی، این حق را به رسمیت شناخته و مورد حمایت قرار داده است. در این تحقیق ضمن بررسی قوانین و مقرراتی که این حق را به رسمیت شناخته اند، به بیان مفهوم و جایگاه حق صحت در نظام حقوقی افغانستان و اسلام پرداخته ایم. شیوه تحقیق در این مقاله، توصیفی-تحلیلی بوده و با استفاده از ابزار کتابخانه، مجلات و کتاب های معتبر علمی صورت می گیرد.

یافته های ما نشان می دهد که این حق برای نخستین بار در قانون اساسی سال ۱۳۴۳ افغانستان به رسمیت شناخته شد و از آن زمان تا کنون تلاش های زیادی در جهت تضمین و حمایت آن صورت گرفته است. و اما دین مقدس اسلام در مورد حق متذکره، حدود بیشتر از ۱۴ قرن قبل ارشاداتی داشته و توجه خاص خویش را به آن نه به عنوان یک موضوع شخصی و اخلاقی، بلکه به حیث یک حکم شرعی مبذول داشته است.

کلید واژه ها: حق صحت، سلامت، قانون اساسی، محیط زیست سالم و خدمات صحتی.

مقدمه

صحت مندی و تندرستی جسم از بزرگترین نعماتی است که خداوند جل جلاله برای انسان اعطا نموده و احکام الهی اوامر و نواهی جدی ای را برای حفاظت و استفاده دست ازین نعمت، مبذول داشته است. انسانی زمانی می تواند به احکام الهی به صورت درست عمل کند که توانائی و قدرت بدنی داشته باشد. این قدرت و توانائی زمانی حاصل می شود که انسان از صحت و سلامتی کامل بر خوردار باشد.

از روزگاران قدیم، انسان به منظور دست یافتن به صحت و سلامتی، با انواع مختلف امراض مبارزه نموده و همیشه در تلاش یافتن راهی برای علاج و مداوای آنها و یا حداقل تسکین و تخفیف آلام و دردهای آن بوده است؛ صحت مندی همواره یکی از عوامل مهم در رفاه و کرامت انسانی بوده و برخورداری از حد اقل خدمات صحتی، لازمه حیات و حیثیت ذاتی انسان به شمار رفته و عدم برخورداری این حداقل ها به منزله انکار والاترین ارزش های انسانی می باشد.

حق صحت در بر گیرنده تمامی شرایطی می شود که دولت ها برای تأمین امکان یک زندگی سالم، متعهد به فراهم کردن آن بوده و جهت تضمین آن مسئولیت ها و مکلفیت های معینی را به دوش دارد. واضح است که دولت ها نمی توانند صحت و سلامتی و مطلوب بودن صحت مندانی افراد را تضمین نمایند؛ اما می توانند شرایطی را فراهم سازند که در آن صحت افراد مورد حمایت قرار گرفته و دستیابی به تندرستی برای افراد ممکن گردد.

حق صحت به عنوان حقی بنیادین توصیف شده و برای تحقق و بهره مندی از سایر حقوق و آزادی ها در اسناد ملی، بین المللی و اسلام پرداخته شده است. از آنجایی که افغانستان یک سرزمین اسلامی بوده و بیش از 99 فیصد جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می دهد، مسأله پرداختن به حق صحت از منظر قوانین وضعی و شریعت اسلامی در جهت بلند بردن سطح دانش و آگاهی مردم اهمیت بسزایی دارا می باشد. این که حق صحت به چه حقی اطلاق شده؟ جایگاه این حق در نظام حقوقی افغانستان و دین مبین اسلام در کجا بوده و ضمانت اجرای آن در چیست؟ نگارنده در این تحقیق به دنبال دریافت پاسخ مناسب به سوالات مزبور می باشد.

تعریفات

برای شناخت و درک بهتر موضوع، در این مبحث ابتدا به تعریف صحت از دیدگاه های مختلف پرداخته و پس از آن از حق صحت تعریفی ارائه خواهیم نمود.

• تعریف صحت

صحت در لغت به معنای درست شدن، بی عیب شدن، راستی، درستی^۱، سلامت، سداد و بی عیبی می باشد.^۲ و اما در اصطلاح از صحت توسط دانشمندان تعریف های متعددی ارائه شده است. چنانچه به باور بعضی ها صحت عبارت است از تندرستی کامل بدنی، روانی، اجتماعی و روحی بوده^۳ و به باور بعضی ها هم صحت عبارت از حالتی است که به وسیله آن از انسان افعال صحیح و سالم صادر می گردد.^۴

در کنار تعریف های فوق، سازمان صحتی جهان نیز از صحت تعریفی ارائه نموده است. مقدمه اساسنامه این سازمان بیان می دارد که: صحت عبارت است از یک حالت آسودگی کامل جسمی، روانی و اجتماعی بوده و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی شود.^۵

1- حسن، عمید، فرهنگ عمید، چاپ دوم، تهران: نشر فرهنگ اندیشمندان، ۱۳۸۹، ص 605.

2- فرهنگ واژه یاب دهخدا، واژه صحت، تاریخ دریافت: 1397/8/10.

3- تعدادی از علمای جید ریاست ارشاد و انسجام مساجد وزارت ارشاد، حج و اوقاف، جایگاه صحت در اسلام، بخش صحت بنیاد آغا خان در افغانستان، 1393، ص 4.

4- احمد شاه، شکوهمند، طبابت و اخلاق، کابل، مطبعه النخیل، 1396، ص 21.

5- غلام رضا، رحیمی، مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال پنجم، شماره 1،

1389، ص 53.

تعریف حق صحت

حق صحت از جمله حقوق بنیادین و اساسی افراد بوده و تمامی افراد از این حق بدون هیچگونه تبعیض تبعیض از نظر جنس، سن، رنگ، پوست، ملیت، نژاد، زبان، دین، دیدگاه سیاسی و موارد مشابه بهره مند شده می توانند.^۱

حق صحت عبارت است از حق دستیابی از بالاترین استاندارد های سلامت فیزیکی و روانی بوده^۲ و در بر گیرنده تمامی شرایطی از جمله (عرضه خدمات صحی، سلامت عمومی، مسکن مناسب، آب سالم، محیط کار سالم، محیط زیست سالم و غیره) می شود که دولت ها برای تامین امکان یک زندگی سالم، متعهد به فراهم کردن آن می باشند.

مولفه های بنیادین حق صحت

به طور کلی در مورد حق صحت، چهار مؤلفه اساسی ذیل را باید مد نظر داشت:

• حق صحت، حقی است فراگیر و عام شمول

وقتی از صحت صحبت به عمل می آید، اولین و ابتدایی ترین مفهومی که از آن به ذهن خطور می کند، دسترسی به مراقبت های صحی و مراکز صحی و درمانی است. بدون شک مراقبت های درمانی و صحی اولیه و ضروری و در اختیار داشتن این امکانات، عنصری مهم در تحقق حق صحت بوده؛ اما در کنار آن ها عناصر دیگری نیز وجود دارند که در راه نیل به حصول کامل این حق، اهمیتی مضاعف داشته که می توان به غذای کافی و مقوی، محیط زیست سالم و پاک، آب آشامیدنی سالم، محیط کاری ایمن و دسترسی به دواهای اساسی اشاره کرد.

حق صحت متضمن یک سلسله آزادی ها است

در این مفهوم، آزادی به این معناست که هیچ کس نباید بدون رضایت خود تحت انجام آزمایشها یا معالجات طبی اجباری قرار گیرد. پیشرفت های علمی که در زمینه صحت و درمان و سایر مسایل طبی صورت می گیرند، در کنار منافع آنها، می توانند آثاری منفی بر صحت انسان نیز داشته باشند؛ به ویژه آن گاه که انسان، موضوع انجام انواع آزمایش های بالینی برای ارزیابی میزان کارایی ادویه جات و شیوه های درمانی جدید قرار می گیرد. هرگونه آزمایش و تحقیق طبی اجباری ممنوع شمرده شده و رضایت فرد در هر مورد باید از قبل اخذ شود. با استناد به ماده ۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی که اشاره داشته «هیچ کس نباید به شکنجه و مجازات ظالمانه و غیرانسانی محکوم شود، به ویژه این که هیچ فردی نباید بدون رضایت خود محکوم شود که تحت آزمایش علمی و طبی قرار گیرد» و همچنان با توجه به ماده 37 قانون ادویه افغانستان که در آن چنین اشاره شده «تطبیق موادی که در مورد استفاده آن، شواهد و مآخذ علمی، در طبابت عصری و عنعنوی موجود نباشد، در عضویت انسان ممنوع است»^۳ می توان

1- فاطمه، کویکی سقی، قابلیت دادخواهی حق بر سلامت در نظام حقوق بین الملل، فصلنامه حقوق پزشکی، سال دهم، شماره سی و هفتم، 1395، ص 11.

2- محمود، عباسی و دیگران، مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در نظام حقوقی ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، شماره سی ام، 1393، ص 183.

3- جریده رسمی، قانون ادویه، شماره مسلسل 963، 1387، ماده 37.

گفت که اقدامات یا آزمایش های طبی اجباری و تحمیلی هم مانند شکنجه یا دیگر رفتارهای غیرانسانی، ظالمانه و تحقیرکننده به شمار می روند. بناً با توجه به این مساله به نام پیشرفت علم و دانش طبی، نمی توان آموزه های بنیادین حقوق بشری همچون حیات و سلامتی انسان را که ریشه در حیثیت ذاتی او دارند، نادیده گرفت.

حق صحت شامل یک سلسله حقوق فردی است

انسان حق دارد که در محیط و جامعه سالم و امن زندگی کند؛ زیرا برخورداری از محیط زندگی و اجتماع سالم، لازمه رشد و بالندگی انسان است. دولت ها موظف اند تا حد امکان محیط سالم را فراهم کنند تا شهروندان آن ها بتوانند در چنین محیطی، حیاتی همراه با صحت و سلامتی و رفاه داشته باشند. توضیح این که، دولت ها مکلف هستند برای تحقق صحت و سلامت عمومی سیستم صحتی برنامه ریزی شده، مؤثر و یکپارچه ای را در سطح ملی تأسیس نمایند. البته این سیستم صحتی همگانی باید به گونه ای استقرار یابد که همگان بتوانند از فرصت های برابر جهت بهره مندی از عالی ترین سطح صحت و سلامت برخوردار باشند. از جمله این فرصت ها می توان به دسترسی به دواهای اساسی، خدمات و مراقبت های درمانی و وقایوی اساسی، پیشگیری، درمان و کنترل امراض اشاره کرد.^۱

رعایت اصل عدم تبعیض و انصاف در توزیع مناسب و عادلانه امکانات و خدمات صحتی

این امر نقش مهم جهت نیل به استاندارد بالاتر خدمات صحتی دارد. اصل منع تبعیض، از اصول بنیادین در نظام بین المللی حقوق بشر بوده، چنانچه در ماده ۲ میثاق حقوق مدنی و سیاسی هم اشاره شده است، که دولت های عضو باید حقوق مندرج در میثاق را بدون تبعیض از هر حیث برای همه تضمین کنند. در این میان برخی گروه ها مستحق رفتار ترجیحی نیز می باشند و نیازهای آنها باید مورد توجه خاص قرار گیرد؛ از جمله زنان، کودکان، افراد سالخورده و معلولان.^۲

3- جایگاه و اهمیت حق صحت

در این مبحث ابتدا در مورد جایگاه و اهمیت حق صحت در نظام حقوقی افغانستان پرداخته و بعداً در مورد اهمیت و جایگاه این حق در اسلام خواهیم پرداخت.

الف - حق صحت در نظام حقوقی افغانستان

• قوانین اساسی قبلی افغانستان

برای نخستین بار به حق صحت و سلامتی افراد در افغانستان در سال 1343 توجه صورت گرفت. چنانچه در ماده 36 قانون اساسی این سال چنین تصریح گردید: «دولت موظف است در حدود توان خود وسایل وقایه از امراض و علاج آن را به صورت متوازن برای همه افغانها تهیه کند. هدف دولت در این ساحه رسیدن به مرحله ایست که در آن تسهیلات صحتی مناسب برای تمام افراد افغانستان فراهم گردد».

1- <https://iranhr.net/fa/articles/2776>، تاریخ دریافت، 1397/8/20

❖ <https://www.kar-online.com/node/11642> - تاریخ دریافت، 1397/8/20

و اما باید گفت که حق صحت برای بار نخست در بند ۴ ماده ۲۹ قانون اساسی سال ۱۳۵۹ به رسمیت شناخته شد. این ماده چنین بیان می دارد: «برای اتباع جمهوری دموکراتیک افغانستان حقوق و آزادی های دموکراتیک ذیل تامین و تضمین می گردد:».

۴- حق وقایه صحت و تأمینات اجتماعی، دولت جهت انکشاف شبکه های موسسات حفظ الصحه دولتی و در صورت امکان توسعه خدمات رایگان طبی، بهبود تأمینات اجتماعی زحمت کشان در صورت از دست دادن قدرت کار و در کهن سالی و همچنین در صورت از دست دادن متکفل برای اعضای خانواده تدابیر اتخاذ می نماید».

قانون اساسی سال ۱۳۶۶ نیز به این حق توجه خاص نموده و در ماده ۵۷ خویش چنین تذکر داده است: «اتباع جمهوری افغانستان دارای حق صحت و تأمینات اجتماعی می باشند. دولت از طریق توسعه همه جانبه و متوازن سیستم خدمات طبی سراسری ملی، توسعه شفاخانه ها، مراکز صحتی، پرورش دوکتوران طب و کارمندان خدمات طبی، جلوگیری از امراض همگانی، توسعه خدمات صحتی رایگان، تنظیم و تشویق خدمات طبی خصوصی، بهبود تأمینات مادی برای کهن سالان، معلولین جنگ و کار و بازماندگان شهدا تدابیر لازم اتخاذ می نماید».

به دلیل اهمیت حق صحت به عنوان حیاتی ترین و اساسی ترین حق افراد، امروزه قوانین و مقررات مختلف در افغانستان به این مساله پرداخته و آن را مورد حمایت خویش قرار داده است؛ که در این مقام به آنها ذیلاً پرداخته می شود:

قانون اساسی سال ۱۳۸۲

قانون اساسی فعلی افغانستان که در ماه جدی سال ۱۳۸۲ در ۱۲ فصل و ۱۶۲ ماده از جانب لویه جرگه در کابل تصویب گردید، در فصل دوم خویش به حقوق و آزادی های افراد پرداخته و از آن ها تحت عنوان حقوق اساسی و وجایب اتباع یاد کرده است. این قانون اساسی در مورد حق صحت چنین صراحت دارد: دولت وسایل وقایه و علاج امراض و تسهیلات صحتی رایگان را برای همه اتباع مطابق به احکام قانون تامین می نماید. دولت تاسیس و توسعه خدمات طبی و مراکز صحتی خصوصی را مطابق به احکام قانون تشویق و حمایت می کند. دولت به منظور تقویت تربیت بدنی سالم و انکشاف ورزشهای ملی و محلی تدابیر لازم اتخاذ می نماید.^۱

همچنان قانون اساسی متذکره در جای دیگری چنین مشعر است: دولت به منظور تنظیم خدمات طبی و مساعدت مالی برای بازماندگان شهدا و مفقودین و برای بازتوانی معلولین و معیوبین و سهم گیری فعال آنان در جامعه، مطابق به احکام قانون، تدابیر لازم اتخاذ می نماید.^۲

با توجه به مواد متذکره می توان گفت که حق صحت در قانون اساسی افغانستان به عنوان یکی از حقوق بنیادین و اساسی افراد شناخته شده و دولت هم جهت تحقق آن خود را مکلف دانسته تا آن را مورد حمایت و پشتیبانی خویش قرار دهد.

۱- جریده رسمی، قانون اساسی، ۱۳۸۲، م ۵۲.

۲- همان، م ۵۳.

قانون صحت عامه

قانون صحت عامه افغانستان در سال 1388 در 8 فصل و 34 ماده از جانب شورای ملی تصویب شده است. هدف اصلی وضع این قانون را وقایه و علاج امراض و فراهم نمودن تسهیلات صحتی رایگان برای همه اتباع کشور، تامین و توسعه خدمات طبی و مراکز صحتی خصوصی، اجرای برنامه های موثر صحتی در ساحات مختلف صحت عامه اعم از عرضه مناسب خدمات طبی و وقایوی و معالجوی، بهبود حفظ الصحه فردی و محیط زیست، جلوگیری از شیوع امراض ساری کنترل و امحای آن، حمایه صحت طفل و مادر و فراهم نمودن شرایط مناسب صحتی کار در موسسات تولیدی و خدماتی کشور تشکیل می دهد.^۱

قانون متذکره در ماده پنجم خویش جهت تامین حق صحت اتباع کشور، اتخاذ تدابیر ذیل را بر عهده وزارت صحت عامه کشور گذاشته است:

1. تدابیر وقایوی به منظور جلوگیری و کاهش شیوع امراض ساری و انتانی با توجه بیشتر به تامین صحت طفل و مادر.
2. عرضه کمک های اولیه خدمات طبی و وقایوی و معالجوی.
3. تدابیر جهت تامین خدمات طب وقایوی و حفظ الصحه محیط زیست برای کارکنان در ادارات دولتی و غیر دولتی.
4. مراقبت از شبکه های آبرسانی و آب آشامیدنی و مواد غذایی دارای کیفیت صحتی و دوای با کیفیت برای اتباع کشور.
5. پیشبرد تعلیمات صحتی و اشاعه معلومات و آگاهی جهت بهبود سطح سلامت فردی و وقایه از امراض مهلك ساری.
6. توسعه و انکشاف تسهیلات صحتی کلینیک ها، شفاخانه ها، مراکز صحتی و دواخانه ها.
7. تهیه و تدارک تجهیزات طبی و مواد دوایی جهت رفع نیازمندی های صحتی اتباع کشور و فراهم نمودن تسهیلات صحتی در زمینه.
8. توسعه و تکامل نظام تربیه کارکنان طبی، بلند بردن سوپه تخصصی طبیبان و انکشاف تحقیقات علمی در ساحات مختلفه طب وقایوی و معالجوی.
9. طرح اساسات علمی حفظ الصحو در مورد تغذی مردم.
10. طرح اساسات علمی حفظ الصحو در مورد تامین صحت باروری، اطفال و مادران.
11. تشریک مساعی تاسیسات دولتی و غیر دولتی به منظور رفع معضلات صحتی در ساحه عرضه کمک های صحتی اولیه و خدمات صحتی.

قانون محیط زیست

قانون محیط زیست افغانستان در 9 فصل و 78 ماده در سال 1385 از جانب شورای ملی تصویب گردیده است. هدف اصلی و عمده وضع این قانون را حفاظت صحت بشری، حیوانی و نباتی و بهبود وضع معیشت آنها تشکیل می دهد.^۲

1- جریده رسمی، قانون صحت عامه، شماره مسلسل 1004، 1388، م 1.

2- جریده رسمی، قانون محیط زیست، شماره مسلسل 912، 1385، م 2.

بر اساس این قانون، هیچ شخصی (حقیقی و حکمی) حق ندارد و نمی تواند که برای محیط زیست صدمه رسانده و آن را آلوده نمی نماید و در نتیجه صحت و سلامتی موجودات زنده را در کشور به مخاطره مواجه سازد. چنانچه در بند 1 ماده 8 قانون متذکره آمده است که هیچ شخصی حق ندارد که باعث آلودگی زیاد محیط زیست گردد. هرگاه مطابق به احکام این قانون مقداری از آلودگی امر مجاز یا اصلاً اجتناب ناپذیر باشد، در آن صورت مکلف است تا آنرا به حداقل ممکن کاهش بدهد. حدود آلودگی زیاد در لوائح جداگانه مشخص می گردد.

مقررۀ مراکز صحتی خصوصی

این مقررۀ در 7 فصل و 53 ماده در سال 1391 از جانب شورای وزیران افغانستان به تصویب رسیده است. هدف اصلی تصویب مقررۀ متذکره را عرضه خدمات صحتی، دسترسی اتباع کشور به خدمات صحتی، تاسیس، تنظیم و انسجام امور مربوط به مراکز صحتی خصوصی ای که خدمات صحتی را برای مردم عرضه می نمایند^۱ و سایر موارد تشکیل می دهد. این مقررۀ همچنان برای آن که حق صحت اتباع را بهتر مورد حمایت قرار داده باشد در فصل پنجم خویش به مکلفیت های مراکز صحتی خصوصی پرداخته و آن ها ملزم دانسته تا مطابق آن عمل نمایند.

مقررۀ حمایت و تقویت تغذی طفل با شیر مادر

مقررۀ حمایت و تقویت تغذی طفل با شیر مادر در فصل و 28 ماده در سال 1387 به تصویب شورای وزیران افغانستان رسیده است. این مقررۀ که جهت تامین صحت و سلامتی جسمی و روحی طفل و مادر وضع گردیده است،^۲ به عنوان یکی از مقررۀ های مهم در کنار سایر قوانین و مقررات در عرصه تامین حق صحت در کشور شناخته می شود.

مقررۀ کاهش و جلوگیری از آلودگی هوا

مقررۀ کاهش و جلوگیری از آلودگی هوا که در 6 فصل و 47 ماده در سال 1388 از جانب شورای وزیران جمهوری اسلامی افغانستان تصویب گردیده است؛ یکی از اهداف وضع آن را جلوگیری از اثرات سوء هوای آلوده بالای صحت انسان و سلامت محیط زیست تشکیل می دهد. این مقررۀ نیز در کنار قواعد و مقرراتی که قبلاً به آن ها پرداخته شد، تضمین کننده و حمایت کننده حق صحت افراد در کشور ما می تواند باشد.

سایر قوانین و مقررات

برای تحقق بهتر حق صحت در افغانستان در کنار قوانین و مقرراتی که قبلاً به آن پرداخته شد، قوانین و مقررات ذیل نیز مورد استفاده قرار می گیرد: قانون طب عدلی مصوب 1387، قانون ادویه مصوب 1387، مقررۀ دواخانه ها مصوب 1385، مقررۀ تولید و توزیع ادویه و لوازم طبی مصوب 1385، مقررۀ لابرتوار های طبی شخصی مصوب 1385، مقررۀ کلینیک های اکسریز شخصی مصوب 1385، مقررۀ کنترل مواد مخرب لایه اوزون مصوب 1385، مقررۀ ارزیابی اثرات محیط زیستی مصوب 1386، مقررۀ واکسین ها و محصولات معافیتی مصوب 1389 و غیره.

1- جریده رسمی، مقررۀ مراکز صحتی خصوصی، شماره مسلسل 1084، 1391، م 2.

2- جریده رسمی، مقررۀ حمایت و تقویت تغذی با شیر مادر، شماره مسلسل 974، 1387، م 2.

ب- حق صحت در اسلام

هر چند در نظام بین المللی نخستین اشارات به مسئله صحت و سلامتی در ماده ۵۵ منشور سازمان ملل متحد صورت گرفت^۱ و حق صحت به عنوان یک حق بشری برای اولین بار در سال ۱۹۴۶ در اساسنامه سازمان صحتی جهان به رسمیت شناخته شد. و همچنان در سال ۱۹۴۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر، در بند ۱ ماده ۲۵ خویش در کنار خوراک، پوشاک، مسکن و خدمات اجتماعی ضروری، صحت را به عنوان جزء شرایط حد اقلی اقتصادی و اجتماعی برای معیاری شدن و مناسب شدن زندگی و رفاه و سلامتی هر فرد دانسته است؛ اما مهمترین سند بین المللی در این زمینه، میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ است که در ماده ۱۲ خود به موضوع حق صحت پرداخته و چنین بیان می دارد:

۱- کشورهای عضو این میثاق، حق هر فرد را به بهره مندی از عالی ترین سطح قابل حصول صحت جسمی و روانی به رسمیت می شناسند.

۲- اقداماتی که دولت های عضو این میثاق باید برای حصول کامل این حق اتخاذ کنند، شامل اقدامات ضروری برای تامین امور ذیل خواهد بود:

الف- تقلیل میزان مرده متولد شدن نوزادان و مرگ و میر کودکان و رشد سالم آنان.

ب- بهبود بهداشت محیط و بهداشت صنعتی از تمامی جهات.

ج- پیشگیری، معالجه و کنترل بیماری های فراگیر، بومی، شغلی و دیگر بیماری ها.

د- ایجاد شرایط مناسب برای تامین خدمات طبی در مواقع ابتلای بیماری).^۲

و اما از آنجا که صحت و سلامتی انسان به عنوان یکی از مهم ترین و با ارزشترین خوبی ها و نعمات خداوندی در این دنیا محسوب می شود؛ دین مبین اسلام به آن حدود بیشتر از ۱۴۰۰ سال قبل توجه خاص خویش را به آن نه به عنوان یک موضوع شخصی و اخلاقی بلکه به حیث یک حکم شرعی مبذول داشته است.^۳

دین مبین اسلام که رهنمای مطمئن انسان ها در تمامی ابعاد زندگی می باشد، در باره اصول کلی صحت و سلامتی دستوراتی متعددی دارد. قرآن کریم برخی امور را حرام و بعضی دیگر را مباح و حلال دانسته است که به طور مسلم، تمامی این دساتیر و احکام بنابر حکمت خاص خود و با توجه به وضع جسم و جان انسان تشریح شده اند. هر آنچه که در قرآن کریم، حرام شناخته شده است، بی شک از لحاظ مادی یا معنوی برای مردم زیان بار بوده و هر آن چیزی که از آن به حلال و مباح یاد می شود، بر صحت جسم و روح تأثیرگذار است. چنانچه خداوند منان در کلام پاک خویش آدمی را از زیاده روی در تغذیه نهی کرده و فرموده است:

۱- <https://iranhr.net/fa/articles/2776/> -1 تاریخ دریافت، 1397/8/20

۲- سمیرا، متقی و دیگران، ماهیت حق بر سلامت و جایگاه دولت در تحقق آن، پژوهشنامه حقوق اسلامی،

سال هجدهم، شماره دوم، ۱۳۹۶، ص ۱۲۸.

۳- <http://www.eslahonline.net/?p=15194> تاریخ دریافت، 1397/8/20

«كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»^۱

ترجمه: بخورید و بنوشید؛ اما اسراف نکنید که خداوند اسراف کنندگان را دوست ندارد.

این آیه بیان می دارد که همواره باید غذا و نوشیدنی حلال و پاکیزه بدون تجاوز از حدود آن خورده و نوشیده شود؛ زیرا خداوند متعال هیچ کسی را که از حدودش تجاوز کند، دوست ندارد. ۲. آیه متذکره از مهم ترین دستورات صحتی اسلام است و بنابر تحقیقات دانشمندان نیز سرچشمه بسیاری از بیماری ها، مصرف اضافی غذای بوده که در واقع، بار سنگینی برای قلب و دیگر دستگاه های بدن ایجاد کرده و زمینه ای برای شروع انواع ناراحتی های جسمی می باشد.

قرآن کریم در جای دیگری نیز چنین می فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَ يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ»^۳

خداوند توبه کنندگان را دوست دارد و پاکان را نیز دوست دارد. همچنان می فرماید:

«وَ أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا»^۴

ترجمه: از آسمان آبی فرو فرستادیم که پاک و پاک کننده است.

در حقیقت، تاکید اسلام برای وضو گرفتن پیش از هر نماز واجب و مستحبی در شبانه روز و یا غسل های واجب و مستحب، دلیل محکمی بر اهمیت پاکیزگی و نظافت، در آموزه های اسلام است. ۵.

در اسلام مقام صحت در مرتبه بعد از ایمان و باور به خداوند جل جلاله قرار داده شده و پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم نیز در روایت های مختلفی به این امر مهم اشاره داشته و فرموده اند: پس از نعمت باور و ایمان به خداوند مهربان، نعمتی همتا و همسنگ صحت به انسان ارزانی داده نشده است. همچنان می فرمایند: ایمان و صحت را از خداوند جل جلاله بخواهید؛ زیرا که هیچ چیزی پس از ایمان و صحت ارزشمندتر نیست. در جای دیگری نیز چنین می فرمایند:

«مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ أَمِنًا فِي سِرْبِهِ مَعْفَى فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا»^۶

ترجمه: اگر کسی از شما در حالی صبح را آغاز کند که از جان خویش ایمن بوده و تندرست باشد و آنچه را که برای مصرف روزانه کفایت می کند داشته باشد، گویی چنان است که دنیا با تمام جوانبش برای او جمع شده است. ۷.

هكذا در جای دیگری این چنین می فرمایند: دو نعمت هستند که بسیاری از مردم از توجه به آنها غافل اند، یکی صحت و دیگری فراغت. ۸.

1- سوره الاعراف، آیه 31.

2- عایض بن عبدالله، تفسیر میسر، مترجمان: عبدالمجید صمیم، فضل الرحمن فقیهی و عبدالرؤف

مخلص، انتشارات شیخ الاسلام احمد جام، 1388، ص 316.

3- سوره بقره، آیه 222.

4- سوره فرقان، آیه 48.

5- <https://donyak.com/2018/10/19/>سلامتی-و-حفظ-تندرستی-در-دین-مبین-اسلام/ تاریخ دریافت،

1397/8/20

6- ابو عیسی محمد، الترمذی، سنن ترمذی، بیروت، دارالکتب العلمیه، بی تا، ش 2346، ص 574.

7- ابن ماجه، قزوینی، سنن ابن ماجه، بیروت، دار ابن حزم، 2001 م، ش 4138.

8- حاکم، نیشابوری، المستدرک علی صحیحین، بیروت، دارالکتب العربی، 1427 هـ ق، ش 7917.

همچنان آنحضرت صلی الله علیه و سلم در یک حدیث دیگر چنین می فرماید:

«إِنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ - يَعْنِي الْعَبْدَ مِنَ النَّعِيمِ - أَنْ يُقَالَ لَهُ: أَلَمْ تُصَحِّحْ لَكَ جِسْمَكَ، وَتُرَوِّبْكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ»¹.

ترجمه: اولین نعمتی که روز قیامت از هر انسان در مورد آن پرسیده می شود همانا نعمت صحت است طوری که برایش گفته می شود آیا ما برایت جسم سالم نداده بودیم؟ و آیا ترا از آب سرد و زلال سیراب ننموده بودیم؟.

اهمیت صحت را در اسلام نیز از اینجا میتوان درک کرد که صحت و یا تندرستی یگانه وسیله بهتر انجام دادن تمام تکالیف شرعی و دینی است، چون انسان مریض نمی تواند بصورت صحیح نماز بخواند، و همچنین انسان مریض توانائی گرفتن روزه رمضان، و ادا نمودن حج خانه کعبه، و خدمت والدین یعنی پدر و مادر را ندارد.

خلاصه باید گفت که انسان مریض و فاقد صحت نمی تواند از عهده تکالیف شرعی و دینی به وجه نیک و احسن بیرون آید. بدون داشتن صحت و تندرستی انسان نمی تواند از عهده هرگونه کار و فعالیت دیگر اعم از صنعت و تجارت، درس و تعلیم، کمک و دستیاری مستمندان و سایر مظلومین و ستم دیدگان، و فراگرفتن سایر مهارت های فنی و حرفوی برآمده نقش فعال و مؤثر خود را در جامعه ایفا کند، چون تمام این موارد فوق در پهلوی داشتن استعداد و قابلیت های ذهنی و علمی در قدم اول به صحت و تندرستی بدنی نیز نیاز دارد.²

از همینجاست که پیامبر صلی الله علیه و سلم مسلمانان را به کسب نیرو و بدست آوردن قوت و توانائی تأکید و توصیه نموده مسلمان قوی و نیرومند را بر مسلمان عاجز و ناتوان برتری داده فرمودند:

«الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ، خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ، وَفِي كُلِّ خَيْرٍ»³

ترجمه: مسلمان قوی و نیرومند نزد خداوند متعال از مسلمان عاجز و ضعیف خوبتر و بهتر است.

علاوه بر موارد فوق که همه بر چگونگی توجه بیش از حد اسلام بر صحت و تندرستی دلالت دارد، دیده می شود که اسلام تداوی از امراض را نه تنها مشروع قرار داده، بلکه برای نجات از هرگونه مرض، و اعاده صحت از دست رفته در چوکات طب اسلامی دواهای را که در راس آنها قرآن و عسل قرار دارد، تجویز نموده است.

خداوند جل جلاله بنابر فضل و کرم بی پایان خود بخاطر حفظ صحت و سلامتی افراد جامعه انسانی، و سلامتی قلمرو و محیطی که انسان در آن زندگی می کند و همچنان بخاطر درمان و تداوی امراض روحی و جسمی ظاهری و باطنی که در نتیجه عدم مراعات نمودن قواعد صحتی به انسان عارض می گردد، نسخه جاودانی قرآن کریم را فرو فرستاده است تا اینکه بشریت و افراد جامعه انسانی دواهای تجویز کرده آن را مطابق به دستور و فرمان او بدون کمی و کاستی بکار برند، تا در پرتو آن بتوانند سلامت و تندرستی عقل و جان، همچنان سعادت و خورسندی خود را در دنیا و آخرت باز یابند. از همینجا است که خداوند متعال در قرآن کریم این نسخه معصوم و جاودانی و پیامبر گرامی اسلام در احادیث و روایات خود برای صحت و سلامتی انسان ها و نیز جهت جلوگیری از هجوم هرگونه امراض قواعد بسیار عمده و مهمی را

1- الترمذی، همان، ش ۳۳۵۸، ص ۴۴۸.

2- تاریخ دریافت، 1397/8/18. <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25810/chapter/43813-2>

3- مسلم بن حجاج، نیشابوری، صحیح مسلم، بیروت، دارالطباعة العامرة، بی تا، ش 2664، ص 2052.

که اساس علم طبابت را تشکیل می‌دهد، معرفی نموده است که این قواعد کلی قرار ذیل اند: حفظ صحت، پرهیز نمودن از اشیای مضر و استفرغ و یا ازاله مواد فاسد شده. 1.

• قاعده حفظ صحت

در مورد قاعده حفظ صحت خداوند متعال چنین می‌فرماید:

«فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ». 2

ترجمه: کسانی که از شما بیمار و یا مسافر باشند اگر افطار کردند و روزه نگرفتند به اندازه آن روزها چند روز دیگری را روزه می‌دارند.

در این آیت مبارکه خداوند متعال برای افراد مریض و مسافر به علت مرض و سفر که هر دو در اثر زایل شدن نیروی بدنی ضعف و ناتوانی را برای انسان بار می‌آورد، خوردن و یا افطار نمودن روزه را بخاطر حفظ صحت و توانائی اشخاص مریض و مسافر مباح قرار داده است. در کنار آیت متذکره، دلیل دیگری برای حفظ صحت این آیه مبارکه می‌باشد:

«وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا». 3

ترجمه: بخورید و بنوشید و اسراف نکنید.

پس طوری که ملاحظه می‌گردد خداوند متعال در این آیه مبارکه بندگان خود را امر فرموده است تا نان و غذا بخورند و آب بنوشند ولی توجه داشته باشند که غذای را که مصرف می‌کنند باید از معیار و کیفیت بهتری برخوردار بوده، برای سود و منفعت بدن ایشان تمام شود؛ زیرا در صرف غذا هرگاه معیار و مقدار خاص در نظر گرفته نشود، اسراف شمار می‌گردد و اسراف برای صحت انسان مضر می‌باشد. 4.

دوم- پرهیز نمودن از اشیای مضر

اساس این قاعده آیه مبارکه ذیل می‌باشد که خداوند متعال در مورد وضوء فرموده است:

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا. 5

ترجمه: اگر شما مریض یا مسافر بودید و یا اینکه از قضای حاجت و یا رفع حاجت برگشتید، و یا اینکه با زنان و همسران تان نزدیک شدید و در همه این احوال آب مورد نیاز را نیافتید، پس با خاک پاک تیمم کنید. خداوند جل جلاله در این آیه مبارکه برای مریض در صورتی که استعمال آب به ضرر وی تمام شود، تیمم با خاک را مشروع قرار داده است و این عمل دلیل واضحی است بر مشروعیت پرهیز کردن از استعمال هرگونه اشیای مضر و زیان‌آور. در تعلیمات والای پیامبر صلی الله علیه و سلم نیز مثال‌ها و نمونه‌های متعددی را در ارتباط پرهیز نمودن از اشیای مضر دیده می‌شود، که از آن جمله میتوان یک نمونه آنرا را ذکر کرد و آن عبارت است از توصیه جاودانی آنحضرت صلی الله علیه و سلم در مورد شیوه برخورد با وبا های مهلک و کشنده. چنانچه امام بخاری در کتاب طب صحیح البخاری از عبد الله بن عامر روایت می‌کند که خلیفه مسلمین عمر بن الخطاب بصوب شام حرکت کرد و زمانی که در منطقه‌ای

1397/8/18. تاریخ دریافت، <http://www.saqafat.net/detailview/article/5-1>

2- سوره بقره، آیه 184.

3- سوره الاعراف، آیه 31.

4- 1397/8/22. تاریخ دریافت، <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43815/>

5- سوره النساء، آیه 43.

بنام «سرغ» رسید خبر شد که در سرزمین شام «طاعون» یعنی مرض وبا پیدا شده است. در نتیجه رسیدن این خبر او متحیر شد که چه کاری را انجام دهد؟ آیا بعد از پیمودن مسیر طولانی دوباره به طرف مدینه برگردد و یا اینکه به مسیر خود ادامه داده و داخل سرزمین شام شود؟ صحابی مشهوری بنام عبد الرحمن بن عوف با ارائه نمودن حدیثی این تردد و تحیر عمر بن خطاب را رفع نموده، گفت: من از پیامبر صلی الله علیه و سلم در چنین مورد حدیثی را شنیدم که فرمودند:

«إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بَأْرَضٍ فَلَا تَقْدَمُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا أَوْقَعَ بَأْرَضٍ، وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ».

ترجمه: شما زمانی که از بروز مرض وباء در یکی از سرزمین‌ها مطلع شدید پس از رفتن و ورود به آن سرزمین خود داری کنید و اگر در سرزمینی که شما زندگی می‌کنید وباء بیاید از آن سرزمین بیرون نشوید. 1-سوم- استفرغ و یا ازاله مواد فاسد شده.

اساس قاعده فوق این آیه مبارکه است که خداوند متعال در مورد جواز و مباح بودن تراشیدن موی سر برای آن حجاج و یا زائر خانه خدا که از ناحیه سر در تکلیف و اذیت باشد، فرموده است:

«فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفَدِيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ» 2.

ترجمه: اگر کسی از شما بیمار شد یا ناراحتی در سرداشت و محتاج شد تا موی سرش را بتراشد، باید که فدیة بدهد از قبیل روزه یا صدقه و یا گوسفندی. پس طوری که ملاحظه می‌گردد خداوند متعال در این آیت برای انسان مریض و شخصی که از ناحیه سر و موی‌های خود تکلیف و مشکلی داشته باشد، اجازه می‌دهد تا بخاطر نجات یافتن از مواد مضر که سبب پیداشدن خارش و تکلیف شده است، موی سر خود را بتراشد.

پس از تمامی موارد فوق این حقیقت برملا می‌گردد که اسلام در پهلوی عنایت و توجه خاصی که به روح و روان انسان نموده است، جسم و بدن انسان را نیز نادیده نگرفته، و برای سلامتی هر دو در چوکات تعالیم والای قرآن و سنت، احکام و شرایع خاصی را وضع کرده است که در صورت تطبیق و عملی نمودن آن انسان میتواند سلامتی ظاهری و باطنی، روحی و بدنی‌اش را حفظ کند.

نتیجه گیری

امراض و بیماری‌های مختلف جسمی و روانی از بدو پیدایش بشر وجود داشته و نمونه‌های مختلف آن همواره در حال تحول و گسترش می‌باشد. هیچ فردی، از هیچ طبقه‌ی اقتصادی- اجتماعی خاصی، در مقابل آن‌ها مصونیت نداشته، که این موضوع یکی از چالش‌های اساسی دامنگیر صحت و تهدید کننده تندرستی و سلامتی بشر شناخته می‌شود.

صحت و سلامتی جز اساسی حقوق بشر بوده، به نحوی که از شاخصه‌های اصلی جامعه ایده‌آل، داشتن وضعیت سلامت مطلوب می‌باشد و جوامع انسانی بدون تضمین و حمایت آن نمی‌توانند بقاء و استمرار خود را حفظ نمایند. صحت و سلامتی همواره عاملی مهم در رفاه و کرامت انسانی بوده و یکی از بنیادین افراد شمرده شده و دولت‌ها مکلف اند تا این حق را مورد تضمین و حمایت خویش قرار دهند.

حق صحت از اهمیت بالایی برخوردار بوده؛ زیرا وابسته به پیش شرط‌های فراوانی از جمله دسترسی به آب آشامیدنی سالم، تأمین دوا و تجهیزات طبی، تغذیه سالم، مسکن مناسب، هوای پاک و ... می‌باشد

1- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43816/>، تاریخ دریافت، 1397/8/22.

2- سوره بقره، آیه 196.

و تمامی افراد از این حق بدون هیچگونه تبعیض از نظر جنس، سن، رنگ، پوست، ملیت، نژاد، زبان، دین، دیدگاه سیاسی و موارد مشابه بصورت برابر بهره مند شده می توانند.

حق صحت که در نظام حقوقی افغانستان برای نخستین بار در سال ۱۳۴۳ در زمان ظاهر شاه به رسمیت شناخته شد و طول تاریخ پیشرفت های عظیمی در جهت تحقق و حمایت آن از جانب حکومت های مختلف در کشور صورت گرفته است و با توجه به اهمیت و نقش ارزنده آن در تحقق سایر حقوق بشری، قوانین و مقررات متعددی جهت تضمین و حمایت آن وضع گردیده است. و اما از آنجا که صحت و سلامتی انسان به عنوان یکی از اساسی ترین و با ارزشترین خوبی ها و نعمت های خداوندی در این دنیا محسوب می شود، دین مبین اسلام به آن حدود بیشتر از ۱۴۰۰ سال قبل توجه خاص خویش را به آن نه به عنوان یک موضوع شخصی و اخلاقی بلکه به حیث یک حکم شرعی مبذول داشته و قرآن کریم و احادیث پیامبر بزرگ اسلام در جاهای متعدد به این امر مهم اشاراتی داشته است.

منابع

- القرآن کریم.
- الترمذی، ابو عیسی محمد، بی تا، سنن ترمذی، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- تعدادی از علمای جید ریاست ارشاد و انسجام مساجد وزارت ارشاد، 1393، حج و اوقاف، جایگاه صحت در اسلام، بخش صحت بنیاد آغا خان در افغانستان.
- جریده رسمی، 1382، قانون اساسی.
- جریده رسمی، 1385، قانون محیط زیست، شماره مسلسل 912.
- جریده رسمی، 1387، قانون ادویه، شماره مسلسل 963.
- جریده رسمی، 1387، مقررہ حمایت و تقویت تغذی با شیر مادر، شماره مسلسل 974.
- جریده رسمی، 1388، قانون صحت عامه، شماره مسلسل 1004.
- جریده رسمی، 1391، مقررہ مراکز صحتی خصوصی، شماره مسلسل 1084.
- رحیمی، غلام رضا، 1389، مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال پنجم، شماره 1.
- شکوهمند، احمد شاه، 1396، طبابت و اخلاق، کابل، مطبعه النخیل.
- عایض بن عبدالله، 1388، تفسیر میسر، مترجمان: عبدالمجید صمیم، فضل الرحمن فقیهی و عبدالروف مخلص، انتشارات شیخ الاسلام احمد جام.
- عباسی، محمود و دیگران، 1393، مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در نظام حقوقی ایران، فصلنامه حقوق پزشکی، سال هشتم، شماره سی ام.
- عبدی، یاسین و احمد کتابی رودی، بی تا، جایگاه حق بر سلامت در اسلام و حقوق بین الملل، فصلنامه تامین اجتماعی، سال دوازدهم، شماره 44.
- عمید، حسن، ۱۳۸۹، فرهنگ عمید، چاپ دوم، تهران: نشر فرهنگ اندیشمندان.
- فرهنگ واژه یاب دهخدا، 1397/8/10، واژه صحت، تاریخ دریافت.
- قزوینی، ابن ماجه، 2001 م، سنن ابن ماجه، بیروت، دار ابن حزم.
- کوکی سقی، فاطمه، 1395، قابلیت دادخواهی حق بر سلامت در نظام حقوق بین الملل، فصلنامه حقوق پزشکی، سال دهم، شماره سی و هفتم.
- متقی، سمیرا و دیگران، 1396، ماهیت حق بر سلامت و جایگاه دولت در تحقق آن، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال هجدهم، شماره دوم.
- نیشابوری، حاکم، 1427 هـ ق، حاکم، المستدرک علی صحیحین، بیروت، دارالکتب العربی.
- نیشابوری، مسلم بن حجاج، بی تا، صحیح مسلم، بیروت، دارالطباعه العامره.
- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25810/chapter/43813/> تاریخ دریافت، 1397/8/18.
- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43815/> تاریخ دریافت، 1397/8/22.
- <http://old.aqeedeh.com/content/1308/index/25811/chapter/43816/> تاریخ دریافت، 1397/8/22.
- <http://www.eslahonline.net/?p=15194> تاریخ دریافت، 1397/8/20.
- <http://www.saqafat.net/detailview/article/5> تاریخ دریافت، 1397/8/18.
- <https://iranhr.net/fa/articles/2776> تاریخ دریافت، 1397/8/20.
- <https://iranhr.net/fa/articles/2776/> تاریخ دریافت، 1397/8/20.
- <https://www.kar-online.com/node/11642> تاریخ دریافت، 1397/8/20.

بیلا بیل قرآنی قرائتونه او حقیقت بی

د خپرنیزې مقالې لنډیز

قرآن کریم د الله تعالی ورسنی کتاب دی چې پر محمد صلی الله علیه وسلم نازل شوی دی، الله پاک اسلامي امت ته بی شمیره نعمتونه ورکړي دي، چې له دغه نعمتونوڅخه تر ټولو ستر نعمت (قرآن کریم) دی، دا کتاب الله پاک د گرد انسانیت لپاره او په ځانگړې توگه د اسلامي امت لپاره د هدایت اولارښوونې په موخه نازل کړی دی، لکه څرنگه چې الله پاک فرما یې .

(هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ) معنی داچې دغه سترکتاب د انسانانو د ژوند د چارو د ښه سمون لپاره یوه بشپړه تگلاره او مکمل دستورالعمل دی، چې له هغې پرته ورته کامیاب ژوند تیرول ناشونی دی، تاریخ گواه دی کله چې اسلامي امت په دې کتاب کلکې منگولې لگولې وې، دا کتاب یې دخپل ژوند اصلي هدف اوموخه گرځولی او دژوند په چاروکې یې دقرآن له احکاموسره سم حرکت کړی نو د دې کتاب په برکت الله پاک دوی ته عزت او وقار ورپه برخه کړی و، ځمکې اواسمان د دوی لپاره خپلې خزاني راپرانستی، او دوی ته په هرډگر کې بریا ورپه برخه شوی، دهمدغه کتاب له برکته دعلم او پوهې په ډگر کې هغوی د ټول انسانیت مخکښان و، د اخلاقو په میدان کې د خلکو مشران او پیشوایان بلل کیدل، غربت اوفقر د هغوی له مینځه کیده وکړه ،.... اوس که بیا موروغواړو، چې د عزت او پرمختگ څښتنان شو، ستونزې اوآفتونه مو له مینځه ولاړشي، عافیت، اوسرلورې موپه برخه شي، د امن اوسولې د نعمت څخه برخمن شو، دی ته اړتیا ده چې یو ځل بیا دی کتاب ته صادقانه مراجعه وکړو، او د خپلو اسلافوپه خیر د دی کتاب خدمت ته ملا وتړو.

یو د هغه ډگرونو څخه چې زموږ پخوانیو علماوو ورته جدی پاملرنه کړی وه قرآنی قرائتونه و، په دی اړه یې بی شمیره کتابونه لیکلي ، او بی شمیره علماو او قراءو خپل ټول ژوند د دی ارزښتناک علم د زده کړې او تدریس لپاره وقف کړی وو، په دی لیکنه کې هڅه شوی چې د بیلا بیلو قرآنی قرائتونو حقیقت د لاندې ټکو په ترڅ کې څرگند کړو:

- د قراءاتو پیژندنه
- د بیلا بیلوقراءاتونو د اثبات دلائل
- د قراءاتو ډولونه
- د قراءاتو د منلوشرطونه
- د قراءاتو گټې او فائدي

الله تعالی دی دا لیکنه د خپرونکي او لوستونکو لپاره گټه وړه وگرځوي.

د بشري ځواک د پياوړتيا اثر د ادارو او مؤسساتو په کړنو او فعاليتونو کې

د څيړنيزې مقالې لنډيز

په ټوله کې د سيانسي علماء او نظريات وړاندې کوونکي په دی باور دی چې د بشري ځواک موجودیت په یوه اداره کې اړین او مهم دی، او بشري ځواک چې د مختلفو تجارو، استعدادونو او مهارتونو لرونکی وی یو لازمی او ضروری اصل گڼل کیږي. همدارنگه د سازمان په تعریف کې هم د بشري ځواک موجودیت یو اصلی فکتور گڼل شوی. د همدې لپاره ټولې ادارې کوښښ کوي چې د خپل بشري ځواک د استعداد د پراختیا او ودې په برخه کې رغنده رول سرته ورسوي.

دغه څيړنه چې د بشري ځواک د پياوړتيا اثر د ادارو او مؤسساتو په کړنو او فعاليتونو کې تر عنوان لاندې سرته رسول شوی، د لوړو زده کړو د وزارت پورې مربوط تحصیلي ادارو باندې چې په ننگرهار ولایت کې په خدماتو بوخت دی سرته رسول شوی دی. ددوی له جملې څخه خراسان، الفلاح، سپین غر، اریانا، التقوا، او د روښان د لوړو زده کړو موسسه شامله ده. چې په عموم ډول د 180 ادارې غړو څخه معلومات راغونډ شوي دي چې د هر یو سازمان څخه د 30 تنو پدې څيړنه کې گډون کړی وو، ترڅو خپل نظريات له مونږ سره شریکي کړي.

اړینه ده چې یادونه وشي، د 180 تنو له جملې څخه 178 نارینه کارمندان او دوه 2 ښځینو کارکوونکو پدې څيړنه کې شرکت کړي وو، همدارنگه 102 تنه یې د 25 څخه تر 30 کلونو عمر او 67 تنه یې د 36 څخه تر 44 کلونو پورې عمر و درلو. 170 تنه گډونوال د لیسانس په کچه او 10 تنه یې د ماستري تر کچې پورې تحصیلات سرته رسولی وو، څيړونکي مهمه بللی وه تر څو د اشتراک کوونکو د تجارو په هکله هم معلومات ولري د همدې لپاره په پوښتن پانډه کې د اشتراک کوونکو څخه د هغوی د تجربو موده غوښتل شوی وه چې نتیجه یې په داسې ډول ده، د 180 تنو څخه 94 تنو تر ټول زیات تجربه لرونکي وو چې د 4 څخه تر 5 کلونو پورې په مختلفو بخشونو کې تجارې درلودلې، دغه نتایج په عموم ډول دا ښایي چې د موجوده څيړنې لپاره د اشتراک کوونکو عمر و نه، تحصیلي کچه او تجارب کافی وو ترڅو د څيړنې د ښه سرته رسولو لپاره خپل نظريات شریک کړي.

څيړنه ښایي چې د بشري ځواک انکشاف د سازمان د هوساینې پرمختگ او د موثرو کارونو د سرته رسولو لپاره د سازمان سره مرسته کولای شي. سازمانونو ته اړینه ده تر څو د خپل بشري ځواک د استعدادونو، تجارو، او مهارتونو د انکشاف په برخه کې رغنده رول ولري او دغه عمل یو اجباري عمل وگڼي. دغه څيړنه د لوړو زده کړو په برخه کې سرته رسول شوی ده او د امکان په صورت کې کیدلای شي چې نورو ادارو باندې هم د عمل وړ وگرځي، ځکه دا ښایي چې د بشري ځواک انکشاف او د یو سازمان موثریت یو له بل سره مثبتې اړیکې لري، پدې معنی چې د یو سازمان پرمختگ، موثریت د هماغې سازمان د بشري ځواک د قوی استعداد او تجارو پورې اړه لري. په نتیجه کې ویلای شو ټولې ادارې باید خپلو بشري ځواک ته یوه خاصه پاملرنه او ددوی د استعدادونو په پرمختگ کې خاص رول اجرا کړي، چې په نتیجه کې اغیزه یې په هماغې ادارې باندې اوسي.

د شخصي کلوډ او مبايل له لارې په افغانستان کې د وسايطو په بڼه ډول اداره کول

د څيړنيزې مقالې لنډيز

په اوسني عصر کې معلوماتي ټيکنالوژۍ زيات پرمختگ کړی. په نوره نړۍ کې هر شی له همدې ټکنالوژۍ له لارې اداره کېږي، خو په افغانستان کې بيا دا فيصدي ډيره کمه ده بنایي لامل يې موږ او تاسې ټولو ته معلوم وي. يو غټ مشکل چې د افغانستان د ټرافيکو رياست وړ سره لاس او گريوان دی هغه د وسايطو د اصلي اسنادو اداره کول او درغلی مخه نيول دي کله هم چې يو ټرافيک پوليس له موټر چلونکي نه د اسنادو او يا هم د موټر چلولو ليسانس غواړي دا احتمال ډير زيات دی چې د موټر خاوند ټرافيک پوليس ته دوکه ورکړي او جعلی اسناد ورته وښيي، ځکه له ټرافيک پوليس سره د سرک په سر داسې څه نشته د اسنادو کره والی دې پرې معلوم کړي. د دې ستونزې د هواری لپاره معلوماتي ټيکنالوژي بڼه حل دی. ما په دې څيړنيزه مقاله کې تر يو بريده هڅه کړې ترڅو نوموړې ستونزې ته د حل يوه مناسبه لار ولټوو.

وړاندیز دادی چې د ټرافيکو رياست کې د افغانستان د ټولو وسايطو معلومات په يو پرمختللي ډيټابيس کې ثبت شي، او دغه ډيټابيس بايد په يو شخصي کلوډ کې کينودل شي چې د هيواد له گوټ گوټ څخه د انټرنیټ له لارې بايد ورته لاس رسې وي. البته د معلوماتو اضافه کولو لاس رسې به يوازې د ټرافيکو رياست لري، ترڅو نوي معلومات په سيستم کې ورزيات کړي. په کلوډ کې چې کوم سرور دی له هغه سره بايد د مبايل چې اس ايم نصب وي. د جي اس ايم دنده به دا وي ترڅو د پيغام په ډول ټرافيک سره تماس ونيسي البته دا تماس به د مبايل له لارې وي. سيستم به څه ډول کار کوي:

کله چې ټرافيک پوليس د سرک په سر په دنده گومارل شوی وي او هغه غواړي د يو موټر اسناد وگوري نو د موټر پليټ نمبر به د مبايل له لارې د يو پيغام په څير سيستم ته ليري، د سيستم سره به جي اس ايم نصب وي چې اس ايم به په کلوډ کې سيستم ته پليټ نمبر ورکوي او ډيټابيس به د ورکړل شوي پليټ ټول معلومات چې اس ايم ته ورکوي او چې اس ايم به ورکړل شوي معلومات هغه ټرافيک پوليس ته ليري کوم چې ورته پيغام ليرلی وو. په دغه پيغام کې به د موټر انجن نمبر، رنگ، د مالک نوم، ټيکس او نور اړين معلومات موجود وي. چې ددی سيستم په مرسته به د موټر د قانونی اسنادو او په درغلی جوړ شوی اسناد وپيژندل شي او دغه ټوله عملیه به د لسو نه تر شلو ثانيو پورې ونيسی. په دغې تحقيقاتی څيړينه کې له نهو تحقيقي مقالو کټه اخيستل شوې ده. په دغه سيستم کې به څه ستونزې هم وي د بيلگې په توگه د افغانستان د ټولو وسايطو معلومات په يو سيستم کې ځاي پرځای کول بيا هغه سيستم په کلوډ کې کينودل، خو شخصي کلوډ کې د داسې معلوماتو کينودل ډير قوي امنيت يا محافظت ته ضرورت لري. د دې ټولو چيلينجونو سره سره بيا هم دغه سيستم ډير اغيزمن ثابتيدلای شي ځکه کار يې شفاف او ډير تيز دی. د دې سيستم پلی کول د ټرافيکو کار ډير زيات اسانه او شفاف کيدلای شي ځکه ټرافيک به د يو پيغام په ليرلو سره د موټر د اسنادو کره والی ډير زر معلوم

کړای شي. دې سیستم لپاره چې اس ايم ځکه غوره ټيکنالوژي وبلل شوه چې چې اس ايم په ټول افغانستان کې کار کوي يعنې په ولسواليو کې هم ترافیک پوليس کولای شي موټر د دې سیستم له لارې اداره کړي. د دغې مقالې اصلي بڼه په انگليسي ژبه ده هلته پرې بڼه بحث شوی هغه که ولوستل شي کولی شي په ياد پيشنهاد شوي سیستم بڼه پوه شي.

نبذة عن قراءات القرآن الكريم المختلفة

دكتور فصيح الله عبد الباقي
مدرس في قسم الماجستير، جامعة سلام، كابول
fasih.1392@gmail.com

إن الحمد لله، نحمده ونستعينه، ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فهو المهتد، ومن يضل فلن تجد له وليا مرشدا، ونشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، ونشهد أن محمدا عبده ورسوله، بلغ الرسالة وأدى الأمانة، وترك الأمة على المحجة البيضاء ليلها كنهارها، لا يزيغ عنها إلا هالك، وصلى الله وسلم على هذا النبي الأمي الموصوف بشرح الصدر ورفع الذكر، وعلى آله وأصحابه -الذين حفظوا القرآن وحافظوا عليه من التبديل والتحريف فكانوا بحق أعلاما يهتدى بهديهم ومنارات يقتفى آثارهم - وعلى من دعا بدعوته واستمسك بسنته إلى يوم الدين، أما بعد:

فالقرآن الكريم هو الدستور الإلهي الخالد الذي لا يتغير ولا يتبدل وهو محفوظ بحفظ الله سبحانه وتعالى حيث يقول (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ)¹، وهو المعجزة الكبرى لرسول الله صلى الله عليه وسلم، وهو كتاب أعجز العقل البشري في أرقى مستويات نضجه ونموه وقد تحدى به العرب، وهم في أوج فصاحتهم بل تحدى به الجن والإنس جميعا علي أن يأتوا بمثله، أو بعشر سور مثله أو بسورة من مثله بل تحداهم أن يأتوا بحديث من مثله لكنهم عجزوا عن معارضته في جميع هذه الخيارات ووقفوا أمامه حائرين معترفين بعجزهم يقول الله عز وجل في هذا الصد: "وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دون الله إن كنتم صادقين"².

فكان ذلك الإعجاز وذلك التحدي أعظم دليل علي أن هذا الكتاب الخالد المبارك هو كلام رب العالمين أما عن كيفية نزول هذا الكتاب المبارك فهو كما أفادت النصوص أنه كلما نزل على سيدنا محمد (صلى الله عليه وسلم) شيء من الوحي قرأ على أصحابه الكرام ما أنزل إليه من عند ربه - عز وجل - بواسطة جبريل - عليه السلام - وكان أصحابه يستمعون إلى ما يقرؤه الرسول "صلى الله عليه وسلم" عليهم، و ينقلون كل ما يسمعون منه نقلا تاما من غير تبديل أو تحريف ومن غير زيادة أو نقصان .

وكانوا إذا سمعوا قراءة لم يسمعوا من رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ردوها على قارئها واستبانوا سند روايتها، كما أنه إذا لحن القارئ في قراءته ردت عليه قراءته لمخالفتها التلقي عن الرسول (صلى الله عليه وسلم) و لغة العرب، وقد ورد أن الرسول "صلى الله عليه وسلم" سمع رجلا يقرأ فلحن في قراءته. فقال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): "أرشدوا أحاكم"³.

والصحابة رضوان الله تعالى عليهم أجمعين كانوا على علم بأن القرآن الكريم قد أنزل على سبعة أحرف، ومن هنا اختلف أخذهم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، فمنهم من أخذ القرآن عنه بحرف واحد،

¹. (سورة الحجر 9)

². (سورة البقرة 23)

³. تلخيص الذهبي لمستدرک الحاكم ج 2 ص 439

ومنهم من أخذه عنه بحرفين ومنهم من زاد ، وذلك لأن النبي صلى الله عليه وسلم علمهم أحرفاً عديدة فلم يلتزموا بحرف واحد، ومن هنا حصل الخلاف في بعض الأحيان بين الآخذين عن رسول الله عليه الصلاة والسلام ، فقد روى أبو عبيد القاسم بن سلام بسنده عن أنس بن مالك عن أبي بن كعب قال: ما حل في صدرى شيء منذ أسلمت إلا أتني قرأت آية وقرأها آخر غير قراءتي فقلت: أقرأك فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: أقرأنيها رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأتينا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت يا رسول الله: أقرأتني كذا؟ قال نعم ، فقال: إن جبريل وميكال أتياي ففعد جبريل عن يميني وميكال عن يساري فقال: جبريل: اقرأ القرآن على حرف فقال ميكائيل: استزد حتى بلغ سبعة أحرف وكل حرف شاف كاف. 1 وقصة عمررضي الله عنه مع هشام بن حزام بن حكيم معرفة متداولة في بيان هذا المعنى. 2 يفهم من ذلك أن نشأة القراءات وبدايتها كانت مع بداية نزول القرآن الكريم.

وانتشرالصحابة الكرام رضوان الله عليهم أجمعين في البلاد بعد وفاة الرسول صلى الله عليه وسلم لنشرالإسلام وتبليغه وهم على هذه الحالة (من القراءة) فاختلف بسبب ذلك أخذ التابعين عنهم وأخذ تابعي التابعين عن التابعين وهلمّ جرا إلى أن وصل الأمر على هذا النحو إلى الأئمة القراء المشهورين الذين تخصصوا في القراءات وانقطعوا لها يضبطونها، ويدونونها ويعنون بها ، وينشرونها في الآفاق والأقطار الإسلامية وإلى يومنا هذا هنالك متخصصون في هذا الفن بل جامعات وكليات خاصة في العالم الإسلامي تعني وتهتم بهذا العلم المبارك ومن هنا أحببت أن أقدم إلى مجلة سلام المؤقّرة بحثاً حول هذه القضية الهامة و ذلك بعنوان " نبذة عن قراءات القرآن الكريم المختلفة".

هذا البحث مشتمل على النقاط التالية:

- < تعريف القراءات لغة واصطلاحاً
- < أدلة ثبوت القراءات المتعدده
- < أنواع القراءات
- < شروط و ضوابط قبول القراءات
- < فوائد اختلاف القراءات

أولاً : تعريف القراءات لغة واصطلاحاً:

- مادة قرأ تدل على عدة معان منها ما يلي:

1. الجمع والضم والاجتماع: قال ابن فارس في " معجم مقاييس اللغة": (قرى) القاف الرء

الحرف المعتل أصل صحيح يدل على جمع واجتماع وإذهمز هذا الباب كان هو والأول سواء

- وقرأت الشيء: إذا جمعته وضممت بعضه إلى بعض.³

ويقول صاحب مختار الصحاح: قرأ الشيء قرأناً - بالضم - جمعه وضمه ، ومنه سمي القرآن لأنه يجمع

الصور ويضمها.⁴

4. مسلم 203/2 وأحمد 122/5

5. البخاري 53/5 في الخصومات باب كلام الخصوم بعضهم في بعض ومسلم (818) في صلاة المسافرين

باب: بيان إن هذا القرآن أنزل على سبعة أحرف.

6. معجم مقاييس اللغة لأحمد فارس. تحقيق عبدالسلام هارون. دارالفكر - بيروت الطبعة الأولى 79/5

7. مختار الصحاح، ص 526 مادة (قرأ) لمحمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي المتوفى عام

721هـ، 1321م الطبعة الجديدة، مكتبة لبنان ناشرون، عام 1995، بيروت، لبنان، تحقيق: محمود خاطر.

وقال ابن الأثير : تكرر في الحديث ذكر القراءة والاقراء والقارى والقران - والأصل في هذه اللفظة الجمع وكل شيء جمعه فقد قرأته ¹.

وقال الإمام زكريا الأنصاري : القراءة لغة : عبارة عن لفظ الأحرف مجموعا من مختلف المخارج . 2

2. التلاوة : كما وردت القراءة بمعنى التلاوة يقول صاحب الإفصاح في فقه اللغة : قرأ قراءة

وقرأنا : تلاه . 3. وقال الفيروز آبادي في قاموسه المحيط : قرأه وقرأ به : أى تلاه . 4

3. النطق والتلفظ :

كما ورد لفظ القراءة بمعنى النطق أيضا ففي معجم الوسيط : قرأ قراءة وقرأنا وقرأ الكتاب : أى نطق بالمتكوب فيه أو القي النظر عليه وطالعه ⁵.

4. التفقه :

قال ابن فارس : وإذا قلت : قرأت في الكتاب فمعناه تفقّهت فيه ⁶.

تعريف القراءات في الاصطلاح:

وردت في تعريف القراءات الاصطلاحى أقوال عديدة نذكر بعضا منها فيما يلي :

1. عرفها الإمام الزركشي بقوله : القراءات هي اختلاف ألفاظ الوحي في الحروف وكيفيةها من

تخفيف وتشديد وغيرها ⁷.

2. ويقول الإمام ابن الجزري معرفا القراءات : القراءات علم بكيفية أداء كلمات القرآن واختلافها

بعزواناقله ⁸.

3. ويقول الشيخ أحمد الدميّاطي البناء في تعريف القراءات : إن علم القراءات علم يعلم منه

اتفاق الناقلين لكتاب الله تعالى واختلافهم في الحذف والاثبات والتنحريك والتسكين والفصل

والوصل وغير ذلك من هيئة النطق والإبدال وغيره من حيث السماع ¹.

8.النهاية في غريب الحديث،4/50 مادة(القراءة) لأبي السعادات المبارك بن محمد الجزري المتوفى عام

606هـ،1209م طبع المكتبة العلمية، بيروت، لبنان عام 1979م تحقيق: طاهر أحمد الزاوي ومحمود محمد الطناحي.

9. الدقائق المحكمة في شرح المقدمة الجزرية للشيخ زكريا الأنصاري الشافعي ص 30 مطابع ألف-باء-

الأديب دمشق 1400هجريّة.

10.الافصاح في فقه اللغة لحسين يوسف وعبدالفتاح الصعدي 2/ 1274 مكتب الإعلام

الإسلامي1404هجريّة.

11. القاموس المحيط، 3/ 578للفيروز آبادي المتوفى عام 817هـ،1414م طبع مؤسسة الرسالة، بيروت،

لبنان، الطبعة الثانية عام 1987م

12. المعجم الوسيط (مادة قرأ) انتشارات ناصر خسرو- طهران- ايران الطبعة الثانية. بدون تاريخ

⁶. معجم مقاييس اللغة لأحمد فارس. تحقيق عبدالسلام هارون. دارالفكر - بيروت الطبعة الأولى 79/5

14.البرهان في علوم القرآن1/31 للإمام بدرالدين الزركشي- تحقيق:أبوالفضل إبراهيم دارالمعرفة بيروت

لبنان- الطبعة الثانية1391هجريّة1874م

15.منجدالمقرئين ص 3 للإمام ابن الجزري - طبعة دارالكتب العلمية بيروت - لبنان

4. وقال الشيخ عبد الفتاح القاضي في كتابه البدور الزاهرة : هو علم يعرف به كيفية النطق بالكلمات القرآنية، وطريق أدائها اتفاقا واختلافا مع عزو كل وجه لناقله.²

5. وعرفها الشيخ الزرقاني في مناهل العرفان بقوله : وفي الاصطلاح مذهب يذهب إليه إمام من أئمة القراء مخالفاً به غيره في النطق بالقرآن الكريم، مع اتفاق الروايات والطرق عنه، سواء أكانت هذه المخالفة في نطق الحروف، أم في نطق هيئاتها.³

والتعريف الأخير يعتبر تعريفاً راجحاً شاملاً.

ثانياً: أدلة ثبوت القراءات المختلفة:

هنالك أحاديث كثيرة تدل على ثبوت القراءات المختلفة نورد بعضها منها:

❖ أن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما حدّث أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قال : "أقرأني جبريل عليه السلام على حرف واحد فراجعت، فلم أزل استزيده ويزيدني حتى انتهى إلى سبعة أحرف"^(١).

❖ عن أبي بن كعب، قال : كنت في المسجد، فدخل رجل فصلى، فقرأ قراءة أنكرتها ثم دخل آخر فقرأ قراءة سوى قراءة صاحبه، فلما قضينا الصلاة دخلنا جميعاً على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت : إن هذا قرأ قراءة أنكرتها عليه، ودخل آخر فقرأ، وفي رواية : وثم قرأ هذا، سوى قراءة صاحبه، فأقرأهما رسول الله صلى الله عليه وسلم فقرأ : فحسّن النبي صلى الله عليه وسلم شأنها، فسقط في نفسي من التكذيب ولا إذ كنت في الجاهلية^(٢). فلما رأى النبي صلى الله عليه وسلم ما قد غشيني ضرب في صدري، ففضت عرقاً، وكأنما أنظر إلى الله عز وجل فرقاً، فقال^(٣) : يَا أَيُّهَا ابْنُ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَرْسَلَ إِلَيَّ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ عَلَيَّ حَرْفٍ فَرَدَدْتُ إِلَيْهِ أَنْ هَوَّنَ عَلَيَّ أُمَّتِي فَأَرْسَلَ إِلَيَّ أَنْ أَقْرَأَهُ عَلَيَّ حَرْفَيْنِ فَرَدَدْتُ إِلَيْهِ أَنْ هَوَّنَ عَلَيَّ أُمَّتِي فَأَرْسَلَ إِلَيَّ أَنْ أَقْرَأَهُ عَلَيَّ سَبْعَةَ أَحْرَفٍ وَلَكَ بِكُلِّ رَدَّةٍ مَسْأَلَةٌ تَسْأَلْنِيهَا قَالَ قُلْتُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمَّتِي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمَّتِي وَأَحْرَتِ الثَّلَاثَةَ لِيَوْمٍ يَرْعَبُ إِلَيَّ فِيهِ الْخَلْقُ حَتَّى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ"^(٤).

16. اتحاف فضلاء البشر ص5 للشيخ أحمد بن عبد الغني الدماطي - مكتبة المشهد الحسيني - القاهرة مصر

2- البدور الزاهرة في القراءات العشر المتواترة ص:5، للشيخ عبد الفتاح القاضي، مكتبة الدار بالمدينة المنورة، وراجع الإلتقان في علوم القرآن 1/266 لعبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي المتوفى 911هـ، 1505م من منشورات رضي بيدار عزيزي، إيران، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم.

3- مناهل العرفان 1\412

4 (صحيح البخاري، شرح فتح الباري ج8، كتاب فضائل القرآن، رقم الحديث : 4991) ، تحت عناية محب الدين الخطيب و محمد فؤاد عبد الباقي وقصي محب الدين، ط:1 ، دار الديان للتراث ، 1407هـ1986م.

5 (توضيح هذه العبارة في رواية أبي بن كعب اللاحقة وهو قوله : " فدخل في قلبي أشد مما كان في الجاهلية من الشك والتكذيب " أي وقتئذ.

6 (أي النبي صلى الله عليه وسلم.

7 (رواه أحمد في مسنده، 102\35 رقم الحديث 21171

- ❖ - وفي رواية: عن أبي بن كعب أيضاً، قال: دخلت المسجد فصليت، فقرأت سورة النحل ثم جاء رجل آخر فقرأها على غير قراءتي، ثم دخل رجل آخر فقرأ خلاف قراءتنا، فدخل في نفسي من الشك والتكذيب أشد مما كان في الجاهلية، فأخذت بأيديهما فأتيت بهما النبي صلى الله عليه وسلم، فقلت: يا رسول الله استقرئ هذين، فقرأ أحدهما فقال (١): "أصبحت ثم استقرأ الآخر فقال: "أحسننت" فدخل في قلبي أشد مما كان في الجاهلية من الشك والتكذيب، فضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم صدري، وقال: "أعاذك الله من الشك وخساً (٢) عنك الشيطان" ففضت عرقاً. فقال "أتاني جبريل فقال: اقرأ القرآن على حرف واحد، فقلت: إن أمتي لا تستطيع ذلك، حتى قال: سبع مرات، فقال لي: اقرأ على سبعة أحرف" (٣)
- ❖ عن عبدالرحمن بن أبي ليلى (٤) عن أبي بن كعب أن النبي صلى الله عليه وسلم كان عند أضاءة بني غفار (٥). فأتاه جبريل عليه السلام فقال: "إن الله يأمرك أن تقرئ أممك القرآن على حرف، فقال (٦) "أسأل الله معافاته ومغفرته، وإن أمتي لا تطيق ذلك". ثم أتاه الثانية فقال: "إن الله يأمرك أن تقرئ أممك القرآن على حرفين، فقال (٧) "أسأل الله معافاته ومغفرته، وإن أمتي لا تطيق ذلك". ثم جاءه الثالثة فقال: "إن الله يأمرك أن تقرئ أممك القرآن على ثلاثة أحرف" فقال: "أسأل الله معافاته ومغفرته، وإن أمتي لا تطيق ذلك" ثم جاءه الرابعة، فقال: "إن الله يأمرك أن تقرئ أممك القرآن على سبعة أحرف فأيمأ حرف قرؤوا عليه فقد أصابوا" (٨).
- ❖ وفي رواية الترمذي: عن أبي بن كعب قال: لقي رسول الله صلى الله عليه وسلم جبريل فقال: "يا جبريل إنني بعثت إلى أمة أميين منهم العجوز، والشيخ الكبير، والغلام، والجارية، والرجل الذي لم يقرأ كتاباً قط قال: "يا محمد إن القرآن أنزل على سبعة أحرف" (٩).
- وفي الواقع، يتعدّد إحصاء الصحابة الذين روي عنهم أحاديث نزول القرآن على سبعة أحرف التي تدل على تعدد القراءات، وهو الأمر الذي حمل بعض الأئمة على القول بتواتر الحديث، وفي طليعة هؤلاء أبو عبيد القاسم بن سلام (١٠). وإذا لم يتوافر التواتر في الطبقات المتأخرة، فحسبنا صحة الأحاديث التي ذكرناها مؤكّد لهذه الحقيقة الدينية التي نطق بها رسول الله صلى الله عليه وسلم¹¹

¹ (أي النبي صلى الله عليه وسلم).

² (أي أبعدته عنك وطرده.) انظر: معجم الألفاظ والأعلام القرآنية، مصدر سابق، ص: (151)

³ (رواه الطبري في تفسيره، ج 1، ص: 13. الطبعة والتاريخ [بدون]. ولم أجده في غيره .

⁴ (هو عبدالرحمن بن أبي ليلى بن بلال الأنصاري، من أئمة التابعين (انظر: وفيات الأعيان: 345/1)

27) الأضاءة: الماء المستنقع، وغفار: قبيلة من كنانة، موضع قريب من مكة انظر: معجم البلدان لياقوت

الحموي: 280/1)

⁶ (أي النبي صلى الله عليه وسلم).

29) صحيح مسلم، 1\562 رقم الحديث 820

⁸ صحيح مسلم، ج 2، كتاب فضائل القرآن، باب (نزول القرآن على سبعة أحرف).

⁹ (رواه الترمذي رقم الحديث 2944 وحسنه الشيخ الألباني

¹⁰ (هو القاسم بن سلام الهروي من كبار علماء الحديث والأدب والفقه، توفي سنة 224هـ/ انظر: الأعلام:

176/5.

¹¹ انظر: مباحث في علوم القرآن، صبحي الصالح، ص: 102/ وانظر: المغني، محمد سالم محيسن، ج: 4

ص 48/ وانظر: البرهان في علوم القرآن، الزركشي، ج 1، ص: 212.

ثالثاً: أنواع القراءات:

نجد في كتب ومصادر القراءات بأن علماء وأئمة هذا الفن قسموا القراءات إلى قسمين:

القسم الأول باعتبار التسمية:

فالقراءات تنقسم باعتبار التسمية إلى ثلاثة أقسام:

أولاً: القراءات السبع:

- ← وهي القراءات المنسوبة إلى الأئمة السبعة الثقات الذين اشتهروا بالقراء السبعة وهم:
- ← عبدالله بن عامر اليحصبي الشامي المتوفى 118 هجرية
- ← عبدالله بن كثير المكي المتوفى 120 هجرية .
- ← عاصم بن بهدلة الأسيدي المتوفى 128 هجرية .
- ← أبو عمرو بن العلاء الحضرمي المتوفى 154 هجرية .
- ← حمزة بن حبيب الزيات الكوفي المتوفى 156 هجرية .
- ← نافع بن نعيم المدني المتوفى 169 هجرية .
- ← علي بن حمزة الكسائي المتوفى 189 هجرية .

ثانياً: القراءات الثلاث:

وهي القراءات المنسوبة إلى الأئمة الثلاثة الذين حازوا ثقة الأمة جمعاء وهم:

1. أبو جعفر: يزيد بن قعقاع القارئ المتوفى 130 هجرية .
2. يعقوب: هو أبو محمد يعقوب بن إسحاق الحضرمي المتوفى 205 هجرية
3. خلف: هو أبو محمد خلف بن هشام بن ثعلب بن خلف بن ثعلب المتوفى 229 هجرية

ثالثاً: القراءات العشر:

وهي القراءات المنسوبة إلى هؤلاء الأئمة العشرة المذكورين السبعة ثم الثلاثة المتممين للعشرة الذين سبق ذكرهم آنفاً.

القسم الثاني: باعتبار السند

قسم العلماء القراءات باعتبار السند والرواية إلى نوعين أساسيين:

النوع الأول: القراءات الصحيحة

وهي عندهم على ضربين:

المتواتر: وهو ما رواه جمع عن جمع تحيل العادة تواطؤهم على الكذب عن مثلهم من مبدأ السند إلى منتهاه.

المشهور: هو ما صح سنده بأن رواه العدل الضابط عن مثله من بداية السند إلى منتهاه، ووافق العربية، ووافق أحد المصاحف العثمانية، سواء أكان عن الأئمة السبعة أم الأئمة المقبولين و اشتهر عند القراء العشرة أم غيرهم فلم يعدوه من الغلط ولا من الشذوذ إلا أنه لم يبلغ درجة التواتر .
مثاله: ما اختلفت الطرق في نقله عن السبعة، فرواه بعض الرواة عنهم دون غيرهم.

النوع الثاني: القراءات غير الصحيحة

وهي الآتية:

- أ. الشاذ لمخالفته الرسم أو العربية: وهو ما صح سنده، وخالف الرسم أو العربية أو لم يشتهر الاشتهار المذكور.
- ❖ مثاله: ما أخرجه الحاكم عن طريق عاصم الجحدري عن أبي بكر أن النبي صلى الله عليه وسلم قرأ: (متكئين على رفارف خضر وعباقرى حسان) 1
- ❖ ومنه قراءة (لقد جاءكم رسول من أنفسكم) بفتح الفاء في "أنفسكم" 2
- ب. الشاذ لعدم صحة السند: وهي القراءة التي لم يصح سندها.
- ❖ مثاله: كقراءة ابن السميعف "فاليوم ننحيك ببدنك" بالحاء المهملة
- ❖ "لتكون لمن خلفك آية" بفتح اللام من كلمة "خلفك" 3
- ❖ ومثل: "ملك يوم الدين" بصيغة الماضي ونصب "يوم"
- ❖ ومثل: "إياك يعبد" ببناءه للمفعول
- ج. الموضوع: وهو مانسب إلى قائله من غير أصل.
- ❖ مثل: القراءة المنسوبة إلى الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه التي جمعها الإمام أبو الفضل محمد بن جعفر الخزازي فإنها لا أصل لها يقول الإمام ابن الجزري عنها: وقد رويت الكتاب المذكور ومنه (إنما يخشى الله من عباده العلماء) برفع الهاء ونصب الهمزة وقد راج لدى كثير من المفسرين ونسبها إليه وتكلف توجيهها وإن أبا حنيفة (رحمه الله) لبريء منها. 4
- د. ما يشبه المدرج من أنواع الحديث: وهو ما زيد في القراءات على وجه التفسير والتوضيح. أمثلته: كقراءة سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه "وله أخ أو أخت من أم" بزيادة لفظ "من أم" وكقراءة "ليس عليكم جناح أن تبتغوا فضلا من ربكم في مواسم الحج بزيادة" في مواسم الحج". سورة البقرة 198
- ❖ وكقراءة ابن الزبير في سورة آل عمران 104 "و لتكن منكم أمة يدعون إلى الخير ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويستعينون بالله على ما أصابهم" فعبارة "ويستعينون بالله على ما أصابهم" مدرجة.
- ❖ يقول الامام ابن الجزري في هذا الصدد: "ربما يدخلون التفسير في القراءة إيضاحا وبيانا لأنهم آمنون من الإلتباس وربما كان بعضهم يكتبه معه. 5

1. قراءة شاذة في سورة الرحمن 76 - متكئين على رفراف خضر وعباقرى حسان -

2. قراءة شاذة في سورة التوبة 128 " (لقد جاءكم رسول من أنفسكم) بضم الفاء

3. قراءة شاذة في قوله تعالى " (فاليوم ننحيك ببدنك لتكون لمن خلفك آية وإن كثيرا من الناس عن آياتنا

لغافلون) سورة يونس /92

4. النشر في القراءات العشر لابن الجزري 62/1

5. راجع لهذه الأمثلة: النشر في القراءات العشر 86/1

شروط و ضوابط قبول القراءات:

لمعرفة القراءات الصحيحة وتمييزها عن غيرها ذكر علماء القراءات بعض الضوابط والشروط التي هي - بمثابة الميزان توزن بها القراءات - فإذا تحققت تلك الشروط والضوابط في قراءة ما اعتبرت صحيحة معتبرة لا يجوز رفضها وانكارها بل وجب قبولها ومتى اختل شرط من تلك الشروط أطلق عليها الشذوذ أو الضعف أو البطلان وفيما يلي تفصيل تلك الشروط مع ذكر وجهات آراء العلماء .

الشرط الأول: موافقة اللغة العربية ولو بوجه من الوجوه.

وقولهم في الضابط المذكور موافقة العربية ولو بوجه يريدون وجهها من وجوه قواعد اللغة سواء أكان أفصح أم فصيحاً، مجمعاً عليه أم مختلفاً فيه اختلافاً لا يضر مثله، إذا كانت القراءة مما شاع وذاع، وتلقاها الأئمة بالإسناد الصحيح .

وهذا هو المختار في شرح هذا الشرط عند المحققين من أئمة القراءات ذكر الحافظ أبو عمرو الداني في كتابه - جامع البيان - بعد ذكره إسكان كلمة: (بارتكم ويأمركم) في قراءة أبي عمرو وبعد حكاية إنكار سيبويه لذلك يقول ما نصه : "والإسكان أصح في النقل وأكثر في الأداء وهو الذي أختاره وأخذ به إلى أن قال : "وأئمة القراء لا تعتمد في شيء من حروف القرآن على الأفضى في اللغة والأقيس في العربية بل على الأثبت في الأثر والأصح في النقل والرواية إذا ثبتت عندهم لا يردها قياس عربية ولا فشو لغة لأن القراءة سنة متبعة يلزم قبولها والمصير إليها" ¹

ويعقب فضيلة الشيخ الزرقاني على قوله فيقول : وهذا كلام وجيه فإن علماء النحو إنما استمدوا قواعده من كتاب الله تعالى وكلام رسوله - صلى الله عليه وسلم - وكلام العرب فإذا ثبتت قرآنية القرآن بالرواية المقبولة كان القرآن هو الحكم على علماء النحو وما قعدوا من قواعد ووجب أن يرجعوا هم بقواعدهم إليه لأن نرجع نحن بالقرآن إلى قواعدهم المخالفة نحكمها فيه وإلا كان ذلك عكسا للآية وإهمالا للأصل في وجوب الرعاية. ²

الشرط الثاني: موافقتها أحد المصاحف العثمانية

الشرط الثاني من شروط القراءة الصحيحة هو موافقتها للرسم العثماني والمراد بقولهم - ما وافق أحد المصاحف العثمانية - أن يكون ثابتاً ولو في بعضها دون بعض كقراءة ابن عامر [قالوا اتخذ الله ولداً] من سورة البقرة بغير واو

وكقراءته [وبالزبر وبالكتاب المنير] بزيادة الباء في الاسمين فإن ذلك ثابت في المصحف الشامي وكقراءة ابن كثير [جنت تجرى من تحتها الأنهر] البقرة 25 و في الموضوع الأخير من سورة التوبة بزيادة كلمة " من " فإن ذلك ثابت في المصحف المكي .

والمراد بقولهم - ولو تقديراً - أنه يكفي في الرواية أن توافق رسم المصحف ولو موافقة غير صريحة نحو : [مالك يوم الدين] فإنه رسم في جميع المصاحف بحذف الألف من كلمة " مالك " فقراءة الحذف تحتمله تحقيقاً كما كتب [ملك الناس]

وقراءة الألف تحتمله تقديراً كما كتب " مالك الملك " فتكون الألف حذفت اختصاراً، كما حذفت في حالات كثيرة كما هو مذكور في قواعد رسم المصحف .

¹النشر في القراءات العشر لابن الجزري مقدمة المؤلف 20\1

² مناهل العرفان 422\1

أما الموافقة الصريحة فكثيرة نحو قوله سبحانه وتعالى: [وانظر إلى العظام كيف ننشزها] البقرة 259
فإنها كتبت في المصحف بدون نقط ومن هنا وافقت قراءة " ننشزها" بالزاي وقراءة " ننشزها" بالراء.¹

الشرط الثالث: صحة السند

من شروط القراءة الصحيحة هو صحة سند القراءة فكل قراءة ضعف سندها لاتعتبر قراءة مقبولة لدى أئمة القراءات.

ولكن اختلفت أنظار العلماء حول السند هل يشترط تواتره أم يكفي بصحته فقط ؟
الرأى الاول : جماعة من العلماء يرون - بأنه لا يشترط تواتر السند لصحة القراءة بل يكفي صحة السند مع

شهرته . ويعزى هذا القول إلى الامام ابن الجزرى وأبى شامة وأبو محمد المكي والجعبرى .²

الرأى الثاني :جمهور العلماء من المتكلمين والفقهاء يشترطون تواتر السند لصحة القراءة ويرون بأن القرآن لا يثبت إلا بالتواتر فلا يجوز القراءة إلا بالمتواتر والدليل على اشتراط التواتر فى ثبوت القرآن عند الجمهور أنه جزء من حد القرآن عندهم فالقرآن عند الجمهور من أئمة المذاهب الأربعة هو " ما نقل

بين دفتى المصحف نقلًا متواترًا " .³
وشرط التواتر حسب رأى الجمهور هو راجح لأنه لا بد لثبوت قرآنية القرآن من التواتر .

فوائد اختلاف القراءات وحكمتها

يترتب على اختلاف القراءات فوائد كثيرة والحكم العديدة أشار إليها أصحاب هذا الشأن وفيما يلي نذكر بعض فوائد القراءات القرآنية.

قد أشار الشيخ محمد عبد العظيم الزرقاني وغيره، إلى بعض فوائد من اختلاف القراءات، فقال:

1. منها بيان حكم من الأحكام : كقوله سبحانه: (وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةً وَكُلُّهُمَا خَيْرٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ) قرأ سعد بن أبي وقاص وكُلُّهُ أَوْ أُخْتُ مَنْ أُمُّ بِيْرَةَ لَفْظ مَنْ أُمُّ قَتَيْبٍ بَهَا أَنَّ الْمَرَادَ بِالْإِخْوَةِ فِي هَذَا الْحُكْمِ الْإِخْوَةُ لِلأُمِّ دُونَ الْأَشْقَاءِ وَمَنْ كَانُوا لِأَبٍ، وَهَذَا أَمْرٌ مَّجْمَعٌ عَلَيْهِ عِنْدَ الْفُقَهَاءِ وَالْمُفَسِّرِينَ.
2. ومنها الجمع بين حكمين مختلفين بمجموع القراءتين:

كقوله تعالى: (فَاعْتَرَلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ، وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ) ⁵ قرئ بالتخفيف والتشديد في حرف الطاء من كلمة «يطهرن» ولا ريب أن صيغة التشديد تفيد وجوب

¹المصدر السابق 419\1

²يراجع: انظر النشر فى القراءات العشر 1 / 58 البحر المحيط فى أصول الفقه للإمام بدرالدين الزركشى

1/466-467² والنشر فى القراءات العشر 1 / 58

39- إعجاز القرآن ص 20

³يراجع: المستصفى للإمام أبى حامد الغزالي 1/101، كتاب التقرير والتحرير ج: 2 ص: فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت للأصاري 152/16، والاتقان فى علوم القرآن للإمام جلال الدين السيوطي. و فتاوى شيخ

الإسلام ابن تيمية 1 / 12

⁴ (سورة النساء: 12)

⁵ (سورة البقرة: 222)

- المبالغة في طهر النساء من الحيض لأن زيادة الميئى تدل على زيادة المعنى. أما قراءة التخفيف فلا تفيد هذه المبالغة. ومجموع القراءتين يحكم بأمرين:
- أحدهما: أن الحائض لا يقربها زوجها حتى يحصل أصل الطهر. وذلك بانقطاع الحيض.
- وثانيهما: أنها لا يقربها أيضاً إلا إن بالغت في الطهر وذلك بالاعتسال. فلا بد من الطهرين كليهما في جواز قربان النساء. وهو مذهب الشافعي ومن وافقه أيضاً.
3. ومنها الدلالة على حكمين شرعيين ولكن في حالين مختلفين:
- كقوله تعالى في بيان الوضوء: {فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ، وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ} (سورة المائدة: 6) قرئ بنصب لفظ {أَرْجُلَكُمْ} (سورة المائدة: 6) وبجرها، فالنصب يفيد طلب غسلها لأن العطف حينئذ يكون على لفظ {وُجُوهَكُمْ} (سورة المائدة: 6) المنصوب، وهو مغسول. والجر يفيد طلب مسحها لأن العطف حينئذ يكون على لفظ {رُءُوسِكُمْ} (سورة المائدة: 6) المجرور، وهو ممسوح. وقد بين الرسول أن المسح يكون للباس الخف وأن الغسل يجب على من لم يلبس الخف.
4. ومنها دفع توهم ما ليس مراداً:
- كقوله تعالى: {يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ} وقرئ {فَأَمْضُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ}. فالقراءة الأولى بتوهم منها وجوب السرعة في المشي إلى صلاة الجمعة، ولكن القراءة الثانية رفعت هذا التوهم لأن المضي ليس من مدلوله السرعة.
5. ومنها بيان لفظ مبهم على البعض:
- نحو قوله تعالى: {وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ} ² وقرئ {كَالصُّوفِ الْمَنْفُوشِ} فبينت القراءة الثانية أن العهن هو الصوف.
6. ومنها تجلية عقيدة ضل فيها بعض الناس:
- نحو قوله تعالى في وصف الجنة وأهلها: {وَإِذَا رَأَيْتُ ثُمَّ رَأَيْتُ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا} ³ جاءت القراءة بضم الميم وسكون اللام في لفظ {وَمُلْكًا كَبِيرًا} وجاءت قراءة أخرى بفتح الميم وكسر اللام في هذا اللفظ نفسه فرفعت هذه القراءة الثانية نقاب الخفاء عن وجه الحق في عقيدة رؤية المؤمنين تعالى في الآخرة، لأنه سبحانه هو الملك وحده في تلك الدار (4) {لَمَنْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ؟ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ} ⁵
7. ومنها التيسر والتوسعة: على هذه الامة في قراءة كتابها فقد روى الترمذى عن أبي ابن كعب قال: لقي رسول الله جبريل فقال: يا جبريل إني بعثت إلى أمة أمية منهم العجوز، والشيخ الكبير، والغلام، والجارية والرجل الذي لا يقرأ كتاباً قط، فقال له: يا محمد إن القرآن أنزل على سبعة أحرف. ⁶

1. (الجمعة: 9)

2. (القارعة: 5)

3. (الإنسان: 20)

4. مناهل العرفان 140/1

5. (غافر: 16)

6. رواه الترمذى رقم الحديث 2944 وحسنه الشيخ الألباني

- وزاد أحمد في روايته : فأى ذلك قرأتم أصبتم فيه .¹ فهذه التوسعة في الحقيقة مظهر من مظاهر رحمة الله سبحانه وتعالى على عباده.
8. ومنها إبراز القرآن الكريم في أعلى مراتب البلاغة والفصاحة مع نهاية الإيجاز والاختصار وفي ذلك كمال إعجازه وعلو شأنه إذ تكون كل قراءة بمنزلة آية مستقلة فيزل بذلك التطويل ويسهل الحفظ على الطالبين .
9. ومنها أن اختلاف القراءات برهان قاطع على صدق الرسول وذلك أنه يقرأ بقراءات مختلفة يشهد بعضها لبعض ويصدق بعضها بعضاً دون أن يتطرق إليها شيء من التناقض .
10. ومنها مضاعفة الاجر والثواب وذلك لقيامهم بأسرار القرآن الحكيم وكلماته، وأحكامه التي يستنبطونها ويقفون عليها من قراءته المختلفة، ورواياته المتعددة فيوجهونها وعللوها وبينون عليها قواعد الشريعة والفقهاء.
11. ومنها تشريف الله سبحانه وتعالى أهل القرآن وتكريمه إياهم وذلك باتصال سببهم بسببه واختصاصهم بالأسانيد في قراءته ، وهي نعمة ما بعدها نعمة وشرف ما بعده شرف حيث أظهر الله سبحانه وتعالى فضله بصيانة كتابه وحفظه في زمان ومكان فلم يخل عصر- من العصور ومصر- من الأمصار من إمام حجة يقوم بنقل كتاب الله ذو إتقان حروفه ورواياته وتصحيح وجوهه وقراءته بسند متصل برسول الله ومن ثم إلى رب العزة تبارك وتعالى . ولا شك أن للأسانيد منزلة عظيمة في الاسلام .
12. ومنها التوضيح والتعزيد لفن التفسير بحيث لا يستغنى مفسر من المفسرين عنها بل هي كأساطين لما يبتني عليه علم التفسير ، فالمفسر بحاجة إليه في كل حال فقد ذكر الإمام الألويسي العلوم التي يحتاج إليها المفسر فقال : السابغ علم القراءات لأنه به يعرف كيفية النطق بالقرآن والقراءات ترجح بعض الوجوه المحتملة على بعض . ١-٥
- ولذلك فما تنصفح كتابا من كتب التفسير إلا ونجد فيه الالتزام والاهتمام بذكر اختلاف القراءات وما يتشعب منه من دقائق المعنى وأسرار التنزيل مع تعدد الأحكام .
13. كما يترتب عليه فوائد فقهية متنوعة، واختلاف بين الأئمة الفقهاء في قضايا كثيرة كما مر في الأمثلة. يقول الإمام السيوطي: "باختلاف القراءات يظهر الاختلاف في الأحكام" 2
14. توحيد الأمة العربية بعد شتاتهم في قَبَلِيَّتِهِمْ وقوميتهم المفرطة.
15. تصفية اللغات العربية من الانحراف للبيان والتيسير على العرب وغيرهم، لأن اللهجات العربية على سابقتها كانت أكثرها غير مفهومة عند جميع العرب أنفسهم.
16. تعجيز كل منكر وجاحد في الأرض بأن يأتي بمثل هذه القراءات في قرآن واحد تضاد ولا تناقض بينها. ﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَبِيرًا ﴾ (3).
17. التيسير على الأمة، وإن لم يكن على إطلاقه كما يرى الدكتور السائح على حسين(4).
18. توسيع آفاق تفسير القرآن الكريم لدى المفسرين، بتضمينه وجوهاً نحوية صرفية ولغوية وبلاغية في خلال هذه القراءات المتنوعة.

1. مسند الإمام أحمد 2 / 286 والطبري 12/1

2. الإتقان في علوم القرآن 278/1.

3. (سورة النساء، الآية : 82).

4. انظر تفصيل ذلك في : مدخل الدراسات القرآنية، للدكتور السائح علي حسين، ص : 145-148

ملخصات البحوث باللغة العربية

ملخص بحث: "الحكم الراشد في ضوء الفكر السياسي المعاصر"

الحكم الراشد كما هو مهم للدول المتقدمة، وكذلك هو للدول النامية. ومن ناحية المحتوى تنظر إليه بعض المؤسسات الدولية بنظرة إقتصادية، بينما الأخرى تنظر إليه بنظرة سياسية، وفي كلا المنظورين يعتبر خفض وتيرة الإستبداد، ووجود الحكومات المنتخبة، وإشراك جميع شرائح المجتمع لا سيما الضعاف و الفقراء في إتخاذ القرارات بشأن حياتهم، وتهيئة فرص بصورة عادلة من أجل الإستفادة من مواهبهم وقدراتهم، مع سن القوانين بشكل عادل وتنفيذها على الجميع على حد سواء، بالإضافة إلى محاربة الفساد المالي والإداري والسياسي، من أهم عناصر الحكم الراشد.

إن الهدف الأساسي من وراء التنمية الإقتصادية هو تحقيق التنمية البشرية المستدامة، وهو التقدم الحقيقي، لأن حياة الإنسان إذا لم تتحرك صوب الرفاهية فإن وجود الموارد والأموال في دولة ما لا يعني أن تلك الدولة متقدمة ومتنامية.

إن تأسيس وإنشاء الحكم الراشد ليس من عمل ووظيفة الحكومات وحدها، بل لا بد وأن تساهم معها في الوصول إليه المجتمعات المدنية والمؤسسات الخاصة. كما أن الحكم الراشد لا تحتاج إليه الدول فحسب، بل المؤسسات الخاصة والشركات بحاجة إلى الحكم الراشد بداخلها أيضا. كل ذلك تناوله هذا المقال بالتفصيل وفي نهايته يؤكد المقال على أن الهدف الأساسي للحكم الراشد هو التنمية البشرية المستدامة.

ملخص بحث: "الحبس في ضوء الشريعة الإسلامية والقانون: مشروعيته،

نبذة عن تاريخه، أهدافه و آثاره"

كان الحبس أوالسجن ضرورة وقت في كل زمان، ومنه العصر- النبوي الطاهر لذا كانت عقوبة الحبس موجودة في الصدر الأول بأشكال مختلفة، و الرسول صلى الله عليه وسلم كان يوصي أصحابه بحسن التعامل مع المحبوسين والسجناء. و الصحابة رضوان الله عليهم بدورهم كانوا يطبقون وصايا الرسول عليه الصلاة والسلام بكل نقة وعناية في حق المحبوسين والسجناء. وكانت حالة السجناء والسجون مثاليا من من ناحية التعامل الإنساني، حيث إن التاريخ لم ولن يجد له مثيلا، فكان الصحابة يتعاملون مع أسرى الحرب كأنهم ضيوفهم، بل وأكثر من ذلك.

يشتمل هذا البحث على نقاط مهمة حول تعريف الحبس ومشروعيته ونبذة عن تاريخه، مع التطرق إلى أهدافه والآثار المترتبة عليه .
وفي النهاية تقدم الورقة مقترحات لتحسين أوضاع المحابس الأفغانية، كما أنها تقدم بعض المقترحات المحددة للإهتمام بالمحبوسين، لا سيما من الناحية التربوية بتشغيلهم في مشاريع مفيدة .

ملخص بحث: "بعض خصائص المجتمع المدني

في عهد النبي صلى الله عليه وآله وسلم ۱۱

منذ مبعث النبي الحبيب صلى الله عليه وسلم، وتحديدًا بعد هجرته إلى المدينة الطيبة، وفي الأيام الأولى من حياته في المدينة أسس صلى الله عليه وسلم مجتمعًا قائمًا على القيم الإنسانية والأخلاقية الفاضلة، من أجل قيادة البشر ودعوته إلى الله تعالى.
وكخطوة أساسية في تشكيل ذلك المجتمع أقام المسجد النبوي الطاهر كمركز موحد لقيادة المجتمع، كما عقد المواخاة بين المهاجرين والأنصار. علاوة على ذلك أبرم عقد التعايش السلمي مع يهود المدينة. وكل هذه أدلة تؤكد مدى سعي الرسول صلى الله عليه وسلم من أجل تشكيل مجتمع مثالي لا نظير له، يركز هذا البحث على إبراز بعض تلك الخصائص للمجتمع المدني في عهد الرسول صلى الله عليه وسلم. ولا شك أن المسلم لو استطاع في هذا الزمن أن يجعل بعض تلك الخصائص كالعقيدة الموحدة، والتضحية والإيثار، والمحبة بينهم، والعدالة الاجتماعية وغيرها سوف سيتحرك نحو مجتمع روحاني فاضل، وسيعثر على كل ما فقدناه على مر التاريخ مثل الكرامة، والحرية وقيادة البشرية، وسيتمكن بذلك من أداء رسالته في الدنيا كما أنه سيفوز في الآخرة برضوان الله وجنة عرضها السموات والأرض أعدت للمتقين.

ملخص بحث: "أهمية موقع أفغانستان الجيو السياسي

في علاقات الهند بآسيا الوسطى"

بالنظر إلى سياسات دول المنطقة والعالم الحالية، أرى أن من بين السيناريوهات المطروحة في المستقبل الاهتمام بالقارة الآسيوية أكثر مما هو عليه الآن، كما أن الإقتصاد والتجارة سيشكلان محورا أساسيا للسياسة الخارجية لدول العالم. من هنا فإن موقع أفغانستان الجيو السياسي سيحظى مستقبلا بأهمية بالغة لأنها سستكون في قلب الأحداث السياسية المستقبلية في منطقة جنوب آسيا، وستلعب دورا مهما في كل ما ستشهده المنطقة من التحولات والتغيرات.
ومن الأحداث المهمة التي ستشهدها المنطقة بروز الهند كقوة إقليمية صاعدة، فإنها تسعى لتوسيع نفوذها وهيمنتها على المنطقة عموما وعلى دول قارة آسيا على وجه الخصوص. وتعد دول آسيا الوسطى العنصر الأهم في السياسة الخارجية الهندية، وهي أقرب وأهم محطة لها، من هنا نيودلهي حريصة على

إستخدام كل ما تملك من الوسائل من أجل الوصول إلى أهدافها المتعلقة بتلك الدول، وتوسعة نفوذها فيها، وتحديدًا في أوزبكستان.

إن هذه الأهمية لدول آسيا الوسطى في السياسة الخارجية الهندية تعطي لأفغانستان ولموقعها الجغرافي أهمية كبيرة، إذ من خلالها ستصل نيودلهي إلى أهدافها، وإن أفغانستان ستلعب دور الجسر- بينهما، وبالتالي سيكون لها دور كبير في كل التطورات التي قد تشهدها الهند ودول آسيا الوسطى في المستقبل.

إن هذه الورقة تدرس أهمية موقع أفغانستان الجيو سياسي في علاقات الهند بدول آسيا الوسطى وتحديدًا مع أوزبكستان، وتؤكد على أهمية هذا الموقع لمستقبل العلاقات بين الدول في المنطقة، لا سيما بين الهند ودول آسيا الوسطى.

ملخص بحث: "مكانة الصحابة - رضوان الله عنهم- عند أهل السنة،

ودورهم في رواية الحديث"

يعتبر الحديث النبوي الشريف ثاني مرجع في مجال التشريع للمسلمين بعد القرآن الكريم، حيث يرجعون إليه في جميع الأوقات و في كل خطب، وذلك من أجل معرفة حكم الشرع في ما يواجهونه من القضايا والنوازل من وقت لآخر.

وكما هو معروف فإن كل ما هو قيم يتم الإعتناء به أكثر، ويتم السعى من أجل الحفاظ عليه بأي وسيلة ممكنة، ويبدل في الحفاظ عليه كل غال ورخيص، فإذا كان هذا هو ديدننا في الأمور الدنيوية فماذا يجب أن يكون عليه تعاملنا بالقران الكريم والسنة النبوية الطاهرة، المرجعين الأساسيين للدين الحنيف.

في هذه الورقة المتواضعة بعنوان "مكانة الصحابة- رضوان الله عنهم- عند أهل السنة ودورهم في رواية الحديث" ناقشنا أن الصحابة رضوان الله عليهم كانوا مثالاً في الحفاظ على السنة النبوية، يجب الاحتذاء بهم في هذا المجال في كل عصر وزمان.

لقد تناولت هذه الورقة أن الصحابة رضوان عليهم لم يألوا جهداً في الحفاظ على الأحاديث النبوية، فهم كانوا يحتفظون بها في صدورهم قبل أن يسمح لهم بالكتابة، ولما تهيأت الظروف لحفظها عن طريق الكتابة بادروا إلى حفظها عن طريقها أيضاً، كما أنهم اعتنوا بالأسانيد والرواة عند الحاجة، وكل ذلك يدل على مدى اهتمامهم بالسنة المطهرة.

ليس هذا فحسب، بل اعتنى أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم كل الإعتناء بالجانب التطبيقي للسنة النبوية في حياتهم العملية. كما كان للصحابيات دور بارز في الحفاظ على السنة النبوية، وتطبيقها العملي.

ملخص بحث: "حق الرعاية الصحية في الشريعة الإسلامية وقانون أفغانستان"

إن حق الرعاية الصحية من الحقوق الأساسية المتأصلة لكل فرد من أفراد المجتمع، وهو يعني أن يحصل كل فرد من أفراد المجتمع على أعلى مستوى من السلامة الجسدية والعقلية والنفسية، ويكون له حق في الرعاية الصحية، مع الغذاء الكافي والسكن، وبيئة العمل المناسبة. وإن أفغانستان لتعترف بحق الفرد في الرعاية الصحية، وإنها لتؤكد على ذلك من خلال تشريعات مختلفة بهذا الخصوص، ومن خلال انضمامها إلى الإتفاقيات والوثائق الدولية في أوقات مختلفة من حياتها.

تناولت هذه الورقة معنى ومفهوم حق الرعاية الصحية، ومكانتها في الشريعة الإسلامية وفي قانون أفغانستان، مع المرور على القوانين التي أجازت بهذا الصدد في أفغانستان وتقييمها من نواحي مختلفة. كما أن الورقة تشير إلى مدى ضرورة توفير حق الرعاية الصحية وأثرها في العمل والعيش الفردي والإجتماعي.

لقد توصلت الورقة إلى أن أول قانون حول الرعاية الصحية قد أجازت في أفغانستان في عام 1974م، ومنذ ذلك الحين مرت القوانين المتعلقة بحق الرعاية الصحية بمراحل مختلفة، وطرأت عليها تعديلات مختلفة حسب الضرورة، وفي مختلف الجوانب لتصل في النهاية لتثبيت حق الرعاية الصحية للفرد.

أما ديننا الحنيف فيعترف بهذا الحق منذ مبعث النبي صلى الله عليه وسلم قبل أربعة عشر قرناً، بل ويعتبر ذلك من صميم أخلاق الإسلام، ويرفعه إلى مرتبة العبادة، هذا ما تطرقت إليه هذه الورقة.

ملخص بحث: "تأثير القوة البشرية المؤثرة على أعمال المؤسسات وأنشطتها"

يعتبر العلماء والفكرون القوة البشرية المؤثرة أساساً لنجاح أية مؤسسة أو إدارة، شريطة أن تكون تلك القوة صاحبة التجربة والمهنية الفائقة. وفي تشكيل أية منظمة أو مؤسسة باتت القوة البشرية العنصر الأساسي، الذي لا بد من وجوده فيها. من هنا تسعى المؤسسات أن تعمل على تطوير هذا الجانب وتقوية القوة البشرية بشكل مؤثر.

إن هذه الورقة تبحث حول تأثير القوة البشرية المؤهلة على أداء المؤسسات وأعمالها وأنشطتها، وهو مقال تحقيقي أعد بناء على مسح ميداني داخل مؤسسات التعليم العالي في إقليم نجرهار شرقي أفغانستان، كجامعة خراسان، وجامعة الفلاح، وجامعة سبين غر، وجامعة اريانا، وجامعة التقوى، وجامعة روخان. وقد تم جمع المعلومات من 180 موظفاً يعملون في تلك المؤسسات، وشمل المسح 30 شخصاً من كل مؤسسة من المؤسسات المذكورة.

لقد أثبتت هذه الدراسة أن القوة البشرية المؤهلة لها تأثير كبير في تطور الإدارة وتحسن أمورها، لذا يتوجب على المؤسسات أن تعمل على تأهيل القوى البشرية العاملة بها وتطوير مهارتها مهنيًا، وأن تجعل ذلك ضمن خطط التطوير لديها.

ورغم أن هذه الدراسة قد أجريت في مؤسسات التعليم العالي إلا أن نتائجها قابلة للتطبيق على باقي المؤسسات والشركات أيضاً لأن الدراسة أثبتت أن نتائجها قابلة للتطبيق على باقي المؤسسات والدوائر. تؤكد الدراسة على أن المؤسسات والشركات إن أرادت التطوير والأداء الجيد فعليها بتأهيل موظفيها والعاملين فيها، وعليها تطوير مهارات القوى البشرية العاملة فيها، فإن ذلك ينعكس على أدائها طردا و عكسا.

ملخص بحث: "إدارة السيارات أو وسائل النقل عن طريق (كلود) أو المبايل (المحمول) في أفغانستان"

تطبيق مقترح للمحمول لحل مشكلة إدارة الوسائط والسيارات

لقد تطور تكنولوجيا المعلومات في العصر الحديث بشكل لافت، حيث يستخدم العالم أنواعا مختلفة منه في التحكم في كل أمور الحياة تقريبا، خاصة في نظام حركة المواصلات. وهذا الأمر كغيره من شؤون الحياة بات إستخدامه ضئيلا إلى حد كبير في بلادنا. والسبب الأساسي هو العقبات الموجودة في معرفة أوراق ومستندات السيارات و التأكد من صحتها، أو القضاء على التزوير فيها، من هنا يحتمل أن يخدع سائق السيارة شرطة المرور بتقديم أوراق مزورة عند الطلب؛ و ذلك لأن في بلادنا لا يوجد لدى الشرطي ما يساعده في معرفة أوراق السيارات. حاولت في هذا المقال قدر الإمكان أن أجد حلا مناسباً لهذه المعضلة، لأن استخدام تكنولوجيا المعلومات طريق وحيد لحل المعضلة ومعرفة الأوراق الصحيحة من المزورة.

واقترحت أن تسجل إدارة المواصلات وشرطة المرور جميع المعلومات المتعلقة بالسيارات في داتا بيس أو قاعدة بيانات متقدم، ثم يضع في (كلود) خاص يمكن لأفراد شرطة المرور الوصول إليها من دون أن يغيروا فيه أو يضيفوا إليه شيئا، و بعد وضع المعلومات في (كلود) ثم نصب برنامج موبايل (جي اس ايم) و الذي سيقوم بوظيفة ارسال رسالة إلى شرطة المرور عن طريق الهاتف.

تشغيل البرنامج وإستخدامه

شرطة المرور في الوظيفة يرسل رقم السيارة عن طريق الموبايل إلى البرنامج (سستم) و (جي اس ايم) الموجود هناك، هو يأخذ بدوره جميع المعلومات و يرسلها ثانية إلى الشرطي الموظف على الشارع، و المعلومات تشمل: رقم مكيئة السيارة، لون السيارة، اسم صاحب السيارة، و معلومات حول ضرائب السيارة و غيرها، فإذا كان رقم السيارة مزورا سيعرف الشرطي ذلك بكل سهولة و تنفذ هذه الإجراءات، في وقت لا يتجاوز عشر ثوان إلى نصف دقيقة.

هذا و قد استفدت في إعداد هذا المقال من تسع مقالات تحقيقية، وستكون هناك بعض الصعوبات في تطبيق هذا البرنامج، على سبيل المثال: وضع معلومات جميع السيارات في برنامج واحد ثم وضعها في (كلود). كما يتطلب وضعها في (كلود فردي أو شخصي) تدابير أمنية قوية للحفاظ عليها.

و مع كل تلك الصعوبات والتحديات سيكون لتطبيق هذا البرنامج تأثير لأنه شفاف من ناحية و سريع في اعطاء المعلومات من ناحية أخرى. كما يساعد شرطة في الحصول على معلومات حقيقية حول السيارة

بطريقة شفافة و في وقت قليل، و برنامج (جي اس ايم) برنامج مفيد لأنه يمكن إستخدامه في كل أفغانستان، حتى في المديریات.

تقوم شرطة المرور حول العالم بفحص أوراق الوسائط والسيارات وأرقام لوحاتها عند الضرورة للتأكد من تسجيل تلك الوسائط والسيارات لدى الحكومة. لكن ذلك الفحص يتم في الوقت الراهن في افغانستان يدوياً، و يترتب على التأكد اليدوي من أوراق السيارات العديد من المشاكل، فعلى سبيل المثال قد تكون أوراق السيارة مزيفة أو يكون الرقم الذي تحمله السيارة مزيفاً، أو قد يكون صاحب السيارة لم يدفع ضرائب سيارته، ومن هنا فإن شرطة المرور تبقى غير قادرة على تحديد مشاكل السيارات بشكل صحيح بسبب الأوراق المزيفة التي يتم تزويرها بكل مهارة، وبالتالي يتأكد تصميم تطبيق يسهل عن طريق استخدامه معالجة المشاكل المذكورة، ومن هنا ظهرت فكرة هذه الورقة.

الهدف الأساسي لهذه الورقة هو تقديم مقترح لتطبيق للمحمول قائم على السحابة يمكن التأكد عن طريقه من لوحة رقم كل سيارة من خلال رسالة نصية واحدة، و ما على شرطي المرور إلا إرسال رقم سيارة معينة إلى السحابة باستخدام تقنية GSM، وسيرد التطبيق على الرسالة النصية بإرسال كل المعلومات اللازمة. تتكون هذه الورقة من ثلاث وحدات رئيسية، وهي وحدة البنية التحتية لتكنولوجيا المعلومات، والوحدة السحابية الخاصة، ووحدة الرسائل النصية القصيرة (SMS) هذا التطبيق المقترح سهل الاستخدام وسريع النتائج، وسيكون لاستخدامه أثر كبير في منع كثير من الجرائم المتعلقة بالوسائط والسيارات.

عناوین تیزس (پایان نامه) های دفاع شده ماستری

اسم محصل	دیپارتمنت	عنوان تیزس	رهنما
معراج الدین	فقه وقانون	حق شخص در دفاع از نفس، مال و حیثیت خویش در فقه اسلامی وقوانین افغانستان	د/ رفیع الله عطاء
پرویز	فقه وقانون	بیمه و قوانین آن در افغانستان از دیدگاه فقه اسلامی	د/ شیرعلی ظریفی
سید مصطفی	فقه وقانون	حبس او دهغی احکام په اسلامی فقه او وضعی قانون کې	د/ شیرعلی ظریفی
شاه محمد	فقه وقانون	دملکیت نظریه د فقهی او افغانی قانون له لید لوری	د/ رفیع الله عطاء
عبد الباسط	فقه وقانون	قصاص ونقش آن در کاهش جرائم	د/نجیب الله صالح
عبد الکریم	فقه وقانون	د مباح په تقیید کې د اولو الامر واک او د افغانستان په قوانینو کې نې تطبیقات	د/ شیرعلی ظریفی
عبد المنان	فقه وقانون	احکام پناهندگی در شریعت اسلامی وقوانین بین المللی	د/ رفیع الله عطاء
نور الله	فقه وقانون	حق ازادی " بحث مقایسوی بین اعلامیه جهانی حقوق بشر، قانون اساسی افغانستان وشریعت اسلامی "	د/عبدالباقي امین
محمد ادریس	فقه وقانون	جرم پول شویی و راه های مبارزه با آن از دیدگاه فقه وقانون	د/ شیرعلی ظریفی
فیض الرحمن	فقه وقانون	حقوق مالی طفل در پرتو فقه اسلامی و قانون مدنی افغانستان	استاد وزیرمحمد سعیدی

اسم محصل	دیپارتمنت	عنوان تیزس	رهنما
شفیق الله	فقه وقانون	بررسی تقنین فقه اسلامی در نظام حقوقی افغانستان	د/عبدالباقي امين
احمد جاوید	فقه وقانون	جزای اعدام در فقه اسلامی و قوانین افغانستان	د/ رفیع الله عطاء
محمد منیر	فقه وقانون	تعمیل و تأخیر ادای زکات در فقه اسلامی	استاد وزیر محمد سعیدی
محمد نذیر	فقه وقانون	احکام حضور زن در مسجد	د/فضل الهادی وزین
سیدآغا نوری	فقه وقانون	گزینش رئیس دولت در افغانستان " بحث مقایسوی بین قوانین افغانستان وفقه سیاسی اسلام "	د/نجیب الله صالح
احمد زاهد	فقه وقانون	اختیارات زعیم در عفو محکومین از نظر فقه اسلامی وقانون افغانستان	د/ رفیع الله عطاء
اسد الله میاخیل	فقه وقانون	ترافیکی جرمنه او جزاگانې یی په اسلامی شریعت او قانون کي	د/نجیب الله صالح
نوریه	تعلیمات اسلامی	اخلاق انفرادی و اجتماعی در روشنی احادیث صحیحه	د/رحمت الله زاهد
سید محمد یعقوب	فقه وقانون	ورزش و احکام مسابقات آن در فقه وقانون	وزیر محمد سعیدی
برهان الدین	فقه وقانون	وقف در فقه وقانون افغانستان (مطالعه مقایسوی)	د/عبد الباقي امين
عبد المهیمن	فقه وقانون	حقوق اطفال در پرتو شریعت اسلامی ، قوانین ملی و میثاقهای بین المللی	د/فضل الهادی وزین
مزمل	تعلیمات اسلامی	ابتلاء در روشنی قرآن کریم	د/محمد اسماعیل لیبیب
کفایت الله	فقه وقانون	احکام تأدیب در شریعت وقانون افغانستان	د/عبد الله حقیار
احمد ادیس	تعلیمات اسلامی	مؤمن د المؤمنون او الفرقان سورتونو په رڼا کې (موضوعې څېړنه)	د/لیبیب

اسم محصل	دیپارتمنت	عنوان تیزس	رهنما
سید صفی الله	فقه وقانون	عقد مشارکت/شرکت عقد از دیدگاه شریعت و قوانین افغانستان	د/ شیرعلی ظریفی
محي الدين	فقه وقانون	مواد مخدر در پرتو فقه اسلامي وقانون جزای افغانستان	د/عبد الباقي امين
غلام محي الدين	فقه وقانون	حکم تعدد زوجات، فلسفه و حکمت آن در پرتو شریعت وقانون	د/محمد اسماعيل لبيب
قاری محمد یاسین	تعلیمات اسلامی	قصه ابراهيم عليه السلام درقرآن کریم (درسهها واندرزها)	د/فصیح الله
محمد یونس	فقه وقانون	صلاحیت بشر- در قانون گذاری از دیدگاه شریعت اسلامی	د/عبد الباقي امين
عباد الله	تعلیمات اسلامی	تزکیه نفس در قرآن کریم	استاد جلیلی
عبد الحلیم	تعلیمات اسلامی	له مرگ وروسته د ژوندي کیدل در قرآن کریم په رڼا کي	د/فصیح الله
حفيظ الله	فقه وقانون	اعتبار عرف در شریعت و قوانین افغانستان	استاد وزیرمحمد سعیدی
نسیبه	تعلیمات اسلامی	یُسر او ضوابط یې د قرآن کریم په رڼا کي(موضوعي څېړنه)	استاد جلیلی
خلیل الرحمن	تعلیمات اسلامی	د الله په وجود او وحدانیت باندې د قرآن کریم استدلالات	د/فصیح الله
محمد صدیق	فقه وقانون	مقاصد عقوبات مالي در فقه وقانون افغانستان	د/ شیرعلی ظریفی
عبد الله	فقه وقانون	د نسل تنظیم د شریعت او واقعیت په رڼا کي	د/ شیرعلی ظریفی
حمد الله	فقه وقانون	روند قانون گذاری در افغانستان (در مقایسه باروندهای قانون گذاری در ایالات متحد امریکا و انگلستان)	د/عبدالباقي امين
محمد شاه	فقه وقانون	په عقودو کې د غرر اغېزې (په اسلامي فقه او د افغانستان په قوانینو کې)	د/نجیب الله صالح
وحید الله	فقه وقانون	د ارتداد احکام د اسلامی فقهي او دافغانستان نافذه قوانینو له نظره	د/نجیب الله صالح

SALAM JOURNAL

SEMI ANNUAL ACADEMIC RESEARCH JOURNAL

4TH YEAR, VOL 4, ISSUES 7 & 8, FALL 2019

SALAM UNIVERSITY
KABUL - AFGHANISTAN

Articles in this issue:

- Preface
- Assessing the Influence of Human Capital Development on Effective Organizational Performance; an Investigation into the Selected Private Higher Education in Nangarhar, Afghanistan.
- Private Cloud Solution for Vehicles in Afghanistan Using GSM
- Good governance in the light of contemporary political thought.
- Detention in the light of Sharia and law
- the status of civil society during that time of the prophet(PBOH)
- The geopolitical Importance of Afghanistan in India's relations with Central Asia
- the position of the Companions to the Ahl-e-Sunna and their role in narration of Hadith
- The rights of health in Islam and the legal system of Afghanistan.
- Brief study of the recitation of holy Quran

SALAM UNIVERSITY JOURNAL
GUL-E-SORKH (BOST) SQUARE,
KOLOLA POSHTA,
KABUL - AFGHANISTAN

SALAM JOURNAL

SEMI ANNUAL ACADEMIC RESEARCH JOURNAL

4TH YEAR, VOL 4, ISSUES 7 & 8, FALL 2019

Salam, a research journal concerned with publishing research papers from all fields of knowledge after evaluation, issued by Salam University, Kabul, Afghanistan.

Address:

All correspondence should be addressed to the editor.

Salam University, Gul-e-Sorkh (Bost) square,
Kolola poshta, Kabul - Afghanistan

Contact:

(0) 20 22 30 664
+93 (0) 778 150 150

Email:

salammagazine@salam.edu.af

Website:

www.salam.edu.af

SALAM JOURNAL

EDITORIAL BOARD

EDITOR IN CHIEF

Associate Prof. Dr. Misbahullah Abdul Baqi
President, Salam University

EDITOR

Sebghatullah Saber
Head, Salam Research Center

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

- **Prof. Dr. Ismael Labib Balkhi,**
Vice-Chancellor (Academics), Salam University
- **Dr. Rafiullah Atta,**
Assistant Prof. at Nangarhar University
- **Dr. Najibullah Saleh,**
Associate Prof. at Nangarhar University
- **Dr Abdul Baqi Amin,**
Associate Prof. at Salam University
- **Dr Abdul Khahir Aleem,**
Associate Prof. at Salam University
- **Dr Said Hasan Adlyar,**
Associate Prof. at Kabul University
- **Mr, Mohd. Qasim Ayaz,**
Lecturer and Head Dept. of Management Sciences,
Faculty of Economics, Salam University

CONTENTS

ENGLISH ARTICLES

- **Preface**.....1
- **Assessing the influence of human capital development on effective organizational performance; an investigation into the selected private higher education in Nangarhar - Afghanistan ... 6**
Mohammad Qasim Ayaz
- **Private Cloud Solution for Vehicles in Afghanistan Using GSM24**
Said Rahim "Manandoy", Dr. Jawid Ahmad "Baktash"

ABSTRACTS OF PASHTO, PERSIAN AND ARABIC ARTICLES

- **Good governance in the light of contemporary political thought 32**
- **Permissibility, historical process, objectives and effectiveness of imprisonment in the light of Islamic law and Sharia 33**
- **The status of civil society during the time of the Prophet (pbuh) 34**
- **The geopolitical Importance of Afghanistan in India's relations with Central Asia 35**
- **The position of the Companions to the Ahl-e-Sunna and their role in narration of Hadith 35**
- **The rights of health in Islam and the legal system of Afghanistan 36**
- **The Brief study of the recitation of The Holy Quran 37**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Preface

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيد الأنبياء والمرسلين و على آله و أصحابه أجمعين، وبعد.

We are pleased to be presenting new issue of Salam Academic Journal to the lover of knowledge and wisdom during such a time where the Higher education enhanced immensely across the country as compare to the previous years, and plenty of innovations have been introduced both quantitatively & qualitatively.

Meanwhile, Salam is reaching to its 10th anniversary where it has proved its strengths in various grounds and got the trust of the society; for coming five years the University has set its strategic objectives; and has the determination to strengthen its position in the country and the region by attaining these strategic goals.

For coming five years Salam University sets out the following strategic bjectives:

- The University gives priority to have its own integrated campus and infrastructure to fulfill its present & further educational development requirements.
- The University endeavor to create new faculties & departments based on the society need; standardizing the current academic programs in a way to fulfil the industrial and technological needs of the country.
- Through quality improvement & potential enhancing the level of knowledge, the University endeavor to train such personalities to be specialized in their fields of study on one hand and to have special leadership skills on the other hand; which make them capable of participating actively in the development of the society.
- Enhancing the research & debates capabilities at the university level; bringing innovation in the ground of research & development in order to fulfill the necessity of people both nationally and internationally.
- For bringing standardization in the university, we endeavor to improve the quality of services, arrange best possible facilities for students, standardize the administrative activities; boost our financial resources and departments.

- Providing opportunities for all the administrations and its employees to take active part in the growth and development of society; and perform their responsibilities towards society.
- As part of overall University's plan, University has the determination to use information technology and electrical tools in the area of research, administration, and teaching and in strengthening the co-relations between students and teachers and to enable students' access to academic resources.
- Strengthening relationship with both national & international universities and other educational institutions, and endeavor to greatly use these relationships.

To achieve aforementioned objectives, all the employee are continuously and tirelessly making their endeavors; and likewise each department is making comprehensive plans to attain these objectives; meanwhile, research growth is a substantial objective; and furthermore sharing the findings of the research with qualified people of the society is a fundamental objective, which can be achieved through the publication of university's magazine ; therefore, you are receiving one of the volumes of the magazine. This volume of the magazine contains various topics which imply the variation of the research areas in Salam University.

The first article of this issue is under the title of **“some of the characteristic of civil society during the Prophet (BUH) Period of time”** is written by Prof. Abdul Ahad Muslim, who is a professor at the Taleem & Tarbia University of professor Rabbani, and likewise he is a part time lecturer at the Salam University. The author has made an endeavor to present some realistic information to readers from the period of Muhammad (PBUH) about one of the basic pillars of present time political system, in order to rectify some mis-understandings; and to acknowledge that the real civil society is the one which embody the characteristics and specialties of the societies from the time of Muhammad (PBUH) and that play active role in the development of the society.

The second article of this issue is under the title of **“ Status of Prophet Companions (Suhaba) in the thought of Ahli Sunat and their role in memorizing and narration of Hadith”** this research is carried out by Khalida Shafiq who is a lecturer of law & Sharia faculty of Salam University. This topic analyzed the fundamental issue which is referring to, companions of Muhammad(PBUH) are the only source for transferring the Religion to Muslim Uma so, if misconceptions take place in the mind of people

regarding Sohabas (companions,) it will make the Muslim ummah doubtful regarding the religion.

It further says that Sohabas (companions) have a high rank based on the opinion of sect by the name of Ahly sunat; it is proved by hadith which says that sohabas (companions) have performed their duties and responsibilities in transferring the religion, so there is no problem in protection as well as transformation of the religion.

Next article is under the title of **“The Geopolitical position of Afghanistan in the relationship of India with Central Asian countries”** which is written by Muhammad Ghani a lecturer of Salam University.

This topic illustrate that India is an industrial country, while central Asia is a market, in similar way Central Asia is the producer of Raw material in the region; and India is the consumer country of these raw material. Having said that, both India and Central Asia need to improve their relationship; for this relationship Afghanistan serves as a bridge, so Afghanistan should use its strategic geopolitical location for its benefits. These are the core points of the discussion.

Another topic is made under the title of (Imprisonment in light of Islamic Sharia and Law: Objectives, implication, the Historical Process and its Legitimacy).

This topic is written by lecturer of Salam University **Mr. Syed Mustafa Hammas**. As it is clear from the title that this topic is written about discretionary punishment whether or not it is legal? What is the main objective, and how to achieve these goals, All these topics are discussed according to the law of Afghanistan and Islamic point of view.

Another topic in the magazine is about (**Good governance in the light of modern political thought**). This topic is written by the chancellor of Salam University **“Dr. Misbahullah Abdul Baqi”**. Important sub-topic “Understanding good governance” is discussed in this research. Likewise, this topic points out all those fundamental resources, practices and goals which are needed for good governance. This research also discusses the standards which identify good governance. And shows that the term “Good governance” introduced in the era of new liberalism and is actually recognized for the treatment of all those issues found in the democratic systems but some issues such as whether or not this concept solves all those problems that Islamic world has been facing with in good governance? And how much does this concept coordinate with the fundamentals of Islam, it needs further research to be done in this area.

The next article “تنبذة عن القراءات القرآنيته” is written in Arabic language and the author of this topic is one of the lecturers of Salam University in master

programs names Dr. Fasihullah. It is written about one of the important studies of Holy Quran. This topic is written about the Qirrat (The rules and regulation of recitation) of Quran. The author has defined Qirrat and understanding Qirrat, proofs for different Qirrat, types of Qirrat, the conditions of correct Qirrat, the advantages of Qirrat and many more have been discussed in this topic.

There are two research papers in English section.

One of them is, "Assessing the influence of Human Capital Development on effective organization performance; an investigation into the selected private higher education in Nangarhar, Afghanistan", is written by one of the lecturers of Salam University in Economics Faculty names Mr. Mohammad Qasim Ayaz. As known from the title that the research shows how important is Human Capital Development in organization performance. The research has been made after collecting information from the employees of Nangarhar higher education Institutions and Universities. The goal of this research is to show that the promotion of organizations and institutions actually depends upon the Capital Development of Human beings. The only way to develop Human Capital is to provide them with required trainings and give them relevant instructions. In order to be effective, the organizations in Afghanistan have to focus on Human Capital Development.

Another research paper is made by Computer Science Faculty. The title of the research is "**Private cloud solution for Vehicles in Afghanistan Using GSM**", written by the dean of computer science faculty of Salam University **Said Rahim Manandoy**. Mr Manandoy has been supervised by **Dr. Javid Ahmad Baktash** in this research who is a professor in Kabul University, Computer Sciences Department. In the research, a system is suggested for the information of traffics and vehicles where traffics can get relevant information about an accident on the spot through their mobiles. And proves it whether the information given by the driver is correct or not. Activating this system will enable us to prevent lots of crimes and accidents. Therefore, it is an important issue whose implementation couldn't be difficult enough.

The academic journal of Salam University presents these topics to its respected readers and researchers. And hope the readers will read them carefully and criticize these articles academically. Indeed, science and research really make progress when it is soundly criticized. No author can claim that the research he/she produced is conclusive and final. Therefore, the academic committee of Journal hopes that scholars and researchers will criticize the published thoughts academically.

At the end, I pray to Allah to give our authors and writers an opportunity to develop their knowledge through critical discussion and researches. The pages of the journal are available to republish the discussion and sound criticism.

Assessing the influence of human capital development on effective organizational performance; an investigation into the selected private higher education in Nangarhar, Afghanistan.

Mohammad Qasim Ayaz

Lecturer, Salam University, Management Science Department
Mohammadqasimayaz@gmail.com

Abstract

Human resource developments are found to be one of the fundamental factors which contribute in the success of any organizations. In the context of the higher institutions sector, the importance and main purpose of the study is to establish the influence of human capital development on organizational performance, in specific within private educational sector of Nangarhar, Afghanistan. For completing this goal 6 higher educational institutions were selected, the study on hand used questionnaire for data collection, a total of 180 participant were viewed there thought, the findings of the study depict a strong and positive relationship between human capital development and organizational performance.

Keywords: Human Capital Development, Learning Capacity, Leadership Practices and Knowledge Accessibility.

Background of the Study

With no doubt, almost all the organizations are surviving in today's competitive environment and the survival in such kind of market for organizations is not easy. This in turn can cause the missing of goals and makes the organization unable to work effectively and efficiently for the achievement of goal. Furthermore, it is crystal and clear that the achievement of goal and survival of the organization in this competitive world is not possible without the effective and efficient use of resources. The resources can be best known as the financial, physical, informational, technological and most necessarily stating the Human Resources. The

effective use of the Human Resources will make the organization attain the goal very effectively and make the organization profitable, resistant to change and to survive in the market for long term.

It is no exaggeration in the assertion that the most significant resource of any organization is often said to be its people. Of course, an organization is nothing but inter-related groups of people whose activities are planned and coordinated to meet organizational objectives. An organization that exists to produce goods and services has a good chance to survive and prosper if it consists of the right people. Organizations encounter several obstacles in meeting their goals and in a similar way, all employees report some problems in their attempts to be productive and efficient in their jobs, and to feel satisfied in their work-lives. The challenge to human resources management is to minimize these obstacles and problems. The organization/management prepares a Human Resource Development Plan to develop their human resources - they proudly call it as „Human Capital“ (Ghorbanhosseini, 2014).

People knowledge and skills are known as human capital (HC), HC is the core of intellectual capital (IC) that drive business performance (BP). Choudhury and Nayak (2011) stated: People are the organizations greatest asset, providing the IC that drives differentiation and value added. Westphalen (2009) said HC can be defined strictly within an economic context as a production factor, and Koednok (2011a) described HC as an economic term used to describe the skills and knowledge that individuals draw upon to generate outputs of value, such as innovation and productivity in job performance. Moreover, Rephann, (2009) defined HC as the stock of knowledge and skills embodied in labor as a result of training and education that improves labor productivity. While, Papadimitriou (2011) stated: HC is investing in the skills and knowledge that faculty and staffs need in order to be outstanding teachers, scholars, innovators, and leaders. Finally, Enyekit, (2012) pronounced that: HC is the intangible factor of the production that brings human intellect, skills and competencies in the production and provision of goods and services. In summary HC represents individual's knowledge and skills; It is not owned by the organization, but it can be rented; It is in the minds of individuals (individual property) and finally, it goes with the individual (Sharabati & Nour, 2013).

Research Problem

With fact that organizational performance in private sector organization is one of the key areas to be focused, over past decades, ministries, federal departments, local authorities and all private sector organizations in

Afghanistan have experienced a hug loss and faced with numerous problems because of internal and external conflicts, the situation still exists however Afghan government including all private organization. The current disorder, the demand for a more demanding organizational intensive care of deliverables and assessment of its outcomes and impressions, controls are highly required. Thus, the problems are clears and worrying cause uneasiness among people and other different employees working in government and private organizations. Therefore, this study is focused to implement some supporting factors to measure how human capital Development can bring positive affect on organizational performance in higher education sector of Nangarhar.

Significance of the Study

As mentioned the study focused to examine and explore the relationship between human capital management and organization performance with the help of individuals who participated in this study to identify all those factors that can influence organization performance in private and public organization. Additionally, this study aims to provide extra knowledge in translating organization performance which results from human capital management. The author of this research study considered this work as a potential supporting factor for the public and relevant private sectors. In conclusion the finding of this study add on existing knowledge in emphasizing the role and important of human capital on organizational performance. It also gives higher advantages to the practitioners in the field of management and business studies and in academic arena including organizational significant for the decision makers in both public and private organizations.

Objective of the study:

Current study is focused on following main objectives:

1. To explore the relationship between (independent variable) Human capital Development and (dependent Variable) organizational performance.
2. To explore and understand the relationship between Leadership Practices, Learning Capacity, Knowledge accessibility and Organizational Performance.

Research Questions

- What is the influence of Human capital Development on organizational performance?
- How leadership practices effect organization performance particularly Education sector?
- How knowledge accessibility supports organization performance in particular to higher education sector of Nangarhar?
- To what extend learning capacity can affect higher education sector of Nangarhar?

Research Hypothesis

- H1: There is positive relationship between leadership practices and organizational performance
- H2: There is significant relationship between the Learning capacity and organizational performance
- H3: There is significant relationship between the knowledge accessibility and organizational performance

Literature Review

This chapter of the research is used to provide information about the researchers and their view who has mentioned some relevant information about the topic here discussed. Furthermore, this chapter serves as the important chapter for comparing the prosed ideas and the ideas being found about the human capital management and the organization performance. The chapter also discusses the theoretical framework of the study which displays the graphic presentation of both the dependent and independent variables. The study here performed as of the effect of human capital development on the organization performance considering the case of the private higher institutions in Nangarhar.

Human Capital:

People knowledge and skills are known as human capital (HC), HC is the core of intellectual capital (IC) that drive business performance (BP). Choudhury and Nayak (2011) stated: People are the organizations greatest asset, providing the IC that drives differentiation and value added. Westphalen (2009) said HC can be defined strictly within an economic context as a production factor, and Koednok (2011a) described HC as an economic term used to describe the skills and knowledge that individuals draw upon to generate outputs of value, such as innovation and productivity

in job performance. Moreover, Rephann et. al. (2009) defined HC as the stock of knowledge and skills embodied in labor as a result of training and education that improves labor productivity. While, Papadimitriou (2011) stated: HC is investing in the skills and knowledge that faculty and staffs need in order to be outstanding teachers, scholars, innovators, and leaders. The origin of human capital goes back to materialization of classical economics in (1776) and thereafter developed a scientific theory. The initiative of investing in human capital was first developed by Adam Smith (1776), who argued in the Wealth of Nations that differences between the ways of working of individuals with different levels of education and training reflected differences in the returns necessary to pay the costs of acquiring those skills. Economists such as Elliot (1991) developed the theory of human capital. He is concerned with human capital in terms of the quality, not quantity, of the labour supply. (Baron and Armstrong). After the demonstration of that concept as a theory, Schultz (1961) recognized the human capital as one of the important factors of national economic growth in the modern economy (Odhong', 2014).

Human Capital Development:

The above words are describing a very general and very important term which is regarding the Human capital and its development. Here, the human capital as stated earlier all refers to the abilities, knowledge and the skills the person owns for doing or performing a particular task and the word development refers to the state in which something moves from the good to the better or the best state. Therefore, we can say that the human capital development is all about ways of improving the existing knowledge and understanding of the employees and providing them the new knowledge and understanding for better performances in the organization.

Leadership Practices

This study acknowledged the importance of leadership practices and thus posited it as one of the dimensions of human capital. The study is focused on exploring whether and how leadership practices relates to organizational performance. Studies have found that leadership practices in an organization contribute towards the improvement of overall organizational outcomes (Ozcelik et al., 2008). This notion is supported by previous studies conducted on company performance from the perspective of strategic HRM. Considerable support was found in that leadership practices, aimed at improving individual-level outcomes, such as motivation,

engagement and commitment, subsequently lead to better organizational performance (Becker and Gerhart, 1996; Becker and Huselid, 1998; Combs, Liu, Hall & Ketchen 2006).

Additionally, another study has found that leadership practices promoted a positive environment in an organization thereon creating a significant effect on organizational performance. Interestingly, these results add to current knowledge of how some factors relate to the outcomes of organization, by showing that company leaders' management practices could be one of the important factors that potentially determine organizational outcomes. Ozcelik et al., (2008) suggested that future research could simultaneously examine previously studied high-performance work practices to determine their relative contributions to organizational performance and organizational-level outcomes. Bassi and McMurrer (2007) also conducted a similar study on improving sales and safety at American Standard Companies. They found that leadership practices were most closely associated with high performance, in this case sales performance. This result highlights the possible nature of relationship between leadership practices and organizational performance.

Burg-Brown (2016) conducted a study to identify the ability of Full Range Leadership Theory in order to find the relationship between leadership styles, in particular (transformational and transactional, organizational performance, and employee job satisfaction as a moderating variable. The study was conducted among full-time staffs of U.S. government agencies. The researcher discovered that leadership styles, both transformational and transactional, were positively linked to a number of organizational outcomes.

Leadership Practices and Organizational Performance

Do you believe "the essence of leadership is influence" (B. van Knippenberg, 2005), leadership might have defined in higher level "it's the art of mobilizing and making others active to strive towards a common goal and shared aspirations" (Kouzes & Posner, 1995). Whatever, now needed are leader and their leadership practices who simultaneously able be agents of change and centers gravity (Shamir, 1999; Revang, 2000), because they importantly focus on internal organizational culture to motivate and enable individuals and organization system to adapt for being successful (Furnham, 2002). Scholar have been discussed different leadership styles and its types importantly transactional and transformational leadership types are critical for top management to practice and implement the pre-planned goals (Den Hartong, 1997).

According to Whittington, Goodwin & Murray, 2004) a transactional leadership practices would be enough to be engaged in an exchange or a transaction where pay, status or other rewards are exchanged for employees work efforts toward organizational performance. While in other hand (Elenkov, 2002; Sashkin & Saskin, 2003) emphasis that transactional leadership practices can lead and motivates subordinates to reforms as expected and hey also discussed the important of transformational leadership that typically inspires the followers to do more than original expectation.

While research scholars view transformational leadership as universal theory (Bass & Avolio, 1994; Kouzes & Posner, 2002; Bass, 1997). But other scholars like (Hofstede, 1980, 1991; Den Hartog, 1999; Koopman, 1999; Hetland & Sandal, 2003, Scherm, Nielsen, Lawrence & Sivesind, 2004) views leadership practices that may vary between context of different organizational culture. Brett, (2000) also proposed several leadership approaches, including economic return and excellent survival, can be used for research, mainly he suggest that implementing leadership practices such as transformational and transactional would be a good measurement for organizational performance under given circumstances.

Knowledge Accessibility

Knowledge is one of the factors that is essential to sustain a competitive advantage for all organizations particularly business organizations (Kassim et al., 2016). In the current era of rapid change and ambiguity, it is appealed that effective organizations are those that constantly embrace new knowledge, circulate them throughout the organization, and embody them in services and technologies. Technically and organically, an organization's foundation is created, described and defined as an entity capable of solving problems while constantly growing, developing, and applying existing and new stocks of knowledge. However, Georg von Krogh (2000) debated that in most organizations, creating and developing new knowledge are far more significant than keeping track of the existing ones.

Globally, much interest in organizational learning has grown in the wake of a number of weakening well-established organizations. Against an increasingly globalized market, their diminishing competitive power has been observed, and the need for organizational renewal and transformation is urgent. The top management in organizations are convinced on the importance of refining learning in their firms (López et al., 2005).

In the public sector, government agencies are executing knowledge management (KM) practices to improve operations and public service

deliverables to the people. In establishing refining performance approaches, organizations including government agencies, need look at being innovative and at the same time enhancing accountability as a service provider. Undoubtedly, government agencies are determined to improve and harness existing internal knowledge within their environment to nurture problem solving skills of employees of all levels.

Knowledge Accessibilities and Organizational Performance

Most of the researchers believe knowledge accessibility linked with different organizational culture, because it heavily relies upon trust, creation, teamwork, and collaboration among employees working for an organization (Chen, C. & Huang, J., 2007). It's a common believe that organization processes lined with knowledge accessibility (Choi, B., Poon, S.K. & Davis, J.G., 2008). Some more research scholars discussed and linked knowledge management with organizational performance and divided into four main approaches such as utilization, sharing, utilization and ownership (Čater, T. & Čater, B., 2009).

Knowledge accumulation means higher the effective of knowledge accumulation internal and through internalization in an organization the greater the performance (Čater, T. & Čater, B., 2009). Utilization means effectiveness of utilizing the existing knowledge in an organization for better advancement (Hair, J. F. et al., 1998). While sharing mean the improvement of sharing knowledge formal or informal that affect organizational performance, and finally ownership mean the better the accessibility of knowledge the greater organizational success and affective performance (Hair, J. F. et al., 1998). Furthermore, organizations are mutli – dimensional construct that defined in different literature, Organization hardly need for combination of knowledge, ability and skill that a n individual have to use for better and effective organizational performance (A. & Siguaw, J. A., 2000).

Some researcher believes that the combination of all four element knowledge accumulation, utilization and knowledge sharing practices and knowledge ownership identification have a positive impact on overall organizational performance (Kießling, T.S. et al., 2009). In this research study we assessed the need of knowledge accessibility for better organizational performance, there are several approaches and practices to organizational performance measurement the financial perspective examines if company's implement and execution its strategy which can contributes bottom line improvement (Kulkarni, U. & St Louis. R2003).

Learning Capacity

Organizational learning is a platform to gain a competitive advantage and also considered one of the key variables that enhance performance (Brockmand & Morgan, 2003). Organizations that are able to learn and improve have a better sense in understanding important trends (Tippins & Sohi, 2003). Learning organizations are more flexible and quicker in responding than others (Slater & Narver, 1995), and combined, they help firms to retain and remain competitive.

A study conducted by Rhodes, Lok, Hung, and Fang (2008) confirmed the significant positive correlation between learning organization characteristics, namely learning intention, absorption capacity, and integration capacity, and organizational performance and innovation. Furthermore, Prieto and Revilla (2006) concluded that the performance of organizations, in terms of both financial and non-financial, depended on the configuration of organizational learning capability.

Similarly, a study conducted by López, Peón, and Ordás (2005) also revealed the correlation between learning, innovation and competitiveness, where the correlation between innovation and competitiveness, and organizational financial performance indicated positively. This study supported a previous one by Lane, Salk, and Lyles (2001) which found that the knowledge acquired from organizational absorptive capacity increased performance. The results are also in line with Jamal's (2008) study which discovered that organizational learning capacity is related to the performance of organizations, reporting a positive correlation between the two. Not surprisingly, management studies have stressed on the importance of organizational learning in enhancing a firm's performance thus creating a competitive advantage (Brockmand & Morgan, 2003; Jiménez-Jiménez, 2011).

Additionally, literature that presented research on learning outcomes, resultant from workplace-learning, articulated various outcomes such as abilities and skills, employee performance, learning motivation, knowledge, performance of organization, and commitment (Dysvik & Kuvaas, 2008; Lankau & Scandura, 2002; Velada et al., 2007). As scholars continue to debate about the importance of learning in refining performance, they cautioned the inadequacy of current research (Daryoush et al., 2013; Velada et al., 2007). Essentially, learning capacity can be defined as the organization's overall ability to learn, change, innovate, and continually improve through training and development, as well as value and support (Jamal, 2008).

Learning Capacity and Organizational Performance

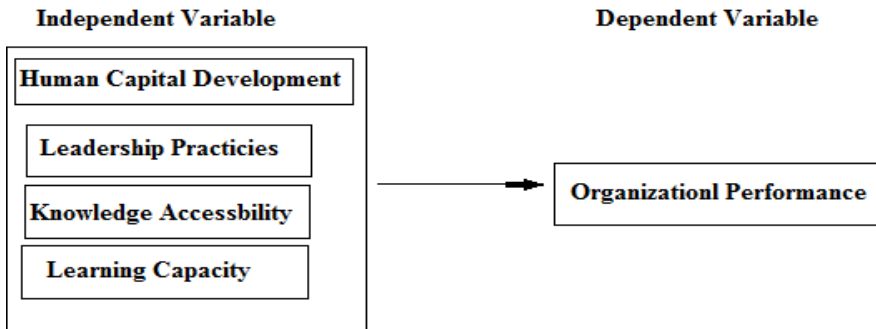
It's very understood that learning capacity is a key feature for organizational development in both economic and as well as organizational term (Imran, Nisar, & Asraf, 2014), and at the moment organizations are facing with high level innovative technology which provide though competitive environment, at the present capacity of learning or trying towards improving learning capacity within individual is not an easy task (Easterby-Smith, 1997).

Learning capacity is counted as most important focal of the research and become an interdisciplinary topic which influence variety of field in advance level (Castaneda, 2000) literature explores a great contribution of learning capacity in almost every field of the study Duncan y Weiss, 1979). The idea of existence of a insignificant relationship between learning capacity, knowledge development, learning processes and organizational performance often linked the potential effects to economic success, so the suggestion is that the effect of learning capacity on organizational performance has a dual nature the first nature is economic and the second nature is not economic (Zahra, 1999; Goh & Ryan, 2002).

The double nature of effect – economic and not economic on current competitive environment is not the only consequence of learning capacity; this process is linked with other perspectives and consistent with the other different efforts to measure intellectual capital in an organization (Kaplan and Norton, 1992, 1993, 1996; Stewart, 1997; Martin, 2000; Carlucci, 2002). With this sense Mintzberg (1995) and Bontis, (2002) argues that the performance level provides essential feedback about the efficiency of learning process and ultimate affect and assessment opportunity for organizations how to proceed and support individuals towards preserving learning capacity as well as for their enlargement.

Furthermore, researchers like (Chiva & Alerga, 2008; Templeton, 2002; Ceylan & Aydin, 2009) argues that organizational learning is type of essential process through which organizations know and understand this learning takes different alternative in organizational model that explores the work enhancement of individuals, development and maintenance of organizational performance which is the key objective of every organization. The effectiveness of an organization can be measured how an organization achieve their pre-planned goal and objectives and this can be happening effectively through learning capacity and by fully sharing information, quick and timely decision making, shared tasks and felling for self-responsibilities (Rojas, 2000).

Theoretical Framework

Research Methodology

1. Research Design

Since very research or study which is undertaken by the researcher would vary because of the objective it achieves. As far as my study is concerned, it is comes to know the effect of the human capital development on the performance of the organization considering the case of private higher institutions in Nangarhar. The research here is conducted to know the effect of the human capital development on the organization performance keeping in view the case of private higher institutions in Nangarhar. The total sample size for this study was 180 while 30 participants from each university have been selected, the following table clearly explores the number of participant from each private higher educational institutions serving in Nangarhar.

Nwoga (2007) developed a model to access the impact of HCM on OP considering private higher education in Nangarhar, Afghanistan. In this model specification, the organizational (OP) is the dependent variable while Learning Practices (LP), Knowledge Accessibility (KA) and Learning Capacity (LC) are the constructive independent variables. On this basis, the simple regression model is hereby specified thus: $HCD = f(LP, KA, \text{ and } LC) \dots$ (1) The econometric model of equation 1 is: $HCD = \beta_0 + \beta_1LP + \beta_2KA + \beta_3LC + \mu_i$. (2) Where; HCD = Human Capital Development LP = Leadership Practices LC = Learning Capacity OP = Organizational Performance β_0 = Intercept of the model $\beta_1 - \beta_3$ = Parameters of the regression coefficients μ_i = Stochastic error term

S/N	Name of the University/Institute	Address	Number of Employees
1	Khurasan University	Phase #3	30

2	Alfalah University	Phase #4	30
3	Spinghar University	Phase #3	30
4	Aryana Institute of Higher Education	Phase #7	30
5	Al Taqwa Institute of Higher Education	Phase #3	30
6	Rokhan Institute of Higher Education		30
	Total		180

2. Data Analysis and Interpretation

The study applied here is used to undergo with the likert scale to measure a range of factors establishing the effectiveness of Human Capital Development on organization performance and an interval scale in determining the relationship between human capital development and the organization performance. Descriptive statistics was used to analyze this data. The mean responses, standard deviation and other relevant statistics were computed to better understand the data. The data collected was compiled and edited to check for logical inconsistencies. The data was then coded according to the responses. Relationships between responses was assessed and presented using tables and graphs and analysis was done using SPSS. Regression and Correlation analysis was applied in this study to reveal relationships among variables in the findings from the data.

3. Demographics of Participants

Gender				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Male	178	98.9	98.9	98.9
Female	2	1.1	1.1	100.0
Total	180	100.0	100.0	
Age				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
25-35	102	56.7	56.7	56.7
36-44	67	37.2	37.2	93.9
45-55	11	6.1	6.1	100.0
Total	180	100.0	100.0	

Education				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Bachelor Degree	170	94.5	94.5	94.5
Master Degree	10	5.5	5.5	100.0
Ph.D Holders	0	00.0	00.0	100.0
Total	180	100.0	100.0	

Experience				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
0-3 Years	38	21.1	21.1	21
4 – 5 Years	94	52.2	52.2	73.3
6 - 10 Years	37	20.6	20.6	93.9
11 or Above	11	6.1	6.1	100
Total	180	100.0	100.0	

The above-given table shows that gender proportion of female and male participants study. It can be trace that out of 180 employees, there are 178 males and only 2 female participants of the study. Thus, the percentages of male and female participants are 98.9 and 1.1 percent. The research was carried in Jalalabad which is Pashtoon populated have a man dominated culture. Despite this, the female literacy rate in Afghanistan is quit lower. Furthermore, given tables present an overview of the age of participants of the study. On basis of age brackets the respondents of the study were assigned to 3 categories or age groups. Out of 180 employees, 102 employees that are 57 % of the total sample has an age in range of 25to 35 30 years. While 67 employees which make 37 percent of the sample has aged from 36 to 44 years. It is important to note that the only 11 employees which 6 percent of samples have age between 45 to 55 years. 9 Thus, it can be observed that most employees working in mentioned organization has an average age and are young. Moreover, the given table shows that; 170 of total employees' are bachelor that makes 94.5% of the sample while 10 respondents of the study are masters that make 5.5% of the total sample. In short, it shows that there is no PhD doctor in mentioned organization and the majority of them are bachelor. But, now days the masters' level is also growing fast. Furthermore, table and illustration show related the working experience of participants of study. From the sample of the study of 180

employees Only 11 employees which are 6.1 percent of the sample has more than 10 years' experience. While remaining 94 percent of sample of having less than 10-years' experience. Out of 180, 94 respondents of study which is 52 percent of study have experience 4 to 5 years. While the 21 percent of study have experienced less than 3 years' experience and 37 employees which are 21 percent of the employee have experience 6 to 10 years of experience. Thus it implies that most of the respondents of the sample have enough of professional experience.

4. Regression Analysis and interpretation

Correlations			
Human Capital Development	Pearson Corelation	1	.607
	Sig. (2-tailed)		0
	N	180	180
Organizational Performance	Pearsprm Corelation	.607	1
	Sig. (2-tailed)	0	
	N	180	180

**Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

The correlation matrix of the analysis is one of the most important parts of the data analysis in which we want to find out the relationship between the two variables. The above mentioned table is used to discuss the independent variable (Human Capital Development) and the dependent variable (Organizational Performance) in which it is stated that there exists positive relationship between the human capital development and organization performance. The correlation value is .607 which states there is average strong relationship between the human capital development and the organization performance.

5. Model Summary

	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.607	.549	.499	.7549

a. Predictors: (Constant), Human Capital Management)

The regression analysis of the study is used to describe the variation of the variables, the significance of the model and as well the beta change. Here, the model summary table of the analysis is used to state the the R square value .549 is used to indicate the level of the variation caused between the independent variable Human capital development and the organization performance.

6. Anova

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	sig.
Regression	59.277	1	59.277	103	.000
Residual	101.46	178	0.57		
Total	160.737	179			

- a. Predictors: (Constant), Human Capital Development
 b. Dependent Variable: Organizational Performance

This table of the analysis is used to mention the fitness of the model keeping in view the significance value. Therefore, the above table of the analysis has found out that the significance value is .000 which is less than .05. Hence, we can state that the model is statistically significant.

Discussion

The study which was conducted is to examine the effect of the human capital management on organization performance considering the case of private higher education institutes/ universities. The study has used the survey approach for collection of the data in which the researcher distributed the adopted questionnaire for collected the data. The total sample size of the study was the 200 in which the valid respondents were 180 and participated in the filling of questionnaires. As far as the analysis of the study is concerned, the analysis has shown the positive correlation between the human capital management and the organization performance in private higher education institutes. In the above analysis, the correlation value is .607 which is above the standard correlation value .05. Therefore, the correlation table is used to indicate the average strong positive correlation between the human capital management and the organization performance. In addition to this, the regression analysis of the study mentions the significance, variation and the unitary changed. The innova table in the analysis is used to show the significance value in which we indicate the fitness of the model. So in the table above, the significant value in the table is .000 which is less than the standard value.05 and this states that the model is statistically fit.

Recommendations

As far as the research has been concerned, the researcher has indicated that the human capital can be the best reason for increasing the organization performance. Therefore, it is highly recommended for the organization take care of their human resources not only in the practice of the recruitment but they should also be utilized in their best of the possible ways. As my personal interest, I have selected the area of the studying the effect of the human capital development on organization performance keeping in view the case of private higher education organization. The further recommendations for the similar study are to be conducted by NGO and other Public organizations. The sample size shall also be increased and the variable should be increased from three to five.

References:

1. Afioni, F., Karam, C. M., & El-Hajj, H. (2013). The HR value proposition model in the Arab Middle East: fying the contours of an Arab Middle Eastern HR model. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(10), 1895-1932.
2. Armstrong, M. (2006). Competition in two-sided markets. *The RAND Journal of Economics*, 37(3), 668-691.
3. Brown, D., Chheng, S., Melian, V., Parker, K., & Solow, M. (2015). Global Human Capital Trends 2015: Leading in the new world of work.
4. Blanke, J., & Chiesa, T. (2013, May). The travel & tourism competitiveness report 2013. In *The World Economic Forum*.
5. Bontis, N., Dragonetti, N. C., Jacobsen, K., & Roos, G. (1999). The knowledge toolbox: A review of the tools available to measure and manage intangible resources. *European management journal*, 17(4), 391-402.
6. Baron, A., & Armstrong, M. (2007). Human capital management: achieving added value through people. Kogan Page Publishers.
7. Baron, R. A. (2007). Behavioral and cognitive factors in entrepreneurship: Entrepreneurs as the active element in new venture creation. *Strategic entrepreneurship journal*, 1(1-2), 167-182.
8. Bowles, S., Gintis, H., & Osborne, M. (2001). The determinants of earnings: A behavioral approach. *Journal of economic literature*, 39(4), 1137-1176.
9. Blundell, R., Dearden, L., Meghir, C., & Sianesi, B. (1999). Human capital investment: the returns from education and training to the individual, the firm and the economy. *Fiscal studies*, 20(1), 1-23.
10. Bontis, N., Dragonetti, N. C., Jacobsen, K., & Roos, G. (1999). The knowledge toolbox: A review of the tools available to measure and manage intangible resources. *European management journal*, 17(4), 391-402.
11. Bassi, L., & McMurrer, D. (2007). Maximizing your return on people. *Harvard business review*, 85(3), 115.
12. Burg-Brown, S. A. (2016). The relationship between leadership styles and organizational performance moderated by employee job satisfaction in United States government agencies (Doctoral dissertation, Capella University).
13. Brockman, B. K., & Morgan, R. M. (2003). The role of existing knowledge in new product innovativeness and performance. *Decision Sciences*, 34(2), 385-419.
14. Deloitte Consulting, L. L. P., & by Deloitte, B. (2014). Global human capital trends 2014: Engaging the 21st century workforce.

15. Jiménez-Jiménez, D., & Sanz-Valle, R. (2011). Innovation, organizational learning, and performance. *Journal of business research*, 64(4), 408-417.
16. Jarvis, G. J., Hall, S., Stamp, S., Millar, D. R., & Johnson, A. (1980). An assessment of urodynamic examination in incontinent women. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 87(10), 893-896.
17. Kulvisaechana, S. (2006). Human capital development in the international organization: rhetoric and reality. *Journal of European Industrial Training*, 30(9), 721-734.
18. Lane, P. J., Salk, J. E., & Lyles, M. A. (2001). Absorptive capacity, learning, and performance in international joint ventures. *Strategic management journal*, 22(12), 1139-1161.
19. Mbaisi, E. M., Wanzala, P., & Omolo, J. (2013). Prevalence and factors associated with percutaneous injuries and splash exposures among health-care workers in a provincial hospital, Kenya, 2010. *Pan African Medical Journal*, 14(1).
20. Ogunade, A. O. (2011). Human capital investment in the developing world: an analysis of praxis.
21. Odhongo, E. A., & Omolo, J. (2015). Effect of human capital investment on organizational performance of pharmaceutical companies in Kenya. *Global Journal of Human Resource Management*, 3(6), 1-29.
22. Odhong, E. A., & Were, S. (2013). Human Capital Management as a tool for value creation. In proceedings of First SHRD Annual Research Conference, 12th and 13th September, Nairobi, Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology main campus.
23. Odhong, E. A., & Were, S. (2013). Human Capital Management as a tool for value creation. In proceedings of First SHRD Annual Research Conference, 12th and 13th September, Nairobi, Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology main campus.
24. Odhong, E. A., & Were, S. (2013). Human Capital Management as a tool for value creation. In proceedings of First SHRD Annual Research Conference, 12th and 13th September, Nairobi, Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology main campus.
25. Ozcelik, O., Cenk Haytac, M., Kunin, A., & Seydaoglu, G. (2008). Improved wound healing by low-level laser irradiation after gingivectomy operations: a controlled clinical pilot study. *Journal of clinical periodontology*, 35(3), 250-254.
26. Ozcelik, O., Cenk Haytac, M., Kunin, A., & Seydaoglu, G. (2008). Improved wound healing by low-level laser irradiation after gingivectomy operations: a controlled clinical pilot study. *Journal of clinical periodontology*, 35(3), 250-254.
27. Omar Sharifuddin Syed-Ikhsan, S., & Rowland, F. (2004). Knowledge management in a public organization: a study on the relationship between organizational elements and the performance of knowledge transfer. *Journal of knowledge management*, 8(2), 95-111.
28. Pérez López, S., Manuel Montes Peón, J., & José Vazquez Ordás, C. (2005). Organizational learning as a determining factor in business performance. *The learning organization*, 12(3), 227-245.
29. Quijada, D. A. (2008). Reconciling research, rallies, and citizenship: Reflections on youth-led diversity workshops and intercultural alliances. *Social justice*, 35(1 (11)), 76-90.
30. Rhodes, J., Lok, P., Yu-Yuan Hung, R., & Fang, S. C. (2008). An integrative model of organizational learning and social capital on effective knowledge transfer and perceived organizational performance. *Journal of workplace learning*, 20(4), 245-258.
31. Von Krogh, G., Ichijo, K., & Nonaka, I. (2000). Enabling knowledge creation: How to unlock the mystery of tacit knowledge and release the power of innovation. Oxford University Press on Demand.
32. World Health Organization. (2010). Trends in maternal mortality: 1990 to 2008. Estimates developed by WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank. *Trends in maternal mortality: 1990 to 2008. Estimates developed by WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank*.

33. Wente, M. N., Bassi, C., Dervenis, C., Fingerhut, A., Gouma, D. J., Izbicki, J. R., ... & Yeo, C. J. (2007). Delayed gastric emptying (DGE) after pancreatic surgery: a suggested definition by the International Study Group of Pancreatic Surgery (ISGPS). *Surgery, 142*(5), 761-768.
34. Wente, M. N., Bassi, C., Dervenis, C., Fingerhut, A., Gouma, D. J., Izbicki, J. R., ... & Yeo, C. J. (2007). Delayed gastric emptying (DGE) after pancreatic surgery: a suggested definition by the International Study Group of Pancreatic Surgery (ISGPS). *Surgery, 142*(5), 761-768.
35. Zinn, H. (2015). *A people's history of the United States: 1492-present*. Routledge.

Private Cloud Solution for Vehicles in Afghanistan Using GSM

Dr. Jawid Ahmad "Baktash"

Faculty of Computer Science
Kabul University
jawid.baktash@yahoo.com

Said Rahim "Manandoy"

Dean, Faculty of Computer Science
Salam University
saidrahim.nwaddm@gmail.com

Abstract

The traffic police around the world check vehicle papers and plate numbers to confirm if the vehicles are registered with the government. Nowadays this process takes place manually, and there are numerous hindrances associated with it. For instance, may be a vehicle has fake papers or fake plate number. Or May be a vehicle hasn't paid its taxes. So the traffic police are unable to identify or trace each vehicle correctly due to fake papers that look like genuine papers. Hence a system must be designed in which the mentioned issues need to be addressed. The sole intent of this paper is to design a cloud based system that verifies each vehicle's plate number through a single SMS. Traffic police should only send a plate number of an intended vehicle to the cloud using GSM technology; the system should send all the necessary information back to the concerned authority for confirmation. This paper consists of three main modules, the IT infrastructure module, the private cloud module and the GSM SMS module. This system is very easy to use, fast and can prevent many crimes too.

Keywords: Cloud Computing, GSM SMS, Vehicle Number Plate Verification.

Introduction

In today's age the rapidly emerging technology is cloud computing, which is an integral part of all sectors including education, medical, businesses, government agencies and communication etc. Cloud computing plays an important role in many aspects and it can also play a pivotal role in vehicle controlling effectively.

Current vehicle system has no cloud for its data in Afghanistan. All vehicles' records are kept in local systems individually, even it is still paper based in

some provinces of Afghanistan, which has created many hindrances and unmanaged security concerns. Traffic police need to check all the required documents of each vehicle make sure this car has been registered with the government. As a driver of the vehicle, you have to answer all the questions asked by traffic police on a roadside. This is a time-consuming and lengthy procedure.

The most dangerous side of current system is its security concern; fake registration book of the vehicle cannot be correctly checked on road side because if a document looks like genuine, which is not, a traffic police cannot trace stolen car or a vehicle which in fact is not registered with the government.

This paper has actually suggested a solution to effectively verify vehicle's documents; security parameter is not focused too much. It can be used to emerge and facilitate enormous resources for vehicle safety and assurance of security. This system shall be proved extremely helpful when someone is considering buying a used vehicle.

The proposed system will have all the information about a particular vehicle. Traffic police can verify all the authorized vehicles from any province throughout Afghanistan using GSM mobile network. Through the proposed system, traffic police don't need to check all manual documents of a particular vehicle on roadside to make sure its papers are not fake. They only have to send the plate number to the cloud via SMS. The system will send back automated reply with necessary information to the issuer. For instance engine number, original color, owner of the vehicle. The reason we use GSM is because a single SMS answers all the questions.

Verification of a vehicle's plate numbers helps you know to whom a car is registered and also it is very essential for security. As a driver you will find the service extremely helpful when you do not want to stay too long for hundreds of questions from police in a traffic police checkpoint. A single text message can answer all the questions regarding your vehicle.

This private cloud will be sharing its processing power and resources automatically while the requests are increased from traffic police. New records of vehicles will be entered into the centralized data center and data from all the provinces is synchronized.

The traffic departments will have an entry level access to the cloud to enter new records. Two reasons are important for choosing private cloud for the proposed system. First, there are millions of vehicles in Afghanistan, maintaining their data is very difficult because of the size and complexity, and cannot be processed by a single server. The system will automatically share its processing power which can be handled by virtualization

technology. And secondly, as it is private cloud, it will be providing services only for General Directorate of Traffic, hence vehicles documents are sensitive data and we cannot put such data on a public cloud.

The sole intent of this paper is to overcome most of the problems concerning safety and security of vehicles. By sending a single plate number, traffic police can check everything within very short period of time. Only those SIMs which are allowed from the cloud can receive the information via SMS, it means only traffic police can have verification access to the cloud. In other words, only registered SIMs can verify and check vehicles plate number. This paper consists of five parts, literature review, and GSM technology, Cloud Computing, Conclusion and Limitation & Future Work.

II. LITERATURE REVIEW

Mukesh Thakur et al [1] had proposed The Cooperative Approach of Genetic Algorithm and Neural Network for the identification of vehicle license plate number. He has worked only to detect plate number. The License Plate Recognition (LPR) consists of three modules, A. detection of number plate area, B. segmentation of plate characters, and C. recognition of each character.

There was a big challenge in recognition of plate number due to variations in plate styles. In order to overcome this problem, he used Genetic Algorithm (GA) to detect any type of plate number; furthermore, he used Artificial Neural Network (ANN) to recognize any font style of character.

R Shreyas, Pradeep Kumar and Sunil M P et al [2] had proposed dynamic traffic rule violation monitoring system using automatic number plate recognition with SMS feedback. They had designed Automatic Number Plate Recognition (ANPR). In this system, an image processing technology is used. They claim that any vehicle can be detected if it violates traffic rules and the generated or gathered information about the particular car will be passed to the concerned authority for taking legal action. For recognition of plate number, they have used Optical Character Recognition (OCR) using ANPR algorithm with the help of server, which is then given to GSM modem for further SMS feedback to the user or concerned authority.

Md. Shajahan, Kafi, Shamim and K. Murase et al [3] had proposed an implementation of On-Line Traffic Information System via Short Message Service (SMS) for Bangladesh. The main purpose of this paper was to detect levels of traffic congestion on certain roads in Dhaka city. The system is capturing digital image of passing by vehicles, process the image and make a clear decision about number of car. Any user can reach this

information through SMS from system and the system should serve each request. This system is too costly to be implemented because to detect all vehicles passing by roads, CCTV cameras need to be installed on all roads. And also, processing such huge amount of video data needs super processing power.

Hanit Karwal and Akshay Girdhar et al [4] had proposed Vehicle Number Plate Detection system for Indian Vehicles. They tried to design and develop such system that captures image of plate number of vehicle, then sends it to the system for recognition. They have insisted that this system is very useful for both the management of traffic as well as for reduction of crimes related to vehicles. It is stated in this paper that accuracy of this algorithm is 98.07% for recognizing of any type of Indian vehicle plate number. Again there is a big challenge of capturing images and then sending these images to the system for further processing and recognition, which is absolutely costly.

Bhonsale Tejas, Dharmel, Rutuja and Prajata et al [5] had proposed Number Plate Recognition and Document Verification Using Feature Extraction OCR Algorithm. They have designed same system just like the proposed system. They also tried to identify and recognize any vehicles automatically without checking manual documents of the concerned vehicle. The system is very useful for vehicles management authority to easily get information about any vehicle on roadside. This information is retrieved using character segmentation which is done by Optical Character Recognition Algorithm (OCR). Again the problem with this system is image processing. CCTVs need to be used to detect and recognize the plate number of vehicle, and it is very costly and more complex.

Zi-Zia Chen and Kuaj-juan Zhang et al. [6] had proposed Research paper on Logistics Information Platform Based on SMS- system. The main job is done through SMS, to collect information about source and destination of any cargo. This system consists of four modules. A. Business Information Collection Platform, B Member Messaging Platform, C. Cargo Monitoring and Tracking Platform, D. Logistic Costs Payment Platform. In this paper they have worked to provide any kind of information about logistics or cargo to the driver or to the owner of the car using GPS. This information is being exchanged through SMS. Using GSM technology is very reasonable and easy to get information at any point, any time, where there is no access to Internet.

III. GSM SMS

Global System for Mobile Communication (GSM) is a combination of several sub-systems. In the early 1990s, a group was formed by European Telecommunications Standards Institute (ETSI) for designing and developing a mobile communication system for all Europe, but luckily they have developed a better wireless system than what was proposed.

Short Message Service (SMS) is a wireless communication service that uses mobile for sending and receiving short messages. The communication between sender and receiver is not taking place directly. The sender needs to forward message to a centralized system named Short Message Service Center (SMSC). The SMSC is responsible for transferring this text to end user or destination mobile. If the receiver is out of coverage area or it is switched off, the SMSC is keeping this message in its storage until the receiver becomes available, once the receiver end becomes available, the SMSC then sends message to the receiver. [7].

In the proposed system the communication is done by GSM network between traffic authority and system for verifying vehicle documents. The salient side of cellular communication such as GSM is a potential solution for such remotely checking activities. Obviously the reason of using GSM network for communication of the proposed system is its wide coverage which enables the entire system online almost all the time and easily accessible from the rural community or remote areas where connection of Internet is not possible in Afghanistan.

IV. CLOUD COMPUTING

It is clear to all of us that cloud computing is a dispersed technology, which provides dynamically virtualized resources to huge number of clients using Internet connection. The prominent side of cloud is that the resources provided by cloud are dynamically allocated, on time and scalable through shared processing power. Private or public cloud supplies services in many shapes such as (IaaS), (PaaS) and (SaaS) with different deployment terminologies according to requirements like public cloud, private cloud, community cloud and hybrid cloud [8].

[9], "Cloud computing is a model for enabling convenient, on-demand network access to a shared pool of configurable computing resources (e.g., Networks, Servers, Storage, applications, and services) that can be rapidly provisioned and released with minimal management effort or service provider interaction".

V. PROPOSED APPROACH

In the proposed system architecture as depicted in figure 1, it consists of three main modules. A. IT infrastructure, B. Private Cloud, C. GSM network.

1. The IT infrastructure for this system is the most vital module. It provides all the connectivity ground or structure throughout the country, which is the centralized data center. That should have proper secured connectivity to all the provinces in order to synchronize data.
2. The private cloud module represents the data center and cloud architecture. This module will be providing dynamically processing power and data for all the requests.
3. Global System for Mobile Communication (GSM) is a mobile network technology. It is used for verifying vehicle plate numbers. The main server is connected through modem to mobile network. All the requests will be coming to this SIM with the help of server that SIM will have to send and serve requests from mobile phones using SMS service. GSM network is chosen due to its wider coverage area, easy, fast and cost effective. Mobile network works perfectly. Through this system we can overcome all the hindrances and barriers which General Directorate of Traffic faces today. The proposed cloud system is very easy, fast and reliable.

VI. CONCLUSION

This paper presents a complete system for vehicles documents verification through cloud. The cloud of this system will be having all vehicles related information from entire Afghanistan. For instance vehicles registration numbers, original colors, engine numbers, owners and so on. Through the proposed system, traffic authority can check and verify vehicles from any corner of Afghanistan only by sending SMS to the cloud using GSM mobile network. Choosing GSM mobile network is a convenient way, because the remote areas where internet connectivity is not available, mobile network works perfectly. Through this system we can overcome all the hindrances and barriers which General Directorate of Traffic faces today. The proposed cloud system is very easy, fast and reliable.

VII. LIMITATION & FUTURE WORK

There are numbers of limitations in this system. The first and big challenge is that developing and deploying private cloud for this system is not easy and its security assurance is a crucial side. Second, the synchronization of new data entry from all the provinces into the central data center needs a strong internet connection which is not available in Afghanistan all the time. Third, there are some areas in the country where GSM networks don't have coverage. Fourth, no Fig.1. System Architecture ing in Afghanistan, collection of their data and putting it into the cloud is a tough task and time consuming process. And the last one, this paper is actually focusing to put data on cloud, meaning that the data will be accessed via the Internet too, so once internet comes to the game, then the term "security" comes into concern. Maintaining and keeping this important data on cloud needs more concern about strong security.

REFERENCES

1. Mukesh Thakur, Ishank Raj and Ganesan PSneddon, "The cooperative approach of genetic algorithm and neural network for the identification of vehicle License Plate number," International Conference on Innovations in Information, Embedded and Communication Systems (ICIIECS), 19-20 March-2015.
2. R. Shreyas, B. V. Pradeep Kumar and H. B. Adithya, "Dynamic Traffic Rule Violation Monitoring System Using Automatic Number Plate Recognition with SMS Feedback," 2nd International Conference on Telecommunication and Networks (TEL-NET), 10-11 Aug. 2017.
3. Md. Shahjahan, Kafi M. Nahin, Md. Mayen Uddin, Md. Shamim Ahsan and K. Murase, "An implementation of on-line traffic information system via short message service (SMS) for Bangladesh," IEEE International Joint Conference on Neural Networks (IEEE World Congress on Computational Intelligence), 2017 pp. 2612 - 2618.
4. Hanit Karwal and Akshay Girdhar "Vehicle Number Plate Detection System for Indian Vehicles," IEEE International Conference on Computational Intelligence & Communication Technology, 2015, pp 8 - 12.
5. Bhonsale Tejas, Dhamal Omkar, Dhupal Rutuja, Khedekar Prajakta and Patil Bhakti, "Number Plate Recognition And Document Verification Using Feature Extraction OCR Algorithm," International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS), 2017, pp. 1317 – 1320.
6. Zi-xia Chen and Kuai-juan Zhang, "Research on Road Logistics Information Platform Based on SMS-System," International Conference on Innovative Computing and Communication and 2010
7. Asia-Pacific Conference on Information Technology and Ocean Engineering, 2010 pp. 173 – 175.
8. Xuemei Li, Qiuchen Yuan, Wuchen Wu, Xiaohong Peng and Ligang HouValley, "Implementation of GSM SMS Remote Control System Based on FPGA," The 2nd International Conference on Information Science and Engineering, 2010 pp. 2132 – 2135.
9. Zouhair Chiba, Nouredine Abghour, Khalid Moussaid, Amina El Omri and Mohamed Rida, "A survey of intrusion detection systems for cloud computing environment," The 2nd International Conference on Information Science and E International Conference on Engineering & MIS (ICEMIS), 2016 pp. 1 – 13.

Abstracts

Good governance in the light of contemporary political thought

Good governance is as important for developing countries is important for developed countries as well. Some organizations notice good governance from the financial side while other observe it from the political point of view. According to both of them, the fundamental elements in good governance are, reduction of domination, electing someone by votes, giving all the people (especially the poorest class) opportunity to take part in their decision making and plans. Providing fair opportunities to the citizens of the country using their abilities. Making good and proper legislation and law enforcement, equality of people with law, and fighting against financial, organizational and political corruption. And the main objective of economical development is continuous improvement of human lives._If the lives of humans do not change positively, then if a country may even have enough money and resources but is not a developed country in the reality.

To create good government is not only the task of government but also include some other organizations. Some important of them are social communities and some private sectors. Good governance is not only dependant to public administration as well but companies, private sectors and social communities also need good governance. And finally it is stated that the core objective of good governance is continuous improvement of human lives.

Permissibility, historical process, objectives and effectiveness of imprisonment in the light of Islamic law and Sharia.

This particular discussion & research is based on a few indispensable subjects which includes understanding of imprisonment, validity, historical background & process; effects of imprisonment under the Islamic law & Sharia, which enlighten the mentality & comprehension of students.

At the beginning, we have to know the literal and figurative meaning of imprisonment; definitions of imprisonment in accordance to law that reveals how to put restriction (to imprison) on someone's natural liberty for selected term at a specific place.

The history of confinement is pretty long, which begins the same time as the history of mankind starts; in various civilizations imprisonment carried different forms and types, but this session of the discussion is mainly based on the type of imprisonment & accountability of prisoners and behavior towards the prisoners before the revolution of Islam in the term of ignorance.

Imprisonment is considered to be the requirement of time, and it had various forms in Islamic law and Sharia, but Prophet Muhammad peace be upon him always strongly advised his companions to behave properly and show kindness to prisoners.

The recommended laws and regulations of Prophet Muhammad peace be upon him were implemented by his mates with some high standards, which remained an example for the entire mankind.

Prophet Muhammad peace be upon him always showed hospitable behavior towards prisoners who were caught during the war and providing them the food, which they could not access and they were deprived from those foods.

In research there is discussion about the confinement based on the sharia law and Fiqah. Both discuss the legal punishment which is used as tools to achieve the selected targets and goals.

In general, we can say that the fundamental objective of imprisonment is to redress the person again which is mentioned in the research as well.

During the prison term the prisoners have to rethink about all their done activities and meanwhile the accountable administrations and authorities have to place on ground some effective training and reforming methods in order to present a sound personality to society, not only this the person should stop vandalism, corruption and encroachment.

The prisoners after receiving training must spite all illegal actions and deeds. On the other hand, they should sense the responsibility of serving society, work for the development of the society and imagine the relief of the society.

Research also discusses the negative effects of imprisonment; sometime the accountable authorities neglect their role of redressing and training the prisoners due to their sluggishness. Most of the times the lock ups are converted to a crime scene due to the lack of attention of the authorities which eventually shows negative health and economical effects on prisoners, their families, offspring, and wives.

Finally, there were some important recommendations to the concerned authorities and asked them to change the form of imprisonment based on quality and quantity.

The status of civil society during the time of the Prophet (PBOH)

The prophet (PBOH) in his initial days of life in Madina (the holly City) was trying to figure out identify such a unique society that respect and follow human and ethical values to guide the humanity toward righteousness, Allah and finding the truth. For this reason, he established Nabawi mosque to have a unified center of command that leads bilateral contract with Mahajerin and Ansar, dealing the Islamic unity contract amongst Muslims worldwide having a normal life with Jews and other religions could be considered some of the examples.

This paper discusses the status of civil society during that time that is clearly stated in the amendment between Mahajerin and Ansars.

If todays' Muslims are capable of keeping the values of civil society implemented in Madina in their current life such as dedication, respect, values, helping each other, sympathy, ensuring social justice and many more, then it is undoubtedly possible that they retain and gain all the positive things that they have lost throughout these years and they will take back the stringy, independence, fulfilling the religious responsibility, most importantly, submitting their will to the one of the almighty Allah And as a result could find the path toward paradise.

The geopolitical Importance of Afghanistan in India's relations with Central Asia

The prospect of future Indian international policy in a future-oriented scenario is the transfer of power to the Asian continent and escape from politically driven foreign policy of the state to an economy driven foreign policy. Afghanistan's geopolitical position lies as a decisive factor at the heart of these developments and the future regional equations in the country's foreign policy debate. As an emerging power in the pursuit of regional hegemony and global welfare, one of the areas of interest in India's foreign policy is Central Asia as the closest base for future regional military-economic rivalries, and it is heavily engaged in spending its foreign policy capabilities on expanding the sphere of regional influence in Central Asian countries, particularly Uzbekistan. The geopolitical position of Afghanistan serves as a catalyst in realization of foreign policy goals of India and Central Asian states. This article is a clearer account of the prospect of India's relations with Central Asian countries, with more emphasis on Uzbekistan, and the importance of the geopolitical position of Afghanistan in these developments. And at the end of the article, the author's main idea of the topic of importance of the geopolitical position of Afghanistan in India's relations with Central Asia has been proven and highlighted.

The position of the Companions to the Ahl-e-Sunna and their role in narration of Hadith

Since Hadith is considered to be the second authentic reference to all Muslims, after Qur'an,

Muslims can refer to it at any time and solve their problems in the light of the Qur'an and hadith. As it is famous among us, whatever we value greater, we will keep it good and we will try to maintain it well. If we do care this much about ordinary objects, then we should pay more and more attention to the maintenance of the Qur'an and the Hadith, which are two essential elements of our religion.

In the present discussion (the position of the Companions to the Ahl-e-Sunna and their role in narration of Hadith), the companion in deed are the role model in maintenance of Hadith and we can learn even how to maintain Hadith in the current era from them.

We observed that companion, worked hard to maintain Hadith, initially they memorized, and then wrote it based on need, and, in the same way, with the passage of time, they used to search for its documents, and reviewing the status of narrators of Hadith. All these indicate the attempts of companions towards maintenance of Hadith. It should be noted that the right of Sunna of Mohammad PBUH over us is its implementation, its adaptation to the context of our own and people's lives. Companions were the best model in this aspect. In addition, Sahibyat also made efforts in maintenance and publication of Hadith.

In the current era, we can consider such characters as a model for our self, and learn from their lives how we should inspire our lives from the Sunna, how should we make it the candle for every darkness and difficulty of our lives, how should we adapt the Sunna In our families, and consider it as core principles and foundation of our families. And afterwards to encourage others towards it, so that Sunna could be the first resort of the people in every case of life. And if we do so, we might have performed our responsibility to the Sunna.

The rights of health in Islam and the legal system of Afghanistan

A good health is the fundamental right of everyone. It means everybody has the right to be physically and mentally healthy and should have access to all medical services, adequate food, housing, and healthy work environment. By approving various rules and regulation, and adhering different international conventions and documents, Afghanistan has recognized and supported health to be a fundamental right.

In terms of the concept, and the right of health in the legal system of Afghanistan and Islam has been clear. The method of research in this article is descriptive (analytical), and using the library's tools, journals and reliable scientific and academic books. Our findings shows that this right was first recognized in the Constitution of Afghanistan in 1343, and have been trying to find ways to support and assure it.

However, the sacred religion of Islam in this regard put this issue under consideration more than 14 centuries ago, and has paid special attention to it. Not as a personal or moral issue, but as a religious order.

Brief study of the recitation of The Holy Quran

Holy Quran is Allah's last book which was descended to Prophet Mohammed (PBUH), Allah has granted Muslim Ummah with tremendous blessings, Quran is the greatest among all these blessings.

The Holy book (Quran) is descended for the sake of guidance and instruction not only for Muslim, but also for the entire humanity as Allah says "That this tremendous book is a complete code of life for rehabilitation, framework and instructions of living because without it spending a successful life would be impossible.

History has witnessed that when the Muslim Ummah accepted this book (Quran), made it real aims of their lives so Allah granted them a life with integrity and honor because of this sacred book (Quran). Earth and Skies opened their treasures for them and wished them success in every span of life. They were knowledge blessed in entire human beings. They were called leader and an example of moral and good manner. Poverty and drought got rid of them so if we want to be blessed with divinely honor and improvement, as Muslim Ummah we should get rid of problems and disasters and be blessed with high ranks, welfare, safety and peace so then we are bound to refer back to Quran with Open heart and support this book as our ancestors did.

One of the areas that our ancestors had believed in they are Quranic Verses and they have written numerous books on it. Numerous scholars and Quran readers devoted their life for getting this valued knowledge. It has been tried to discuss different facts of Quranic Verses in the given topics.

- Definition of recitation (Reading) and its explanation
- Different proved reasons of recitation (Reading)
- Types of recitation (Reading)
- Bets for verses acceptance
- Benefits and advantages of the recitation (Reading)